

100 yıldır güzel

ÇORUM KAZI ve ARAŞTIRMALAR SEMPOZYUMU

5.

**ÇORUM
KAZI VE ARAŞTIRMALAR
SEMPOZYUMU**

**10 Aralık 2015
ÇORUM**

T.C.
Çorum Valiliği
İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùđù
Yayın No:15

ISBN
978-605-149-783-9

Yayına Hazırlayanlar
Dr. Önder İPEK
Resul İBİŞ

Kapak Fotoğrafı
Mùze Binası

Grafik Tasarım
Pegasus Gùrsel İletişim Hizmetleri

Baskı
Dumat Ofset / ANKARA

“5 . Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu”

Not: Bildiriler, sahiplerinden geldiği şekliyle ve bildiri sırasına göre yayınlanmıştır. Kitapta yayınlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

ÇORUM 2015

Prof. Dr. Kutlu EMRE

21.05.1935-25.12.2014

SAYGIYLA ANIYORUZ...

İÇİNDEKİLER

Zeynep AYGEN, Ekrem ÖZDEMİR Çorum Müze Binasının Tarih İçinde Yolculuğu	15
Ahmet SAMSUNLU Makine Meslek Yüksek Okulu'nun Kuruluşunda Bugünkü Müze Binasının Önemi ve Yeri	31
Abdulkadir OZULU Yapıldığı Günden Günümüze Taç Binamız	45
Hasan TULUK Sanat Okullu Olmak	57
Mustafa YAĞLI Almanya'dan Çorum'a Mesleki Eğitim İşbirliği	81
Ahmet ERTEKİN Sihhat Mektebi'nden Müzeye	85
Tayfun YILDIRIM, Aslı KISA Çorum / Resuloğlu 2014 Yılı Çalışmaları	97
Atila TÜRKER, Celal ÖZDEMİR, Derya BOZKURT Orta Karadeniz Bölgesi Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Geleneklerine Bir Bakış	105
Andreas SCHACHNER 2009-2014 Yılları Arasında Hattuşa Aşağı Şehir'deki Çalışmaların İlk Genel Değerlendirmesi	133
Tunç SİPAHİ 2014 Yılı Buluntularının Işığında Eskiyapar	153
Mustafa SÜEL Ortaköy-Şapınuva 2014 Yılı Kazı Çalışmaları	169
İlknur TAŞ, Önder İPEK Çorum İli Alaca İlçesi Büyükhırka Köyü Kurşun Tablet Sureti	185

Özlem SİR GAVAZ Hititçe Metinlerde Geçen ^{HUR.SAG} Piškuruwa Üzerine	195
Daniel SCHWEMER , Metin ALPARSLAN Ebo 68 No’lu Orta Hitit Mektubu	205
Aykut ÇINAROĞLU, Duygu ÇELİK Alaca Höyük’te Frig Devri	211
Resul İBİŞ Çağlamaz “A” Tümülüsü’nde Bulunan Girlandlı Lahit Üzerine İlk Değerlendirmeler	239
Esra KESKİN Çorum İli ve Çevresinde Roma İmparatorluğu Dönemi Kültür Varlıkları	253
Meral YILMAZ Çorum Müzesi Müze Eğitimi Çalışmaları	263

SUNUŞ

“Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu” ismi ile 2010 yılında ilk bilimsel toplantının yapılmasının ardından beş yıl geçti. Her yıl Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çorum Valiliği ve Çorum sınırları içerisinde kazı yapan kazı başkanlarının destekleri sonunda devam ettirilen Sempozyumun beşincisi 2014 yılı Aralık ayında Müdürlüğümüz tarafından organize edilerek gerçekleştirildi.

2014 yılının Müzemiz için çok ayrı bir önemi daha vardı. Günümüz çağdaş müze değerleri ölçüsünde, içerisinde teknoloji imkanlarının da kullanıldığı tematik daimi sergisinin yanında; sempozyum, sergi, atölye çalışmaları, uygulamalı ve yatılı müze eğitimi gibi bir çok etkinliği gerçekleştirdiğimiz bu binanın yapılışının 100. yılı idi. Bir asır önce hastahane olarak yapılmış olan şimdiki müze binası, daha sonra Ziraat Mektebi, bir dönem Vali Konağı, ardından Sıhhat Mektebi, Erkek Sanat Enstitüsü, Ticaret Lisesi, Makine Meslek Yüksek Okulu ve Atatürk Lisesi olarak hizmet vermişti. 1986 yılında Müze yapılmak üzere Kültür Bakanlığı’na devredilmiş, 1988 yılı bahar ayında binada meydana gelen yangın sonucunda tarihi yapı, kilit taşlarından başka her şeyini kaybetmişti. 1989-2001 yılları arasında müze binası olarak tasarlanan, proje ve restorasyon çalışmaları sürdürülen bina, 2001 yılından itibaren Çorum Müzesi olarak kent tarihine tanıklık etmeye başladı.

İçinde yaşadığımız şehrin kültürel kimliğinin en anlamlı belgesi niteliğindeki Müze binasının 100. yılına tanıklık etmenin haklı gururunu yaşıyoruz. Bu manada 5. Sempozyum dahilinde binanın 100. yıl kutlama etkinliklerine de yer verildi. Etkinlik kapsamında Müze ve şehir ilişkisine katkıda bulunmak ve farkındalık yaratmak amacıyla ana cadde üzerindeki billboardlara müze binasının tarihi gelişim içerisindeki fotoğrafları konuldu.

Sayın Valimiz Ahmet KARA’nın himayesinde gerçekleştirilen Sempozyum ve 100. yıl etkinliğine katılımlarıyla bizi onurlandıran Eski İmar İskan Bakanımız Sayın Prof. Dr. Ahmet SAMSUNLU’ya, tüm sempozyum ve 100. yıl etkinliği boyunca çalışmalarımızı bizzat yakından takip eden, bizlere her türlü desteği veren Metal Sanatçısı Hasan TULUK’a, bildirimleriyle katılım sağlayan tüm konuşmacılara ve etkinliğimize katkılarından dolayı TURSAB Müze Girişimleri ve Uzun Gayrimenkul’e içtenlikle teşekkür ederim.

Dr.Önder İPEK
Müze Müdürü

Muhteşem mimarisi ve içerisinde konuk ettiği medeniyetlerle şehrin derin tarihsel geçmişini taçlandıran Çorum Müze binası inşasına 1908 yılında hastane olarak başlanmıştır. Kitabesinde “1332 Kânunu evvel 1335 sefer 21 Emraz-ı Umumiye Hastahanesi Çorum Sancağının Hamiyet mendanı ve Evkaf-ı Hümayun nezareti celilesinin inzıam ve muavenetiyle inşa olunmuştur” yazılıdır.

10.000 m²'lik alana sahip müzenin bahçe girişi sol yanında Hatti, Roma, Bizans ve İslami ölü kültürü, sağında ise Roma, Bizans ve Osmanlı dönemine ait erzak küpleri ile Roma dönemi mil taşı vardır. Müzeye girişteki taş merdivenlerin iki yanında ziyaretçileri ilk karşılayan ise Roma dönemine ait arslan heykelleridir.

Müzeye ait alanın 2900 m²'si kapalı olup, iki ana katını da arkeoloji salonu oluşturmaktadır. Etnografik eserler ise binanın batı bölümündeki bodrum katta çağdaş müzecilik anlayışıyla hazırlanmış mekanlarda teşhir edilmektedir. Salon ayrıca 2007 yılında, projelendirilmesinden aksesuarların teminine kadar dokuz aylık bir sürede gönüllü olarak katkıda bulunduğum bakırcı ve kahvehane seksiyonları ile Esnaf Odaları Başkanlığı'nın üstlendiği leblebici seksiyonuna ev sahipliği yapmaktadır.

19. yüzyıl mimarisi özelliği taşıyan bina doğu-batı istikametinde dikdörtgen planlı olup, bodrumla birlikte üç katlıdır. Harçlı kırma taş örgülü yapının dış cephe köşeleri, pencere ve kapı söveleri ile kat silmelerinde sarı renkte kesme taş kullanılmıştır.

Yapının ön ve arka yüzü farklı şekilde planlanmıştır. Ön cephesi iki çıkmalıdır. Binanın iki yanındaki çıkmalara lale formu sütunların taşıdığı balkonlar da ilave edilince tarihi eser daha da çekici hale gelmiştir. Balkonlar yapıya bu sütunların yarımşar dilimiyle bağlanınca mimarın estetik ve zarafet anlayışı bir kez daha öne çıkmıştır. Birbirine demir kelepçe ve kurşunla bağlı altı basamaklı yontma taş merdivenle ulaşılan müzenin, kapı duvarına bağlı öne çıkık, kare formu sütunların taşıdığı bir de balkon ile birisi önde ikiside arkada üç tane kapısı vardı..

Binanın arka yüzü ise beş çıkmalıdır. Ortadaki çıkma üç köşeli olup, iki yanındaki çıkmalar üçgen alınlıklı ve kırma çatılıdır. Ön ve arka yüzdeki birinci kat pencereleri ile kapı üstleri kemerli; bodrum, ikinci kat ve kırma çatı altları dikdörtgen planlıdır. Tarihi binanın 1940'lı yıllardaki fotoğrafında batı cephesinde ikinci katın yan yüzünde dört adet demir payandanın taşıdığı bir balkon dikkati çeker. Muhtemelen sonraki onarımlarda bu balkon iptal edilmiştir. Ancak yapı çevresinde geniş saçak altlarındaki demir payandalar günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

İnşa edildiği yıllarda yapı kentin dışında, buğday tarlalarından başka komşusu olmayan binanın arka bahçesine hamam inşa edilmiştir. Yapı ilerleyen yıllarda Ziraat Mektebi, Vali Konağı, Sıhhat Mektebi, Erkek Sanat Okulu, Ticaret Lisesi, Makina Meslek Yüksekokulu ve Atatürk Lisesi olarak hizmetini sürdürmüştür.

Günün ihtiyaçları ve devletimizin olanaklarıyla bahçesinin bir köşesine yeni okullar yapılıncaya kadar bina unutuldu. Çünkü yeni binaların ne akan çatısı, ne mazot kokan havası, ne de gıcırdayan tahtaları vardı. Biz Çorumlular onu, onca hizmetine ve tarihi geçmişine rağmen terk ettik. Kimi zaman tinercilere, kimi zaman da kimsesizlere mekan oldu. O bu halinden hiç memnun değildi fakat yapacak bir şey de yoktu. Akan çatısı göz yaşları olmuş, gıcırdayan tahtaları ve uğuldayan pencereleriyle adeta inliyor, şefkatle uzanacak bir el bekliyordu. Günler, haftalar ve aylar birbirini kovaladı. Ve gün oldu cehalete yenik düşüp yandı. 1988 yılı baharında göklere yükselen alevlerle tarihi bina kızıla büründü. Özsuyu tümüyle kaybolmuş pencere çerçeveleri, kapıları, yıllarca mazotlanan taban tahtaları çıra gibi yanıyordu. Tüm okul dışarıda, çaresiz ve dehşet içindeydik. O mahşeri günde komşu itfaiyenin anında müdahalesi olduysa da, tarihi yapı kilit taşlarından başka her şeyini kaybetmişti. Geriye bölge bölge toplanmış su birikintileri, yıkık taş duvarlar, sıcaktan parçalanmış taş bloklar ve demir parçaları kalmıştı. Taş Mektep sadece çerçevesi kalmış bir tablo gibiydi!

Tümüyle yıkıp yeniden yapmak ya da restore etme kararı uzun sürse de, yine galip gelen insan akıllı oldu. Çorum eski Valisi Sayın Atıl Üzelgün'ün duyarlılığı, üstün çabaları ve devletimizin de desteğiyle tarihi yapının restore edilmesine karar verildi. Türkiye'de bir başka örneği olmayan yapı dış görünüşüyle aslına kavuşurken, içi de çelik konstrüksiyonla çağdaş müzeler arasındaki yerini aldı.

Şayet, yangın sonrası tarihi yapının yerine 21. yüzyıl koşullarına göre daha modern bir bina yapılmış olsaydı bugün ne 100. yılını kutladığımız bir Taş Mektebimiz, ne de dünya müzeleri arasında beşinci sırada yeri olan bir müzemiz olmazdı. 1914 yılında sağlık hizmetiyle başlayıp eğitim hizmetiyle nice gençlere ekmek kapısı olmuş Çorum Müze binası, günümüzde de dünya müzeleri arasındaki yeriyle bizleri bir kez daha gururlandırdı. Nice 100 yıllara diyor, Çorum eski Valisi Sayın Atıl Üzelgün, dönemin Kültür Müdürü Sayın Ahmet Ertekin, Müze eski Müdürü merhum İsmet Ediz, günümüz Müze Müdürü Sayın Dr. Önder İpek ve tüm emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Hasan TULUK

**Sayın Valim,
Rektörüm,
Müdürlerim,
Değerli Meslektaşlarım,
Akademisyenler,
Katılımcılar,
ve Sevgili öğrenciler**

Bugün, Çorum Kazı ve Araştırmaları toplantılarının beşincisi için biraraya gelmiş bulunmaktayız.

Kesintisiz olarak 2010 yılından beri sürdürülen toplantılarımızda her yıl özgün konular, araştırmalar ve bölgede sürdürülen arkeolojik kazıların sonuçları ilk kez sunulmaktadır. Çatısı altında toplantılarımızı gerçekleştirdiğimiz, 100 yaşındaki nitelikli binamız, Avrupa standartlarında bir müzecilik örneğini sergilemektedir.

Bir müze olarak yeniden kurgulanan binası, modern teşhircilik anlayışı, adeta ikinci bir müze düzenindeki eski eser deposu ve tüm çalışanlarıyla Çorum Müzesi, bize göre bir Avrupa Müzesi niteliğine çoktan ulaşmıştır. Bu vesileyle, özellikle, bir hususu vurgulamak istiyorum: Ülkemizin geleceğinde önem taşıyan çocuklarımızın kültürel gelişiminde ve ülkemizin zengin uygarlık mirasını onlara iletmede, Çorum Müzesi çok önemli bir görevi üstlenmiştir. Bu kapsamda müzemizin eğitim merkezinde çocuklarımız misafir edilmekte, müzenin modern çocuk eğitim atölyesinde, uzmanları eşliğinde eğitim faaliyetlerine katılmaktadırlar.

Sempozyum süresinde iki gün boyunca toplam 22 bildirinin sunumu gerçekleştirilecektir. Programda, giriş niteliğinde, öncelikle bugün de bizleri taçlandıran Müze binamızın taşıdığı öneme ve konumuna, günümüze değin yaşam sürecine, verilen eğitim çalışmalarına, yaşamın can damarlarından biri olan sanatın

---

ve sanatçının niteliğine, Çorum Müzesinin gelişim sürecine ve eğitim işbirliğinin önemine ilişkin konuşmaları izleyeceğiz.

Başından itibaren toplantılarımızın özünü oluşturan, arkeoloji ve filoloji sunumları zengin konuları içermektedir:

2014 yılında Çorum İl sınırları içinde Eski Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na kadar olan süreci kapsayan arkeolojik kazılarda önemli bilimsel sonuçlara ulaşılmıştır:

Bunlardan Çorum İlinin batısında yer alan Resuloğlu Hatti Çağı mezarlığı ve yerleşimi, Eski Tunç Çağı mimarisi ve buluntularıyla dikkat çekmektedir. Resuloğlu Hatti Çağı mezar buluntularıyla, Alacahöyük kral mezarlarını yalnızlıktan kurtarmış; ayrıca Eski Tunç Çağı'nın korunmuş mekan örneklerini ortaya koymuştur. Resuloğlu'nda bir Demir Çağı kalesi de ortaya çıkarılmıştır.

Çorum il sınırlarının içinde olduğu kadar Çorum'un çevresinde de Eski Tunç Çağı yerleşimleri ve mezarlıkları mevcuttur.

İçinde bulunduğumuz Orta Karadeniz bölgesinin Eski Tunç Çağı'na yeni bilimsel katkılar, Amasya Devret Höyük'ten gelmektedir.

Geçen yüzyılın başından itibaren kazılan, başkent Hattuşa ise arkeoloji dünyası için değerli sonuçlar sağlamaya devam etmektedir. Hattuşa kazılarında ortaya çıkarılan arkeolojik buluntular üzerinde yürütülen teknik ve analiz çalışmalarının, bilim dünyasına nitelikli sonuçlar sunduğunu vurgulamak isterim.

2010 yılında yeniden başlatılan Eskişehir Kazısı, Hatti ve Hitit'in yanı sıra Demir Çağı ve Orta çağ için yeni sonuçlarıyla kendisini göstermeye başlamıştır. Uzunca yıllar uykuda olan Eskişehir Höyük, molozlarından tekrar doğmuştur.

Çorum'un doğusunda Orta Hitit Çağı için filolojik ve arkeolojik verileriyle öne çıkan Şapinuva kenti Hurri kültürü için yeni sonuçlar sağlamakta olup Hitit çekirdek bölgemizden doğruya doğru bir filolojik kapı açmıştır.

Boğazköy, Alacahöyük ve Şapinuva Çorum'da tablet veren merkezlerdir. 2011 yılında bunların arasına, bir arşivin habercisi olan tek tableti ile Eskişehir katılmıştır.

Çorum kökenli filolojik belgelerden Hitit krallarının icraatları ve diğer hususlar hakkında değerli bilgilere ulaşılmaktadır.

Hatti ve Hitit Çağı'nın yanı sıra Alacahöyük, Boğazköy ve Eskişehir'da güçlü Demir Çağı tabakaları da mevcuttur.

Çorum Pazarlı yerleşimi Frig Çağı için uzunca bir süreden beri bilinen bir kaledir. Ayrıca Alacahöyük'ün hemen kuzeyindeki Kalehisar'daki Ana Tanrıça kült alanı dönemi için önem taşır. Bu dönemde Alaca Höyük'te güçlü bir Demir Çağı yerleşimi ile karşılaşmaktadır.

Çorum'da yürütülen Bakanlar Kurulu kararlı kazılarının yanında Çorum Müzesi Müdürlüğü, imkanları dahilinde başarılı kurtarma kazıları yürütmektedir. Bölgede höyüklerin yanında çok sayıda tümülüs yer alır. Ayrıca Çorum ilinde ve çevresinde Roma yerleşimleri ve taş eserleriyle yoğun olarak karşılaşılmaktadır. Neredeyse her köyün içinde, bir çeşme duvarında, bir evin veya bahçenin duvarında bir veya birden fazla Roma Çağı taş eseri karşımıza çıkabilmektedir.

İlerideki yıllarda Çorum yöresindeki Roma yerleşimlerinde arkeolojik çalışmaların yürütülmesinin yeni arkeolojik ve filolojik katkılar sağlayacağı inancındayım.

Sözlerimi bilindik bir Latince cümle ile sonlandırıyorum:

“Scriptamanent, verbavolant”

“Söz uçar, yazı kalır”

Sempozyum sunumlarımız, yeni görüşlerimiz ve tartışmalarımız Çorum Kazı ve Araştırmaları serisinin beşinci kitabında yayınlanarak, kalıcı hale gelecektir. Her yıl Çorum ve çevresinde gerçekleştirilen özgün çalışmalarla, o yılın kazı sonuçları ilk kez bu yayının aracılığıyla bilim dünyasına duyurulmaktadır. Kazı ve araştırma sonuçları kitabımız, dünyanın birçok kütüphanesinde yer almaktadır ve takip edilmektedir.

Toplantımızın ve yayınınımızın önümüzdeki yıllarda da kesintisiz olarak devam etmesini gönülden temenni ediyorum.

Bilim insanları adına Sayın Valimize desteği ve katılımı için teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu güzel toplantının hazırlığına emek veren görevliler ve çalışanlara ayrıca teşekkür eder; başarılı ve verimli bir toplantı dilerim.

Prof. Dr. Tunç SİPAHİ

ÇORUM MÜZE BİNASININ TARİH İÇİNDE YOLCULUĞU

*Zeynep AYGEN

**Ekrem ÖZDEMİR

Giriş: 19. Yüzyılda Çorum Sancağı

Kendisi ve kazaları Anadolu'daki en eski Türk yerleşim merkezlerinden olan Çorum'un sancak olması muhtemelen 15. yüzyıla kadar dayanıyor olsa da, kesin veriler Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında tutulan bir icmal defterini göstermektedir.¹ Bu dönemde Çorum'un Çorumlu, Osmancık, İskilip, Karahisar-ı Demirli ile Katar Kazası-Karun Divanı olmak üzere beş kazası vardır.² Pek çok ticaret yolunun buradan geçmesi ve İç Karadeniz'i kıyıya bağlayan stratejik bir noktada olması nedeniyle Çorum ve kazaları tarih içinde askeri ve ticari bir önem taşımışlardır.

19. yüzyıla gelindiğinde Çorum Sancağı idari yapısını aynen korumaktadır. 1831 nüfus sayımında Çorum'un toplam nüfusu 33 735 kişidir, ancak az sayıdaki Hıristiyan nüfus bu sayıya dahil değildir.³ 1844 yılı Çorum nüfus defterlerine bakıldığında Çorum merkezinde toplam erkek nüfusu 2198 hane bazında 5139, 1837 tarihinde ise 117 köyün toplam nüfusu ise 6793 olarak görülmektedir.⁴ Öte yandan bu sayılar Çorum'un 16. yüzyıldaki nüfusundan daha düşüktür.⁵ Süreç içindeki ayaklanmalar, huzursuzluklar ve doğal afetler Çorum'un göç vermesine neden olmuştur. 1856'da biten Kırım Savaşı sonrasında nüfus biraz artış göstererek 1881-1893 yılları arasında 49 057'ye çıkmıştır. Bu dönemde Çorum 1864 yılı itibarıyla sancak olmaktan çıkarılmış, Ankara Vilayet'ine bağlanıp Yozgat Sancağı'nın bir kazası konumuna getirilmiştir. Bu yeni düzenlemede aslında Çorum ile kültürel bir bütünlük içinde olan İskilip ve Osmancık artık Çorum'a bağlı değildir. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise Rumeli ve Kafkasya'dan göç alan Çorum'un nüfusu birden 202. 601'e ulaşmıştır.

* Prof. Dr. Zeynep AYGEN, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi-İstanbul

** Ekrem ÖZDEMİR, Araştırmacı, TASAD (Tarih Sosyal Araştırmalar Derneği Bşk. Yrd.)

¹ Üçler Bulduk, Çorum Sancağı'nın Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri I, s. 133

² Ibid s. 134

³ Tahir Kodal, Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımında Çorum Vilayeti'nin Nüfus Özellikleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19/1, 233-258, Elazığ, 2009

⁴ Hacı Haldun Şahin, Çorum Nüfus Defterleri, 1837-1844, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları: Çorum 2012

⁵ Bkz. Bulduk, s. 166

Bu arada Çorum hâlâ Ankara Vilayeti'ne bağlı olsa da 1894 yılında tekrar sancak merkezi konumuna gelip İskilip ve Osmancık kazaları ile yeniden bütünleşmiştir.⁶ Tüm bu nüfus hareketleri ve idari değişiklikler yaşamına 1914 yılında bir hastahane olarak başlayan Çorum Müzesi Binası'nın yapılmasına giden mihenk taşlarıdır.

19. yüzyıl'da Çorum iki yönüyle ön plana çıkar, bunlardan ilki tarım sektöründe Çorum'un geleneksel bir ürünü olan 'cehri' ye olan ilginin artmasıdır. Doğal boya maddesi olarak kullanılan ve yeşil renk boyaların altında astar olarak kullanılan hünnapgillerden bu ağacın üretimi 19. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Bunun nedeni de başka ülkelerde de üretimi yapılan bu ürün 1830'lardan Avrupa pazarlarında 'Türk Cehrisi' adı altında markalaşmasıdır.⁷ Öyle ki cehrinin 1914'ten önce yaklaşık 7.5 kilosunun bir altın lira gelir getirmesi bu ağacın halk arasında "altın ağacı" olarak adlandırılmasına neden olmuştur.⁸ Ayrıca nüfus defterlerinde Çorum'da 1844 yılında nüfusa oranla çok yüksek miktarda terzi ve yine terzilikle dokumacılık üzerinden bağlantılı bezzaz ve dericilik ile ilgili dikici gibi mesleklerin icra edildiği gözlemlenmektedir.⁹ Öyle ki bazı hanelerde tüm kişiler bu meslekler erbabındandır. Bu durum 19. yüzyıl itibarıyla kentte bu yönde dışa dönük bir üretim olabileceğini akla getirmektedir. Üstelik bu üretim bazı kaynaklarda öne sürüldüğü gibi salt hammadde ihracatı bazında değildir. Bu konu belgelerle de desteklenebilir; örneğin 1906 tarihli bir belgede 'Hitta-i Yemaniye'de asâkir-i şâhâne için hediye olarak Çorum Sancağı'nda imal ve tedarik olunan sekiz yüz çift yemeni ile sekiz yüz takım çamaşırın Haydarpaşa'ya gönderilmek üzere şimdendüfere teslim edildiği' beyan edilmektedir.¹⁰

19. yüzyılda özellikle Avrupa'nın Çorum'a olan ilgisini arttıran diğer etken ise kültürel alanda olup, günümüzde Çorum Müzesi'nin koleksiyonlarını oluşturan eserlerin gün ışığına çıkmasıyla başlar. Naumann'ın da doğruladığı gibi 1834'de Charles Texier'in Hatuşşa'yı, 1835'te de W. G. Hamilton'un Alacahöyük'ü keşfetmeleri ile arkeologlar ve gezginler birbiri ardına bölgeye akın etmeye başlar.¹¹ Bu akın ile başlayan kazı izni taleplerini Osmanlı arşiv kayıtlarından izlemek mümkündür. Gerçi Texier bulduğu kentin Med kenti Pteria olduğunu sanmıştır ama daha sonra Ernest Chantre'nin gelmesiyle buranın daha önce bilinmeyen başka bir uygarlığa ait olduğu fikri doğmuştur. Chantre hakkında Osmanlı Devleti'nin düştüğü kaydı özetlersek 'bazı tepelerle ilgili inceleme yapmak ve Müze-i Hümayun'a nakletmeye değer

⁶ Bkz. Kodal, s. 237-238

⁷ Sevgi Aktüre, 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum, In: Çorum Tarihi, Mustafa Ercan & İrfan Yiğit (ed.), Çorum Belediyesi, Çorum 2015, s. 123-165

⁸ Çorum 1990; Çorum Valiliği: İki Nokta & Erva, Ankara 1990

⁹ Bkz. Hacı Haldun Şahin, Çorum Nüfus Defterleri, 1837-1844, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları: Çorum 2012; 1844 tarihli merkez defterinin meslek haneleri

¹⁰ Osmanlı Arşivi, BEO 2897/ 217248

¹¹ Rudolf Naumann, Eski Anadolu Mimarlığı, 3. Baskı, çev. Beral Madra, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 25

asar-ı atika hakkında bilgi vermek için Ankara, Kayseri, Niğde havalisinde dolaşmak isteyen Liyon Tarih-i Tabii Müzesi Direktörü Mösyö Şanj'a kolaylık gösterilmesi için tavsiyenamele yazılması istenmektedir.¹²

1893 yılında Chantre'nin yapmış olduğu sondaj çalışmalarında Hitit dilindeki ilk yazıtlar da bulununca sahneye doğu kültürleri bilgini Hugo Winckler ve Müze-i Hümayun'un ikinci müdürü Theodor Makridi Bey girerler. Osmanlı Devleti bu çalışmaları desteklemektedir. Örneğin .....tarihli bir belgede 'Çorum hafriyatına memur Makridi Bey'e verilecek paranın gönderildiği'¹³, yine aynı yıl içindeki iki belgede de 'Ankara vilayeti dahilindeki Boğazköy kazası bekçi maaşının ödenmesi'¹⁴ ve 'Yozgat'a bağlı Boğazköy'deki asar-ı atika bekçisinin maaşının ödenmesi'¹⁵ belirtilmektedir. Muhtemelen bir kısmı bugün Çorum Müzesi'nde sergilenen çok sayıda kil tableti bulup 1912'ye kadar Boğazköy'de kazı yapan Winckler'e ise Alman Büyükelçiliği ile Osmanlı İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları arasında yazışma konusu olacak derecede önem atfedilmiştir:

Sadaret-i Uzma Mektubi Kalemi

Maarif ve Hariciye ve Dâhiliye Nezaret-i Celilelerine

Berlin Darü'l fünunu muallimlerinden Profesör Mösyö Hugo Winkler'in Kayseriye ile Boğaz köyünde bazı tetkikat-ı ilmiye icra etmesi için yanına müze-i hümayundan bir me'mur terfiki ve Ankara vilayetine tavsiyename itası hakkında Almanya sefaretince vaki olan iltimas ledel arz mucibince irade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpanehi şeref sudur buyrulduğu Mabeyn-i Hümayun-ı Hülükane Başkitabet-i celilesinden ba tezkere-i hususiye cevaben inba ve Dâhiliye ve Hariciye Nezaret-i celilelerine tebligat icra olunmakla nezaret-i celilelerince de ber- mantuk-ı emr ü ferman-ı şahane icra-yı icabına himmet.¹⁶

Tüm bu yazışmalar bize 19. Yüzyılda Çorum'un hiç de bazı kaynaklarda belirtildiği gibi içe dönük bir yer olmadığına işaret etmektedir. G. Perrot ressam E. Guillaume ile gelip bölgenin resimli bir kitabını çıkartmış,¹⁷ K. Humann ve O. Puchstein da tüm araziyi dolaşıp gezilerini tanıtıcı bir yayına dönüştürmüşlerdir.¹⁸ Daha önce de değindiğimiz gibi kentin Avrupa ve Avrupalılar ile ilişkileri yoğundur ve stratejik bir noktada yer almaktadır. Kent bir yandan Ankara diğer yandan da Kastamonu ve Yozgat ile yakın ilişkidir.

¹² Osmanlı Arşivi, MF.MKT. 167/145, 1310 L 22

¹³ Osmanlı Arşivi, MF. MKT. 1174/3, 1329 Ş 04

¹⁴ Osmanlı Arşivi, MF. MKT. 1176/21, 1329 Za 09

¹⁵ Osmanlı Arşivi, MF. MKT. 1176/ 82, 1329 Z 01

¹⁶ Osmanlı Arşivi, 2682/201087, 1323 Ş 09

¹⁷ G. Perrot, E. Guillaume ve J. Delbet, Explorations archæologiques de la Galatie et de la Bithynie etc., 1872

¹⁸ K. Humann ve O. Puchstein, Reisen in Kleinasien und Nordsyrien, 1890

19. yüzyılda arşiv kayıtlarında Çorum ile ilgili hareketlilik daha çok idari yapılanma, ticaret ve arkeoloji alanında görülürken 20. yüzyıl başında birden tip ile ilgili bir gelişme tüm diğer yazışmaların önüne geçer. Çorum'a acil olarak bir hastahane yapılması gündeme gelmiştir ve bu hastahane frengi hastahanesidir. Frengi ya da Osmanlıcasıyla 'efrenkiye' bir yabancı hastalıktır, 'frenk' hastalığıdır. Peki Çorum'da daha önce görülmeyen bu hastalık kente nereden gelmiştir? Bunu anlamak için Kırım Savaşı'na geri gitmek gerekir.

Kırım Savaşı Sonrasında Sağlık Sorunları ve Çorum

1853'ten itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile Boğazların denetimini ele geçirmek isteyen Rusya arasında giderek artan bir gerilim söz konusuydu. Bunu izleyen Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Rusya'nın Osmanlı topraklarında ilerlemesini durdurmak isteyen Fransa ve İngiltere Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte Rusya'ya savaş ilan etti. Savaşta Rusya müttefikler karşısında geriledi, ancak her iki tarafta da insan kaybı çok büyüktü. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun zaten sorunlu olan ekonomik dengesi savaş sonrasında daha da bozuldu. Örneğin Kırım Savaşı sırasında ordu tarafından basılmış olan kağıt paralar savaş sonrasında pek küçük kupürler halinde denetimsiz olarak piyasaya sürülünce enflasyon güçlüğüle önlenemedi.¹⁹ Ama bundan da daha büyük sorunlar sağlık alanında baş gösterdi.

Batılı kaynaklara göre Kırım Savaşı sırasında ve sonrasında ortaya çıkan en önemli salgın hastalıklar tifüs ve koleraydı ve bunlar hastahanelerdeki kötü koşullar, bit ve fareler ile yayılıyordu. Mutlaka bunda gerçek payı büyüktü, ancak İngiliz kaynakları dikkatlice okunursa bu koşulların daha çok İngiliz hastahanelerinde söz konusu olduğu, Fransız hastahanelerinde çok daha iyi koşulların hüküm sürdüğü görülür.²⁰ Zaten İngilizlere tahsis edilen hastahanelerdeki koşulların düzelmesi de Kırım Savaşı ile özdeşleşen Florence Nightingale sayesinde olmuştur. Öte yandan bu kaynaklar Türk hastaların durumundan hemen hemen hiç söz etmezken, daha sonra Türk topraklarını çok etkileyecek ve büyük bir salgına dönüşecek bir hastalıktan da bihaberdirler. Bu hastalık frengi ya da tıptaki adıyla sifilistir. Frengi, yada Osmanlı kaynaklarındaki ismiyle 'efrenkiye' adından da anlaşılabilirliği gibi bir 'frenk' hastalığıdır. 1400'lerde Avrupa'ya gelen bu hastalık, 1800'lerde salgına dönüşmüştü²¹ ve Kırım Savaşı sonrasında da Osmanlı İmparatorluğu'na sıçramıştır.

Frengi Osmanlı Devleti'nde ilk kez 1806-1812 ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşları'ndan sonra görülmüş, 1854 Kırım ve 1877-1878 Osmanlı-Rus

¹⁹ Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt VI, Mithat Sertoğlu et. al. (ed.), İskit Yayınevi, İstanbul 1963

²⁰ Christopher Hibbert, The Destruction of Lord Raglan: A Tragedy of the Crimean War 1854-1855, Longman, Londra 1961, as cited in <http://www.victorianweb.org/history/crimea/nightmare.html>, erişim tarihi 02/ 08/ 2015

²¹ <http://www.sciencemuseum.org.uk/broughttolife/themes/publicheatlt/sti.aspx>, erişim tarihi 02/ 08/ 2015

Savaşları'ndan sonra da salgına dönüşmüştür.²² Frengi Kırım Savaşı sırasında öyle yaygındır ki, bu hastalığın kolera ile bir karışımı olduğu düşünülen esrarengiz 'Kırım Hastalığı' 1855'te İngiliz Orduları'na komuta eden Lord Raglan'ın bile ölümüne neden olmuştur.²³ Hatta Selimiye Kışlası'nın ünlü hemşiresi Florence Nightingale'in de frengiden öldüğüne dair asılsız bir söylenti bile çıkmıştır.²⁴ Osmanlı belgelerinde ise ilk frengi salgını haberi Sinop'tan gelmiştir. Rumi 1307 (1891) tarihli bir belgede²⁵ 'İllet-i Efrenciye Hastanesi tabibinin hastahane eczasını kiraladığı dükkâna çıkartarak sattığına dair ihbarın tetkiki' istenmektedir. Bundan da anlaşılmaktadır ki, Sinop'taki frengi hastahanesi 1891'den önce kurulmuştur. Kırım Savaşı'nın ana üslerinden biri olan Sivastopol'ün Sinop'a ne kadar yakın olduğu ve Sinop Baskını'nın savaşın başlamasında oynadığı rol düşünülürse, bu yakın üssün baskın sonrası hızla onarılarak savaşın son döneminde yaralıların nakliyesinde kullanılmış olması akla yakındır. Kentin savaş sonrası hızla değişen demografik yapısı salgının burada başlamasına neden olduğu düşünülebilir.

Sinop'un ardından yine bir liman kenti olup Avrupa ile yakın ilişki içindeki İzmir, Rumi 1311'de (1895) devletten acilen bir frengi hastahanesi talep etmiş,²⁶ onu Rumi 1316'da Drama, 1317-1319'da (1900'ler) üstüste ısrarlı taleplerle Kastamonu, 1319'da Boyabat, 1321'de Biga, 1322'de İspir, Keskim ve Tortum, 1325'te Orhaneli ve 1329 yılında Zonguldak için bir frengi hastahanesi talebinde bulunan Bolu izlemiştir.²⁷ Tüm bu yazışmalardan Kırım Savaşı'nı izleyen 30-40 yıl içinde hastalığın hızla yayılıp bir salgına dönüştüğü gözlemlenmektedir. Aradan geçen süre hastaların hastalığın niteliği nedeni ile uzun süre bir hekime başvurmadan hastalıklarını gizleyerek yaşamış olmaları ile açıklanabilir.

Hastalığın Çorum'a sirayeti ve bir hastahane kurulma süreci yaklaşık olarak Kastamonu ile aynı dönemde, Kastamonu'dan biraz önce başlamıştır. Bu iki kentin coğrafi yakınlığı düşünüldüğünde böyle olması da doğaldır. 1897 yılında yayılanmış olan 'Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi Nizamnamesi'²⁸ daha sonra komşu kentler ve diğer vilayetlerde de uygulanmıştır. Bu nizamname Çorum Frengi Hastahanesi'nin kurulmasına giden sürecin başlangıç noktasını oluşturur.

²² Mehmet Temel, Osmanlı Devletinin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele, <http://www.tarihtarih.com>, erişim tarihi 05/08/2015

²³ <http://www.meterstampssociety.com/Exhibits/Stager/VD5War.pdf>, erişim tarihi 02/08/2015

²⁴ Mark Bostridge, Florence Nightingale: The Woman and her Legend, Penguin, Londra 2008

²⁵ Osmanlı Arşivi, DH.MKT 1680/43

²⁶ Osmanlı Arşivi, DH. MKT 172/48

²⁷ Osmanlı Arşivi, DH. İD. 53/28

²⁸ Mehmet Temel, Osmanlı Devletinin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele, <http://www.tarihtarih.com>, erişim tarihi 05/08/2015

Çorum Frengi Hastahanesinin Kuruluşu

Çorum Frengi Hastahanesi ile ilgili ilk yazışmalar Rumi 1315, yani 1899 dolaylarında ortaya çıkmaktadır. Bu tarihten iki yıl sonra yazılmış, 12 Teşrin-i Evvel 1318 (23 Ekim 1901) tarihli bir belgede ‘Çorum Sancağı’nda tesis olunacak frengi hastahaneleri mesarif-i inşaiyesi olarak nezaret-i celilenin üç yüz on beş senesi muvazenesine ba irade-i seniyye-i hazret-i hilafet penahi vaz’ olunan üç bin liralık havalename Ankara Vilayeti’ne bil irsal muhavvel mezkurede yapılacak hastahanenin arsa bedelinden ma’ada mesarif-i inşaiyesi olan yüz otuz altı bin kuruşluk levazım-ı esasiye ve sairesinin sene-i merkurum bakayasından tedarik ve tahsili gayr-i kabil olduğundan bahisle mezkur havalenamenin muhteviyatının üç yüz on sekiz senesi emvaline tahvili ahiren vilayet-i müşarün ileyhten işar olunması üzerine bil muhabere maliye nezaret-i celilesinden alınan cevapta geçen seneler mesarifinin yeni seneler emvalinden sarf ve tesviyesi ba irade-i seniyye-i hazret-i padişah-i taht-ı memnuiyette olduğundan...²⁹ diye devam eden açıklama bize hastahane inşaatında karşılaşılan mali sorunlar hakkında bilgi vermektedir. Belli ki Maliye’nin tahsis ettiği üç bin lira yapılacak olan hastahanenin ne arsa bedelini ne de inşaat için alınacak malzemeyi karşılayamamıştır. Bunun üzerine Ankara Vilayeti metnin başındaki bir ibareye göre 1317 yılında aradan geçen yılların masraflarının bir sonraki yılın bütçesinden karşılanması için bir istida vermiştir. Bu istida belgesinde hastahanenin yapımının sürmesi için 1316 yılında verilen yüz altmış bin kuruşluk tahsisat yetmediği için askerlere verilecek kuponlar, emekli ve yetim maaşlarına tahsis edilen bedeller ve diğer yerel bütçelerden karşılanmaya çalışıldığı halde bu destekler de yeterli olmamıştır ve inşaaata devam edebilmek için yeni bir çözüm aranmaktadır.³⁰ Bu istidaya cevap bir yıl sonra gelmiş ve Padişah’ın bu tür uygulamalara artık izin vermediği Çorum’un bağlı olduğu Ankara Vilayeti’ne bildirilmiştir.

20 Teşrin-evvel 1321 yani 2 Kasım 1902 tarihli bir belgede o tarihte hastahanenin arsasının alınmış olduğu belirtilmekte, ancak inşaaata bir türlü başlanamadığından yakınılmaktadır.³¹ Bu arada sahneye ‘During Paşa’ adlı bir isim de çıkar. During Paşa Kastamonu Vilayeti Hastahaneler Müfettişi olarak zikredilmekte ve kendisinin daha önce Çorum Sancağı’nda bir frengi hastahanesi kurulması için çaba göstermiş olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten de During Paşa’nın ‘Çorum’da tesis edilecek frengi hastahanesinin’ inşaatı ile ilgili çabalarına daha erken tarihli belgelerde de rastlanmaktadır.³² Örneğin Hicri 1314 yılı Recep ayınının yirmi dokuzuncu günü (3

²⁹ Osmanlı Arşivi, DH. MKT 458/11

³⁰ Osmanlı Arşivi, DH. MKT 458/11

³¹ Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti, Sayı 265, DH. MKT 458/ 11

³² B Belgesi (Dahiliye Mektubi Kalemi)

Ocak 1897) tarihinde ‘frenge hastalığının tedavisi için Kastamonu’da bulunan Doktor Dornik’in Yüzbaşı Mehmed Reşit Efendi ile Çorum’a gittiği, fakat her saat için bir meciydi harcırah verilmesini’ talep ettiğine dair bir Dahiliye Nezareti tezkiresi vardır.³³ Daha sonraki yazışmalardan kendisine bu harcırahın verildiği görülmekte, yakın tarihlerde birbirini izleyen pek çok belgeden de devletin bu konuya önem verdiği, harcırahi bir an önce temin ettiği ortaya çıkmaktadır.

Peki, Düring Paşa kimdir? Ernst Carl Eduard Camille von Düring zührevi hastalıklar konusunda uzman bir Alman hekimi ve bilim adamıdır.³⁴ 1899 yılında İstanbul’da Tıbbiye-i Şahane’de frenge dalında profesör olmuş, daha sonra frengeğin yoğun olduğu Kastamonu, Bolu ve Çorum gibi yerlerde hastahanelerin kurulmasına öncülük etmiştir. 29 Kasım 1894 tarihinde ‘Sanayi Madalyası’ ile onurlandırılmıştır.³⁵ Her ne kadar Alman kaynaklarında kendisinin Tıbbiye-i Şahane’nin Gülhane Askeri Tıp Akademisi’ne dönüştüğü 1898 yılında Almanya’ya döndüğü belirtiliyorsa da, yukarıda zikretmiş olduğumuz yazışmalardan sonraki yıllarda da bir yandan da Osmanlı Devleti için çalışmayı sürdürdüğü görülmektedir. Ayrıca 1902 tarihli bir belgede³⁶ kendisinin terfi ettirildiği görüldüğüne göre kendisi bu tarihte tam olarak Almanya’ya dönmemiştir ve hala hastahanelerin yapılabilmesi için uğraş vermektedir.

Ancak 1903 yılına gelindiğinde hastahanelerin yapımı hala başlayamamıştır. 22 Cemaziyevvel 1321 yani 16 Ağustos 1903 tarihli bir belgeden hastalığın çok artmış olmasına rağmen henüz hiç bir önlem alınmadığından yakınılmakta, hastalar için hiç olmazsa Gureba Hastahanesi’nde ‘bir mahal tefrik ve tesisiyle emr-i tedaviyenin evvel suretle ifası ve bunlar için lüzumlu olan edeviyenin tedarik ve istifsarı’³⁷ arz edilmektedir. Sonunda 24 Ca 1327 (13 Temmuz 1909) tarihinde ‘ frenge hastahaneleri sarfiyatının Hazine’ye yüklenmesinin mümkün olamayacağı, bu masrafın belediyelerce karşılanması ve frenge hastalığı çıkan Çorum’un Osmancık kazasına gönderilecek bir doktorun tayini için Sıhhiye Nezareti’ne yazılması’ doğrultusunda bir yazı ile karşılaşıyoruz.³⁸ Belli ki Dahiliye Nezareti artık Çorum ve diğer illerde yapılmakta olan frenge hastahanelerinin masrafını ödeyemeyecek durumda olup sorumluluğu yerel yönetimlere yüklemeye yolunu seçmiştir.

1909 tarihinden sonra Çorum Frenge Hastahanesi ile ilgili yazışmalar kesilmektedir. Bu tarihe kadar kesin olarak bildiklerimiz hastahanelerin arsasının

³³ Osmanlı Arşivi, BEO 849/ 63668

³⁴ Julius Pagel, Düring, Ernst, in: Biographisches Lexikon hervorragender Ärzte des neunzehnten Jahrhunderts, Urban & Schwarzenberg: Berlin ve Viyana 1901, s. 323-324

³⁵ Osmanlı Arşivi , BEO 534/ 39274

³⁶ Osmanlı Arşivi, BEO 1800/ 134944

³⁷ Osmanlı Arşivi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Tahrirat Kalemi, sayı 232

³⁸ Osmanlı Arşivi, DH. MKT. 2842/ 57

alınmış olduğu ve inşaatla belki kısmen başlanmış olduğudur. İşte bu arsaya İhsan Sabuncuoğlu'nun sözünü ettiği boş arsa ya da eğer bitmemiş bir bina söz konusuysa Abdülkadir OZULU'nun sözünü ettiği,³⁹ Mutasarrıf Nurettin Bey'in 1908 yılında başlanmış bir binayı hastahane olarak yaptırdığından bahseden kaynaklardaki bitmemiş binadır. 1903 ile 1908 arasında inşaatla kısmen başlansa da 1912-1913 Balkan Savaşı ve onun öncesindeki sıkıntılı dönemde bu inşaatın yarım kalmış olması kuvvetle muhtemeldir. Demek oluyor ki Nurettin Bey bugün Çorum Müzesi olan Emraz-ı Umumiye Hastahanesi'nin yapımını Balkan Savaşı ile I. Dünya Savaşı arasındaki dönemde başlatmayı başarmıştır. Belli ki artık frengi gündemde değildir, cepheden sürekli yaralılar gelmektedir ve daha geniş bir kesime hitap edebilecek bir hastahane yapımı ön plana çıkmış bulunmaktadır. Nurettin Bey yerel bir yönetici olduğuna göre yukarıda zikredilen 1909 tarihli belge uyarınca kendisi kaynak bularak bu zor işi başarmış görünmektedir. Peki bu gerçekten görkemli ve savaş koşullarına karşı çok özenli bir mimarisi olan bu eserin mimarı kim olabilir? Mimarın adı binanın kitabesinde geçmemektedir, ama üslup bize bir şeyler söylemektedir. Bu konuda geliştirmiş olduğumuz sav ve bulmuş olduğumuz belgeler bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

Mimar Kemalettin ve Çorum Emraz-ı Umumiye Hastahanesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk hastahanelerinden biri olan ve 14. yüzyıl sonuna tarihlenen Bursa'daki YILDIRIM Darüşşifası ve bundan yaklaşık bir yüzyıl sonra II. Beyazıt tarafından yaptırılan Edirne Bimarhanesi gibi klasik Osmanlı sağlık yapıları yerlerini 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da gelişen yeni hastahane tipi doğrultusunda binalara bırakmışlardır. Bu bağlamdaki ilk hastahanelerden en önemlisi Sultan Abdülmecit'in annesi Bezm-i Alem Valide Sultan tarafından 1843'te İstanbul Yenibahçe'de yaptırılan ve günümüzde varlığını sürdüren Gureba-i Müslimin Hastahanesi'dir. Onu 1864'te Yusuf Kamil Paşa'nın yaptırdığı Zeynep Kamil Hastahanesi izlemiştir. Her ikisi de orta avlulu plan tipinde düzenlemelerdir. Her ne kadar Ertuğrul⁴⁰ gibi bazı yazarlar bu plan tipinin dönemde yaygın olan kışla plan tipinin tekrarı olduğunu ileri sürmekteyse de, başta darüşşifaların çoğu olmak üzere bu plan tipi pek çok klasik Osmanlı yapısında da görülür. Bunlara yeni eklenen mimari öge ise avluyu çevreleyen koridordur. Odalar artık doğrudan avluya değil, koridora açılmaktadırlar.

Çorum Frengi Hastahanesi'nin kesintiye uğradığı 1909 yılında Yenibahçe Gureba-i Müslimin Hastahanesi'ne ek yapılar inşa edilmesi gündeme gelmiştir.

³⁹ Abdülkadir OZULU, Yapılışından Günümüze Taç Binamızın 100 Yılı: Çorum Müze Binası, Çorum Müzesi Yüzyüncü Yıl Etkinlikleri

⁴⁰ Alidost Ertuğrul, XIX Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri, Türkiye Araştırmaları Literatür

1909 yılında hastahanenin yeni bölümlerinin kurulması için kurulan kurulda Mimar Kemalettin Bey de yer almıştır. Berlin’de bitirdiği mimarlık eğitiminden dönüşünde İstanbul’da mezun olduğu Hendese-i Mekteb-i Hümayun okulunda öğretim üyeliğine atanmış olan Kemalettin Bey o yıllarda Evkaf-ı Hümayun İnşaat ve Tamirat Müdürüdür.⁴¹

Ancak hastahanenin temeli 1911’de atılabilmiş, Balkan Savaşı nedeniyle yapımı durmuş, 1914’e kadar bazı bölümleri bitmiş, sonra I. Dünya Savaşı nedeniyle yapım tekrar durmuş, tam olarak ancak 1943’te bitirilebilmiştir.⁴² Gureba-i Müslimin Hastahanesi’nin inşaat sürecinin ilk kısmı 1908’de Çorum Frengi Hastahanesi olarak durup da sonra 1914’te Çorum Emraz-ı Umumiye Hastahanesi olarak yeniden başlanan, günümüzdeki Çorum Müze Yapısı’nın yapılış öyküsüyle örtüşmektedir.

Kemalettin Bey’in Gureba Hastahanesi’nden çok daha önce tasarlamış olduğu diğer bir önemli hastahane yapısı ise Berlin Hamidiye Hastahanesi’dir. Gerçekleştirilemeyen bu proje Alman Çeşmesi’ne karşılık Türk-Alman dostluğunun bir simgesi olarak II. Abdülhamit tarafından ısmarlanmış ve keşif defterinin hazırlanması görevi Mimar Kemalettin Bey’e verilmiştir. Kemalettin Bey 1902 yılında hastahanenin planları ve teknik çizimleri ile keşif defterini padişaha sunmuştur.⁴³ Bu hastahanenin ‘tarz-ı mimari-i Osmanî’ doğrultusunda, daha sonra I. Ulusal Mimarlık Akımı olarak nitelendirilecek üslupta, Osmanlı kültürünü Berlin’de en iyi temsil edecek şekilde yapılması öngörülmüştür. Ancak II. Abdülhamit bu projeyi yaptırmaktan henüz bilmediğimiz bir nedenle vazgeçmiştir.

Fikret Gazetesinin 16 Haziran 1929 tarihli sayısına göre ‘İdare-i Hususiye (İl Özel İdaresi) tarafından Belediye Parkı’nın arka tarafında yapılan Memleket Hastahanesi, Anadolu’da eşine pek az rastlanan mükemmel bir kurumdur. Hastahaneye ilaveten üçüncü bir cerrahi kliniği daha yapılmıştır ki bunun projesi eski Alman İmparatoru Wilhalm’ın yaptırmış olduğu bir hastahanenin birinci kat planından alınmıştır’.⁴⁴ İşte bu yazıda sözü edilen hastahane muhtemelen Alman İmparatoru II. Wilhelm’in yaptırmış olduğu herhangi bir hastahane değil, Sultan II. Abdülhamit’in II. Wilhelm’in dostluğuna bir nişane olarak Berlin’de yaptırmak istediği hastahanedir. Aşağıda vaziyet planını ve birinci kat (zemin) kat planını gördüğümüz eserin o dönemde projesini elde

⁴¹ Osmanlı Arşivi, BEO 3767 /182489

⁴² Yıldırım Yavuz, İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927, Ankara, Haziran 2009, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü, s. 329

⁴³ Nuran Yıldırım, Birinci Ulusal Mimarlık Akımının İlk Örneklerinden Kemalettin Bey’in Berlin Hamidiye Hastahanesi Keşif Defteri ve Planları, Toplumsal Tarih Ağustos 2009, s. 42-49

⁴⁴ Mehmet Mahfuz Söylemez, Fikret Gazetesine Göre Çorum (1926-1927), Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu, Cilt III, Çorum Belediyesi ed. Mehmet Mahfuz Söylemez, Mesut okumuş & İrfan Yiğit, 2008, s. 1259-1274

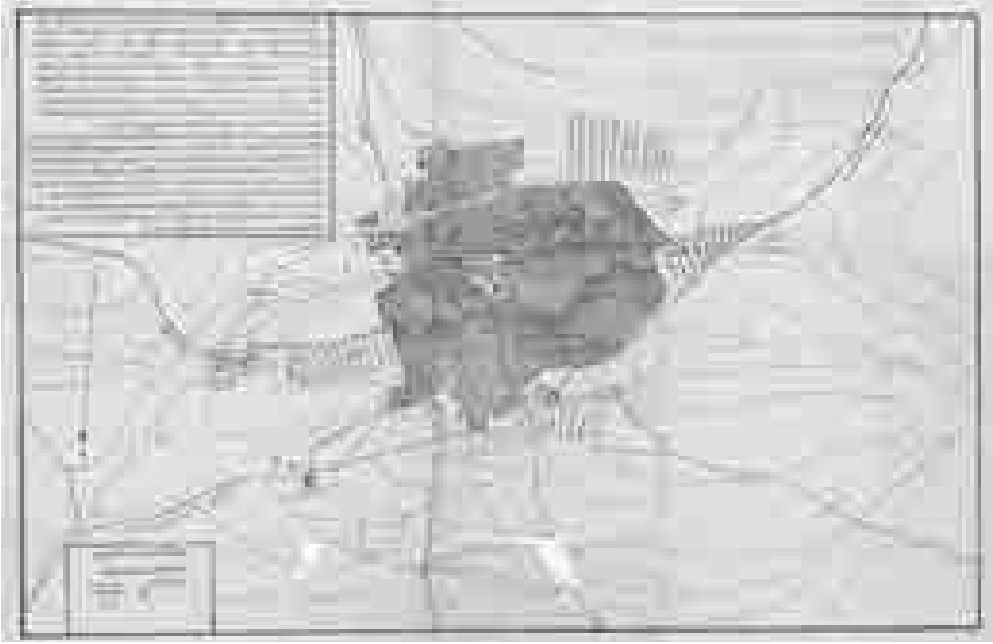
etmek için herhalde Berlin’de II. Wilhelm’in yaptırdığı bir binayı araştırmaktansa, İstanbul’da heyet-i fenniye müdürü olmuş, mimarlık eğitimi veren okullarda hocalık yapmış ve Osmanlı İmparatorluğu sermimarı (baş mimarı) olan Kemalettin Bey’in projesininin kullanmış olması daha akla yakındır. Şimdi Çorum Devlet Hastahanesi olarak kullanılan ve Emraz-ı Umumiye Hastahanesi yetersiz kaldığı için yapılmış olan bu bina da belli ki Mimar Kemalettin Bey’in katkısı vardır. Bizim konumuz açısından ilginç olan nokta ise Berlin Hamdiye Hastahanesi planının Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivlerinde bulunan diğer bir hastahane planı ile benzeşmesidir. Yine Kemalettin Bey imzalı bu ikinci planda tarih yoktur ve hangi hastahane olduğu da yazmamaktadır. Bu çizimler muhtemelen bir dosyadan çıkmıştır; fakat ne yazık ki eski dönemlerde Osmanlı Arşivleri henüz günümüzdeki düzenine kavuşmadan önce bazı araştırmacılar tarafından dosyasından ayrılmış olup sonra tekrar dosyasına yerleştirilmediği için bağlamı bilinmeyen dosyalar sınıfındadır. İşte yukarıda ŞEKİL 6 ve aşağıda ŞEKİL 7 de⁴⁵ görülen bu çizim bugünkü Çorum Müzesi planı ve cepheleri ile karşılaştırılırsa ya Çorum Frengi Hastahanesi olarak başlayıp o Emraz-ı Umumiye Hastahanesi olarak bitirilen yapının planıdır; ya da tip bir hastahane planı olarak tasarlanıp, başka illerle birlikte Çorum’da da kullanılmıştır. Bu konunun da ileride araştırılması, özellikle yakın illerde benzer hastahane yapılarının olup olmadığı bu noktayı da açığa çıkartacaktır. Elimizdeki çizimler çeşitli kat planlarından oluşmaktadır. Planlar incelendiğinde kat sayısının, cephedeki çıkmaların, girişin ve pencere açıklıklarının günümüzde Çorum Müzesi binasının cepheleri ile örtüştüğü görülmektedir. O dönemde cephe önerileri günümüzde olduğu gibi planlarla birlikte değil çoğu kez münferit olarak ve bazen daha sonra yapıldığı için olsa gerek, elimizdeki grupta cephe çizimleri yoktur. Aynı durum Berlin Hamdiye Hastahanesi için de geçerlidir, orada da iki ayrı cephe önerisi plandan ayrı olarak ve değişik çizim teknikleriyle geliştirilmiştir.⁴⁶ Diğer yandan elimizdeki çizimlerdeki iç mekânlar zaman içinde değişmiş olabilir. Ancak bütün bunlara karşın bulduğumuz planın günümüz cephelerini yansıttığı açık bir gerçektir.

Çorum Müzesi binasının cephesi de Mimar Kemalettin’in I. Ulusal Mimari Akımı anlayışını da yansıtmaktadır. Bu akımın başka temsilcileri de vardır, ancak Kemalettin Bey’in üslup özellikleri adeta imzası gibidir. 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp 20. yüzyıl başına kadar Avrupa’da geçerli olan ve genellikle Fas, Endülüs ve Hint mimari öğelerini kullanan oryantalist mimarlık akımı o sırada Avrupa’da mimarlık eğitimi gören pek çok Osmanlı mimarını etkilemiş ve yer yer I. Ulusal Mimarlık akımını da etkilemiştir. Ancak Kemalettin Bey eserlerinin diğerlerine göre sadeliği ve batı kökenli oryantalist mimari öğelerinden çok Selçuklu mimarisini andıran formları

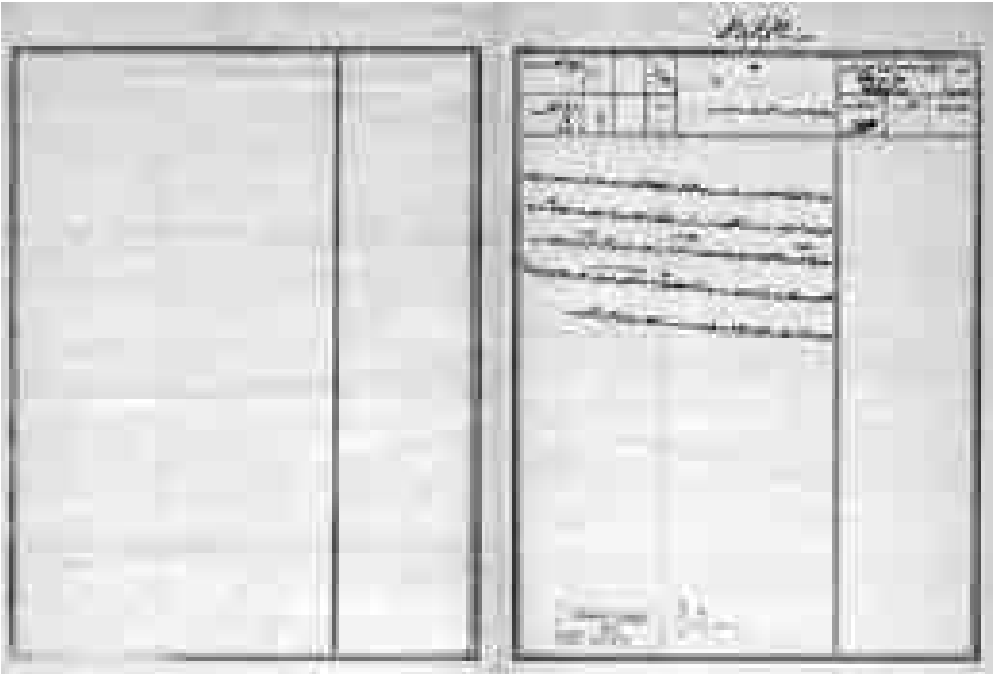
⁴⁵ Osmanlı Arşivi, Y - EE - d 406

⁴⁶ Bkz. Berlin Hamdiye Hastahanesi Keşif Defteri, Osmanlı Arşivi, Y - EE - p 406

onu diğerlerinden ayırır. Bu özelliklerin çoğu günümüz Çorum Müzesi Binası'nın cephesinde görölmektedir. Elbette bu değerlendirmeyi yaparken müzenin geçirmiş olduğu yangın sonrası bazı özgün mimari elemanların yitirilmiş olabileceği de akıldan çıkartılmamalıdır. Yapmış olduğumuz çalışma çok değerli bir yapı olan Çorum Müze Binası'nın tarihini aydınlatmakta bir aşama olarak kabul edilebilir. Umarız ileride özellikle yerel arşivlerde yeni belgeler araştırılarak daha fazla bilgiye de ulaşabilmek mümkün olacaktır.

Şekil 1: 9 Temmuz 1307 (21 Temmuz1891) Tarihli Çorum Haritası
(Osmanlı Arşivi PLK - p - 3561)

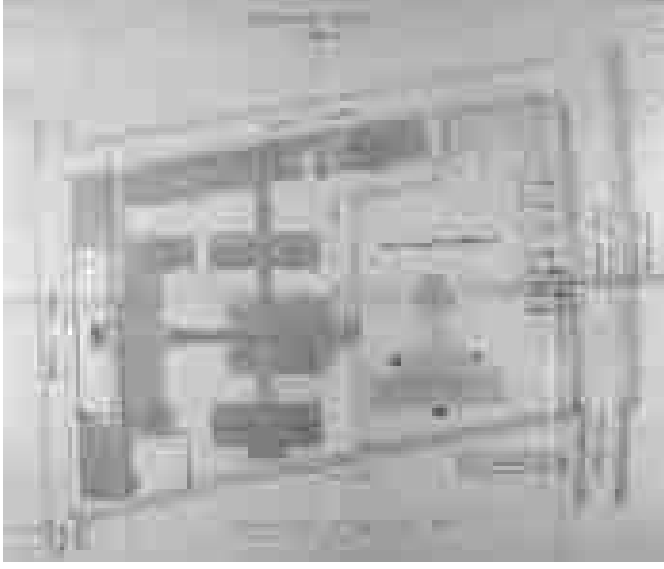
Şekil 2: Belgenin Görüntüsü (Osmanlı Arşivi BEO. 2682/201087)

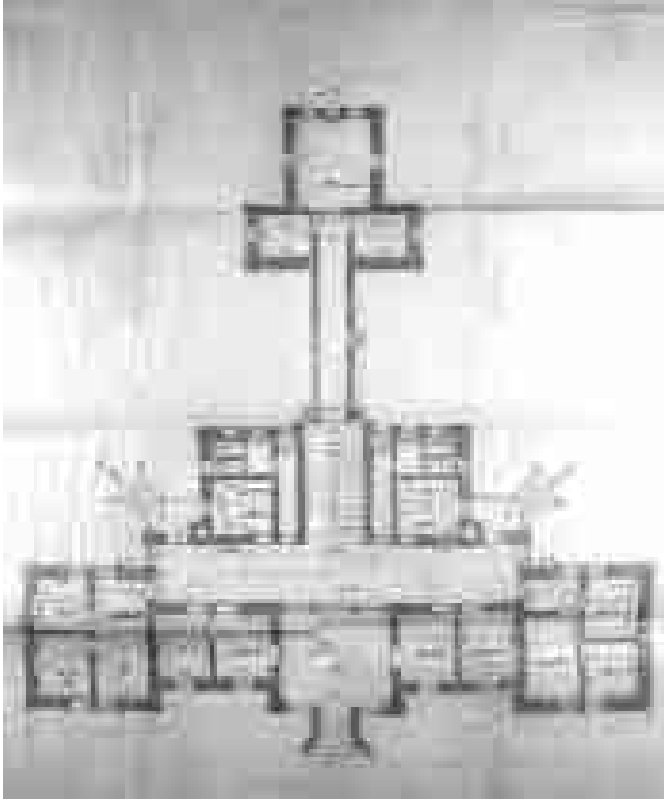
Şekil 3: Kastamonu Hastanesi Erkekler Koğuşunda hasta muayenesi

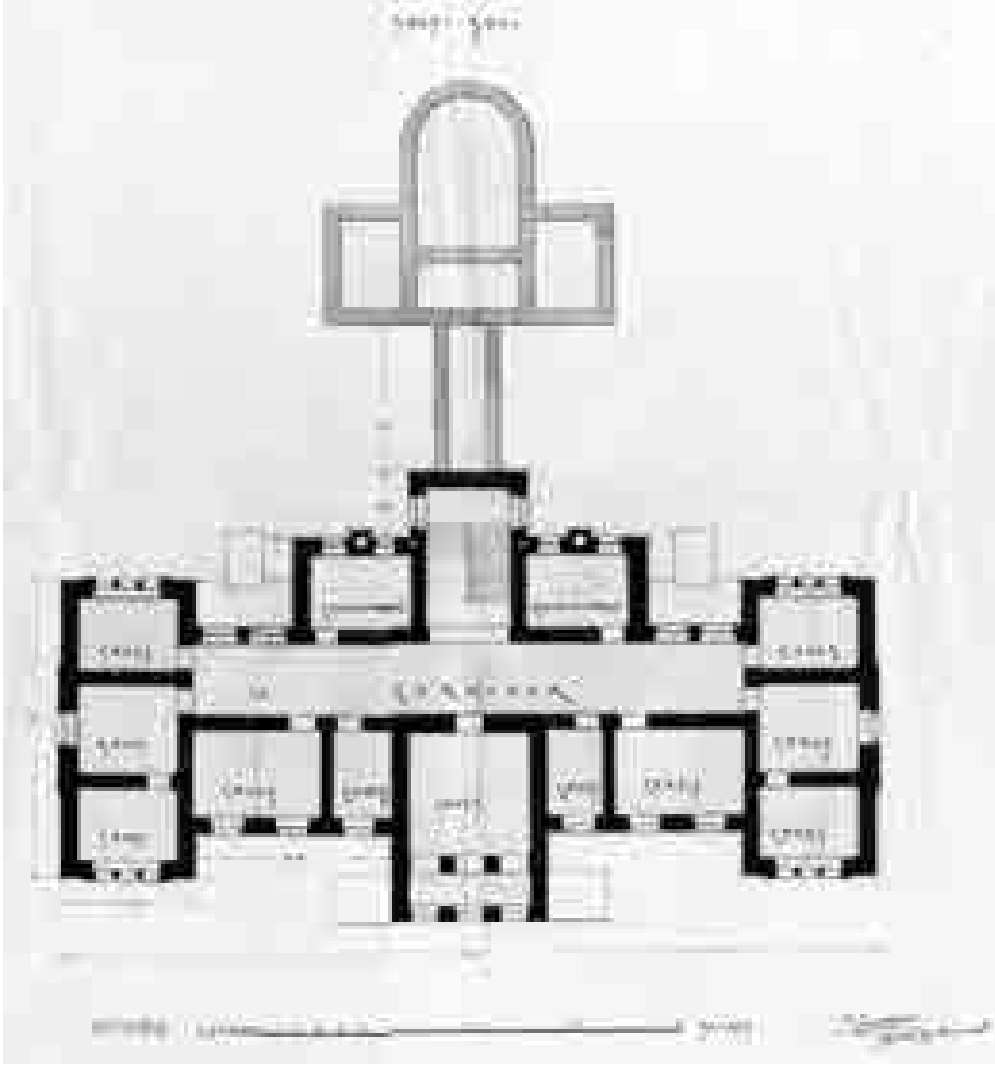
Şekil 4: Kastamonu Hastanesi 3 numaralı kadınlar koğuşu
(Osmanlı Arşivi, FTG.1602)

Şekil 5: Berlin Hamidiye Hastanesi vaziyet planı (Osmanlı Arşivi Y-EE-d406)

Şekil 6: Berlin Hamidiye Hastanesi kat planı (Osmanlı Arşivi Y-EE-d406)

Şekil 7: Mimar Kemalettin Bey imzalı hastane planı. Muhtemelen Çorum Müze Binası (Osmanlı Arşivi PLK-p-4606)

Şekil 8: Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi cephesi (Şimdiki müze binası)
(Çorum Belediyesi Kent Arşivi ve Müzesi)

MAKİNA MESLEK YÜKSEK OKULU'NUN KURULUŞUNDA BUGÜNKÜ MÜZE BİNASININ ÖNEMİ VE YERİ

*Ahmet SAMSUNLU

ÖZET

Şehrimizde bir yüksek eğitim kuruluşuna sahip olma arzusu devamlı olarak ortaya konmuştur. Bunu sağlamak için girişimlerde bulunulmuş ve bir de dernek kurulmuştur. 70'li yıllarda ülkemizde Çorum gibi nüfusu küçük şehirlerde üniversite kurulması kararının çıkarılması çok zor olduğundan kurulan bir dernek vasıtasıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir akademi kurulması için gayret gösterilmiştir. Ne yazık ki bu konuda da başarılı olunamamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde 1974 yılında oluşturulan YAY-KUR Örgün Öğretim bünyesinde Meslek Yüksek Okulları kurulması kararı verildiğinde tebliğ sahibi tarafından Çorum'da bir Meslek Yüksek Okulu açılması için girişimde bulunulmuş ve internette ulaşılabilen bilgilere göre 1975- 1976 ders yılında açılan 24 Meslek Yüksek Okulundan birisinin şehrimizde açılması sağlanmıştır. Çorum basınında ise bu sayı 13 olarak verilmektedir. Açılan okul sayısının kaç olduğu kesin olarak bilinmemektedir ve araştırılmalıdır. Makine Meslek Yüksek Okulu, şehrimizde bugüne kadar birçok okul ve sağlık kuruluşuna ev sahipliği yapan bugünkü tarihi Müze binasında 8 Mart 1976 tarihinde eğitime başlamıştır. Bu tebliğde başlangıçta yazarın bina ile ilgili 50'li yıllardaki izlenimleri açıklanarak, Makine Meslek Yüksek Okulu'nun kurulması aşamasında yaşanan zorluklar, binanın eğitime hazırlanması, okulun açılışı ve okulla ilgili diğer hususlar hakkında bilgi verilerek Müze Binası'nın bu Okulun tarihindeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

* Prof. Dr. Ahmet SAMSUNLU İstanbul Teknik Üniversitesi, İnşaat Fakültesi Öğretim Üyesi
Eski İmar ve İskan Bakanı; samsunluah@gmail.com

THE POSITION AND SIGNIFICANCE OF ÇORUM MECHANICAL VOCATIONAL COLLEGE WITHIN THE MUSEUM BUILDING HISTORY

ABSTRACT

The wish to have a higher education institution in our town has constantly been stressed. Various efforts have been made and an association to that end has been founded. Since it was very hard for cities like Çorum with a small population to receive a decision to establish a university in the 70s, the efforts were made through an association to establish an academy under the Ministry of National Education. Unfortunately these proved unsuccessful. When the decision to establish Vocational Colleges was taken under the body of YAY-KUR Formal Education founded in 1974 with in the Ministry of National Education, the writer of the notification made an effort to open a vocational college in Çorum and secured that one of the Vocational Colleges opened between 1975 and 1976 which had a total number of 24 according to data found on the Internet was to be established in Çorum. This number is expressed as 13 vocational colleges in Çorum press resources. The accurate number of vocational colleges opened are unknown and this requires a separate study to identify the number. The Mechanical Vocational College commenced education on 8 March 1976 in the historical Museum building that hosted various schools and medical institutions in our city until today. This presentation explains the impressions of the writer in the 50s about the building and informs about various issues including the challenges during the foundation times of the Mechanical Vocational College and the opening of the school and stresses the position and the significance of the Museum Building in the history of this School.

GİRİŞ

Mutasarrıf Nurettin Bey zamanında 1908 yılında yapımına başlanan ve 1914 yılında inşaatı biten bina bugüne kadar çok değişik alanlarda hizmet vermiştir. Bu konu Abdulkadir OZULU'nun Çorum Hakimiyet Gazetesi'ndeki yazısında geniş bir şekilde anlatılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın o yıllarda kapatılan tekniker ve yüksek tekniker okullarının açığını kapatmayı amaçlayarak kurmaya karar verdiği yüksekokullardan birisi de ilimizde açılmıştır. Müze Binası 1975-1982 yılları arasında Makine Meslek Yüksek Okulu tarafından kullanılmıştır.

Ticaret Lisesi'nin yeni binasına taşınması ile boşalan, bakımsız ve terk edilmiş bir durumda olan bu yapının, Makine Meslek Yüksek Okulu tarafından kullanılması

konusunda bilhassa o dönemin Erkek Sanat Enstitüsü Müdürü'nün çekinceleri bulunuyordu. Kendilerine ait bu eski yapının okul binalarının önünü kapadığından yıkılmasını istiyor ve burada bir Yüksek Okul açılmasına karşı çıkıyordu.

Okulun Çorum'da açılması karara bağlanacağı günlerde çeşitli kaynaklar ve bazı siyasiler böyle bir okulun açılmasının ve başka şehirlerden gelen öğrencilerin şehrimizde huzursuzluk yaratacağını ileri sürmüşler ve böyle bir binanın olmadığını YAY-KUR Örgün Öğretim İdaresine bildirmişlerdir. Bu nedenle Okulun açılması aşamasında büyük zorluklar yaşanmıştır.

ÇOK UZAKTAKİ OKUL

Bu bölgede "Arap Dede" diye tanınan yerde amcamın evi vardı. Onun çok yakınında meteoroloji ölçüm istasyonu bulunuyordu. Çok uzakta ise o zamana göre görkemli, kesme sarı taşlı bina bulunuyordu. Çocukluk dönemimde yerleşim yerlerinden çok uzakta olduğu için müze binasının bulunduğu yere gitmekten çekindiğimi hatırlıyorum (Resim1).

Aşağıdaki 1956 yılı Çorum yerleşim haritası incelendiğinde müze binasının şehrin oldukça dışında kaldığı görülmektedir (Resim 2).

Erkek Sanat Enstitüsü'nde öğretmen olan ve 1950 yılında kız kardeşimle evlenen Kemal Demirer'i ziyarete gittiğimde aşağıda fotoğrafı görülen okulu ilk defa görmüş oldum.

OKUL AÇILMASI AŞAMASINDA YAŞANAN ZORLUKLAR

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulan YAY-KUR Örgün Öğretim bünyesinde Meslek Yüksek Okulları kurulması kararı verildiğinde bu okullardan birinin de şehrimizde açılmasının çok faydalı olacağını düşündüm. Ankara'ya giderek 1974 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Yaygın (Örgün) Öğretim Genel Müdürlüğüne getirilen İzmir'de Ege Üniversitesi Mühendislik – Mimarlık Fakültesi Dekanım olan Prof. Kemal Karhan'a bu isteğimi ilettim. Kendisi uygun bir bina bulunması ve benim de eğitime ve yönetime destek vermem şartı ile bu okullardan birisinin Çorum'da açılabilceğini kabul etti.

Hemen Çorum'a gittim ve Vali Adil Aktan ve Belediye Başkanı Turan Kılıççioğlu ile görüştim. Kendileri Çorum'da bir yüksek eğitim müessesinin kurulmasından büyük memnuniyet duyacaklarını ifade ettiler. Ticaret Lisesi'nin 1975 yılında boşalttığı tarihi binanın bu gaye için kullanılabileceğini belirttiler.

Binayı görmeye gittiğimde, binanın anahtarlarının bulunduğu Erkek Sanat Enstitüsü müdürü, "Bu binanın bakımsız olduğunu ve kendi binalarının önünü kapattığından yıkmayı düşündüklerini" söyledi ve açıkça binanın Makine Meslek Yüksek Okulu tarafından kullanılmasına taraftar olmadığını ifade etti.

1975 yılı Ekim ayı başlarında açılacak meslek yüksek okulları ilan edildiğinde bunlar arasında ne yazık ki Çorum bulunmuyordu. Acele İzmir'den Ankara'ya gittim ve Prof. Karhan'ı ziyaret ettim. Kendisi bana, Çorum'da uygun bina olmadığını siyasiler ve bazı yerel kişiler tarafından bildirildiği için Çorum'da okulun açılmadığını söyledi. Hatta bana "Beni yanılttın" diye serzenişte bulundu.

Bunun üzerine binanın varlığını ispat edebilmek için acele Çorum'a gittim. Vali ve Belediye Başkanı ile görüştüğümde sonra sınıf arkadaşım Yüksek Mimar Mustafa Meroğlu ile bir araya geldim ve binanın varlığı hakkında bana yardımcı olmasını istedim. Kendisi iki gün çalışarak binanın rölövesini çıkardı ve fotoğraflarını çekti. Bu belge ve bilgilerle Prof. Karhan'ı Ankara'da tekrar ziyaret ettim. Bu belgeleri gören Prof. Karhan, "Beni yanıltmışlar ve yalan söylemişler" dedi. Bir müddet sonra ilk açıklananlara ek olarak açılan okullar arasında Çorum Meslek Yüksek Okulu'nun ismi de vardı. O yıl Türkiye'de 13 Meslek Yüksek Okulu açılmıştı.

OKULUN TAMİR ETTİRİLMESİ VE EĞİTİME HAZIRLANMASI

Bina terk edildiği ve kendi haline bırakıldığı için bakımsız ve kullanılmaz halde idi. Binanın tamiri ve bakımı çalışmaları 1975 Kasım ayı ortalarında başladı ve 1976 Şubat ayı sonuna kadar devam etti. Binanın tamirinde Valilik ve Belediye konuya sahip çıktılar. Belediye Başkanı çok zaman onarımın başında bulunarak binanın hızla eğitime hazırlanmasını destekledi. Okulun tamir işlerini o dönemin tanınmış ustalarından ve müteahhitlerinden İhsan Cerit yaptı.

Çorum Maden-İş Sendikası Başkanı Mehmet Kocatüfek de sendika imkânlarıyla tamirata ve donanımına maddi destek sağladı. Ayrıca Toprak Sanayicileri ve Çimento Fabrikası yetkilileri inşaat malzemesi verdiler. Milli Eğitim Bakanlığı ve Çorum'da mevcut bankalar da donanım temininde katkı sağladılar (Resim 3).

OKULUN EĞİTİME HAZIRLANMASI

Okulun tamir ettirilerek eğitime hazırlandığı bu dönemde Okul Müdürlüğüne vekâleten Halk Eğitim Müdürü Hayrettin Koyuncu ve yardımcılığına Nevzat Çamur getirildi. Okulun bir an önce eğitime açılması için bu idareciler büyük gayret gösterdiler.

Mesleki ve teknik eğitimle, iş piyasasının ihtiyaç ve beklentilerine uygun, kalifiye personel ihtiyacının giderilmesine yönelik stratejik iş gücünün yetiştirilmesi amacıyla kurulan Çorum Makine Meslek Yüksek Okulunda ilk olarak teknik bilimler dalında Makine ve İnşaat programı açıldı. Milli Eğitim Bakanlığı Örgün Öğretim Genel Müdürlüğü tarafından Makine Meslek Yüksek Okulu'na alınacak öğrencilerin yüzde 75'inin Çorum ve ilçelerinden ve yüzde 25'inin diğer illerden alınması kararı Çorumluları çok sevindirdi. 150'si Çorum ve ilçelerinden olan 200 öğrencinin kayıt

edilmesi karara bağlandı. İlk yıl Makine ve İnşaat programlarına 100'er öğrenci alındı.

Okulun eğitime başlaması için en önemli husus öğretim elemanı kadrosunun oluşturulması idi. Bu konunun çözüme kavuşturulması için büyük gayret gösterdim. İlk önce Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Makine Mühendisliği Bölümü'nde öğretim üyesi olan hemşehrimiz Prof. Dr. Sadık Kakaç'ı ziyaret ettim. Kendisi şehrimizde bir yüksek okulun açılacağını öğrendiğinde çok memnun oldu. Prof. Kakaç, idari ve diğer görevleri nedeniyle ders vermeye Çorum'a gelemeyeceğini ve yapacağı temaslar sonunda öğretim elemanı temininde yardımcı olacağını belirtti. Daha sonra beni arayarak kendi bölümünde öğretim kadrosunda görev yapan Doç. Dr. Hafit Yüncü, Doç. Dr. Kerep Cıvci ve Ankara'da serbest mühendis olarak çalışan Yük. İnş. Müh. Hilmi Yüncü (Serbest Müh.) ile görüşüğünü ve kendilerinin Çorum'a gelerek eğitime katkı sağlayacaklarını bildirdi. Kemal Karhan'ın okulun gelişmesine ve idaresine katkı sağlamam şartını da yerine getirebilmek için ben de on dört günde bir gelerek ders verdim. Benim gelmediğim haftalarda Yük. Mühendis Avni Şahin verdiğim dersin uygulamalarını yürüttü. Ayrıca yaptığım temaslar sonunda Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Makine Mühendisliği Bölümü öğretim elemanlarından Dr. Müh. Seçil Erim'in de Çorum'a ders vermeye gelmesini sağladım.

Okulun ilk eğitim kadrosunda Çorum'dan Yük. İnş. Müh. Avni Şahin, Kim. Müh. Aydan Türkoğlu, Matematik Öğretmeni Aydın Armağan, Tarih Öğretmeni Mehmet Erdem, Türkçe Öğretmeni Hüseyin Yılmaz ve İngilizce Öğretmeni Yük. İnş. Müh. Uslu Araboğlu'nun görev aldıklarını hatırlıyorum.

Öğrencilerin, aldıkları teorik eğitimi pratik beceriye dönüştürebilmelerine imkan sağlamak üzere gerçekleştirilen atölye çalışmaları için de Endüstri Meslek Lisesi imkanlarından yararlanılmıştır.

"Çorum Yüksek Eğitim Kurma Derneği", Makine Meslek Yüksek Okulunun eğitimini maddi olarak desteklediği gibi dışarıdan gelen öğretim elemanlarının yol masraflarına katkıda bulundu.

Bu derneğin Başkanı Dr. İlhan Gürel, Genel Sekreteri İhsan Ceritoğlu ve üyesi Dr. Atilla Bozdoğan idi. Çorum'da 3 yıl ders verdiğim sürede, bizlere ve okula yakın ilgi gösterdiklerini belirtir ve kendilerine teşekkür ederim.

OKULUN AÇILIŞI

Okulun açılış töreni 8 Mart 1976 tarihinde gerçekleştirildi. Açılışa Vali Adil Aktan, Belediye Başkanı Dr. Turan Kılıççioğlu, Milletvekili Turan Utku, davetliler, veliler ve öğrenciler katıldılar. Başbakan Süleyman Demirel'in okulun hayırlı olması

dileğiyle ilgili gönderdiği mesajı okundu. Açılıшта bulunmak isteyen Prof. Kemal Karhan, yoğun görevleri nedeniyle törene katılmadı. Kendisi daha ileri bir tarihte okulu ziyaret etti (Resim 4, Resim 5). Okulun açılışına ait bir fotoğraf, o yıllara ait arşivlerin kaybolması nedeniyle konamamıştır.

Vali Aktan, yaptığı konuşmada, okulun öğrenime hazırlanmasında Çorum halkının ve ilgililerin tesanüt ve yardımlaşmasının büyük katkısı olduğunu belirterek okulun hayırlı olmasını diledi. Okulun vekâleten müdürlüğünü yürüten Hayrettin Koyuncu, binanın tamiri nedeniyle eğitime başlanılmasında gecikildiğini belirterek, yaz boyu öğretim yaparak birinci yılın tamamlanacağını açıkladı. Koyuncu “bugün tutarlı bir atılımın mutlu sonucunu kutlamak, yıllardır hayali ile avunduğumuz yüksek okullardan birisinin açılışının mutluluğunu paylaşmak üzere toplanmış bulunuyoruz” dedi.

Açılış töreninin sonunda açılış dersini vererek, Çorum’a ilk Yüksek Öğretim kurumunu kazandırmanın mutluluğunu ve gururunu hissettim (Resim 6, Resim 7).

OKULUN TAŞINMASI SONUCU MEYDANA GELEN GELİŞMELER

1982 yılında çıkan Üniversitelerle ilgili Kanun kapsamında Çorum Eğitim Enstitüsü, Amasya’ya nakledildi. Ve bugün Hitit Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu’nun eğitimini sürdürdüğü Eğitim Enstitüsünün boşalttığı binaya Makine Meslek Yüksek Okulu taşındı. Boşalan Makine Meslek Yüksek Okulu binasında, Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam nezdindeki girişimlerim sonucunda Atatürk Lisesi ve Akşam Ortaokulu açıldı. Ne yazık ki 1984 yılında Atatürk Lisesi kapatılarak Çorum Lisesi ile birleştirildi. Bunun neticesinde Çorum bir lisesini kaybetmiş oldu. 1984 yılından itibaren boş kalan bina yandı. 1991 yılında başlayan ve 2003 yılına kadar süren uzun bir tamirattan sonra bina Çorum Müzesi olarak açıldı.

Bugün bu bölge, aşağıda görüldüğü gibi bir kültür ve eğitim bütünlüğü içinde bulunmaktadır (Resim 9).

Aldığım bilgilere göre bu bölgede yıkılan eski Müze binasının yeri Müze yetkililerince ve ilgililerce sahip çıkılmadığı için Hazineye intikal etmiştir. Bu arsanın, bir kamu kuruluşuna idari bina yapmak üzere tahsis edildiği bilgisini edindim. Buraya çok katlı bir binanın yapılması mevcut eğitim ve kültür kompleksinin bütüncülüğünü bozacak ve bilhassa tarihi Müze binasının önünü kapayacaktır. 100. yılını kutladığımız Müze binasının ihtişamı ve görünümü korunmalıdır (Resim 10).

SONUÇ

Müze binası, Makine Meslek Yüksek Okulu’nun şehrimizde açılmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu dönemde Çorum’da ilk yüksek eğitim müessesesi faaliyete geçmiştir. Bu kuruluş, 2006 yılında kurulan ve hızla gelişen Hitit Üniversitesi’nin ilk

nüvesini teşkil etmiştir. İsimlerinden yukarıda bahis edilen Makine Meslek Yüksek Okulu'nun Çorum'da açılmasını, eğitimini ve faaliyetini sürdürmesini sağlayanları, bilhassa burada yetişen Çorumlu gençlerin unutmayacağından eminim.

Bugüne kadar dokuz kuruluşu bünyesinde barındıran Müze Binasının 100. Yılıni kutlarken, bu binayı Çorum'a kazandıran Mutasarrıf Nurettin Bey ve yandıktan sonra tamir ettirerek Müze Binası haline getirilmesini sağlayan Valimiz Mustafa YILDIRIM'a ve bilhassa Valimiz Atıl Üzelgün ile isimlerini burada tek tek belirtmediğim hizmeti geçenlerin hepsine Çorumlular adına teşekkür etmeyi isterim.

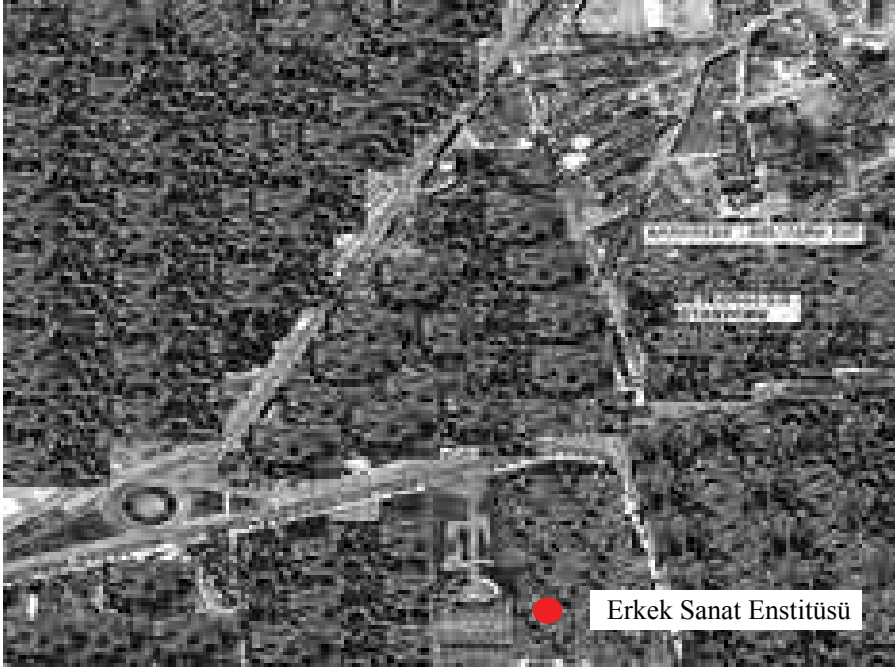
Çeşitli medeniyetlerin eserlerine rastlanan şehrimize bu Müze Binası küçük gelmektedir. Öncelikle Müze Binasının yanında bulunan Ticaret Lisesi Binası başka bir yere taşınarak burası Çorum Müzesi'ne tahsis edilmelidir. Bu bölge Berlin'de olduğu gibi Müzeler Bölgesi olmalıdır.

KAYNAKÇA

Abdulkadir OZULU, “85 Yılın Öyküsü (Çorum Müze Binası)”, Çorum Hakimiyet Gazetesi, 18 Mayıs 2001

Reha Metin Alkan, “Meslek Yüksek Okulu, 40 Yıllık Geçmişe Sahip”, <http://www.habercim19.com/gundem/cmyoya-ikinci-temel-h14742.html>

Koparan Gazetesi, “Makine Meslek Yüksek Okulu Törenle Açıldı”, 9 M a r t 1976 <http://www.herihaber.net/turkiyenin - gelecegi - mesleki - eğitime - endeksli /#ixzz3J9lb1Kly>

Resim 1. Müze Binası ve Çevresindeki Yapılar

Resim 2 1956 Yılı Çorum Yerleşim Haritası

Resim 3. Okulun Tamir Ettirilmesi ve Eğitime Hazırlanması

Resim 4 Basında Okulun Açılışı

Resim 5 Koparan Gazetesi metni

Resim 6: 1 Ekim 1977/ ÇMYO (Çorum Makina Meslek Yüksek Okulu) Taş Binasında Hocalar, Memurlar ve Öğrenciler
Okul Müdürü: Mustafa BALABAN, Müd. Yrd. Nevzat ÇAMUR, Öğr. Gör. Ahmet TUNAY Memur: Nevin TÖREYEN, Memur: Birgül MİSGET, Hizmetli: Kamil MOL

Resim 7: ÇMYO (Çorum Makina Meslek Yüksek Okulu) Öğrencileri

Resim 8: Çorum Atatürk Lisesi Açılış Töreni: Soldan sağa Ahmet SAMSUNLU, Ahmet ÖZER (Çorum Valisi), Dr. Turhan KILIÇÇIOĞLU (Belediye Başkanı)

Resim9 Müze Bölgesindeki Mevcut Eğitim Binaları

Erkek Sanat Okulu binaları (1 – 5) , 1964 yılında yapılmıştır. Erkek Sanat Okulu ek binaları, (6-7) , (1984) (1988) Ticaret Lisesi (10) , (1975) Ek Binası (9) , (1994) Müze Binası (8), (1914 - ...) Tapu Müdürlüğü binası yapılmak istenilen yer (eski müze yeri) (11)

Resim 10: Müze binasının bugünkü görünümü

YAPILDIĞI GÜNDEN GÜNÜMÜZE TAÇ BİNAMIZ

*Abdulkadir OZULU

Yapıldıkları günden sonra bünyelerinde çok değişik hizmetler verilmiş binaların kaderleri de çok iş değiştiren insanlara benziyor. Çorum'da belli bir amaçta kullanılmak üzere yapılıp da sonradan daha başka alanlarda hizmette tutulan binalarımız var. Azap Ahmet Camii, Veli Paşa Hanı, bugünkü müze binamız, Çorum Belediye Başkanlık binası, Yalçın-Saray Sinemaları gibi. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün ama bu kadar örnek yeter. Azap Ahmet Mescidi 1922'den 1953'e kadar otuz yıl Vilayet Matbaası oldu. Halıcılık Kursu oldu. Küçük Mescit 1953'te yeniden ibadete açıldı. 1970'te yıkıldı. Eski mescidin bahçesi de dahil edilerek hem cami hem Müftülük binası olarak yeniden yapılmıştı. Şimdi Dershane, Sürücü Kursu, Spor Salonu, Konferans Salonu ve de Cami olarak kullanılıyor. Bugünkü Belediye Başkanlığı binası 1925'te Kütüphane olarak yapılmıştı. Aynı binada Muallimler Birliği ve Türk Ocakları Cemiyetine de odalar tahsis edildi. Yine bu binanın bir odasında Klasik Türk Musikisi, diğer bir odasında Batı Müziği Dershaneleri açıldı (1926-1927). Bir odasında Eğitim Müzesi kuruldu. 1932'de Halkevi binası oldu. 1954'te Vilayet ve Adliye binaları yanınca bir katı Valilik Makamı, bir katı da Mahkeme binası oldu. Zaman içinde Valilik-Adliye ve Kütüphane için yeni binalar yaptırıldı. Bunlar yeni binalarına taşınınca 1960'da Belediye Binası oldu. Veli Paşa Hanı han ve otel olarak yapılmıştı. Hitit Gıda oldu. Yalçın Sineması, sinema olarak yapıldı, Metropol Gıda oldu.

Bir bina, belirli bir amaç için yapıldığı halde muhtelif zamanlarda değişik hizmetlerde de kullanılmasıyla kent kültür tarihini bir ölçüde zenginleştirdiği gibi kimi zaman da kent kültür hayatının gelişimine engelleyici de olabiliyor. İlk yapılışında çok geniş salonu ile tiyatro ve kültürel etkinliklere sahne olan kütüphane binasının ikinci katının değişikliklere uğramasıyla tiyatro ve kültürel toplantı yeri için Devlet Tiyatro Salonumuz yapılıncaya kadar Çorum sıkıntı çekmiştir. Hatta salonsuzluk, sahnesizlik yüzünden kültürel faaliyetler yapılamaz hale gelmiştir. Kültürel faaliyetler sinema salonlarında, okulların dar

*Abdülkadir OZULU, Emekli öğretmen, Araştırmacı, Yazar/ÇORUM

koridorlarında yapılmaya mecbur kalınmıştır. Bizim konumuz TAÇ BİNAMIZ diye adlandırdığımız müze binamızın yapılışından günümüze kaç değişik alanda kullanıldığını ve bağrında kimleri misafir ettiğinin öyküsünü anlatmak olduğu için müze binamıza dönüyorum. Müze binamızın ne zaman, kim tarafından, ne için ve nasıl yapıldığından söz edelim.

1-EMRAZ-I UMUMİYE HASTAHANESİ

Çorum'a 1913 yılında yeni bir Mutasarrıf geliyor. Adı Nurettin Bey. Nurettin Bey Çorum'da iki yıl kalıyor. Sakallı, kalender meşrepli ve özellikle imar işlerinde çok gayretli ve ilkeli bir devlet adamı. Çorum'un eksiklerini gezip görüp anlamış. Eksikleri tespit etmiş. Neler eksik değil ki? Çorum'da hastane yok, var da adı hastane, yok say. Donanımlı değil, hiçbir ameliyat yapılamayan tek doktorlu bazen bir tek eczacı ile dönen bir hastane. Doktor da gayrimüslim, kış günlerinde hastanenin sayılı olan üç beş yatağı yersiz yurtsuzların barınağı olurmuş. İlçelerle haberleşme ağı hiç yok gibi. Telefon yok, yeşil alan yok, park yok, yol yok. Ulu Cami'nin kuzey tarafında medrese var. Onun arkası eski taş mektep binası. Mektep binasının yenilenmesi ve cami ile mektep binası arasında bir yeni yol açılması da lazım. Mecitözü Çorum'a yakın Amasya'ya bağlı. Çorum'a beş on kilometre mesafedeki köyler Mecitözü'ne bağlı. Mecitözü Çorum'un kazası olmalı. Bu eksikleri gören Mutasarrıf Nurettin Bey Çorum'un bütün ilçelerine telefon bağlantısı kurdurmuş. İlçelerle iletişimi sağlamış. Ulu Cami kuzeyindeki eski medrese binasını yıkıp yolu açmış. Eski taş mektebi de yıktırılmış yeni bir okul binası (İstiklal Mektebi-şimdi Yazma Eserler Kütüphanesi) yaptırmış. Mecitözü'nü Çorum'a ilçe (kaza) olarak bağlanmasını sağlamış.(1) Bugün adıyla anılan tek hatıra İnönü Caddesi'nin güneyine (sobacılar çarşısına) doğru uzanan Nurettin Bey Caddesi'ni açtırmış. Şehrin güneyinde bomboş bir arsa üzerine kazma vurdurup bir hastane binası yaptırmaya başlamış. İşte müze binamızın hayat öyküsü burada başlıyor. Bazı kaynaklarda Nurettin Bey'in daha önce 1908 yılında başlanmış bir binayı hastane olarak yaptırdığından bahsediliyor. Ancak 1908 tarihini nereden hangi kaynak veya kaynaklardan aldıklarına dair bir açıklamada bulunulmuyor. Çorum'un yakın tarihi için daha doğrusu yirminci yüzyıl için bütün bildiklerini, görüp şahit olduğu olayları ve bu olayların kahramanları hakkında yazdıklarını kaynak olarak kullandığımız Noter İhsan Sabuncuoğlu'nun hastane yapımı için verdiği bilgi "bomboş bir arsa üzerine kazma vurdurup hastane binasını yaptırdı" şeklindedir. Noter İhsan Sabuncuoğlu, Mutasarrıf Nurettin Beyi çok iyi tanıdığını ve yakınında bulunduğunu da " o yıllarda İdadi talebesi olarak Mutasarrıflık (Özel) İdare kaleminde meccani (gönüllü) kâtip olarak çalıştığımı anlattığı satırlardan anlıyoruz.(2)

Hastane binasının alınlık kitabesinde “Emraz-ı Umumiye Hastanesi Kanunıevvel 1332 Çorum sancağının hamiyetmendanahâlisiniîânâtı ve Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celilesinin inzıam ve muâvenetleriyle inşa olunmuştur 21 Safer 1335” yazılı. (1332 Rumi tarihi Miladi takvimle 1916’dır. Hastane kitabesindeki 1335 Hicri tarih kaydından hesap edersek Hicri takvim 2014 yılında 1436 oldu. Bu hesaplama müze binamız 100 yaşını tamamlamıştır. Nurettin Beyin Çorum’dan ayrılışı da 1915 sonu 1916 yılı başları arasında olduğuna göre hastane inşaatı büyük ölçüde bitirilmiş olmalıdır. İşte bu taç bina yani Çorum Müzesi binası yapılış amacı Umumi Hastalıklar Hastanesi olarak kullanılmak üzere yapılmıştır. Ve hastane olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlk kullanıma nasıl bir merasimle açıldı. Ne yazık ki bu konuda elimizde hiçbir bilgi yok. Belki Birinci Dünya Harbinin sıkıntılı günlerinde memleketin böyle güzel bir binaya kavuşması hiçbir kutlama yapılmadan gerçekleşmiş de olabilir.

Çorum’da ilk gazetenin çıkış tarihi 3 Mayıs 1921. Bu tarihten sonra günümüze uzanan zaman içinde kentte olan olayların kayıtlarını eksikliği veya fazlasıyla elimizde çıkan gazetelerin koleksiyonlarından takip edebiliyoruz. 1921 öncesi için böyle bir yazılı kaynaktan mahrumuz. Vilayet arşivimizde 1954 yılında tamamen yanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda memleketlerine dönen yaralı askerler bu hastanede tedavi edilmişlerdir. Bu hastanenin yapılmış olmasıyla Çorumlular Merzifon’daki Şifa (Amerikan) Hastanesine taşınmaktan kurtulmuşlardır. Şu anlatacağım biraz ailemizle ilgili özel bir hatıra ama burada anlatmam lazım. Birinci Dünya savaşında babam Hafız Mustafa OZULU Suriye cephesinde Kut-ülammare’de omuz başına isabet eden bir şarapnel parçasıyla yaralanmış. Babam ve bulunduğu cephede kalan Müslüman Türk askerleri İngilizlere esir düşmüşler. Sağlam esirleri Hindistan’a, yaralı esirleri Mısır’a götürülen İngiliz askerleri babamı da İskenderiye’deki İngiliz sahra hastanesine götürmüşler. Bu hastanede yarasının İngiliz doktorlar tarafından ameliyat edildiğini ancak iyi olamadığını mütarekeden sonra Çorum’a gelince yeni yapılmış olan hastanemizde Operatör Dr. Akif Bey’in yaptığı iki ameliyattan sonra şifa bulduğunu bizlere aile içinde pek çok defa dile getirmiştir.

ASKERİ MENZİL HASTAHANESİ

Milli Mücadelemiz sırasında Sakarya Savaşı günlerinde yaralanan askerlerimiz için Çorum Emraz-ı Umumiye Hastanesi Askeri Menzil Hastanesi olarak kullanılmıştır. Yaralı gaziler Çorum Menzil Hastanesine geldiklerinde Çorum halkı ve yöneticileri gazileri ziyarete giderek onlara hediyeler sunup geçmiş olsun dileklerinde bulunup teşekkürler etmişlerdir. Bu ziyaretler o günlerde

yayınlanan Çorum adlı gazetemizin sayfalarına aktarılmış ve “Yaralı Gaziler Yanında Yiğitler Yurdunda Gazileri Ziyaret” başlıklı haberler yayınlanmıştır. O günlerde gazetede yayınlanan şu satırların yazarın yerine kendimizi koyalım ve bakalım neler görmüş neler düşünmüş neler yazmışız.

Yıl 1921 Eylül’ün 12. günü (Çorum Gazetesi sayfalarından) “Yaralı Gaziler yanında dinin, milletin, yurdun kurtuluşu uğrunda çarpışan kahramanlardan yaralı düşenlerin tedavi ve istirahatlarını temin için memleketimizde de bu mübarek gazilere yer hazırlanmıştır. Bize bahşedilen hisse-i şerefi bütün manasıyla ifa ve onların mübarek yaralarını samimi, müşfik kucağımızda tedavi etmek duygusuyla hepimiz büyük bir sevinç içinde bekliyor idik. Nihayet ilk kafilе geldi. Avrupa’nın kokmuş ve kudurmuş ihtirasına imanlı çelik göğüslerini siper yapıp da aldığı yarayı tedavi ettirmek üzere aramıza gelen bu aslan yavruları ziyaret etmek, onların şanlı menakıplarını dinlemek arzusuyla birkaç arkadaş hastaneye, hayır insanlığın kudreti fevkinde harikalar yaratan, yanardağların tepesinden püsküren kızgın lavlar gibi hırs, cinayet, haset tufanlarını durduran kahramanlar yuvasına gitmek üzere toplandığımız yerden hareket ettik. Yolda hepimizin kalbi gizli bir sevincin tatlı helecenları ile çarpıyordu. Hastane koğuşunda güler yüz ve nazik bir tebessümle bizi karşılayan doktora, bizi Türklüğün ve Müslümanlığın büyük evlatlarıyanına götürmelerini rica ettik. Doktor bey kahramanlar koğuşunun kapısı önüne gelince “ Efendim gazilerimiz bu koğuşta. Hamdolsun hepsinin yarası hafif” sözleriyle bizi aslanlar yatağına yaklaştırdı. Kapının eşiğinden içeri girerken kalbimde hissettiğim coşku, bir mabette hissedilen huşudun aşağı değildi. Bu hissi daha açık ifade edebilmek şu saniyede elimde olmayan bir kudrettir. Yalnız gözlerimden gayri tabii bir surette göğsüme düşen yaşlar, her hissin açık bir tercümanı idi.

Aramızda tedarik ettiğimiz ufak hediyelerimizi kendilerine memleket namına tevzi ederken bu kahramanların ağzından çıkan “teşekkür ederim” kelimesi insanda ne kadar derin bir hicabın elemlerini sızlatıyor. Onun büyük kudreti önünde ben secde ederken o, bana yaptığı büyüklüğü bir saniye olsun düşünmeyerek ufacak bir hediyeye teşekkürle mukabele ediyor. Bu ulvi levhanın azameti karşısında titrememek, yerlere kapanmamak acaba mümkün müdür? Her biriyle bir arkadaşımız konuşuyordu. Cepheden, silah arkadaşlarından ayrı kalmanın burukluğunu yaşadıklarını ve mutlaka Yunan’ı bozup atacaklarına kesin inançlarını vurguluyorlardı. Kalplerimiz derin bir haz ve minnetle dolarak hastanede gördüğümüz intizamdan dolayı Ser Tabip Bey’e teşekkürle kahramanlar yuvasından ayrıldık.” (3)

Çorum Menzil Hastanesi Ser-Tabibi Binbaşı Mustafa Kâzım Bey, 10 Ekim 1921 tarihli Çorum Gazetesine Çorum halkının kadın erkek gazilere ziyaretlerine ve sundukları hediyeleri için şu teşekkür yazısını yazmıştır.

Gazilerimizi ziyaret eden Mutasarıf-ı Liva Cemal (Bardakçı) beyefendiye ve aileyi muhteremleri hanımefendinin bazı hediyeler ile gazileri ziyaret maksadıyla iki defa hastanemize teşrif ettikleri gibi bu kere de yine kendileri başında oldukları halde Çorum'un eşraf-ı muteber anı hanımları gazilerimize giydirilmek üzere kendi imal kerdeleri (kendi el işleri) olan hasta takyeleri ve peşkirleri yed be yed (kendi elleriyle) gazilere tevdi etmek suretiyle alicenaplıklarını hakiki Türk anası olduklarını ispat etmişlerdir. Gerek gaziler namına ve gerek hastanemiz namına alenen teşekkürü bir vazife bilir ve diğer hanımların da tehalükle (candan istekle) iştirak edeceklerini katiyen ümit ederim.

Çorum Menzil Hastanesi Ser-Tabibi Mustafa Kâzım (4) hastane olduğu günleri gören Çorumlu sayısı günümüzde belki hiç kalmamıştır. Ama gazilerin ve onların doktorlarının hatıraları üstleri örtülü zaman tülleri altında apaydınlık ve canlı bir şekilde gazete arşivlerinde duruyor.

2- MINTIKA ZİRAAT-I UMUMİYE MEKTEBİ (6 Ekim 1924-1928)

Savaş biter, Cumhuriyet ilan olur. Çorum'a yeni hastane binaları yapımı için kollar sıvanır ve bugünkü Hitit Üniversitesi Hastanesi olan yerde yeni binalar yapılır. Ve Millet hastanesi olarak 1924 yılında hizmete açılır. Hastane yeni yapılan binalara taşınır. Boşalan bina, ülke kalkınmasında önemli bir alan olan ziraatın (tarımın) geliştirilmesi yolunda atılan adımlar doğrultusunda 6 Ekim 1924 tarihinde "Mıntika Ziraat-ı Umumiye Mektebi" adıyla yeni bir hizmete açılır. Bu yeni okul 14-20 yaş arasında ilkokul mezunu gençleri öğrenci olarak kabul etmektedir ve eğitim-öğretim süresi 3 yıldır. Ziraat Mektebi gündüzlü ve yatılı öğrenci kabul etmiştir. Yatılı öğrenciler bugün parasız yatılı dediğimiz türden leyli meccani olarak eğitim görmüşlerdir. 8 Ekim 1924 tarihli Çorum Gazetesinde okulun açılışında yaşananlar "Ziraat Mektebinin Küşat Merasimi" başlığı altında şöyle anlatılmaktadır. (5)

Ziraat Mektebinin açılışı Küşat Merasimi Vilayetimizde açılan "Mıntika Ziraat-ı Umumiye Mektebi"nin küşat merasimi pazartesi günü saat iki buçukta icra edilmiştir. Makam-ı vilayet tarafından irsal edilen davetiye varakalarıyla devair müdürleri, vilayet etibbası, Mahkeme-i Asliye Reisi, Müdde-i Umumi, mektep müdür ve muallimleri, tüccarından bazı zevat, şube reisi, jandarma kumandanı merasimde hazır bulunmuşlardır. Hattı zatında bir ihtişamı haiz olan

mektepe binasının metal balkonundan itibaren bayrak, söğüt dalları ve halılarla tezyin edilmiş, metale kırmızı ve beyaz kurdelelerden bir zincir çekilmişti.

Evvelce hastane binası olan mektebin yüksek bir azim ve himmetle banılığı şerefini taşıyan esbak Mutasarrıf Nurettin Beyefendinin büyük kıtada bir fotoğrafları sureti hususiyede şahıslarına bir cemile olmak üzere methalin (giriş kapısının) sağ tarafındaki salona talik edilmişti. Her bakan gözde bir iftihar lem'asıhasıl eden mektebin muhteşem varlığı heyet-i umumiyesiyle orada bulunanları serin gölgesinde toplamış, bütün nazarları üstüne topluyor ve bütün konuşmaları kendine tahsis ettirmişti. Her zat yanında bulunan arkadaşlarıyla, mektebin memleket için iftihar olunacak bir müessese olacağını zikrediyor, halkımızın âli himmetine rehber olan Nurettin Beyefendiyi hürmetle yâd ediyordu. Merasime saat üç buçukta Vali Ahmet Cevdet Beyefendinin kıymetli bir nutkuyla başlandı. Vali beyefendi evvelce hastane olan binanın ne şekilde ve ne maksatla Ziraat Mektebi'ne tahsis ve terk edildiğini izah buyurduktan sonra Ziraat mektebinin Çorum'un feyyaz muhitinde temin edeceği faydaları gayet belîğ bir lisan, samimi ümit-bahş (moral veren) bir ruhla zikrettiler. Ez-cümle; hattı zatında bir çiftçi memleketi olan vatanımızın sarf edilen hummalı mesaiye rağmen zürranın (çiftçinin) ürettiğinin bizi mesut edecek bir ölçüde olmadığını halkın geçmiş devirlere ait usul ve görgülerle ziraat yaptığını, hâlbuki asrımızda ziraatın pek mühim bir inkılâp geçirdiğini binaenaleyh vilayetimizde küşadına muvaffak olunan mektep sayesinde az bir zaman sonra bütün zürranın asrımızın icap ettirdiği şekli öğrenerek, insan ve hayvanı zahmetten kurtaran makine ile bu feyyaz topraklardan mühim bir halde istihsalat-üretimlerde edilebileceğini beyan ettiler. Vali beyefendi Ziraat Mektebinin Çorum'da vücut bulmasını hararetle bir iftihar hissiyle beyan ederken, mektebin ziraatçıların en mühim bir ihtiyacı olan ziraat aletleri ve gereçlerinin imalat hanesinin de yakın zamanda açılacağını müjdelediler. Bu müjde bittabi her çiftçini kalbinde derin sürur uyandırmıştır. Vali Ahmet Cevdet beyefendinin nutuklarını müteakip Ziraat Mektep Müdürü Vasıf Bey okul binasının banisi Mutasarrıf Nurettin Bey'e mesleki namına teşekkürle başlayan bir nutuk irad ettiler. Müftü Mehmet Nazif Efendi, bu gibi irfan müessesatının memleketimizde çoğaltılması ve bu gibi hayırlı müesseseleri memleketimize kazandıranların gayretlerinin devamını diledikten sonra bir dua da bulundular. Daha sonra Muallim Behram Lütfi Bey tarafından bir nutuk verilerek, Vali Ahmet Cevdet Bey kurdeleyi kesti. Mektep Müdürü Vasıf Beyin arzusu üzerine topluca bir fotoğraf çektirildi. Mektep gezilmeye başlandı ve henüz ilk sınıfı açılan mektebin ilk dershanesinde Vali Bey öğrencileri tebrik ederek kendilerine bir baba lisanıyla nasihat ve başarı temenniyatında bulundular. (6)

11 Şubat 1925 tarihli Çorum Gazetesindeki şu haberdan de Vali Ahmet Cevdet Beyin Ziraat Mektebinin açılışında verdiği müjdenin gerçekleştiğini görüyoruz. Vilayet Ziraat Mektebi'nde açılacak kursa ait Malumat ve Şart-ı duhul (Kayıt Kabul Şartları)

1- Kursa iştirak edecek olanların yaşı 14- 25 dairesinde olmak

2- Tedrisat leyli devam edip talebenin iâşesi mektebe ait ise de yatak ve elbiselerini kendileri temin edeceklerdir.

3- Kurs 1 Mart 1341 (1925) te açılacak ve üç ay devam edecektir.

4- Kursta ziraat, ziraat aletleri, dutçuluk, böcekçilik, arıcılık, bağcılık, bahçıvanlık, hıfzıssıha-i ziraat dersleri ile çiftlik idaresi, hayvanatın idare ve iâşesi tedris edilecektir.

5- Okutulacak ve gösterilecek dersler gayet ameli ve memleketimizde kabili tatbik olacak surette izah olunacaktır. (7)

Yine 22 Temmuz 1925 tarih ve 220 sayılı Çorum Gazetesinde (Çorum Mıntika Ziraat ve Ameliyat Mektebinin Kayıt Kabul Şartları) başlıklı ikinci bir ilanda okula imtihanla öğrenci alınacağı ve taliplerin on dörtten küçük 18 yaştan büyük olmamaları T.C. vatandaşı olmaları ve seçme imtihanının 24 Eylül 1925 Perşembe günü okul binasında yapılacağı ve lüzumlu başvuru belgeleri belirtilmiş. Burada okulun adının açılışından sonra değişmiş olduğunu görüyoruz. Açılmış olan bütün Ziraat Okulları 1928 yılında yeniden düzenlenmek ve bir ziraat reformuna uygun hale getirilmek amacıyla kapatılmıştır. Çorum Ziraat Okulu da 1928 yılında kapanmıştır. 1930 yılında yeni programla ziraat okulları lise seviyesinde öğretime açılmış fakat Çorum'da yeniden açılmamıştır. (8)

3-LEYLİ KÖY İPTİDAİ MEKTEBİ (1925- ?)

1925 senesinde aynı binada LEYLİ KÖY İPTİDAİ MEKTEBİ adıyla okuma yazma öğretilen bir okul daha açılmıştır. Bu okul öğrencilerinin her türlü ihtiyaçları da İl Özel İdaresi tarafından karşılanmıştır. (9) Cumhuriyetle birlikte başlatılan okuma yazma seferberliği Çorum'da da büyük bir gayretle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Zira o yıllarda Çorum'un 700'den fazla köyü vardır ve bunların yetmişinde ancak okul açılabilmiştir. Bu da yüzde on var, yüzde doksanında okul yok demektir. Kurtuluş Savaşımız boyunca Saat Kulesi civarında Hıdır Hafız isimli bir esnafın dükkânı resmen Mektup Odası olarak belirlenmiş ve burada cephedeki evlatlarına mektup gönderecek olanların mektupları zarf -kâğıt ve yazma ücreti alınmadan hizmet verilmiştir. İstiklal Savaşı yıllarında köylerimizde okuryazar bir kimse bulmak imkânsız gibiydi. Cephe askerleri olan

ailelerin mektup yazdırmak için mutlaka şehre gelmeleri gerekiyordu. Mektup Odası ihdası bu zarureti karşılamak için düşünülmüş ve uygulanmıştır. O yılların Çorum gazetelerinde (bu mektup odasının yerinin ihtiyaç sahiplerine gösterilmesi için) ilanlar vardır. (10)

4- VALİ KONUTU (1928-1933)

Söz konusu binamız hakkında Vali konutu olarak da kullanıldığına dair sözlü bilgiler edinmişim. O yılları bilen bir Çorumlu olarak yaşayan şehir büyüğümüz sanayici Sayın Abdullah Kavukçu'ya sorarak birkaç yıl buranın Vali konutu olarak kullanıldığı bilgimizi “evet birkaç yıl vali konutu olarak kullanıldı sanırım 30’lu yıllardı” şeklinde olan ifadeleriyle teyit ettirdik. 1928 yılında Ziraat Okullarının Türkiye genelinde kapatılması sonucu boş kalan bina 1929–1933 yılları arasında Vali konutu olarak kullanılmış olmalıdır. (11)

5- KÜÇÜK SIHHAT MEMURLARI MEKTEBİ (1933-1941)

Türkiye’de daha önce ilk defa Sivas’ta açılan Küçük Sıhhat Memurları Mektebi 1933 yılında Çorum’a naklediliyor. Bu okul Sivas’ta iken 162 öğrenci mezun vermiş. 1933’te Çorum’a naklinden sonra da 1938 yılı sonuna kadar 161 mezun vermiştir. (12) 1936 yılında Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Teşkilat ve Memurin Kanunu mecliste kabul ediliyor. Bu kanunla Sıhhat Mekteplerinden beklenen amaç ve mezunlarının, kadro ve özlük hakları görev alanları ve sorumlulukları belirleniyor. Sıhhat Mektebi Çorum’da 1941 yılına kadar açık kalıyor ve öğrencileri ve öğretmenleriyle birlikte okul 1941 yılında İstanbul’a naklediliyor. Elimizde 1939 -1940 yılında Çorum’da Sıhhat Mektebi’nde okuyan ve öğrenimine İstanbul’da devam edip mezun olan Elbistanlı Kamil Yinanç isimli emekli sağlık memurunun oğlu tarafından bana gönderilen fotoğraflar var. Bunların bir kısmını müzemizde sergiledik. (Kamil Yinanç geçirdiği bir kaza sonunda bir kolunu kaybetmiş ve Kolsuz Kamil diye şöhret bulmuş). Eldeki resimlerdeki yazılardan Mektep Müdürlerinin Dr. Süreyya Yücel, resimleri bulunan öğretmenlerden birinin adının Adil, diğerinin Selim Çapa olduğunu görüyoruz.

6- BÖLGE ERKEK SANAT OKULU (1942-1967)

1942 yılında Bölge Erkek Sanat Okulu eğitim öğretime başlıyor. Daha sonra okulun adı Erkek Sanat Enstitüsü oluyor. İlkokul mezunlarının önceleri 5 yıl okuduğu bu okullar 1967–68 ders yılında altı yıla çıkarılıyor. Okulun ilk açıldığı yıllardan itibaren Çorum esnaf ve sanatkârlarına modern makineleri tanıma ve kullanma fırsatı sağlıyor. Çarşıda bulunan sanayi makinelerin tamiratiyle uğraşan ustalar yapamadıkları işleri “Bunu Sanat Mektebine götürün, bu iş ancak orada

yapılır” diyorlar. 1968 yılına kadar bina Sanat Enstitüsü olarak hizmette kalıyor. Yeni yapılan binalarına taşınınca binanın yeni sahipleri Ticaret Lisesi oluyor.

7- TİCARET LİSESİ (1967–1975)

Ticaret Lisesi için 1975 yılında yeni bina yapıldı. Ticaret Lisesi yeni binasına taşınmıncaya kadar bu taç binada kaldı. (13)

8- MAKİNE YÜKSEK OKULU (1976-1982)

(İlk ders günü 11 Mart 1976)

Çorum’da yeni açılan Yüksek Okula mekân olarak bu taç bina seçildi. 1976–1982 yılları içinde yüksek okul öğrencileri burada eğitim- öğretim gördüler. Çorum Eğitim Enstitüsü’nün 1980 sonrası kapatılmasından sonra Makine Yüksek Okulu bugünkü MYO binasına taşındı.(14)

9- AKŞAM ORTAOKULU (1982-1984)

Boşalan binada önce Akşam Ortaokulu açıldı. Bu okulda ilkokulu bitirmiş ancak daha sonra herhangi bir okula devam edememiş okul yaşı geçmiş yetişkinler için ortaokul programı uygulanarak eğitim yapılıyordu. Atatürk Lisesi gündüz, ortaokul akşam saatlerinde ders yapıyordu.

10- ATATÜRK LİSESİ (1982–1984)

1980’li yılların başında kentin tek lisesi olan Çorum Lisesi artan öğrenci sayısı karşısında fiziki bakımdan yetersiz kalmıştı. Makine Yüksek Okulundan boşalan binada yeni bir lise “Atatürk Lisesi” adıyla açılması yoluna gidildi. 1980 ihtilal Hükümetinin Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam Paşa’nın da açılışına geleceği duyurulunca taç bina boya badana ve bazı onarımlarla görkemli bir törenle Atatürk Lisesi olarak açıldı. Ancak binanın yıpranmışlığı, ısıtma sorunu, iki okul bir arada olmuyor ve ulaşım güçlüğü gibi sebeplerle öğrenci ve öğretmenler nezdinde açıldığı günden itibaren hep sızlanma konusu oldu. İki yıl sonra 1984’te Atatürk Lisesi eski Çorum Lisesi ile birleştirildi. Bu birleşmeden sonra lisenin adı “Çorum Atatürk Lisesi” oldu. Akşam Orta Okulu da Gazi Paşa İlkokuluna taşındı.

11- YANGIN VE MÜZE BİNASI OLARAK YENİLENMESİ

Bina boşalınca sahipsiz ve korumasız kaldı. Yersiz yurtsuz başıboş kimselerin barınağı oldu. 1988 yılında binada çıkan bir büyük yangınla sadece dış cephe duvarları ayakta kaldı. Uzun bir zaman haline terk edilen binanın yenilemesi (restorasyon) yapılarak müze olarak düzenlenmesi 2003 yılına kadar devam etti.

Bu arada bir iki cümle ile Çorum'da müzeciliğin başlangıcından da söz edelim. Çorum'da müze oluşturma teşebbüsü 1925 yılında yapımı tamamlanan (bugün Belediye Başkanlık Binası olarak kullanılan) Milli Kütüphane binası bünyesinde Muallimler Birliğine tahsis edilen iki odadan birinde il içi ve çevresinden toplanan fosiller, maden çeşitleri ve özellikli taşlar sergilenir. Tevhidi Tedrisat Kanunu ile açıkta kalan, eski okullarda Hüsni Had öğretmenliği yapan Ethem Hoca buraya Müze Müdürü olarak görevlendirilir. (15) Muallimler Birliğinin topladığı eğitim öğretimle ilgili eserler daha sonra Albayrak İlkokulunda kurulan Maarif Müzesine nakledilir.

Eski eserleri koruma ve araştırma kurumu:

1935 yılında Çorum'da "Çorum eski belgeler koruma ve araştırma kurumu" adı altında dönemin Valisi tarafından bir kurum ihdas edilir. Bu kurum bütün ili kapsar şeklindedir. Merkez ilçe, ilçeler ve köyler bu kurum bünyesinde yer almıştır. İl'de Vali bu kurumun koruyucu başkanıdır. İl Merkez İlçe Şube Kurulunun Başkanı Nazmi Tombuş ve Yardımcısı Rifat Arınç'tır. Nazmi Tombuş Halkevi Başkanı, Rifat Arınç'ı Çorum'da öğretmen olarak görevdedir. Çorum eski belgeleri koruma ve Araştırma Kurumu Nizamnamesi nin Maksat başlığı altında yazılı

1.Maddesi şöyledir.

1- Çorum Valiliği sınırları içinde bulunan değerli, tarihsel belgeleri korumak ve bunlardan taşınabilir olanları toplayarak bir "Çorum Müzesi" kurmak ve Vilayetin tarihini araştırmak üzere " Çorum eski belgeler koruma ve araştırma kurumu" adıyla bir kurum yapılmıştır.

2- Merkezi Çorum'da olan kurumun kazalarda şubesi, nahiye ve köylerde ise birer mümessili bulunur. Bu nizamnamenin (tüzüğün) tamamı 18 maddedir. Görüyoruz ki, Çorum'da müze oluşturma gayreti yıllar içinde sürerek geliyor. 1950'li yıllarda Çorum turizmini geliştirmek amacıyla Çorum Turizmini Geliştirme ve Müze Derneği kurulur. İki otobüsle Ankara'ya giden bir Çorumlu heyeti Milli Eğitim Bakanlığı önünde "Hititlerin Başkentine Müze istiyoruz" yazılı pankartlarla ses getiren bir miting yaparlar. İlgili Bakan heyet temsilcilerini kabul eder ve Türkiye'de ilk defa Ankara'dan illerine Müze istemeye gelen heyetin verdiği heyecanla yıl bütçesinden artan paraları bir havuzda toplayıp Çorum Müzesi için tahsis edeceğini bildirir. Ve sözünde de durur. 1967 yılında 2003 yılına kadar kullandığımız (şu an yıkılmış olan) çatısı olmayan müze binası yapılır. (Antalyalı bir mühendisin çizdiği müze binası planında çatıyı unuttuğu için çatı yapılmamış ve sonrasında pek çok sıkıntı yaşanmıştır. (16) Taç binamız 2003 yılında müze olarak yeniden kullanıma açıldı. Şu anda Çorum Müzesi Türkiye'de

var olan 19 Ulusal Müze arasında modern müzeciliğin bütün teknik ve teknolojik imkânlarıyla donanımlı ve emsallerine öncülük eden yenilikleri gerçekleştirmiş ve ilk sıralarda yer almakta olup dünya müzeleri yarışmalarına aday gösterilecek bir konuma gelmiştir. Bu duruma ulaşmış olması çok sevindirici ancak eskilerin deyimi ile mazruf zarfa sığmaz hale gelmiştir. Sayısı 30 binleri çok aşmış belgeser sayısı ile depo-arşiv sıkıntısı baş göstermiştir. Müzemizin bünyesinde bulunan Etnografya bölümü ise ancak bir Müzenin bir salonu olacak kadar bir mekân içindedir. Etnografya Müzesi için Çorumlu seferber olmalı ve mutlaka ikinci bir müze binasını vakit geçmeden yapmalıdır. Yapılacak ikinci üçüncü müzeler İlimiz Turizmüne büyük katkı sağlayacaktır. Bu meyanda en yakında bulunan Ticaret Lisesi Binası bir başka yere taşınabilirse Müzelerin bir arada olması daha faydalı olur. Tabii ki bunlar benim arzularım. Aslı işi gerçekleştirecek olanlar il yöneticilerimiz ve parlamenterlerimizdir. Bu öyküyü; Nice yıllara diyerek mi bitirmeli yoksa Mutasarrıf Nurettin Beyin hatırası, Çorum'un tacı güzel bina artık hep son hizmetinde Çorum'un kent güzeli, Dünya Müzeleri içinde birinci kıymetle, kültür ve medeniyetler hazinesi olarak yaşa dileği ile mi?(17)

Not: Bu sunum, daha önce Çorum Hakimiyet Gazetesinin 18 Mayıs 2001 tarihli nüshasında yayınlanan (Osmanlı'dan Günümüze 9 Ayrı Görevde 85 yılın Öyküsü Müze Binamız) başlıklı yazının gözden geçirilerek, yeni bilgiler eklenerek ve kaynaklar gösterilerek genişletilmiş şeklidir.

KAYNAKÇA

- (1)- İhsan SABUNCUOĞLU, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim C.2-s.5., Çorum Belediyesi Kültür Yayınları 2010
- (2)- a.g.e. s.6
- (3)- Çorum Gazetesi 12 Eylül 1921. Sayı:20
Abdulkadir OZULU Çorum Gazetesi Çevirileri C.1. S. 127
Çorum Belediyesi Kültür Yayınları- 2008-Çorum
- (4)- Çorum Gazetesi 10 Teşrinevvel 1921. Sayı: 24
A. OZULU Çorum Gazetesi Çevirileri C.1. S. 164-165
- (5-6)- Çorum Gazetesi 8 Ekim 1924. Sayı: 179
A. OZULU Çorum Gazetesi Çevirileri C.2. S.1817
- (7)- Çorum Gazetesi 11 Şubat 1925 Sayı: 197
A. OZULU Çorum Gazetesi Çevirileri C.2- S. 2037
- (8)- Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı- Resimli Ay Matbaası-İstanbul- 1938
- (9)- Çorum Gazetesi 11 Şubat 1925-Sayı:197 S.
A. OZULU Çorum Gazetesi Çevirileri C.2
- (10)- Çorum Gazetesi 5 Eylül 1921- Sayı: 19
A. OZULU Çorum Gazetesi Çevirileri- C.1 S. 124
- (11)- Kaynak kişi: Abdullah Kavukçu- Doğum 1919 Çorum. Sanayici, yaşıyor
- (12)- Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı- S.71-72
- (13)- Çorum Tarihi. Çorum Festival Komitesi yayını 1985. S.267.
- (14)- Çorum-Koparan Gazetesi Koleksiyonu- 11 Mart 1976 tarihli nüshası.
- (15)- Eşref ERTEKİN'in Günlükleri-Yayınlanmadı- A. OZULU arşivi.
- (16)- Çorum Hakimiyet Gazetesi-21 Şubat 2008. Ahmet ERTEKİN
(Eylemle Müze İsteyen Tek İl Çorum)
- (17)- Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu kitabı- Yrd Doç. Dr. Ahmet Öğreten-Osmanlı Dönemi Çorum Hastaneleri makalesi. S. 260-274

SANAT OKULLU OLMAK

* Hasan TULUK

*“Dün yine hüznümlendi gönlüm dolaşıyorken,
Doğup büyüdüğüm, koşup oynadığım,
Kimi zaman tekerlek peşinden koştuğum,
Kimi zaman da deşenek oynadığım.
Anılar canlandı gözümde,
Yorgun sokaklarda!*

*Yazları taş oluğunda serinlendiğimiz,
Kışları da sarıp sarmaladığımız,
Sokak çeşmelerini aradım köşe bucak.
Soluğu kesilmiş, nesli tükenmiş,
ve artık müzelik olmuş!*

*Gazipaşa'da okudum “Alfabe”yi.
Sonra Sanat Okulu,
Ve Fakülte'deki yıllar.
Artık anılarda söylenecek,
O güfte, o şarkılar...”*

Şiirde de ifade edildiği gibi ilkokuldan sonra yolunu tuttuğumuz Sanat Okulu'nda elimize tutuşturulan çekiçle demircilik, eğeyle tesviyecilik, testereyle marangozluk sanatıyla tanışmıştık. Ağacın yaşken eğildiği gibi biz de eğilip bükülmeye müsaittik. Ve öyle de oldu.

O yıllarda tarihi Taş Mektep okulumuza ev sahipliği yapıyordu. Yolu bu binadan geçsin ya da geçmesin bugün hayatta olmayan 1940'lı yılların orta ve yaşlı kuşağı tüm Çorumlular için bu bina, tabiri yerindeyse “adam olmak”la eş anlamlar çağrışıyordu. İsmi her ne kadar bazı okullar arasında “amele mektebi” olarak geçse de eğitim şartlarının pek de elverişli olmadığı, okuma yazma bilmenin “okumak, adam olmak” la eş tutulduğu o yıllarda, şehrin dışında hafif bir tepe üzerine oturan bu görkemli yapı hiç kuşkusuz hemen her yetişkin için “medeniyet şiarı” na ulaşmanın da en önemli göstergesiydi.

Çorum Lisesi Tarih-Coğrafya Öğretmeni Tayyar Anakök 1950 tarihli “Çorum Tarihi” kitabında yapı ile ilgili şu notu düşmüş: “1916 senesinde Hastane, sonra

* Hasan TULUK, Teknik öğretmen, uluslararası metal sanatçısı/Çorum.

Ziraat Okulu ve Vali Konağı, en son Sıhhiye Okulu olan bu bina 1942 tarihinde Sanat Bölge Okulu olmuştur. Bu gün bu okulda 170 talebe çalışmaktadır. Demircilik, Marangozluk, Tesviyecilik kolları vardır. Üç teorik öğretmen, Dört atölye tesviyecisi, üç marangoz, iki demir öğretmeni vardır.

1947-1948 öğretim yılı Enstitüye tahvil edilen (değiştirilen) Erkek Sanat Okulu teşkilatı genişletilmiş ve ilk mezununu 1948-1949 yılında vermiştir.

1942 yılından 1967 yılına kadar Taş Mektep'te hizmet veren okulumuza başladığımız ilk gün kurayla ders başı yapacağımız bölümlerimizin belirlendiğini hatırlıyorum. Pek çok anıya tanıklık etmiş bu tarihi binanın sınıflarında Türkçe, Tarih, Coğrafya, Beden Eğitimi, Din Kültürü, Matematik, Teknik Resim, Meslek Teknolojisi derslerinin yanında demir atölyesinde demirci ocağıyla tanışmış, ocakta tavladığımız yuvarlak demiri kare ve dikdörtgen biçiminde döverek çekiç kullanma tekniğini öğrenmiş, tesviye atölyesinde elimize tutuşturulan 3 cm çapındaki kübik demir parçasını eğelemek için günlerce ter dökmüştük. Bu temrini yaptığımız o Cumartesi gününü hiç unutmuyorum: O gün sinemaya Ayhan Işık'ın dillerden düşmeyen "Katil" filmi gelmişti de ben ve arkadaşlarım atölyeden çıkış saatini sabırsızlıkla beklemiştik.

Dikdörtgen bir tahtanın üzerine eşit aralıklarla çizilmiş çizgilerden testereyle kesmek ise, marangoz atölyesindeki ilk temrinimizdi. Bir yıllık teorik ve pratik eğitim sonunda, öğrencinin de tercihi ile ders ve atölyelerden aldığı notlar da hesaba katılarak hayat boyu devam edecek mesleğimiz belirlenirdi. Sanat Okulu'nu seçme nedenim ağabeyimin de oradan mezun olmasıydı. Ona duyduğum sevgi nedeniyle ben de o okulda okumak istiyordum. Ağabeyimin öğrencilik yıllarını yaşım küçük olduğu için hatırlamıyorum. O günleri bana şöyle anlatmıştı:

"1947-52 yılları arasında Sanat Okulu'nda okurken yaz tatillerinde de babamın Sancaktar Camii karşısında bakırcılar arastasındaki dükkanında çalışırdım. Benim yaşımda iki çırağımız daha vardı. Ben de onlar gibi zor-kolay demeden her işi yapardım. Son sınıfa geldiğimde bir bakırcı kalfası gibi ağız ezme, dip kırma, etek açma gibi işleri yapabiliyordum. Bunu da el sanatlarını sevmeme ve bundaki becerime borçluydum. Bu nedenle okuldaki atölyem de çok iyiydi. Özellikle de torna tezgahında çalışmak bana büyük keyif veriyor, gündüz yaptığım çalışmalar gece rüyamı süslüyordu. Hocalarım da bunu bildikleri için torna tezgahında yapılacak zor işleri bana veriyorlardı. Bir süre döner sermaye işlerinde de çalışmışım. Hocam yaptığım işlerden öğrenci hakkı yazmış, yıl sonunda yapılan sürpriz ödeme piyangodan çıkmış gibi beni sevindirmişti. Aldığım parayı anneme verdiğimde babam inanmamış, okula gidip sormuş. Hocalarımın benden övgüyle söz etmelerine çok sevinmiş. Bana bir şey söylemedi ama anneme çok gururlandığını anlatmış."

Ağabeyim Hüseyin Tuluk tesviye bölümü mezunuydu. Benim atölye çalışmalarım her üç bölümde de iyi olmasına rağmen "Demircilik" bölümünü seçmişim ve bunun nedeni de üçer aylık eğitimimiz sırasında yardımsever ve

sempatik tavırlarıyla sıcaklığını ilk günden itibaren üzerimde hissettiğim Demircilik bölümü öğretmeni Zeki Çelen'di.

Taş Mektep sanat hayatımın temel taşlarından biriydi. Sıcak demirle orada tanışmıştım. Limon sarısı renkteki metali örs üzerinde çekiçle döverek şekil vermenin hazzını orada tatmıştım. Merhum Zeki Çelen hocamızın demirci ocağında özenle tavladığı demiri şekillendirirken hünerli çekiç kullanışı, ritmik hareketleri ve çekicinin örs üzerindeki melodisi beni çok etkilemişti. Hocam kısaça tuttuğu sıcak demiri dövmüyor, onunla adeta dans ediyordu. Orada estetik, zarafet ve sanatı fark etmiştim. O hünerli ve coşkulu şovu hiç unutmuyorum. Zaman zaman hocamı taklit ettiysem de o şova erişemedim.

Sanat okullarının orta dereceli okullardan önemli bir ayrıcalığı üretken eğitiminin yanı sıra piyasada yapılamayan işler okulda öğretmen-usta işbirliği ile çözüme kavuşturulmasıydı. Bu özelliği ile de günümüze ışık tutmuş, yıllar öncesinde okul-sanayi işbirliğinin öncüsü olmuştur.

Bugün bile yarım yüzyılı aşmış bir eğitim kurumundan (73 yıl) söz edebiliyorsak onun topluma kazanımlarını da araştırmak gerekir. Zira bu konuda yapılan çalışmalardan bu gün bile örnek alınabileceği gibi adı geçen kurumlara hizmet edenlere karşı da vefa borcu ödenmiş olur:

Çorum Mutasarrıfı Nurettin Bey'in 1914 yılında hastane olarak hizmete sunduğu Taş Bina, Cumhurbaşkanımız Sayın İsmet İnönü'nün yıllar sonra (1941) Çorum'a teşriflerinde Sanat Okulu açılması isteği de dillenmiş, ziyaret sonrası Cumhurbaşkanımıza saygı ve bağımlılığın ifade edildiği telgrafa şu dilekte iliştilmiş: ".....Şehir yirmi dört bine yaklaşan bir nüfusa sahiptir. Orta Anadolu zahire ambarı vazifesini görece kadar zengin topraklara sahip olduğu gibi her türlü nebat yetiştirmeye müsait bir iklime de sahiptir.

Bir Sanat Okulu açılmak teşebbüsü yüksek maarif vekilince vaki olduğu takdirde uzun bir külfet ve masrafa da mal olmayacaktır. Memleketin Sanat Okulu olmaya elverişli muhtelif binaları vardır. Geçen yıl bu hususta tetkikatda bulunmuş yüksek vekilliğin müfettişlerinden bir zat bu binaları görmüş, en elverişli olarak eski Ziraat Okulu'nu bulmuştur sanıyoruz. Bu bina bizim görüşümüzle de en uygun bina olarak görülmektedir.

Şehrin içerisinde denebilecek kadar yakın bir mesafededir. Kagirdir, odaları ve bahçesi itibari ile her şeye müsait bir durumdadır. Bahçesi geniş bir saha içerisinde olduğu için lüzum görüldüğü takdirde bir çok atölyeler de yapılabilir. Mutbah ve her nevi tertibatı şimdiden ihtiva etmektedir."¹

1942 yılında Taş Binada eğitim öğretime başlayan Erkek Sanat Okulu sadece ilkokul mezunu öğrencilerine hizmetle kalmayıp bir süre sonra ortaokul mezunlarına

¹ M. İhsan Sabuncu: Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, III Maarif Hayatım, 2015 Sf.431-432 yayına hazırlayanlar Abdulkadir Ozulu, İrfan Yiğit.

da kapılarını açmıştır. 1955 yılında Çorum Lisesi 1. sınıfta okuyan Teoman Ötgür isimli öğrenci ile başlayan bu hizmet 1956 yılında Yüksel Turan ve Orhan Batur, 1957 yılında Nihat Saydam, Murat Gürsoy (ünlü kaleci), Mehmet Ayçam, Yılmaz Dursun ve Mustafa Emniyet ile devam etmiştir.

Farklı konumlarda okula kayıt olan bu öğrencilerden ilkökul sonrası gelenlere “genel” ortaokul mezunu olarak kayıt yaptıranlara da “özel” sınıf olarak isimlendirilmiştir. Ortaokuldan sonra sanat okuluna gelen “özel sınıf” öğrencilerinin tek seçimi tesviyecilik bölümü idi. Bu öğrencilerin kendi meslektaşlarına göre eğitim programları da farklıydı. Bu uygulama nedeniyle “özel” ve “genel” isimlendirilmesi yapılmış aldıkları eğitimle birlikte öğrencilere döner sermayede çalışma hakkı da verilmiştir.

Derslerdeki başarısını atölyede de gösteren özel sınıf öğrencileri genel sınıf öğrencileri gibi tek başına döner sermaye işinde de çalışabilmişlerdir. Ayrıca pratiği henüz gelişmemiş ama çalışmak isteyen özel sınıf öğrencileri tecrübeli genel sınıf öğrencilerinin yanında görev alarak onların da yeteneklerinin gelişmesi sağlanmıştır. Yani biz öğrenciler bir taraftan sanat öğrenirken diğer taraftan da para kazanma şansına sahiptik. Bu da dar gelirli ailelerin çocukları için çok önemli bir avantajdı. Ayrıca okulda yapılan işlerde kaliteli malzemenin kullanılması uzun ömürlü ve işin estetik görünümü dışarıdaki ustalara göre okulumuzun daha fazla tercih edilmesine neden olurdu.

Kurulduğu 1942 yılından beri, okulların yaz tatiline girmeleriyle Erkek Sanat Enstitüsü öğrencilerinin staj çalışmaları başladı. Yıl içerisinde Cumartesi öğleden sonra ve Pazar günü dışında haftanın yarısı atölyede geçer 1 haftada 22 saat pratik çalışma yapılırdı. Staj süresince ise haftalık çalışma 44 saat olup bir ayda 976 saat çalışarak el becerimiz geliştirilirdi. Stajda döner sermaye işi varsa onu, yoksa yıl sonunda açılacak sergi için halkın ihtiyacı olan işler yapılırdı. Bu çalışma sonunda bir işi ortaya çıkarmanın tadına varıp, bir de maddi karşılığı alınınca sevincimiz katlanırdı. Ayrıca stajda ders kaygımız olmadığı için bedenimiz yorulsa da o çalışmalar bizim için kamp yapmış gibi eğlenceliydi.

Özel sınıf öğrencilerinin yıl sonu stajı ise iki aydı. Bunun nedeni de Sanat Okulu'na 3 yıl sonra başlamış olmak, kaybedilen pratik çalışmalarını bu süre içerisinde telafi edebilmek ve el becerilerini geliştirmekti. Ancak hangi öğrenci bir yıllık yorgunluktan sonra tulumunu (iş pardösü) giyip atölyede çalışmak isterdi. Üstelik de karlı kış günlerinin yaşandığı ve dondurucu soğuklardan kurtulup bahar kokusunun teneffüs edildiği, kuşların ötüşüp koklaştığı ve güneşin bedenleri okşadığı bir zamanda. Bütün bu olumsuzluklara rağmen ürettiklerimiz bizleri mutlu etmeye yeterdi.

Staj çalışmalarının güzel bir yanı da ses kirliliğinden uzak yeşil örtüsü olabildiğince geniş okul bahçesinde sazlı sözlü eğlencelerimizdi. Ayrıca hocalarımızın hoşgörülü davranışları bizleri daha da rahatlatırdı. Zaten meslek dersi hocalarımızla

bir ailenin bireyleri gibi çoğu zaman bir arada olurduk.

1956 yılında okula başlayıp 1962 yılında mezun olduğum Erkek Sanat Enstitüsünde ilk Müdürümüz Ahmet Kaya, sonra da Hasan Savaş oldu. Müdür yardımcıları Lütfi Köksal ve Hüsamettin Timuçin di. Demir atölyesi şefi Ali Natur, öğretmenlerimiz ismi Zeki Çelen, İsmail Maden, Ali Küçükçakar ve Osman Çimen'den başka kurs hocaları İbrahim Kocabıyık ile İsmail Özçilingir vardı. Tesviye atölyesinden hatırladıklarım; Atölye Şefi Emin Doğanhan, öğretmenler Niyazi Başkan, Suat Gönen, Çetin Balcı, Memiş Avşar ve İlhan Sezgin. Marangoz bölümünde de Cemal Soyocak, Mustafa Kavukçu, Halil Ergül ve Cevat Kuşçuyu sayabilirim. Atölye ve meslek dersi hocalarımız okulun kadrolu çalışanlarıydı. Ayrıca matematik, askerlik, defter tuma gibi bir kısım derslere başka okuldan hocalarla birlikte avukatlar da gelirdi. Sabri Laçın, Abdullah Epteroğlu, Fevzi Bilan, Seydi Hançer, Sabahattin Can, İlhan Erdemli ve Metin Burhanoğlu'nu hatırlıyorum.

Atölyemiz bizim ekmek teknemiz, duygularımın şekillendiği ve huzur bulduğumuz mekandı. Demir atölyesinde aplik, şamdan, avize ve saksılık, tesviyeciler çekiç, pense, ceviz kıracağı ve meyve sıkma makinası yaparken, marangoz bölümündeki öğrenciler de masa, sandalye ve dolap gibi işlerle evlerimizi süslerdi. Yıl sonunda açtığımız sergilerimiz bu üç bölümden oluştuğu gibi Kız sanat okulu ile de ortak sergilerimiz olurdu. Okulumuz ayrıca şehirdeki diğer okulların masa sandalye ve sıra gibi ihtiyaçlarını da karşılar, okullararası spor etkinlikleriyle de heyecanlı günler yaşırdık. Futbol ve voleybol da Çorum Lisesi, güreşte ise İmam Hatip Lisesi en büyük rakibimizdi.

Öğrencilik yıllarımızda haftanın yarısı ders, yarısı ise atölyeye ayrılmıştı. Hangi tarihte inşa edildiğini bilmediğim atölyemiz tarihi taş binanın doğu ucunda, tesviye atölyesinin bitişiğinde betonarme, tek katlı bir yapıydı. Demir atölyesine taş binanın tesviye atölyesi yanından olduğu gibi, bahçeden de girilebilen karşılıklı iki kapısı daha vardı. Arka bahçe kapısının sağında öğrenci tuvaleti, hemen yanı başındaki kapıdan girildiğinde de uzunca bir koridorla karşılaşıldı. Koridorun pencere tarafına sıralanmış tezgah mengenerleri, tam karşısında da atölyeye giriş kapısı vardı. Kapının her iki yanını ise atölyede yapılan işlerin sergilendiği vitrin süslüyordu. Atölye giriş kapısının devamında takımhane, koridorun sonunda ise oksii-asetilen kazanı odası vardı. Atölye girişinin sağında elektrik kaynak bölümü, yanibaşında çeşme, devamında da zımpara ve matkap tezgahı gibi aletler vardı. Giriş kapısı solunda şef ve öğretmenler odası, pencere kenarında demirci ocakları, şahmerdan, sonrasında ise oksii-asetilen kaynak odası bulunuyordu. Beton zeminli, bol pencereli ve yüksek tavanlı atölyemiz oldukça aydınlıktı.

Tesviye ve marangoz atölyelerinin makineleri bodrumda, çalışma tezgahları da birinci kattaydı. Bodrum katta pencerelerin küçük, tavanın da alçak olması nedeniyle günün hemen her saatinde elektrikler yakılarak çalışılırdı. Yuvarlak demirden döverek bir bölümü genişletilip delinen ve dik durumdaki çubukların da o

deliklerden geçirilerek bütünleştirilmiş pencere korkulukları günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Bodrum kattaki her iki atölyede kasvetli bir atmosfer hakim gibi görünse de tarihi yapının insanı saran sıcaklığı da vardı. Bir tarafta metalin psikolojik soğukluğu ve makinelerin yağ kokusu hissedilirken, üretilen eserlerin hazzı da yaşanırdı. Demircilik bölümünün parfümü ise elektrik kaynağı ve demirci ocaklarından çıkan dumandı. Marangoz atölyesi her iki bölüme göre daha şanslıydı. Çünkü ahşap üzerinde yapılan her işlemde onun doğadan gelen sıra dışı kokusu yaşanırdı. Özellikle de çam ve kavak ağacında.

Demir atölyesi tarihi yapının hemen yanı başında, bağımsız ve beton yapıydı. Atölyenin hafta sonu zeminini yıkar, suyunu da okulun arka bahçe kapısına açılan çift kanatlı kapıdan dışarı atardık. Suyun etrafı kirletmesi gibi bir kaygımız da olmazdı. Çünkü gözümüzün alabildiği kadar tarla, sonrası da üzüm bağlarıydı.

Atölyelerin temizliğini atölyede ders gören küçük sınıflar nöbet yöntemi ile yapar, bir üst sınıftaki ağabeyler de onları denetlerdi. Haftanın yarısı atölyede geçer, sabah atölyesi olanlara saat 10.00'da, öğleden sonra gelenlere ise 15.00'de 20 dakikalık ihtiyaç molası verilirdi.

Önemli bir mazeretimiz olmadıkça teneffüs saatinde atölyeye giremezdik. Sabah ve akşam paydosunda her öğrenci kullandığı aleti temizleyip takımhaneden sorumlu görevliye ismini söyleyerek teslim eder ve çalıştığı tezgâhı da temizlerdi. Sonra atölyedeki metal atıklar hurdacı tarafından toplanır, zemin sulandıktan sonra da her öğrenci temizlik listesindeki bölgesini temizlerdi. Büyük sınıflardan nöbetçi öğrenci, temizliği kontrol ettikten sonra yıkanma izni çıkarsa iş pardösüleri çıkarılır, günlük kıyafetler giyilerek sıraya dizilirdi. Temizliği beğenilmeyen öğrenciye eksikleri tamamlanmadan da hiçbir öğrenci yıkanmaya gönderilmezdi. Bu bir anlamda işini yeterince düzgün yapmayan öğrencinin ikaz edilmesiydi. Ayrıca temizliğin uzaması tüm öğrencilerin atölyeden çıkışını da geciktirirdi. O nedenle hem temizliğe dikkat edilir, hem de bir üst sınıftaki ağabeylerin uyarıları öğretmenlerimizin sözü gibi kabul görürdü. Kısacası Sanat Okullu olmak, aldığımız meslek dersleri yanında iş disiplini, büyüklere saygıyı ve sevgiyi öğrenmek, yani hayatı okul ortamında tanımak anlamına da gelmekteydi.

Taş Mektep'in dış görünüşünün aksine içerisi ahşaptı. Zemin katta tesviye ve marangozhanenin makine atölyeleri ile öğrenci yemekhanesi ve malzeme depoları vardı. Ön kapı giriş merdivenlerinin sol yanında müstahdem ve öğretmenler odası, bu koridorun sol ucunda ise tesviye atölyesi vardı. Koridorun diğer köşesindeki üç oda da marangoz atölyesine aitti. Marangoz atölyesi öğrencilerinin kullandığı tuvalet de sınıfların yanındaydı.

Tesviye ve marangoz atölyelerinin bulunduğu koridorda bodruma ve üst katlara ulaşan, süslü ahşap dikmelerin oluşturduğu korkuluklu merdivenler vardı. Binanın ön giriş kapısının tam karşısı ise muhasebe bürosuydu.

Binanın ikinci katının arka bahçesine bakan kısmında da müdür yardımcılar Lütü Köksal ve Hüsamettin Timuçin hocalarımızın odaları vardı. O odaya girip de azar işitmemiş ya da dayak yememiş öğrenci sayısı çok azdı. Bir keresinde öğretmenimizi sınıfta beklerken gürültü edenler listesinde yer almıştım da Lütü Bey bize dolabından çıkardığı sicil dosyalarımızla korku dolu dakikalar yaşatmıştı.

Okulda en çok Lütü Bey'den korkardık. Yönetimin kesin kuralları vardı. Lacivert renkli, yeşil şeritli, pirinç kokartlı şapkamız olmadan çarşıya çıkamazdık. Bazı öğrenciler, kalabalık arasında hoş gitmeyecek bir davranışta bulunur da şapkasındaki şeridin renginden hangi okulun öğrencisi olduğu öğrenilir endişesiyle okul şapkasını takmak istemezdi. Bu isteksizlik kimi arkadaşlarımız için de saçlarının bozulmasından kaynaklanırdı. Ayrıca Cumartesi akşamları dışında sinemaya gitmemiz de yasaktı. Aksi tespit edilirse cezasız bırakılmazdı.

Gençlik işte. Hafta içinde bir akşam yakın arkadaşım ve akrabam Hıdır Güder'le sinemaya gitmeye karar vermiştik. Bir kovboy filmiydi. Ancak bunu hem ailemizden habersiz, hem de okul kurallarının dışına çıkarak yapmak zorundaydık. Ne o yılların revaçta olan kovboy filmlerinden vazgeçebiliyor, ne de ceza alma korkusundan kurtulamıyorduk. Sonunda çözümü tebdili kıyafette gördük. Benim gözümde renkli gözlük, başımda da faytoncuların giydiği, kulakları da örten içerisi muflonlu deri şapka; Hıdır'da ise okuma gözlüğü ve yüzünün yarısını örten kaşkolla sinemanın yolunu tuttuk. Filmin ilk yarısını büyük bir heyecanla izledik. 15 dakikalık ara için ışıklar yanınca da makyajımızı süratle tazeledik. Aradan beş dakika geçmemişti ki Lütü Bey iki arkadaşıyla kapıda göründü. Salonu şöyle bir gözleriyle süzdüler. Çok korkmuştuk! Neyse ki salonun en kuytu yerinde olmamız ve ara koridorda sigara içenlerin salona yayılan dumanı görüş mesafesini daraltmıştı da o akşam zayıt vermeden kurtulmuştuk. Bir daha da şansımızı zorlamamıştık.

Çok geniş bir alana yayılan okulumuzun arka bahçesinin bir köşesinde ise kömür deposu ve metal hurdalığımız vardı. Tek katlı, dikdörtgen planlı bu yapının okulumuzun Ziraat ve Sıhhat Mektebi olarak kullanıldığı yıllarda öğrencilere hizmet eden hamamı olduğu söylenirdi.

Bayrak törenleri hafta sonunda ön giriş kapısındaki bayrak direğine bayrak çekilerek, hafta başında ise arka kapı önünde sınıf sırasına dizilerek yapılırdı. 1962 yılı son sınıf öğrencisiyken çok arzuladığım ama gerçekleşmeyen hayalim, bayrağımızı İstiklal Marşı'mızın eşliğinde göndere çekmekti. Ne yazık ki nöbetim hafta başı ya da sonuna denk gelmemiş, bu hayalimi gerçekleştirilmeden mezun olmuşum. Ancak hayalini kurduğum bu onuru yıllar sonra dünyanın sanat merkezi sayılan Fransa'da, Lyon'da, 1996 yılında yaşamış, sergi salonunda yerini beğenmediğim bayrağımızı Anadolu kültürünün zenginliği ve eserlerimin de cazibesıyla üst sırada bir yere yerleştirtmişim. Aynı zamanda bu yarışmaya ev sahipliği yapan ve 44 sanatçının

120 eserle katıldığı sergi sonunda da aldığım iki birincilikle Türkiye’ye dönmüştüm.²

Futbol sahamız günümüzdeki Ticaret Lisesi (2014) ve eski müze binasını da içine alacak büyüklükteydi. Ön ve arka bahçede voleybol sahası vardı. Tüm okul Amerikan yapımı, oldukça büyük ve göbekli sobalarla ısıtılıyordu. Sabah geldiğimizde sınıfımızı sıcak bulur, öğretmenlerimiz gelinceye kadar da çevresinde bir süre sohbet ederdik. Şayet dışarıda ağaçları ve çatıları süsleyen kar var ve halen yağıyorsa keyfimiz ikiye katlanırdı. Zira ders zili çaldı mı bu kez kartopu zevki başlardı.

Sanat Okulu’nda atölyem iyiydi ama bazı derslerde zorlansam da çalışmaktan vazgeçmezdim. İlkokuldan sonra beş yıl okuduğum taş binanın loş ışıklı uzun koridorlarında, geniş ve yüksek tavanlı sınıflarında kimi zaman üzülürüm, kimi zaman sevindim. Derslerin bitimi, notların verilip karnelere yazılması ve başarı listelerinin asıldığı günler benim en kasvetli günlerimdi. Tek dersten bile borçlu geçme şansımızın olmadığı o yıllarda, sınıf listesinde “Geçti” yazısını görebilmenin hayaliyle yaşardım.

Yıl 1958, Sanat Okulu 2. Sınıf öğrencisiydim. Okulumuz günümüzdeki Müze binası, yani Taş Mektep’ti. Bahçe kapısından sonra iki yanında kavak ağaçlarının sıralandığı, Arnavut kaldırımına uzunca bir yoldan ulaşıldı taş binaya. Öğretmen ve çalışanlar ön, öğrenciler arka kapıyı kullanırlardı. Öne çıkıntılı kare sütunlara bağlı balkon altındaki ön kapıdan girenler 7–8 basamaklı ahşap merdiveni çıktuktan sonra sağa ve sola uzanan bir koridorla karşılaşırlardı.

Ahşap merdivenlerin sağında müdür odası, merdivene bakan yüzeyinde ise küçük bir vitrin vardı. Tesviye, demir ve marangoz atölyesindeki öğrencilerin yaptığı bazı işler orada sergilenirdi. Ben okulun o onur köşesinde hiç yer alamadım ama yıllar sonra Sanat Okulu’nun ilk mezunlarından Hüseyin Kurtoğlu’ndan dinlediğim öykü beni o yıllara götürmüş ve çok heyecanlanmışım. Hüseyin Kurtoğlu anlatıyor:

“Yıl 1948, son sınıf öğrencisiydim. Atölye şefimiz Adil Giray’a atölyede kullandığımız örsün minyatürünü yapmak istediğimi söyledim. Hocam, zor olduğunu, yapamayacağımı söyledi. Ama ben yaptım. Çok da güzel olmuş, hocam da beğenmişti. Onu okul vitrinine koydu.

Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Çorum’a gelişlerinde okulumuzu da ziyaret etmişti. Vitrindeki örsü görünce kimin yaptığını sormuş, yapan öğrenciyle görüşmek istediğini söylemiş. Yanına gittim. “Bunu sen mi yaptın?” dedi “Evet, ben yaptım” dedim. Sırtımı pıtıklayarak “Aferin, eline sağlık” dedi. Yaveri olduğunu düşündüğüm yanındakine bir şeyler söyledi. O da bana 50 lira verdi. O tarihte tahsildarlık yapan babam ayda 10 lira alırken Cumhurbaşkanımız Sayın İsmet İnönü bana 50 lira vermişti. Örsü de vitrine koydu.”

Okulumuz çam, ıhlamur ve iğde ağaçlarının süslediği ve olabildiğince

²Hasan Tuluk: Taşrada Sanatçı Olmak. Baskıya Hazır. 2015

büyük bahçesiyle adeta bir mesire yeri idi. Doğal güzelliklerini doyasıya yaşadık. Çok sık olmasa da çevre okullara ev sahipliği de yapardı. Estetik formlu küçük bir süs havuzundan başka bir de sulama amaçlı kocaman bir havuzu vardı. Yılı sonu eğlencelerimizi sazlı sözlü orada yapardık.

Bir aylık staj döneminde ders kaygımız olmadığı için çok rahat olurduk. Okulumuz şehrin epeyce dışında olduğu için öğle arasında eve gitmez, okulda çıkan yemeği yerdik. Bahçede çam ve iğde ağaçlarının altında kimi zaman sohbet eder, kimi zaman da saz çalıp türkü “çığırır”dık. Staj bir anlamda biz Sanat Okulu öğrencilerinin çalışma kampımız, okul bahçesi de dinlenme ve eğlence mekânımızdı. Yaz günleri tek sıkıntımız sık sık suların kesilmesi idi. O da lavabolara konulan musluklu bakır bidonlarla çözülmüştü. Atölyemizin hafta sonu temizliği çok daha titizlikle yapılırdı. Süpürüldükten sonra atölye içerisindeki çeşmenin oluşuna doldurulan suyla tüm atölye yıkanır. Yarıya kadar sıvalı paçalarımız, elimizde süpürgeler, çıplak ayaklarımızla işi eğlenceye dönüştürerek büyük bir coşku içinde atölyemizi yıkar, ekmek tekneimize biz de onu temiz tutarak hizmet ederdik.

Benim metalle tanışmam babamın 1950 yılında Sancaktar Camii sokaktaki bakırcılar arastasındaki dükkânında başlamıştı. Çırağımızın beni elimden tutup dükkâna götürdüğünü, babamın simit aldığını, uykum geldiğinde de ustaların çalışırken dizlerine koydukları pantolon ve çuval parçalarıyla yapılan yer yatağında uyuduğumu hatırlıyorum. Bir defasında da çekiç seslerinin tüm arastayı sardığı, kalaycılarının nişadır kokusunun bu seslere karıştığı bir gün küpeli kazan içine girip uyuduğumu, çekiç sesleriyle de uyandığımı çok iyi hatırlıyorum. Yaz tatillerinde dikici, manifaturacı ve kalaycı çıraklığı da yapmışım ama bakırcı çıraklığım daha uzun süreli olmuştu. Bu nedenle Sanat Okulu'nun son sınıfına geldiğimde bir bakırcı kalfasının yaptığı işleri yapabilecek durumdaydım.

Sanat Okulu 1. sınıfta tanıştığımız “Teknik Resim” kuralları, 2. sınıftan itibaren hayat boyu devam edecek mesleki bilgilerimize dönüşmüştü. Beş yıl boyunca okuduğumuz ve yaşam boyunca içinde olacağımız teknik bilgilerin yanısıra defter tutma, askerlik ve hukuk bilgisinin de içinde bulunduğu tüm kültür derslerinin yer aldığı bilgi dağarcığımıza görsel çalışmalarımız da eklenince donanımlı bir eğitim hayatımız oldu. Sanat Okullu olmanın zor yanlarından birisi ise, tüm derslerden geçilse dahi atölyeden başarısız olduğunda doğrudan sınıfta kalma riskiydi. Bu duruma düşüp eğitimi yarıda bırakanların sayısı hiç de az değildi.

Ortaokul 2. sınıftaki derlerimiz: Türkçe, Tarih, Coğrafya, Beden Eğitimi, Matematik, Fizik, Din Dersi, Meslek Resim, Gereçler, Genel Teknoloji, Meslek Teknoloji ve Atölye'ydı. Ortaokul 3. sınıfta ise Türkçe, Matematik, Fizik, Yurt Bilgisi, Kimya, Sağlık Bilgisi, Beden Eğitimi, Pratik Elektrik, Meslek Resim, Gereçler, Mesleki Teknoloji, Genel Teknoloji, Atölye derslerini görmüştük. Enstitü 1 ve 2. sınıflar lise düzeyindeki dersleri kapsardı. Enstitü 1. sınıfta: Türkçe, Matematik, Cebir, Geometri, Fizik, Kimya, Askerlik, Genel Teknoloji, Mekanik, Mesleki Resim,

Atölye; Enstitü 2. sınıfta (son sınıfta) ise: Türkçe, Aritmetik, Cebir, Coğrafya, Geometri, Defter Tutma, Askerlik, Hukuk Bilgisi, Mesleki Resim, Uygulanmış Mekanik, Genel Mekanik, Meslek Teknoloji, Pratik Elektrik ve Atölye derslerini görürdük.

Genel Mekanik dersi biz demirci ve tesviyeci öğrencilerin korkulu rüyasıydı. Marangozlar bu dersten muaf oldukları için şanslıydılar. Dersin değişmez hocası demir atölyesi şefi Ali Nathur'du. Telaşlı hali, gür sesiyle havada uçakları, karada trenleri çarpıştırır; kuyuya taş bırakarak, havadan yere taş atarak cisimlerin hızını ve çarpışma şiddetini hesap etmemizi ister, bilemediğimiz durumda uçuşan çarpışan araçlarla, düşen taşlarla bizi muhatap ederdi. Bu mizansen içinde kimi sorularda yara almazken kimindeyse başımıza aldığımız darbelerle bir süre kendimize gelemezdik. Nitekim açıcı Ali Ağabey'in okulda pişirip yemekhanede midemize ziyafet çektiği yemeklerden aldığımız enerji bile Mekanik dersini başarmamıza yetmemişti. Benim gibi bazı arkadaşlarımla da kabusu gerçekleşmiş bir yılımızı kaybetmiştik.

Ülkemizin en buhranlı döneminde insan sağlığını öncelikli bir hizmet görüp Emraz-ı Umumiye Hastanesini Çorum'a kazandıran merhum Mutasarrıf Nurettin Bey ve onun şahsında katkıda bulunanlara şükran borçluyuz. Tarihi yapının mimarı bilinmese de muhteşem planı, yapı tekniği, kullanılan malzeme, estetik ve zarafetiyle kendisine hizmet edenleri dünya durdukça yaşatacaktır. Ön ve arka yüzü birbirinden güzel, üç katlı taş yapı biz sanat okulu öğrencilerine ev sahipliği yapmış olmasının onur ve mutluluğunu yaşıyoruz ve yaşatmaya da devam edeceğiz.

Özetle 1950'li yıllarda Sanat Okullu olmak, her ne kadar halk arasında "amele mektebi" olarak anılsa ve riskli yanları olsa da bizim için altın tepside sunulan bir armağana sahip olmaktı. Çünkü okuldan mezun olduğumuzda aldığımız eğitim doğrultusunda işyeri açabileceğimiz gibi, üniversiteyi kazanıp yükseköğrenim yapma imkânımız da olurdu. Zira beş yıl boyunca yabancı dil dışında kültür derslerinin hemen hepsini okumuştuk. Bizden önceki mezunlar gibi biz de işsiz kalmamış, bir elimizde icazet belgesi diplomamız, diğer elimizde ise geleceğimizi şekillendirecek altın bileziğimiz, yani sanatımızla hayata atılmıştık.

1948 yılı Erkek Sanat Enstitüsü Okul Müdürü Cemil Sümer, Müdür Yardımcısı Ferit Kürkçü, tesviye, demir, marangoz bölümü öğretmenleri ve E.S.E. öğrencileri “Taş Mektep”in giriş merdivenlerinde toplu halde.

1914 tarihli binanın bahçe kapı girişinden sonra tahta çitle çevrili bahçesi, arnavut kaldırımli tratuarı ve toprak zeminli yola dizilmiş hasta taşıma arabaları görülmektedir.

1950'li yılların başında Erkek Sanat Okulları'nda ithal makinaların yanı sıra yerli üretim; Bursa-Tophane ve Ankara Teknik Öğretmen Okulunda yapılan aletler de kullanılırdı. Fotoğrafta; "taş Mektep" in bodrum katındaki makina atelyesinde öğretmen gözetiminde freze (Petersen) Regal ve Alman (örn) torna tezgahında ve çeşitli işlerde çalışan öğrenciler görülüyor.

1947-1948 Öğretim yılı Erkek Sanat Okulu Müdürü Cemil Sümer ve atelye kıyafetleriyle Tesviye Bölümü öğrencileri

1949 Yılı Sanat Okulu ön giriş merdivenleri üzerinde çekilmiş fotoğrafta tesviye ve marangoz bölümü öğrencileri. Sağdan sola ayakta; Muharrem Keskin, Nejdet Karaman, Hüseyin Tuluk, Paşa Nalbant, Mahir, Oturanlar; Selçuk, Ömer Pişirici, Mahmut

1949 Yılı Erkek Sanat Enstitüsü voleybol takımı öğrencileri sağdan sola: Ahmet Şevket, Arif Duman, Beden hocası Damat Şükrü, Hüsnü, Hüseyin Tuluk, Hüseyin Kurt, Halit. Oturanlar: Öğrenci Velisi, Okul Müdürü Cemil Sümer, Öğrenci Velisi, Talat Cerit ve Öğretmen İsmail Maden Çorum lisesi ile Sanat okulu arasında yapılacak voleybol karşılaşması öncesi

İlkokuldan sonra yolunu tuttuğumuz Sanat Okulunda elimize tutuşturulan çekiçle demircilik, eğe ile tesviyecilik, testere ile marangozluk sanatı ile tanıştık. Sonrasındada hayak boyu yaşayacağımız sanatımız belirlendi. 1960 yılı demer atelyesi şefi Ali Nathur ve öğrencileri.

1955 yılı Demirişleri Atelyesinden genel görünüş: Koridora bağlı ön kapı girişi sağında paravana ile çevrili elektrik kaynak bölümü, 2-3 metre uzağında oluklu çeşme, sonrasında matkap, zımpara tezgahları ve mingeneler. Ön kapı girişinin solunda şef odası, demirci ocakları, şahmerdan, oksijen-asetilen kaynak odası ve arka bahçeye çıkış kapısı. Atelye giriş kapısının iki yanında vitri, koridor sonunda takımhane ve asetilen üretim odasından oluşur.

Demir ve Tesviye bölümünün hurdalığı ise arka bahçedeki tek katlı (hastane döneminde yapılmış hamam) yapıydı.

1959 yılı ESE mezunlar gecesinde “Meslekler Yarışıyor” piyesinde İhsan Ozulu demirci Ustasını, İbrahim Kocabıyık teknik öğretmeni, İsmet Çenesiz de mühendisi oynadı. Yalçın Sinemesi ndaki piyes sonrasında da Niyazi Biçerel’in yönetiminde İhsan Ozulu, Gazi Horkal, Safi Güllü’den oluşan beş kişilik folklor ekibi gösteri yaparak geceyi renklendirdiler.

1961 yılında lise, imam hatip, erkek sanat ve öğretmen okulu arasında yapılan güreş müsabakasında: E.S.E’den 52’de Mahmut Demirci, 62’de İhsan Atalay, 78’de Fuat Arslan kilolarında birinci olmuşlar. Ayrıca, alınan puan sonunda da Erkek Sanat Enstitüsü tamım halinde birinci kabul edilmiş. Yarışmaya katılanlar (Sağdan Sola); Fuat Arslan, Kamil Pekdemir, İhsan Atalay, Ali Eral ve Mahmut Demirci.

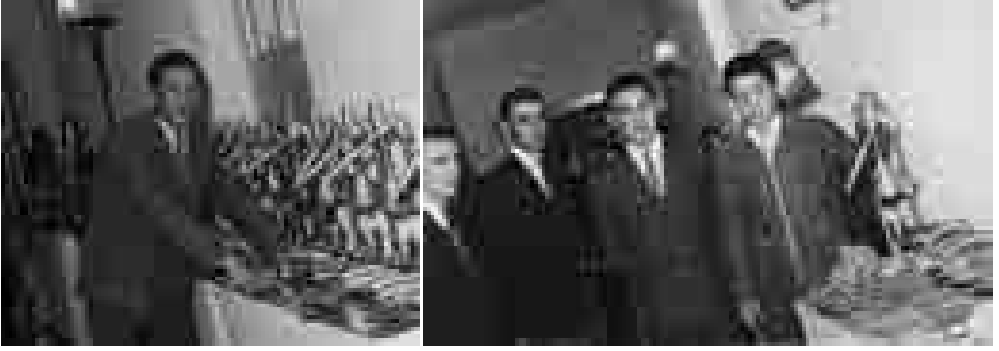

Yılın son günleri 21 aralık 1962. Taş Binanın dışında kar, bodrum katındaki yemekhanede de ahçı Ali Ağabeyin yemek ziyafeti vardı. Menüde ise kuru fasulye ile pirinç pilavı. Ehh! Bir de süpriz turşu varsa midelerin keyfine diyecek olmazdı. Sonrasında karın keyfi yaşanırdı.

Rengi sararmış bir fotoğraf ve arkasına düşülmüş bir kaç cümle bizleri bir anda yıllar öncesine götürür. Tıpkı 1953 yılında Taş Mektep'in bahçesinde ve çamların doyumsuz manzarasında çekilmiş bu fotoğraf gibi...

1961 yılında Kız Sanat Enstitüsü'nde, iki meslek okulu öğrencilerinin yaptığı işlerden oluşan yıl sonu sergisinden bir anı. Fotoğrafta demir atelyesinde yapılan avize ve aplik, tesviye bölümünde yapılan meyva sıkma makinası, boru anahtarı ve çekiç, marangoz bölümü öğrencilerine ait bir kısım işler.

Meslek Resim dersi öğretmeni Memiş Avşar E.S.E bahçesinde tesviye ve demircilik bölümü öğrencileriyle Yıl: 1959

1908 yılında hastane olarak başlanan ve çeşitli hizmetler sonunda (1942) Erkek Sanat Enstitüsü öğrencilerine ev sahipliği yapan “Taş Mektep’in bodrum katındaki marangoz bölümüne ait makina atelyesi. Bu mekan 2007 yılında Çorum Müzesi Etnoğrafya bölümüne dönüştürülmüştür.

Marangoz bölümünün makina atelyesi bodrum kattaydı. Pencerelerin küçük, tavanın alçak olması kasvetli bir hava oluştursa da, ahşabın kokusu ve sıcaklığının insanı saran bir yanı vardı. Tezgahların olduğu birinci kat daha aydınlık ve rahattı. Üç aylık eğitim görüldüğü atelyede ilk temrin dikdörtgen bir tahtanın üzerine eşit aralıklarla çizilen çizgilerden testereyle kesme işlemiydi. Meslek seciminden sonra da çeşitli mobilyalar yapıldı.

Sıcak demirle Sanat Okulu “Demircilik Bölümü”nde tanıştık. Demir, ısı ve çekiç kelimelerinin insanı saran ilişkisine orada tanık olduk. Limon sarısı renkteki metali örs üzerinde şekillendirirken sanat ilk adımımız attık. Sonrasında şamdan, aplik ve avize gibi objelerle zerafet ve estetiği farkettilik. Ne ocaklardan çıkan dumanlı hava, ne kaynak makinasının gözlerimizi kamaştırın ışığı hayat yolunda bize engel olamadı. Yıl 1960

Demir atelyesinde döner sermaye işlerinde (balkon parmaklığı) çalışan bir öğrenci (Arif Kanat)

“Demir tavında dövülür” ata sözü çok anlamlı ve kapsamlı bir söz. Ama demircilik bölümü öğrencisi Şevket Kurt şahmerdanda şekillendirdiği demirin tavnını biraz geciktirmiş. Nedenide, arkadaşı Metin Özkoçak la objektife poz vermekten olsa gerek. Yıl 1961.

Yıl 1959, mekan Taş Mektep'in bodrum katındaki makina atelyesi. Gün ışığından yeterli derecede faydalanılmadığı için elektriklerin gün boyu yakıldığı atelyede teknik bilgi alışverişinde bulunan tesviye bölümü öğrencileri.
Sağdan-Sola; Ahmet Ulukuş, Osman Özdemir, Ahmet Platin ve İsmail Yağlı

27 Mayıs 1962 tarihinde Sanat Okulu bahçesinde tüm okulun katıldığı kiraz şenliği. Okul Müdürü Hasan Şavaş'a o yıl Milli Piyango'dan para çıkmış, sayın müdürde öğrencilere kiraz ikramında bulunmuştu.

Metalin kimi yerde eyenin dişlerinde, kimisinde çekicinin hünerli sesinde, kimi yerdede demirci ocağının kor alevinde şekil bulduğu demir atelyesinde, öğretmenleri Hasan Metin ile Osman Çimen'in gözetiminde çalışan öğrenciler.

Yıl 1961, Erkek Sanat Enstitüsü meslek resim dersinde okul Müdürü İsmail Çığrı ve ders öğretmeni Memiş Avşar'ın gözetiminde, Ankara daki yarışmaya gönderilecek makina resmeni çizen öğrenciler: 1-Hasan Tuluk, 2-Mustafa Toz, 3-İzzet Karakuş, 4-Bahri Alkan, 5- Sefer Karakuş, 6- Kamil Pekdemir, 7-Fikret Eğriboyun, 8- Bahri Balcı, 9-İsmet Sarıtekin, 10-Mustafa Doğanç, 11-İrfan Bayraktar, 12-Ali Cenani

Tarihi “taş Mektep”in 1942 yılında E.S.E. öğrencilerine kapılarını açtığı Demir atölyesinden bir bölüm: Arka planda ve köşedeki asetilen kasanı, yanbaşıında oksii-asetilen kaynağı yapan iki öğrenci ve onları izleyen öğretmen. Tzghah mengenerinde duvardaki tahtaya çizilmiş resme göre eğeleme temrini yapan öğrencilerin yanı sıra küçük bedenlerine rağmen o yıllarda odun sobasını temrin olarak yapabilen iki yetenekli öğrenci görölmektedir.

1960 yılı sonrasında “Taş Mektep”in bahçesinde demir atelsesinin yanına yapılan yeni Tesviye atelyesinden genel görünüş: Çoğunluğu eğeleme temrini yapan öğrencilerle birlikte, “Bisikletli Hoca” olarak bilinen ve ölümüne kadar o tutkusu devam eden atelye ve resim dersi öğretmeni Memiş Avşar

1950 yılı Cumhuriyet Bayramı programları için hazırlık çalışması yapan Erkek Sanat Enstitüsü öğrencileri ile okulun arka bahçesindeki demir atelyesi ve hastane döneminde yapılmış hamamın çatı ve duvarlarından bir kesit.

Tarihi binada eğitim ve öğretime başlanıldığı yıllarda marangoz atelyesinden bir bölüm. Genç öğretmenlerin gözetiminde dolap, karyola raf ve oturma bankı yapan öğrenciler görülüyor.

Objektife en yakın öğrenci ise arı kovanının üçgen çatısını hazırlamış, köşe dikmelerini yapıyor. Fiziki durumlarına bakılırsa oldukça küçük öğrenciler var.

“Ee.....e akıl yaşta değil baştadır.”

Taş Mektep'in 1984 yılı sonrasındaki ön giriş cephesinin görünüşü olup, 70 yıllık yorgunluğuna rağmen zarafetinden birşey kaybetmemiş. İşte taşın mimarideki üstünlüğü. Kimi zaman merdiven kimi zaman keyifle yaşanan mekan, kimi zamanda tarihi bir yapıya temel olmuş.

İşte terkedilmişliğin acı tablosu...! Şairin “Saçların tarumar, gözlerinde nem..” dediği gibi yıllarca çeşitli kurum ve gençlere hizmet etmiş tarihi yapı çağresizliğini sanki şu dizelerle fısıldar gibi: Yorgun halime varmı ki derman. Gözlerim görmez olmuş el aman, ağlasam sızlansam da zaman zaman. Bilmim ki bulunurmu şu halime bir derman.

ALMANYA'DAN ÇORUM'A MESLEKİ EĞİTİM İŞBİRLİĞİ

*Mustafa YAĞLI

Mustafa Yağlı, 1957'de Çorum'da doğdu. İlköğrenimini Çorum'da tamamladı. 1960 lı yıllarda Almanya'ya işçi olarak giden babasının yanına 1972 yılında çocuk yaşta gitti, mesleki eğitimini de CNC makina teknikeri olarak Almanya'da tamamladı.

20 yıllık çalışma hayatının ardından 1994 yılında 20 yıl çalıştığı fabrikanın, kendi bölümündeki makinelerini satın alarak, memleketi olan Çorum'a taşıdı. Mustafa Yağlı'nın 20 yıl önce yaptığı yatırım, bugün yan sanayicileri ile birlikte 250'den fazla insana istihdam sağlamaktadır.

Almanya'da yaşayarak, Türkiye'ye bu denli bir yatırım yapan ilk Türk Girişimci olan Mustafa Yağlı, Dünya Genç Girişimci-Uluslararası Başarı Ödülü başta olmak üzere bir çok ödül ve plaket almaya layık görüldü.

Mustafa Yağlı; Avrupa ve Türkiye arasında birçok ticari ve sosyal çalışmaya öncülük etti. Böylece Çorum'u ve ülkesini temsil etmekten gurur duyuyor. 2008 yılında OSBÜK (Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kurulu) Yönetim Kurulu Üyeliği ne seçildi. Ülkemiz ve aynı zamanda ilimizde yapılan ve yapılacak olan yatırımlarla yakından ilgilendi.

2001 yılında Çorum ve Almanya-KMI (Mesleki Kaynaşma ve Hareketlilik için Uyum Merkezi) arasında köprü görevi yaptı. Bu süreçte 2001 yılında Almanya'dan 2 TIR dolusu makina ve teçhizatı hibe şeklinde getirterek Çorum Endüstri Meslek Lisesine kazandırdı, amaç çocuklarımızın geçlerimiz mesleğinde daha kalifiye bir elaman olmasına katkı sağlamaktır. Oğünkü düşüncelerimizle yaptıklarımızın meyvesini ancak bugün alabiliyoruz.

Teknoloji'nin gelişmesiyle birlikte tam 10 yıl sonra okulumuza tekrar 2 adet bilgisayar kontrollü CNC tezgahı ve ayrıca 16 adet bilgisayarı (SPINNER) Türk ve Alman ortaklı bir firmadan temin ederek yeni bir bölüm ve sınıf oluşturulmuştur. Amaç gençlerimizin yeni teknoloji ile bütünleşerek hem teorik hem de pratik bilgi birikimini artırmak ülkemize daha verimli bir kalifiye eleman yetişmesini sağlamaktır.

Müze binamızın yüzüncü kuruluş yıldönümü nedeniyle, geçmişte Endüstri Meslek okulu olarak da hizmet vermesi ve bugün müze olarak kullanılması çok çok isabetli bir karardır. Hititler 'in Başkent'i Çorumdaki mevcut müze yerinin

*Mustafa YAĞLI, İş Adamı/Çorum

genişletilerek kampüs haline gelmesi için, yan taraftaki Ticaret Meslek lisesinin bir başka yere taşınmasının uygun olacağı kanaatini taşımaktayım. Aynı nitelikte aynı Kampüs 'de birkaç tane daha müze binası ve içerisinin tarihi eserlerle dolu olduğunu düşünün, kazı ören yerlerini gezmeye gelenler mutlaka müze kampüsünü de görmek isteyeceklerdir.

Mustafa Yağlı, Çorum'da Sosyal, Kültürel ve Sanayi yatırımlarıyla da yakından ilgilenerak birçok Sivil toplum kuruluş ve derneklerinden şükran ve teşekkür plaketleri ile ödüllendirildi.

İyi derecede Almanca bilen Yağlı, evli ve üç çocuk babasıdır.

Alman İMF'nin Çorum'a hibe ettiği 750 milyar lira değerindeki son posta makine ve teçhizat önceki gece atölyelere boşaldı

EML'ye 2 tır dolusu teçhizat daha geldi

Organize Sanayi Bölgesi'nde Kurulu YAGMARSAN Sahibi CEMALAD eski Başkanı Mustafa Yağrın girişimleri ile 2000 yıl

Mustafa Yağrın

Temmuz ayında bağlandı yapılan Alman Meslek Hareketliliği ve Uyumun Koordinasyonu (IMU) tarafından Teknik Endüstri Meslek Liseli'ne hibe edilen makinelerin son partisi önceki gece Çorum'a geldi. 750 milyar lira değerindeki matzemeler atölyelere yerleştirildi.

* HABERİ 5'DE

SIHHAT MEKTEBİ'NDEN MÜZEYE...

*Ahmet ERTEKİN

Yapılışının 100. Yılına kutladığımız binanın müze oluşunun öyküsünü ve Çorum'da müzecilik serüvenini anıların ışığında özetlemek üzere huzurlarınıza gelmiş bulunuyorum (Resim 1).

Lise yıllarımızda Ecz. Talat CERİTOĞLU'nun eczanesinin vitrininde imitasyon güneş kursu el dokuması küçük tek gözlü heybe, birkaç etüdlük seramik malzeme yanında, kurulacak Çorum Müzesi için eski eser bağış kampanyasının ilanı vardı. Turizm Derneği Başkanı Kemal TERLEMEZ, Talat CERİTOĞLU, tuhafiyeci Ali SIKI ve arkadaşları önderliğinde başlatılan bu kampanya, il genelinde büyük ilgi gördü.

Hititlerin başşehri Hattuşa'yı sınırları içinde barındıran Çorum, gecikmelide olsa bir müzeye kavuşacaktı. Nitekim liseyi bitirdiğim sene 13 Ekim 1968 tarihinde zamanın Kültür Müsteşarı Mehmet ÖNDER tarafından Sanat Okulu bahçesine yapılan yeni binasında müze hizmete açıldı.

Ben ise; 30 Ocak 1975'te Çorum Müzesinde Asistan adayı olarak işe başladım.

Müzedeki toplam kadro benimle beraber 6 kişi idi. Lise Tarih hocamız Müfit GÜNGÖRMEZ Müdür, Osman ÜNSAL ve ben Arkeolog-Asistan, on ikişer saat görev yapan iki bekçi ve bir memur vardı. Tek katlı çatısız binada her yıl izolasyon problemi yaşanıyordu. İki yönetim odasının birisinde müdür ve asistanlar diğer odayı ise memur ve bekçiler paylaşıyordu. Kısacası mekân da imkan da kısıtlıydı.

Çorum sınırları içerisindeki dünyanın tanıdığı Alacahöyük ve Boğazköy müzeleri ise Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne bağlı idi.

Çorum Müzesi ise lokal müze konumunda idi. Binası İl'in zengin kültürel potansiyeline hiç yakışmıyordu.

Bu sırada yüzüncü yaşını kutladığımız ve içinde bulunduğumuz bu asırlık binayı, Ticaret Lisesi kimliğiyle yakından tanıma fırsatı buldum. Ek derse girdiğim binanın "ideal bir müze binası olabileceği fikri" o günlerin eseridir.

Her derse gittiğimde MANDELA gibi ben de HAYAL ediyor, bu tarihi binanın müzeye daha çok yakışacağını düşünüyordum.

*Ahmet ERTEKİN, Arkeolog/Çorum

1977'nin Nisan ayında müdürlük görevi verildiğinde hedefe odaklandım. Bir taraftanda mevcut müzenin imkânlarını artırma yolunda çalışıyorduk. Bu süreçte bize gönlünü ve müze imkânlarını açan kullanım fazlası demirbaşlarını müzemize devreden Cumhuriyet Müzeleri Müdürü Sayın Mustafa SÜEL'e huzurunuzda bir kere daha teşekkür ediyorum. Sayesinde telefon santrali dahil bir çok eksliğimiz tamamlandı. Müze binasına çatı yaptırıldı.

Bahçedeki eser teşhir portiklerinin etrafını duvarla çevirterek gecekondu yöntemiyle yönetim mekânı ihtiyacını karşıladık.

Bu arada Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesine bağlı olan GORDİON Müzesi soyuldu. Bunu fırsat bilerek, aynı akıbetin Alacahöyük ve Boğazköy Müzeleri içinde oluşabileceği gerekçesiyle müzelerin İller İdaresi Yasası gereği Çorum Müzesi'ne bağlanması teklifinde bulunduk.

Rahmetli Genel Müdür Hikmet GÜRÇAY'ı ikna ederek Çorum Müzesi'ne bağlanmalarını sağladık.

Başka bir gün Bakanlıkta meşhur Kültür Müsteşarı Mehmet ÖNDER'le karşılaştık. Çorum Müzesi Müdürü olduğumu öğrendiğinde; evlat sen Çorum Müzesi'nin kuruluş öyküsünü biliyor musun dedi ve anlattı:

Sanıyorum 1965 yılı sıcak bir yaz günüydü Kızılay'da bakanlıktaki odamda çalışıyordum. Öğleye doğru dışarıdan Müze... Müze... Müze... diye tempolu kalabalık sesler gelmeye başladı. Bu sırada odama pürtelaş Hikmet GÜRÇAY girdi. Efendim, pencereye kadar gelebilir misin dedi. Otopark tarafındaki pencereden baktığımızda Çorum'dan geldiği söylenen 3-4 otobüs ve müze sloganları atan büyük bir kalabalıkla karşılaştık. Aşağıya bir yetkili gönderip, odama beş temsilci istedim. Gelenler Çorum Turizm Derneği temsilcileri olduklarını söylediler. Özetle, Çorum'un bir müzeye ihtiyacının olduğunu, bina yapımı için arsalarının bulunduğunu eser bağış kampanyası ile koleksiyon oluşturduklarını vurgulayarak Çorum'a müze sözü almadan dönmeyeceklerini söylediler. Son derece kararlı ve arzulu bu temsilcilerle görüşürken müze müze tezahüratları ile Kızılay'daki Bakanlıklar semti inim inim inliyordu. Ödeneklerin durumunu sordum. Bütçede para kalmamıştı. İhale artıkları ile henüz ihalesi yapılmamış inşaat ödeneklerini geri çekmek suretiyle bir bütçe oluşturabileceğimizi düşünerek hemşerilerimize olumlu cevap verdik. Kendilerini teşekkürlerimizle ve de karşılıklı alkışlarla yolcu ettik. Meslek hayatımdaki en ilginç olaylardan olan bu müze isteğinin yansıtılması biçiminin ikinci bir örneğiyle de bir daha da hiç karşılaşmadım.

Öğleden sonra Hikmet Beyle oturup teşkilattan ihale artığı ödeneklerin iadesini, Antalya Müzesi Mimarına ise; mevcut projeyi paramız yetecek ölçüde

küçülterek Çorum'a uyarlaması talimatını verdik. Projeyi bizzat takip ederek Çorumlu 'nun müze duyarlılığına biz de aynı hassasiyetle karşılık verdik ve müzenizi 13 Ekim 1968'de hizmete açtık.

Kendisine hem Çorum hem de müzemiz adına teşekkür ettikten sonra, bulunduğumuz coğrafyada çatısız bina inşaatının gerekçesini de bu vesileyle öğrenmiş olduk(!)

Vekâleten Kültür Müdürlüğüne 'de bakıyordum. Şimdiki Anitta Otelinin eski adıyla TURBAN ÇORUM OTELİ açılışına o günkü Kültür Bakanı Mükerrerem TAŞÇIOĞLU'nun katılacağı duyumu üzerine Valilikçe brifing dosyası hazırlamam istendi. Hayalimi gerçekleştirme fırsatı doğmuştu. İlin kültürel ve arkeolojik potansiyelinden söz ederek, müze binasının Çorum'a yakışmadığı, ihtiyaca yetmediği, mümkünse tarihi eski Sanat Okulu binasının bu amaçla değerlendirilmesi teklifinde bulundum. Milletvekili Nevzat AKSU Bey'i de bu konuda bilgilendirerek desteğini almıştım.

Ancak açılıştan bir gün önce Vali Ahmet ÖZER'in merkeze alınma kararnameyi yayınlandı. Sayın Bakan'ın gelmişken bu binayı görmesini ve kuruma kazandırmasını istemiştik.

Bakan bey açılıştan hemen sonra ve Valiliği ziyaretinden dönüşte iki defa müze önüne gelmesine rağmen Vali Bey'in hala anlam veremediğim engeli sonucu müzeyi gezemedi ve önerdiğimiz taş binayı da ancak yoldan geçerken gördü.

Bakan bey, ayrılırken koluma girdi. Teklifimizin çok yerinde olduğunu, Milli Eğitim Bakanı ile bu konuyu görüşeceğini söyleyerek Çorum'dan ayrıldı.

İsteğimizi yeni Vali Fikret KOÇAK imzasıyla yineledik. O günkü ANAP iktidarı mensuplarına konuyu anlattık.

Bu sırada o günün Milli Eğitim Bakanı Vehbi DİNÇERLER 'in Çorum'a gelmesi bizim için yeni bir fırsat oldu. Siyasilerin dile getirip bizzat gösterdikleri bina ve teklif için çok olumlu yaklaşan Sayın DİNÇERLER, okul binasının müze olarak kullanılmak üzere Kültür Bakanlığına devrine onay verdi. Binayı Milli Emlak Müdürlüğü'nden 10 Mart 1986 tarihinde devraldık.

Mutlu sona yaklaşırken yangın sürpriziyle karşılaştık. Biz onarım projesi ve restorasyonu beklerken bina büyük bir ihtimalle sigara için öğrencilerin attıkları izmaritler nedeniyle yıllarca mazot emdirilmiş ahşap döşemelerin tutuşması sonucu yandı. Sadece taş duvarlar ayakta kaldı.

‘Her şerde bir hayır vardır’ derler ya, bu yangın gerçekten Çorum'un yararına oldu. Binanın proje ve restorasyonu Genel Müdürlüğün öncelikleri arasına

girdi. Taş örgü dış çerçeve aynı kalmak kaydıyla ara katlar ve iç mekan tamamen çelik konstrüksiyon olarak projelendirildi. Çelik aksam ahşap kaplanarak orijinal görünümü sağlandı.

Binanın ikinci katı arka kapıdan girilmek kaydıyla Kültür Müdürlüğü olarak fonksiyone edilecekti.

1990 yazında Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü yardımcısı görevini üstlendiğimde her gün 3-5 Kültür Müdüründen, birlikte çalıştığı Müze Müdürü hakkında şikayetler alıyordum. Gelecek kuşaklara müşterek ve problemli bir bina bırakma sorumluluğundan kurtulmak için, proje müellifini çağırarak bitmiş projeden Kültür Müdürlüğü hizmet alanını çıkarttım. Böylelikle müze hizmet alanı da genişlemiş oldu. Proje, müze binası olarak onaylanarak ihaleye çıkarıldı. Nitelikli ve masraflı bir proje olduğundan restorasyonu on yıldan fazla sürdü.

Teşhir ve tanzimi çağdaş normlarda hazırlanan ve asırlık yeni hizmet binasında hizmet üreten Çorum Müzesi, ilimiz ve ülkemizin gururu olarak öne çıkıyor; müzenin eski bir çalışanı olarak biz de bu tabloyla iftihar ediyoruz.

Müzeler; “Eski kültürlere, sanata, insan emeğine saygı ve vefanın yansıtıldığı kuruluşlardır” tanımından hareketle, 1982’de yapılan yeni Alacahöyük Müzesi salonlarına kazı başkanları, Remzi Oğuz ARIK, Hamit Zübeyir KOŞAY, Mahmut AKOK isimleri, bu vefa duygusunun tezahürü olarak verilmiştir.

Eskiyapar Kazı Evi’ne de merhum Raci TEMİZER’in adı verilmelidir.

Anıların ışığında Çorum’da ki müzecilik serüvenini burada noktalarken; Çorum’u dünyaya tanıtan kültürel potansiyelinin tespitinde bulunan, yerli yabancı tüm hafırları saygıyla anıyor vefat edenlere rahmet, yaşayanlara sağlıklı ömürler diliyorum.

Çorum’da müze kurulmasına zemin hazırlayan bu konuda tarihi binanın müze olmasına katkı sağlayanlardan, başta o günkü Genel Müdür Mehmet Akif IŞIK olmak üzere tüm emeği geçenlere teşekkür ediyor;

İlk müze müdürümüz ve hocamız Müfit GÜNGÖRMEZ ile yeni müzeyi hizmete açan İsmet EDİZ’i de rahmetle anıyorum.

Ayrıca bu vefa programını düzenleyen, müzeyi halka ve çocuklarına açan, eğitimi ön plana çıkaran mevcut kadroyu da kutluyor, başarılı çalışmalarının devamını diliyorum.

Okuldan müzeye, dokuz fonksiyon icra eden bu joker binaya NİCE YÜZYILLAR temennisiyle, hepinize saygılar sunuyorum.

Resim 1: Yeni Müze Binası

Resim 2: 13 Ekim 1968 'de açılan Çorum Müze Binası

Resim 3-4: Çorum Müzesinin Açılışı

Resim 5: Eski Müze binası ve arka planda şimdiki müze binası

Resim 6: Müze çalışanları soldan sağa; İsmet Ediz (Arkeolog), Muhsin Endoğru (Arkeolog), Nurhan Güven (Memur), Celal Kıyılmak (Şoför)

Resim 7: Müze çalışanları soldan sağa ayakta; Osman Ünsal(Arkeolog), Mehmet Koşma(Şef), Ahmet Bal(Hititolog), İsmet Ediz (Arkeolog), Ahmet ERTEKİN (Müze Müdürü), Yavuz Sarıaslan (Memur), Ümran Çil (Memur),Mustafa Büke(Memur), Oturanlar; Adil Kaynar, Mutullah Parlaz (Bekçi), Salim Keçeci (Bahçıvan), Yunus Uysal(Bekçi), Mehmet Baykal (Bekçi), Hacı Demir (Müstahdem), Kuluhan Cele (Bekçi)

Resim 8: Müze çalışanları soldan sağa; Yunus Uysal (Bekçi), Yakup Koçer (Memur), Osman Ünsal (Arkeolog), Ömer Güneş (Memur), Mehmet Koşma (Şef), Hacı Demir, Musa Demirdalç (Memur), Salim Keçeci

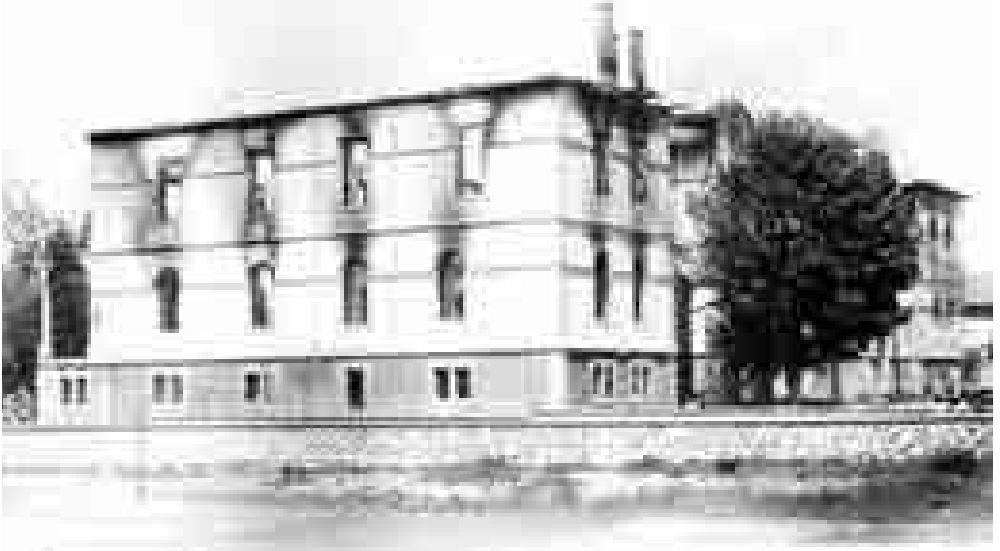
Resim 9: Eski Müze Teşhir Salonu

Resim 10: Bir dönem Ticaret Lisesi olarak da kullanılan yeni Müze Binası

Resim 11: Eski Müze Binası

Resim 12: 1986 yılında yangın geçiren yeni Müze Binası

Resim 13: Yeni Müze binasının restorasyon durumu.

Resim 14: 1982 Yılında hizmete açılan Alaca Höyük Müzesi salonlarına, Alaca Höyük Kazısı Başkanlarından Mahmut Akok tarafından kendi ismini taşıyan levhanın asılması.

Resim 14: Alaca Höyük Müzesinin açılışı, Soldan Sağa; Soldan İkinci Mahmut Akok (Kazı Başkanı), yanında Hamit Zübeyir Koşay (Kazı Başkanı), Ahmet Özer (Çorum Valisi), arkalarında Mustafa Süel ve Aygül Süel (Ortaköy-Şapinuva Kazı Başkanı)

Resim 15: Müzeler Haftası Kutlaması; Mustafa Yıldırım (Çorum Valisi), Ahmet Ertekin (İl Kültür Müdürü), Hatice Cüneli İpek (Müze Araştırmacısı)

ÇORUM / RESULOĞLU 2014 YILI KAZILARI

*Tayfun YILDIRIM,

**Aslı KISA

Orta/kuzey Anadolu olarak adlandırılan ve özellikle bugünkü Çorum, Çankırı, Amasya, Tokat illerini kapsayan bölge, M.Ö.III.Binde, diğer bir deyişle Eski Tunç Çağı'nda maden yatakları bakımından zengin, büyük atölyelerin toplandığı bir bölgedir. Anılan bölgeden özellikle ekstramural mezarlık alanlarından müzelerle bol sayıda eşya gelmekle birlikte bunların konteksleri ile ilgili bilgilerimiz ne yazık ki sınırlıdır. Kuzeyde yer alan bir çok höyüğün Eski Tunç Çağı kronolojisi ya da bu evreleri karakterize eden maddi kültür belgelerinin tanımı açık değildir. Diğer taraftan bölgedeki bir çok eski yerleşim alanında Kalkolitik'ten Eski Tunç Çağı'nın sonuna kadar uzanan zaman dizilimi halen sorunlarla doludur. Bu açıdan bölgede yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmakta ve bölgenin kronolojisini tesis edecek yeni veriler beklenmektedir. Bizim 12 sezondur Resuloğlu'nda gerek mezarlık alanında gerekse yerleşim alanlarındaki çalışmalarımızın temel nedeni yukarıda sıraladığımız problemlere çözüm aramak ve kısmen de olsa Kuzeyin Eski Tunç Çağı kronolojisine katkı sağlamaktır. Esasen Orta kuzey Anadolu Eski Tunç Çağı'nın özellikle son bölümüne ışık tutacak öncü kronolojik veriler Tokat/Maşat Höyük kazılarıyla bilim dünyasına sunulmuştur. Maşat Höyüğün batı yamacındaki Hitit tabakalarının altında açığa çıkarılan ve iki mimarlık katıyla temsil edilen Eski Tunç III evresine ait kalıntılar ve küçük buluntular, Orta Karadeniz sahil şeridindeki yerleşimler dışında, İç Karadeniz ve Kuzey bölgesinin tarihlendirilmesine büyük katkı sağlamıştır. Maşat Höyüğün Eski Tunç Çağı kültürünü bize detaylı olarak tanıtan ve kısa bir süre önce kaybettiğimiz Hocam Prof. Dr. Kutlu Emre'yi saygıyla anmak isterim. Öğrencilik yıllarımın ilk kazısı olan Maşat Höyük'te Demir Devri, Hitit ve özellikle Eski Tunç Çağı Kültürü ve arkeolojik bulgularıyla ilgili olarak Hocamızdan edindiğim kapsamlı bilgiler, kazı tecrübesi ve Hocanın sonraki yayınlarında işaret ettiği bir çok husus, bizim Resuloğlu'ndaki çalışmalarımıza şüphesiz rehber olmuştur.

Çorum Uğurludağ sınırları içinde, Kaleboynu yakınlarında yer alan Resuloğlu yerleşiminde 2014 yılında gerçekleştirilen 12. dönem kazılarına Güneydoğu

*Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM, A.Ü.D.T.C.F. Protohistorya ve Önaşya Arkeolojisi A.B.D. Sıhhiye/Ankara.

*Araş.Gör. Aslı KISA, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İstiklal Yerleşkesi/Burdur.

Höyüğü'nde devam edilmiştir.¹ Höyük'te bir kısmı önceki yıllarda açığa çıkarılan Eski Tunç Çağı yapı kompleksinin kuzeydoğusundaki mekanlarının plan ve işlevlerini anlamak ayrıca Demir Devri yapılarının mimari uzantılarını tespit edebilmek için farklı açmalarda çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Güneydoğu Höyüğündeki Kazılar (Aslı Kısa)

Bu sezon, ZR / ZS / 33-34 ve ZS / ZT 35 plankarelerinde Demir Devri suru'nun altında kalan ve daha önce bir kısmı 2011 yılında açılmaya başlanan Eski Tunç Çağı kompleksinin A, B, T ve U rumuzlu odalarındaki enkazın boşaltılmasına devam edildi (Res.1). Yerleşim yerinin kuzey kanadının en iyi korunan odalarından biri olan B odası 5.30 x 3.10 m. ölçüsünde olup dikdörtgen planlıdır. Duvarların bir kısmı 2.44 m. yüksekliktedir. Odanın sıvaları özellikle kuzey duvarında 83 cm. yüksekliğe kadar yer yer korunmuştur. Odanın kuzeybatı duvarı önünde yuvarlak bir ocak, doğu köşesinde ise taş ve kerpiçten bir çevrik yer almıştır. Odanın güneydoğu köşesinde G rumuzlu odaya açılan 74 cm. genişliğinde bir kapı bulunmaktadır. Kapının eşliğinde yanık ahşap izleri görülmektedir. Ocağın hemen yanında A odasıyla bağlantıyı sağlayan ikinci bir kapı boşluğu mevcuttur. Tabanda hasır izlerine rastlanmıştır. Odanın tabanında S profilli bir çömlek (Res.2), p.t. ağırşaklar, perdah taşları ile bir havaneli açığa çıkarılmıştır.

ZS / 35 plankaresinde Demir Devri surunun altında kalan A rumuzlu oda'nın enkazı bu yıl tamamen boşaltılmıştır. 4 x 6 m. ölçüsündeki odanın B odası ile ortak duvarındaki kapı aralığı 75 cm.'dir. Odanın güneydoğu köşesindeki yüksek eşikli kapı, F odasıyla bağlantıyı sağlamaktadır. Mekanın kuzeybatı duvarı önünde 1.28 x 1.64 m. ölçüsünde kabaca dikdörtgen planlı bir fırın yer almıştır. Fırının temel taşları ve tabanı kısmen korunmuştur. Duvarların diğer köşelerine yerleştirilen pithoslar depolama işlevi görmektedir. Odanın bu yılki envanterini çakmaktaşı dilgiler, çömlekler (Res.3) ve tezgah ağırlıkları oluşturmuştur. Fırının hemen yanında ele geçen çift askı delikli tezgah ağırlıkları Resuloğlu için yeniliktir.

ZS / 33-34 plankarelerinde yer alan Demir Devri surunun batı yönünde kaldırılmasına devam edilmiştir. Demir Devri surunun hemen altında Eski Tunç Çağı kompleksine ait yaklaşık 1 m. genişliğinde bir kapı ve kapının iki yanında iki küçük

¹ Resuloğlu 2014 yılı kazı heyeti, Prof. Dr. Tayfun Yıldırım, Yard. Doç. Dr. Levent Keskin, Araş.Gör.Aslı Kısa, Araş. Gör. Ali Güney, Arkeologlar, Deniz Nazlıer, Zehra Gürler, Neval Türkmen, Evrim Koçak, Aysun Taştoka, Ceren Şahin ve D.T.C.F öğrencileri Mine Kocaay, Şükran Küçe, Burcu Aktaş, Gülşen Ercan ve Handan Süzer'den oluşmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığını Van Bölge Koruma Kurulu'ndan Ümit Yarıcı temsil etmiştir. Resuloğlu 2014 yılı kazıları Kültür ve Turizm Bakanlığı DOSİM, Ankara Üniversitesi, DTCF. Dekanlığı ve Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmiştir. Adı geçen kurum ve heyet üyelerine katkılarından ötürü teşekkür ederim. Resuloğlu kazısı bu yıl Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdür Yardımcımız Sayın Zülküf Yılmaz tarafından ziyaret edilmiş ve kazının çeşitli sorunları hakkında yerinde, kendilerine bilgi sunulabilmiştir. Ayrıca Müzecilik Hizmetleri Şube Müdürü Sayın Azime Evrensel ve muhtelif tarihlere Çorum Müze Müdürü Sayın Dr. Önder İpek ile Uzman Arkeolog Resul İbiş kazımızı ziyaret etmişlerdir.

oda yer almıştır. Kapı boşluğunun Demir Devri sakinlerince kerpiçe doldurularak üzerine surun temel taşlarının oturtulduğu anlaşılmaktadır. Komplekse girişi sağlayan kapının her iki yanında bulunan odaların (Oda T ve U) ön geçitle bağlantılı kapı girişi ve eşikleri iyi korunmuştur. Girişin sağında yer alan oda T yaklaşık 2.54 x 2.69 m. ölçüsüyle kare planlıdır. Taban üzerinde, odanın şiddetli bir yangına maruz kaldığını gösteren enkaz içinden S profilli bir çömlek ele geçmiştir. Odaya giriş kuzeydoğuya yani kompleksin kuzey ana girişinin bulunduğu yöne açılan 116 cm. genişliğindeki bir kapıdan sağlanmaktadır. Kapı eşiği iri taşlardan düzenlenmiştir.

Kompleksin kuzey girişinin solunda, T odasının tam karşısında daha küçük boyutlu bir oda (U) daha mevcuttur. U rumuzlu odanın iç yüze bakan duvarlarında iri ve düzgün taşlar kullanılmıştır. Odanın kuzey duvarına ait taşların kısmen Demir Devri sakinlerince surun inşası için söküldükleri anlaşılmaktadır. Odanın en iyi korunan güney duvarı 2.13 m yüksekliğindedir. Odanın kuzey girişine açılan kapısı 84 cm. genişliğinde ve 1.27 m. yüksekliğe kadar korunmuştur. Odanın tabanında büyük boy bir pithosa ait parçalar ele geçmiştir. Omuzları düğmeli pithos'un tam benzerleri mezarlık alanında 2. seviye (E.T.Ç.III) mezarlarından tanınmaktadır.

Bu yıl kuzey girişindeki U odasının köşesinden başlayarak K odasının doğu köşesine kadar uzanan Eski Tunç Çağı surunun taşları tamamen temizlendi. Böylelikle kompleksin kuzey kanadının iri taşlardan oluşan surla çevrelendiği anlaşıldı. Surun taşlarının bir bölümünün Demir Devri surunun inşası sırasında yerinden söküldükleri görülmüştür. Eski Tunç Çağı suru, kuzey bölgesi yerleşimindeki belgelenmiş nadir örneklerindedir.

2014 yılında ZR / 37-38, ZS / 38 plankarelerinde 33 ve 34 no'lu siloların temizlenmesine devam edilmiştir. Arkeobotanik çalışmalar için kuyuların muhtelif derinliklerinden numuneler alınmıştır. 33 no'lu silo 2 x 2.10 m. ölçüsünde ve yuvarlak planlıdır. 34 no'lu örnek ise 1.72 x 1.81 m. ölçüsündedir. Silo enkazlarında II. kat için karakteristik çanak çömlek parçalarının yanında çeşitli ağırlıklar, ağırşaklar, dilgiler, madeni iğneler ve boncuklar ele geçmiştir. Söz konusu malzeme ve enkazın, sonradan bir sonraki katın insanları tarafından kuyulara dolduruldukları anlaşılmaktadır.

Bu yıl Demir Devri yapılarının devamını izlemek için Höyüğün güneydoğu yamacına bakan kesimlerinde çalışmalara devam edilmiştir. Güney bölümdeki yapıların planlarını anlayabilmek için ZN / 41-42 ve ZM / 41-42, ZM / 43 ve ZL / 42-43 plankarelerinde yeni açmalarda çalışılmıştır (Res.6). Bu alanda Demir Devri yapılarının iki evreli oldukları ve Erken Tunç Çağı yapılarının üzerine, çoğu zaman aynı aksta inşa edildikleri gözlenmiştir. Demir Devri yapılarının güneydoğu uzantıları erozyon nedeniyle büyük ölçüde tahrip olmuştur. Demir Devrinin erken evresine ait çoğunlukla uzun dikdörtgen biçimli evlerin temelleri yüzeye çok yakındır. Evlerin

kuzeybatı ve batı uzantıları höyüğün üzerindeki eğimden ötürü büyük ölçüde tahrip olmuştur. En üstteki I a evresine ait evlerin köşelerinde bölmelere rastlanmıştır. Bu evrenin fırınları çoğunlukla oval biçimli olup, taban altları küçük çakıl taşlarıyla döşelidir. Siyah ya da kahverengi çakıl döşeli fırınlar Resuloğlu Demir Çağı için karakteristiktir. I. katın b evresine ait mimari verilerin daha kısıtlı olduğu gözlenmiştir. Bu evrede daha ince duvarlı mekanların ve taş döşemeli tabanların sıkça kullanıldığı anlaşılmaktadır. I b evresinde taş döşemeli yapıların II. seviyeye yani Eski Tunç Çağı'na mekanların duvarları ya da enkazı üzerinde yer aldıkları görülmüştür. Kuzey kompleksinde olduğu gibi güneydoğu yamacına bakan kesimde de I. katla II. kat yapıları aynı doğrultuda inşa edilmişlerdir.

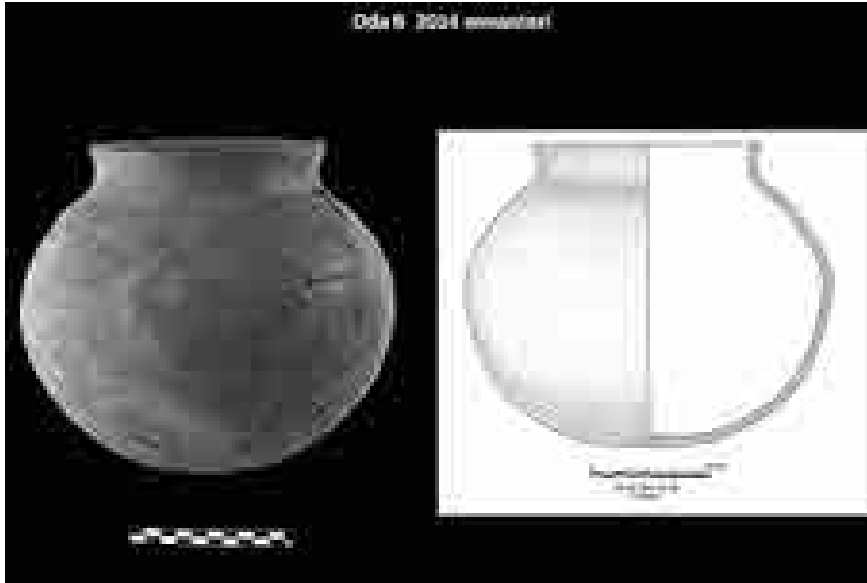
ZM / ZL 42 ve ZM 43 plankaresinde yer alan Demir Devri mekanlarının altında Eski Tunç Çağı'na ait şiddetli yangın geçirmiş bir ev tespit edildi (Res.7) . Evin 3.70 x 2.10 m. ölçüsünde dikdörtgen planlı büyük odasında yuvarlak planlı bir ocak yer almıştır. Ocak 50 cm. çapındadır. Odanın doğu duvarında diğer odaya geçişi sağlayan bir kapı boşluğu ve duvara paralel sekisinin temel taşları korunmuştur. Odanın güneydoğu duvarının ortasında 80 x 52 cm. ölçüsünde sıvalı bir bölme açığa çıkarılmıştır. Odanın tabanında çok sayıda p.t. ağırşak, arkeoloji literatüründe fırça olarak adlandırılan eserlerle, II. kat için çok karakteristik siyah, perdahlı ve yivli bir maşrapa (Res. 8) , kahverengi yivli bir çömlekcik ile taş balta ve çakmaktaşı dilgiler ele geçti.

ZM 41 plankaresinde I b katına ait taş döşemenin altında II. kata ait uzun dikdörtgen planlı komşu evin iki odası açığa çıkarıldı. Evin uzun odasındaki yangın enkazında II. kat için tipik çanak çömlek parçalarına rastlandı. Uzun odanın kuzeydoğu duvarı boyunca orta boyda kap kacağın sıralandığı ve formların daha çok açık ağızlı çömleklerle, S profilli çömleklere ait olduğu anlaşılmıştır. Tümlenebilen kap kacak içersinde kaba hamurlu iri, siyah astarlı bir çömlek bulunmaktadır. Mekanın doğusunda bulunan daha küçük boyutlu odaya ortadaki bir kapı aracılığı ile geçilmektedir. Küçük odanın ortasında kerpiç bir çevrik yer almıştır. Çevrik olasılıkla bir depo küpüne ait olmalıdır.

Güneydoğu yamacı boyunca sıralanan evler, Kuzey kompleksinin dışında höyüğün orta kesiminde yer alan meydanlığa bakan bir yapılaşmanın olduğunu göstermektedir. Anadolu yerleşim şemasına uygun bu modelin M.Ö. III. Binin ikinci yarısında Resuloğlu Güneydoğu yerleşiminde de tercih edildiği anlaşılmaktadır. Gelecek sezon gerçekleştirilmesi planlanan çalışmalarda bu modelin gelişimi daha iyi anlaşılabilir.

Res. 1 Güneydoğu Höyüğü (2014)

Res.2 B odasında ele geçen E.T.Ç. çömleği

Res.3 A odasında ele geçen E.T.Ç. çömleği

Res.4 Kuzey suru ve Giriş.

Res.5 Kuzey girişinin her iki yanında yer alan U ve T rumuzlu odalar

Res.6 Güneydoğu yamacındaki Demir Devri ve E.T.D. mimarlık kalıntıları

Res. 7 ZM - ZL 42 karesindeki E.T.Ç. mekanı

Res.8 II. kata ait yiv bezemeli maşrapa.

Res.9 ZM 41 karesindeki II. kat evi.

ORTA KARADENİZ BÖLGESİ ERKEN TUNÇ ÇAĞI ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNE BİR BAKIŞ

* Atıla TÜRKER

** Celal ÖZDEMİR

*** Derya BOZKURT

Giriş

Orta Karadeniz Bölgesi, günümüz illerinin idari sınırlarının dışında, fiziki coğrafya ve iklim özelliklerine göre tanımlanan bir bölgedir. Bölge arkeolojik açıdan, buluntuları ve bunların yoğunluklu yayılım alanıyla çok defa “Orta Karadeniz Kültür Bölgesi” olarak tanımlanmaktadır. Batıda Yakakent-Alaçam’dan doğuda Melet Çayı’na dek uzanan sahil kesimi ve hemen güneyindeki Akdağ, Canik ile Kocadağ’ın kuzeye bakan yamaçları boyunca “Orta Karadeniz Kıyı Kesimi” olarak; Kızılırmak’ın batıdaki kıvrımından doğuda Melet Çayı hizasındaki Yeşilirmak ve Kelkit Çayı’nın kaynaklar bölgesinde ve güneyde Çekerek Irmağı’nın çizdiği hat ile Deveci ve Çamlıbel dağlarının oluşturduğu hattın kuzeyi ise “Orta Karadeniz İç Kesimi” şeklinde alt bölgelere ayrılabilir.

Bölgedeki Paleolitik merkez sayısı oldukça azdır. Mevcut araştırmalar ise şimdilik Neolitik sürecin yaşanmadığını göstermektedir. Böylece coğrafyanın yerleşim dokusu Geç Kalkolitik Çağ itibarıyla ortaya çıkmış, Erken Tunç Çağı’nda ise yerleşim sayısında belirgin bir artış olmuştur.¹ Bu yazının da kapsamında ele alınacak olan Erken Tunç Çağı’na ilişkin bilgilerimiz yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarından elde edilen ve pek çok yerli ve yabancı müze ile koleksiyonlarda korunmakta olan eserlerden bilinmektedir. Coğrafyanın arz ettiği maddi buluntu unsurlarının sayısal çokluğu, bölgenin sosyal yapısı, dini hayatı, üretim teknolojisi ile hammadde kaynakları, ticari bağlantıları ve idari yapısı hakkında kurguların yapılmasına müsaade etmektedir. Bölge, ayrıca, Hitit Krallığı’nın devletleşme süreci öncesinde Hatti olgusu tartışmalarının da merkezinde bulunmaktadır. Bütün bu bağlam, ölü gömme gelenekleri çerçevesinde bölge coğrafyası ve kültürleri karşılaştırmalarla bir bütünlük içinde değerlendirilmeye çalışılmıştır (Resim 1).

Araştırma ve Kazı Çalışmaları

Orta Karadeniz’de ölü gömme gelenekleri uzun süreli sistematik kazılarla en çok araştırılan ve buluntu çeşitliliği bakımından hakkında en çok bilgi edinilen bölge,

*Yrd. Doç. Dr. Atıla TÜRKER, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ab.D., Kurupelit Kampüsü, 55139 Atakum / Samsun.

** Celal ÖZDEMİR, Müze Müdürü, Amasya Arkeoloji Müzesi, Mustafa Kemal Paşa Cad. 05000 Merkez / Amasya.

*** Derya BOZKURT, Nevşehir H.B.V. Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Avanos Yolu 50300 Merkez / Nevşehir.

¹ Bölge kronolojisi için bkz. Alkım et al. 2003: 341, Tab. 22; Dönmez 2006: 67, 70 vd.

Çorum Bölgesi'dir. Bunlar arasında Alaca Höyük, kuşkusuz, en tanınanıdır.

Alaca Höyük kazılarında bugüne kadar 13 "Kral Mezarı" (BM, H, D, S; RM; TM, MA'; MA, MC, E; F, K, L)², 6 basit toprak mezar (FII-III, P1-2, G3), 2 pithos (F1, SK18) ve 2 sandık (G1, G4) mezar açığa çıkarılmıştır.³

Höyüğün güney-güneydoğu eteğinde, doğu-batı yönlü yarığın doğu kesiminde, yaklaşık 200 metre karelik ay biçimli bir yamaç alanına değişik kodlarda açığa çıkarılmış oda mezarlar⁴, mimarisi, büyüklüğü ve buluntuları dikkate alınarak, dönemin yönetici sınıfına atfen "Kral Mezarları" olarak adlandırılmıştır. Mezarların kuruluşunda klasik esaslar hâkimdir: Mezar çukurlarının dörtkenarı (8.0-5.0 x 2.8-1.7 m.) birbirine çamur harçla bağlanan düzensiz taşlarla, birer duvar tarzında, iki yana konulan uzun hatıllarla çevrilmiş ve karşılıklı iki uzun duvarın üstüne konulan ağaçlarla kapatıldıktan sonra meydana gelen düz damın üstü toprakla örtülmüştür. Tek bölmeli mezar odalarının içi yatak odası düzeninde tanzim edilmiş, içine sedir/seki yapılmıştır. Tabanları çok kez kille, bazıları çakıl-toprak karışımı toprakla sıkıştırılarak, birisi de yassı iri taşlarla döşenmiştir. Oda duvarlarının içi ve dışı sıvanmıştır. Oda içinde yatmakta olan kişinin çevresine ile setler ve sekiler üzerine ölü hediyeleri bırakılmıştır.⁵ Ölü, hocker pozisyonunda mezarın batı yarısına, daha çok kuzeybatı ve bazen güneybatı kenarı yakınına yerleştirilmiştir. Gövde istisnasız hocker pozisyonunda, başları batıya ve yüzleri güneye bakar vaziyettedir.⁶ 13 Mezarda toplam 16 iskelet bulunmuştur; birine çift gömü yapılırken, bir diğerine sonradan ikincil defin yapılmıştır.⁷ Mezar içlerine bırakılan eserler arasında, 34'ü bronz ve 5'i gümüş olmak üzere, toplam 39 sistrum başlığı, 11 değişik mezarda ele geçmiştir.⁸ Diğer zengin buluntular altın, gümüş, elektron, demir, bakır ve tunç gibi madenlerden ve taş, kemik, pişmiş toprak eserlerden oluşmaktadır; ahşap ve dokuma kalıntıları da bulunmuştur. Alaca Höyük Kral Mezarlarına standartlar, hayvan ve insan figürünleri, kancalar, silahlar, pişmiş toprak ve metal kaplar, diademler, gerdançe ve boncuklar, küpe ve halkalar, kulak tıkaçları, bilezikler, saç iğne ve tokaları, ayna ve taraklar, çalparalar, amuletler ve kolyeler, kemer/kuşaklar, gürzler, dikiş nesnelere, mühür, aletler, kıyafet ve mobilyaya ait aksam ve kaplama parçaları, boynuz, iğneleri metal disk olmak üzere toplam 3300 kadar nesne bırakılmıştır.⁹ Kral mezarları dışındaki 10 mezardan, üçü hariç, diğerlerine de ölü hediyeleri bırakılmıştır. Bunlar mezarın içinde ve/veya etrafında bulunmuştur. Ölü hediyeleri, krali mezarlar kadar zengin ve nitelikli olmayıp, daha çok günlük kullanım kapları ve bilezik, küpe ve iğneden ibarettir. İki mezardan birine 8, diğerine 17 kap bırakılmıştır.¹⁰ Hediye bırakılmayan mezarlardan birine, büyük bir küp içine,

²Anık 1937: 51 vd.; Koşay 1938: 79 vd.; 1951: 53 vd.

³Topluca bkz. Gürsan-Salzmänn 1992: 101 vd., 112 vd.

⁴Koşay 1941: 5; 1951: 59; 1966: Lev. 135; Özyar 1999: 79 vd.; 2000: 101.

⁵Koşay 1951: 54 vd.; Akok 1979: 109.

⁶Koşay 1951: 59; Özyar 2000: 102.

⁷TM ve MC mezarları yeniden kullanılarak tahrip edilmiştir, bkz. Özgüç 1948a: 53 vd.

⁸Özyar 2000: 109.

⁹Alaca Höyük Kral Mezarları buluntuları için topluca bkz. Gürsan-Salzmänn 1992: 127 vd., 139 vd., Tab. 5-6.

¹⁰Gürsan-Salzmänn 1992: 149.

hocker vaziyette konmuş bir erkek iskeletinin bulunduğu örnek oldukça özgündür. Bir çukura yerleştirilmiş küp mezar dairevi ince bir duvarla çevrilmiş, bunun da hemen arkasına ilkiyle temas eden yine dairevi ve tek taş dizili ikinci bir duvar örülmüştür.¹¹

Boğazköy/Hattuşa 1935 yılı kazılarında, Büyükkale IV. tabakası altında, ETÇ'ye tarihlenen üç basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır. Konut içindeki mezarlar kuzeydoğu-güneybatı istikametinde yönlendirilmiş, hocker pozisyonunda yatırılmıştır. En iyi korunagelenin başı sola devriktir. Birinin 0.9 m kadar güneydoğusuna bir gaga ağızlı testi bırakılmıştır. 8-11 yaşlarında bir çocuğa ait iskeletin sol kol hizasında ise bir bronz küpe ve iki kolun birleşim yerinde iki bilezik bulunmuştur.¹²

Bölgenin ölü gömme gelenekleri hakkında en ayrıntılı sonuçlarından birini veren yerleşim ve mezarlık alanı, kazısına T. YILDIRIM tarafından 2003 yılında başlanan, Uğurludağ İlçesi'nin 28 km batısındaki Resuloğlu / Araçlar'dır. Resuloğlu mezarlığı Delice Vadisi'ne uzanan bir sırt üzerinde yer almaktadır ve kuzey-kuzeybatısında yer alan iki ayrı höyükten oluşan yerleşime 120-140 m mesafededir. Bu yerleşimlerde üç ayrı ETÇ evresi tespit edilmiştir.¹³ Resuloğlu'nda 2011 yılına dek toplam 288 mezar açığa çıkarılmıştır.¹⁴ Tespit edilen üç ayrı seviyede, çoğunluğu 3. ve 2. Seviye'ye (MÖ 3. binyılın ikinci yarısı), az sayıdaki küp ve çömlek mezar "Geçiş Evresi"ne (MÖ 3. binyılın sonu) karşılık gelen 1. Seviye'ye aittir. Yerleşimin hemen yanında mezarlık alanı var olup, evlerin tabanları altında da intramural gömüler yapılmıştır. Bu gömülerin çoğu çocuklara aittir. Bireylerin çok azı basit toprak mezarlara gömülmüştür. Mezarların çoğu küp ve çömlek mezarına, geri kalanı ise (sadece ikisi kerpiç sandık olmak üzere) taş sandık mezarlara defnedilmişlerdir. Çoğunluğu 2. Seviye'de kullanılmış olan basit toprak mezarlar erişkin ya da çocuklara aittir; diğer mezarların hemen yanına açılan çukurlara hocker ya da sırt üstü yatırılmışlardır. Bunlardan birinin üzeri kapak şeklindeki yassı taşlarla kapatılmıştır. Küp mezarlar, her üç seviyede de tercih edilmiştir. Boyları 50-140 cm arasında değişen ve bölgenin yerel özelliklerini taşıyan küplerin irilerine yetişkinler, küçüklerine çocuklar gömülmüştür. Genelde hockerdirler. Küplerin ağızı genellikle yassı taşlarla kapatılmış, kapak taşının üstü ve çevresi kalker taşlarla doldurulmuşken, kiminin ağızları çömleklerle de kapatılmıştır. Bazen bu taşların da arasına ölü hediyeleri bırakılmıştır. Küp mezarlar ve diğerlerinin çoğunda yön birliği gözlenmektedir. Genel olarak doğu-batı ya da kuzeydoğu-güneybatı istikametindedir. Bazı mezarların yanına, ağızı yukarı gelecek şekilde kapacak, küp mezarlarının yanına hayvan kemikleri bırakılmıştır.¹⁵ Taş sandık mezarlar dikdörtgen veya kareye yakın planlıdır. İri sandık mezarların çoğu, güneydoğu höyüğüne bakan sırt üzerinde yer almıştır. Dört veya en fazla beş yassı taşla çevrelenmiş, üstü tek bir yassı sal taşıyla kapatılmıştır. Çoğunlukla doğu-batı istikametindedir. Genellikle yetişkinlerin gömüldüğü bu mezarlarda pozisyon tam

¹¹Anık 1937: 214.

¹²Bittel 1936: 9 vd.

¹³Yıldırım 2006: 13; 2011: 14.

¹⁴Yıldırım 2012: 36.

¹⁵Yıldırım 2011: 14 vd.

veya yarı hocker olup, başlar batı yönüne devriktir. Tabanları çoğunlukla taş veya kerpiç döşenmiş, hediyeler genellikle mezar içine bırakılmıştır. Bazılarının dışına sığır başları ve ayakları da bırakılmıştır. Çoğu 2. Seviye'ye ait olup, Geçiş Evresine ait sadece bir iki örnek vardır.¹⁶ Bu mezarların çoğu sadece süs eşyalarından oluşan zengin ölü hediyesi içermektedir. Ölü hediyeleri olarak çok sayıda kap kacağın yanı sıra zengin madeni eserlerden oluşan silah, tarım aleti, madeni ve taşlardan işlenmiş mücevheratlar bırakılmıştır.¹⁷ Bu metal eserlerin bir kısmı mezara bırakılmadan önce kullanılmaz hale getirilmiştir.¹⁸

Alaca Höyük'ün yaklaşık 10 km kuzeydoğusundaki Kalınkaya-Toptaştepe'de 1971 ve 1973 yıllarında R. Temizer tarafından kazılmış, buluntuları T. Zimmermann tarafından yayınlanmıştır.¹⁹ Kazılarda, yerleşim içinde ve bitişiğindeki yamaçta iki evreli ETÇ ve muhtemelen "Geçiş Çağı"na ait tabakalarda basit toprak, sandık ve pithos olmak üzere üç mezar tipi tespit edilmiştir. Toplam yedi basit toprak mezardan üçü ölü hediyeledir ve bunlardan iyi korunmuş (M-20-73) olanına ceset, zemini kil-kumla ince kaplandıktan sonra yatırılmıştır. Zengin buluntular ise sadece bir kadına ait mezarda ele geçmiştir.²⁰ Bulunan iki adet sandık mezar iri taş plakalarla inşa edilmiştir.²¹ En çok tercih edilen mezar tipi ise pithoslar olmuştur. Toplam 42 kadar iri küpten 25'inin mezar olarak kullanıldığı anlaşılmıştır; bunlardan 14 tanesi sağlam ve buluntularıyla birlikte ele geçmiştir. Küp mezarların çoğunda, omuz keskinliği üzerinde parmak baskı ya da çentik süslemeler vardır. Bunların üst kısımları genellikle küçük kireçtaşı plakalarla kaplanmış, bazılarının da üst kısmı ve çevresine büyük parçalar halinde biley taşları ya da küçük kaya parçaları yerleştirilmiştir. Çömleğin altına küçük bir delik açılmıştır. Hocker pozisyonunda yatırılan iskeletlerde yön birliği yoktur.²² Ölü hediyesi olarak tüm kapların yanı sıra 50'den fazla madeni obje bulunmuş, bakır/tunçtan (birisi kaçak kazılarda ele geçmiş) iki güneş kursu, kamalar, bilezikler, iğneler ve (birisi muhtemelen bir sandık mezara ait) iki boğa heykeli mezarlara bırakılmıştır.²³

Çorum-Samsun yolu üzerindeki Kuşsaray (Kızısaray) höyüğünde, daha kazı öncesinde köylüler tarafından, kayaların dibinde 3'ten fazla küp içinde ETÇ mezarına ve urnelerde yakılmış insan kemiklerine rastlanması sonucu, H.Z. Koşay başkanlığında iki sondaj açması gerçekleştirilmiştir.²⁴ Kazılarda, çok şiddetli yangın görmüş ETÇ'ye ait üç yapı katına rastlanmıştır. İki farklı açmadan (A ve B Ocağı) ilkinde bir mangal çukurunun yanında çocuk, yapının tabanı altında da tabanı kırmızı aşı toprağıyla kaplı ve üzeri sıvalı zemin üzerinde hocker pozisyonunda başı güneye bakar vaziyette yetişkin mezarı açığa çıkarılmıştır. Diğer açmadaki mezar, ilki gibi

¹⁶Yıldırım 2006: 7; 2011: 16.

¹⁷Yıldırım 2006: 13; 2011: 16 vd.

¹⁸Yıldırım 2006: 8 vd.

¹⁹Zimmermann 2006: 213 vd.; 2007a: 7 vd.; 2007b: 35 vd.

²⁰Zimmermann 2007a: 12; 2007b: 36.

²¹Zimmermann 2007a: 13.

²²Zimmermann 2007b: 36 vd.

²³Zimmermann 2007b: 37.

²⁴Koşay 1968: 89 vd.

basit toprak mezardır ve hocker pozisyonunda başı güneye bakar vaziyette gömülmüş, her iki kulağına bronzdan helezoid küpe ve bir bronz iğne bırakılmıştır.²⁵

Kazıları 1945 yılı itibarıyla değişik dönemlerde gerçekleştirilen Eskişehir'in 2010 yılında T. Sipahi tarafından yeniden kazılmaya başlanmasıyla ETÇ tabakalarında toplam 7 seviye tespit edilmiştir.²⁶ Bu döneme ilişkin özellikle iki ayrı depoda (A ve B Hazinesi) bulunan zengin mücevheratları dikkat çekicidir.²⁷ Höyüğün kuzeyindeki eğimli alanda bir küp/pithos mezarlar açığa çıkarılmıştır. Pithosun ağzı kuzeydoğuya döndürülmüş, ölü içerisine hocker yatırılmıştır. İçine hediye bırakılmamış olmakla birlikte, yakın çevresinde bulunan birçok hayvan kemiği ve kırık depolama kabı parçalarının mezarla ilişkili olabileceği düşünülmüştür.²⁸ M.J. Mellink'in rapor ettiğine göre²⁹ bir ETÇ tabakasında, hakkında fazla bilgi edinilemeyen, üç pithos mezar gömüsü daha açığa çıkarılmıştır.

Yüzey araştırmaları sonucu bölgede çoğu kaçak kazılarla tahrip edilmiş ETÇ mezarlıklarına da rastlanmıştır. Boğazköy'ün doğusunda, Büyük Hırka köyünün 2 km kadar kuzeyinde, Bayındır Höyük'ün doğusundaki burun üzerinde mezarlık alanı tespit edilmiştir.³⁰ Buluntuları çok kez yayınlara konu olmuş Yeni Hayat nekropol alanı en son T. Yıldırım ve T. Sipahi tarafından ziyaret edilmiştir.³¹ Extramural bir mezarlıktır. Yakın çevresinde bir yerleşim olmamakla birlikte bir düz yerleşimin olabileceği değerlendirilmektedir. Araştırmacıların yerinde yaptığı incelemeler sonucu küp mezarların olduğu kanısına varılmıştır. Daha önce buradan geldiği ifade edilen sap delikli bronz balta, kesimler, mızrak ve ok uçları, iğneler, ustura gibi zengin bronz eserler yanı sıra pişmiş toprak ağırşaklar³² ile çok sayıda kap parçaları bulunmuştur.³³ Merkez ilçe Kutluca yolu üzerinde, yoldan uzakta hâkim bir mevkiide Yoğunpelit-Turgut Köyleri arsında kırık sal taşlarının olduğu ve bozulmamış taş çevriklerin bulunduğu alan yine ETÇ mezarlığı olarak kaydedilmiştir.³⁴

Orta Karadeniz Bölgesi İç Kesimi'ne dâhil edebileceğimiz Çankırı Bölgesi'nin doğu kesimi, kültürel olarak da koşut buluntulara sahiptir. Resuloğlu'nun kuş uçuşu 40 km kadar kuzeybatısında Balıbağ Mezarlığı yer almaktadır.³⁵ Mezarlığın 300 m güneybatısında Sarıçi Höyüğü yer almaktadır. Üç yıl süren kazılar sonucunda mezarlık alanında basit toprak, küp ve sandık mezarlar açığa çıkarılmıştır. Bunlar aynı alanda karışık olarak bir arada gömülmüştür. Buluntu cinsi ve sayısı bakımından birbirleri arasında belirgin bir fark yoktur. Ölüler bir beze sarılı olarak hocker pozisyonunda gömülmüşlerdir. Küplerin içine ve bazen dışına ölü hediyeleri bırakıldıktan sonra

²⁵Koşay 1968: 90 vd.

²⁶Sipahi 2012: 115 vd.

²⁷Özgüç - Temizer 1993: 613 vd.

²⁸Orthmann 1963: 10.

²⁹Mellink 1980: 504.

³⁰Süel, A. 1991: 92 vd., Res. 8-10.

³¹Yıldırım 2001: 1 vd.

³²Özgüç 1980: 465, Lev. XIII.2; Müller-Karpe 1994: Taf. 91-92.

³³Yıldırım 2001: 2 vd.

³⁴Sipahi - Yıldırım 1998: 24; 2012: 203, Res. 7-8.

³⁵Süel, M. 1989: 145 vd.; 1992: 129 vd.

küplerin ağzı bir yassı levha taşla kapatılmıştır. Levha biçimli iri yassı taşlar sandık mezarların yapımında da kullanılmış, üzerleri yine yassı taşlarla kapatılmıştır. Batı açmasında bir sandık duvar ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş, aynı açmada bazı sandık mezarlar ise, 0.80 m kalınlığındaki taş duvara yaslanmıştır. Mezarlığın çevre duvarı veya ölü evi olabileceği düşünülen bu duvar, dış yapı olarak devam etmekte ve kimi yerinde payanda ile de desteklenmektedir. Ölü hediyeleri çoğunlukla pişmiş toprak kaplardır. Bir küp mezarın içinde idol, bir sanduka mezarın üzerindeki toprakta sistrum bulunmuştur. Diğer buluntuların çoğunu bireysel eşya ve elbise takıları oluşturmaktadır; bunlar arasında silahlar ve muhtemelen ahşap veya deri eşyaya ait bronz parçalar da vardır. Bir mezarda başın yanında altın levhacıklar bırakılmıştır.³⁶

Çankırı ili Orta ilçesi Salur köyü yakınındaki Salur Höyük'te bir mezarlık alanı tespit edilmiştir.³⁷ ETÇ III'e tarihlenen mezarlık alanı, höyüğün yaklaşık 50 m kuzeyindedir. Yaklaşık 800 m²'ye yayılan mezarlıkta 13 küp mezar, biri küp kapama, biri ikili küp ve ikisi taş örtülü basit toprak mezar olmak üzere dört farklı tipte toplam 20 mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezarlardan 16'sında, başlarının batıya ve yüzlerinin güneye dönük olması bakımından yön birliği vardır. Küp mezarlarda başları küpün ağzına gelecek şekilde çoğunlukla hocker pozisyonunda yerleştirilmişlerdir. Mezarlarda iskeletler sağ taraflarına yatırılmış, kollar bükülerek eller çene hizasına bırakılmıştır. Hepsisi erişkin bireylerdir. Bunların dışında, mezarın yakın çevresinde ve bazıları içlerine karışmış bir bebek ve dört çocuğun da bulunduğu 21 bireye ait iskelet parçaları bulunmuştur.³⁸ Az sayıdaki buluntular pişmiş toprak çanaklar, madeni iğne ve taş boncuktan ibarettir.³⁹ Kazı öncesi yüzey araştırmasında ise bir altın pandantif ile bronz ustura ve bir büyük iğne ele geçmiştir.⁴⁰

Çorum ile Tokat illeri arasındaki Amasya Bölgesi'nin mezarları hakkındaki bilgi, çoğunlukla kaçak kazılarla tahrip edilmiş ve bunlardan bazıları kısa süreli sondaj kazılarıyla açığa çıkarılmış merkezlerden bilinmektedir.

Amasya İl merkezinin 40 km kuzeybatısında, Merzifon İlçesi'nin 28 km güneydoğusunda, Suluova İlçesinin 13 km güneyinde ve Kanatpınar (eski Gödelez) köyünün 2 km kuzeydoğusunda konumlanan Devret Höyük kazıları, kısa süreli araştırılan bu merkezlerden birisidir. Kazısı bu metnin yazarları tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen höyük, yayınlarda Kanatpınar Höyüğü olarak da bilinmektedir.⁴¹ Mezarlar III. (ETÇ II Sonu – ETÇ III Başı) ve IV. (ETÇ II) tabakada açığa çıkarılmıştır.⁴² Höyüğün kazılarında toplam 17 mezar tespit edilmiştir; tahribatlı alanlarda ufalanmış ve dağınık halde bulunan insan kemikleri ile birlikte sayının 20'den fazla olduğu anlaşılmaktadır. İki tabakanın üç değişik evresinde (IIIa-b, IVa) açığa çıkarılan 17 mezarın 14'ü basit toprak, diğer 3'ü küp mezardır. Basit toprak ve

³⁶Süel 1991: 91 vd.; 205 vd.; 1992: 129 vd.

³⁷Matthews 2007: 25 vd.; İbiş – Durmuş 2010: 13 vd.

³⁸İbiş - Durmuş 2010: 14 vd. Mezar sayısının 300-400 adet olması muhtemel görülmektedir, bkz. age. 23.

³⁹İbiş - Durmuş 2010: 19 vd.

⁴⁰Matthews 2007: 32 vd., Fig. 13.

⁴¹Özsait 1989: 288.

⁴²Türker 2014: 363 vd.

küp mezarların yer seçiminde yerleşim içindeki yapıların taban ve tesviye dolgularının altları tercih edilmiştir. Batı Açması'ndaki bir küp mezarının (MB-1, Resim 2) dikey yerleştirilmiş bir yassı taşla sağ tarafından desteklenmesi dışında, beden ve küpün gömülmesi için basit bir çukur kazmak dışında zemine özel bir uygulamada bulunulmamıştır. Basit toprak mezarlardaki iskeletlerden 8'inin tamamı, 1'inin baş ve gövde kısmı, diğer 5'inin ise sadece gövde ve ayak kısımları koruna gelmiştir. Koruna gelen örneklerde baş kısmı daima batı-kuzeybatıya yönlendirilmiştir. Gövde yönlendirilmesinde ise 8 birey güneye ve 3 birey kuzeye dönük olup, beş bireyin gövde yönlendirmesi belirsizdir. Tanımlanabilen mezarlardan 9'u tam hocker, 2'si yarı hocker pozisyonundadır. Bireylerden 6'sının başı, birleştirilen iki elin üzerine yatırılmış, bir bireyin kolları karın üzerinde bağlanmıştır. Bulunan üç küp mezar içerisindeki bireylere ait iskeletler, küpün ezilmesinden dolayı, oldukça kötü koruna gelmiştir. Yüksekliği 0.85-1.10 m. arasında değişen küpler siyah özlü, taşçık katkılı ve iri gözenekli, kötü pişmiş hamurludur. Kalın cidarlı, kısa geniş boyunlu ve basit ağız kenarlı küplerin dışı koyu laciverte çalan siyah, içi kızılımsı açık devetüyü renklerindedir. Küp ağızları batı (MB-1), güney (MC-2) ve kuzey (MD-3) olmak üzere değişik yönlerdedir.

Basit toprak mezarlardan 9'una ve küp mezarlardan birine ölü hediyesi bırakılmış, diğer basit toprak mezarlarda ve iki küp mezarda hediye rastlanmamıştır. Bazı mezarlarda armağan sayısı tek buluntudan ibaret iken, bazılarında buluntu sayısı birden fazladır. Tekil buluntuyla açığa çıkarılan mezarlar (MB.5, MD.2, MD.4) birer pişmiş toprak küçük çömlek, dağınık durumda bulunan bir mezarda (MC.3) pişmiş toprak meyvelik ve bir mezarda (MB.4) bronz iğnedir. Bir mezarda (MB.3) ise pişmiş toprak çömlek ile bir bronz iğne birlikte bulunmuştur. Mezarlarda bulunan pişmiş toprak küçük çömler, hamuru arıtılmış, iyi pişmiş, ince cidarlı, dışı siyah renkte çok iyi parlak perdahlanmışlardır. Mezarlar arasında en zengin buluntu, bir basit toprak mezar ile bir küp mezarda açığa çıkarılmıştır. Tam hocker pozisyonundaki basit toprak mezarın (MA.2, Resim 3) dizi hizasından ayak bileği yönüne sırasıyla ip delikli bir bilek taşı, bir bronz kazıyıcı, bir bronz mızrak ucu ve bir yassı bronz balta, bunların altındaki sıraya bronz kazıyıcı ile sap delikli bir tören baltası bırakılmıştır. Benzer özellikler göstermesi gereken ancak tahribat alanında çok dağılarak ufalanmış insan kemikleriyle birlikte bulunan bir basit toprak mezar (MA.1) daha mevcuttur. Mezarda bir bronz mızrak ucu ile bir bronz yassı balta, etrafında 0.50 m çapındaki tahribatlı alanında sap delikli bir bronz balta açığa çıkarılmıştır. Ölü hediyesi bulunan tek küp mezarın (MC.2) güneye bakan ağızının hemen 0.15 m önüne pişmiş topraktan küçük bir çömlek, onun da 0.30 m çapındaki çevresine bir kirman ağırlığı ile bir bronz hilal sembolü bırakılmıştır. Küp mezarın ağız kenarı altına ip delikleri açılmış, boynun alt kesiminde eşit aralıklarla yerleştirilmiş içi parmak baskıyla çukurlaştırılmış dört iri memecik kabartısı yapılmıştır. Memeciklerin alt hizasında, gövdenin üst yarısına karşılıklı gelecek şekilde keman biçimli idol kabartmaları aplike edilmiştir. Küp mezarın içinde, vücudun sol omuz hizasına bir bronz iğne bırakılmış ve bireyin sol bileğine bir helezok bronz bilezik takılmıştır. Küp içinde bulunan iki adet helezok

gümüş küpe ise vaktiyle bireyin kulaklarını süslemiş olmalıdır.⁴³

Çağdaşları arasında büyüklüğü itibariyle köy ölçeğinde bir yerleşim olan Devret Höyük'ün kuşuçuğu 2 km. güneydoğusundaki büyük bir ETÇ yerleşimi olan Kulduran Tepe, onun da yaklaşık 500 m. güneyinde bir ETÇ nekropolü olan Tilkitepe bulunmaktadır (Resim 4). Tilkitepe'de çok sayıda kaçak kazı çukuru ve kimi bu çukurlardan çıkarılmış iri küp parçalarına rastlanmıştır.

Daha önce bölge müzelerine dağılmış olan eserleri T. Özgüç tarafından tanıtılan ve yayımlanan Merzifon İlçesi'ndeki Oymaağaç ve Göller Mezarlığı, Devret Höyük ile benzer buluntulara sahiptir. Göller Mezarlığı'nda ölümler kalın cidarlı, iyi pişirilmiş küplere gömülmüşler ve küp ağızları muhtemelen yassı taşlarla kapatılmış, ölü hediyeleri ise ya küpün içine ya da dışına bırakılmıştır. Oymaağaç'ta ise bir mezarlık alanıyla bir yerleşimin olduğu bilgisi aktarılmıştır.⁴⁴

Yolalan köyü'nün yakınında, Merzifon il merkezinin yaklaşık 10 km güneydoğusunda ve Devret Höyük ile Oymaağaç ve Göller Mezarlığı'na kuşuçuğu 20 km.den uzak olmayan Onhoroz Höyük, yörenin büyük yerleşimlerinden birisidir. Bir sura sahiptir. Yakın çevresinde Büyük Küllük ve Küçük Küllük olmak üzere Onhoroz'dan daha küçük iki höyük daha yer almaktadır. Amasya Müze Müdürlüğü tarafından 2010 yılında Onhoroz ve adı geçen çevresindeki höyüklerin yakınında alt yapı çalışmalarına ilişkin yapılan kurtarma kazılarında 22 sondaj açılmış, bunlardan dördünde ETÇ'ye ait mezarlara ulaşılmıştır (Resim 5). Sondajlarda çok sayıda Bizans ve Ortaçağ'a ait mezar da açığa çıkarılmıştır. Onhoroz Höyük'ün 14 No.lu sondaj açmasında iri taşlarla örülü bir mekânın tabanı altında, yön birliği olmaksızın, başları kabın ağız kısmına gelecek şekilde içlerine hocker gömülmüş üç pitos mezar bulunmuştur. Küçük Küllük 1 No.lu sondaj açmasında da iri çömleği ters dönmüş halde hocker pozisyonunda bir mezar ele geçmiştir (Resim 6).

Çakırdağı'nın güneyinde, Göynücek Ovasına hâkim bir konumda ve Mecitözü – Amasya yolu üzerinde konumlanan ve yayınlarda Hitit Fırtına Tanrısı Teşup heykelciğiyle tanınan Doğantepe (Zara) yerleşmesi yer almaktadır. Amasya Müze Müdürlüğü tarafından 2007 yılında sit sınırının tespiti için yapılan kurtarma kazılarında, yerleşimin özellikle doğu ve kuzey eteklerinin Erken Tunç Çağı'nda mezarlık alanı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.⁴⁵ Kazılar sonucunda basit toprak mezarların yanı sıra çömlek ve küp mezarlar da açığa çıkarılmıştır (Resim 7). Tabakanın üzerindeki özellikle Hitit tahribatından dolayı mezarların bağlantıları dağılmış olsa da, basit toprak mezarlardaki iskeletlerin hocker pozisyonunda gömüldükleri, yetişkinlerin küp mezarlara defnedildikleri ve ağızlarının iri ve derin çanaklar ile çömlekle kapatıldıkları, çocukların ise açık ağızlı çömleklere gömüldükleri anlaşılmıştır. Küp mezarlarından bazılarının dip kısmına birer küçük delik açılmıştır. Mezarların etrafında görülen küçük çömlekçikler ve maşrapalar ise ölü hediyesi olarak bırakılmıştır.

Bölgede yüzey araştırmaları gerçekleştiren M. Özsait, Çobantepe Tümülüsü -

⁴³Türker 2014: 370 vd.

⁴⁴Mellink 1969: 207; Özgüç 1978: 31 vd.; 1983: 34 vd.

⁴⁵Özdemir - Dönmez 2010: 232.

Mahmatlar Deresi arası Sarıtaş Dağlarının Leğenkaya sırtlarında fazlaca tahrip olmuş bir ETÇ mezarlığı saptanmışsa da ⁴⁶, hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir.

Amasya-Tokat yolu üzerinde, Mahmatlar Köyü ve Kızılkışlacık Ağılı yakınındaki Mahmatlar, ⁴⁷ aralarında altın kaplar, gümüş külçeler ve bronz baltaların da bulunduğu çok zengin Erken Tunç Çağı buluntuları vermiştir. H.Z. Koşay ve M. Akok tarafından kısa süreli bir sondaj çalışması yapılan alanda, yoğun kaçak kazı tahribatından dolayı bulunan eserlerin bir mezara ait olup olmadığı tespitinde bulunulması mümkün olmamıştır. ⁴⁸

Amasya'nın doğusunda, Yeşilirmak'ın suladığı Tokat Bölgesi'nde yapılan Horoztepe, Kayapınar ve Maşat Höyük kazılarında ETÇ mezarları açığa çıkarılmıştır.

Erbaa İlçesi'nin güneydoğusunda, Dere Mahallesi'nin yaklaşık 300 m kuzeybatısında bulunan Horoztepe, bunlar arasında buluntuları ve mezar tipleriyle en tanınanıdır. Mezarlar, Dere Mahallesi iskânı içinde, düz yerleşim kesiminde yer almaktadır. Bugünkü Dere Mahallesi modern mezarlığının altındaki ETÇ'ye ait düz bir iskân yerinin dışındaki extramural karakterdeki mezarlar, köyün modern mezarlarının varlığından dolayı dar alanlardaki sondajlar şeklinde T. Özgüç ve M. Akok tarafından 1957 yılında kazılmıştır.⁴⁹ Yerleşim yerinde, içine ölü hediyesi bırakılmayan bir de basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır.⁵⁰ Hâfırlarının 1. grup olarak adlandırdığı buluntulara sahip mezar, ölü hediyelerinin en zenginini temsil etmektedir. İskeletin başı doğuya, bacakları batıya bakmaktadır. Diğer mezarlar güney-kuzey ve doğu-batı istikametinde olup, başları güneydoğuya, bacaklar kuzeybatıya bakacak şekildedir.⁵¹ Sadece 1. Grup mezardan biri büyük diğeri küçük iki masa, büyük bir meyvelik, içine küçük kaplar yerleştirilmiş büyük bir yuvarlak saç, tek ve çift kulplu çanaklar, gaga ağızlı testi, büyük boğa heykeli ve bebeğini emziren kadın heykelciği, güneş kursunun iri parçaları yanı sıra çürümüş ağaç kalıntıları, irili ufaklı madeni ağaç eşya başlıkları ile baldahin, asa veya baston başları bulunmuştur.⁵² Bunların benzeri ve dahası, madeni sepet kulplu çaydanlıklar, fincanlar, ayna, çalpara ve kurslar, kirmen, toka, silahlar, geyik heykelciği, sistrumlar ve pişmiş topraktan çanak çömlekler, bu mezarın yakın çevresindeki diğer buluntulardır.⁵³ Bu alandan araştırma öncesinde kaçak kazılar sonucu satın alma yoluyla elde edilmiş benzer mahiyette çok sayıda eser de elde edilmiştir.⁵⁴ Ölünün konumu ve buluntularını dikkate alan hafırları, burada taş yerine ağaçla çevrilmiş Alaca Höyük benzeri Krali Mezarlar benzeri bir oda mezarın varlığı üzerinde durmuşlardır.⁵⁵ Kaçak kazılarla elde edilmiş diğeri zengin

⁴⁶Özsait 1988: 240, Res. 6

⁴⁷Koşay - Akok 1950: 481 vd.

⁴⁸Koşay - Akok 1950: 483.

⁴⁹Özgüç - Akok 1958: 5 vd.

⁵⁰Özgüç - Akok 1958: 26.

⁵¹Özgüç - Akok 1958: 25.

⁵²Özgüç - Akok 1958: 6 vd.

⁵³Madeni eserlerin tahlilleri yapılmadığından, altın, gümüş ve elektron dışındakilerin bakır veya tunç özellikli oldukları belirtilmemiştir, Özgüç - Akok 1958: 8.

⁵⁴Özgüç - Akok 1957: 201 vd.; Tezcan 1962: 13 vd.; Özgüç 1963: 19 vd.

⁵⁵Özgüç - Akok 1958: 25.

buluntular da dikkate alındığında burada Kral Mezarı sayısının birden fazla olduğu da düşünülmüştür.

Zile ilçesinin 20 km güneybatısındaki Maşat Höyük, ilin sistematik ve en uzun süreli araştırılan merkezidir. Hitit kenti Tapigga olduğu anlaşılan Maşat Höyük'teki kazı çalışmaları 1945 yılında E.Akurgal⁵⁶ ve 1973-1980 yılları arasında T. Özgüç⁵⁷ yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Kazının ETÇ buluntularını çalışan K. Emre, mimari ve küçük buluntulara göre yaptığı değerlendirmede Hitit sarayı (III. tabaka) altındaki yerleşimin GKÇ/ETÇ I'den ETÇ III sonuna dek tabakaladığını ortaya koymuştur.⁵⁸ Her iki dönem kazılarında yerleşim içinde toplam 13 adet basit toprak ve küp mezarlar açığa çıkarılmıştır.⁵⁹ Basit toprak mezarlardaki iskeletler hocker pozisyonunda olup, sadece birisine bir bronz iğne ölü hediyesi olarak bırakılmıştır. Küp mezarlar, ağızları taşla kapatılmış vaziyette doğuya bakacak şekilde yan yana yerleştirilmişlerdir. Başları dibe bakan iskeletler hocker yatırılmışlardır. İkisine ölü hediyesi olarak bronz iğne, bir kadının gömülü olduğu anlaşılan küp mezarın içine ise iğne, bilezik, boncuklar ve küpe bırakılmıştır. Hitit saray avlusunda ele geçen bir diğer küp mezar içindeki iskeletin başı batıya, ayakları doğuya gelecek şekilde hocker defnedildiği kaydedilmiştir. Oldukça zengin olan ölü hediyeleri tunç iğne, bir çift küpe, bilezik ve değişik tipte tunç, dağ kristali ve fayans hamurundan boncuklardır. Yerleşim içindeki bu mezarların yanı sıra şehrin hemen dışına da gömü yapılmış olması K. Emre tarafından olası görülmüştür.⁶⁰

Artova ilçesinin yaklaşık 20 km kuzeyinde, kaçak kazılarla tahrip edilen Kayapınar Höyüğü'nde R. Temizer başkanlığında 1952 yılında bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.⁶¹ Kazılarda herhangi bir mezar açığa çıkarılmamışsa da, hâfiri, özellikle kaçak kazılar sonucu ele geçmiş zengin madeni eserlerin varlığını dikkate alarak, bunların mezarlara ait olması gerektiğini kabul etmektedir.⁶²

Ordu ilinin Mesudiye ilçesi Yardere köyünün güneyinde M. Özsait tarafından tespit edilen ancak hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyen Buzluk Mevkii mezarlık alanı⁶³ da Orta Karadeniz Bölgesi içerisinde değerlendirilebilir.

Samsun Bölgesi, Erken Tunç Çağı'nda en yoğun iskâna sahne olmuş bölgelerden birisidir. Bölgede pek çok bilimsel çalışma yapılmış olmakla birlikte en uzun süreli kazı yöntemiyle araştırılan merkez İkiştepe olmuştur.

Bafra İlçesi'nin 7 km kuzeybatısında, bölgenin en büyük höyüklerinden birisi olan İkiştepe, dört tepeden (Tepe I-IV) oluşmaktadır. 2004 yılına dek sadece Tepe I'de ETÇ III'e tarihlenen 674 basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır.⁶⁴ Bu extramural mezarlık toplam 1400 m² gibi büyük bir alanı kaplamaktadır.⁶⁵ Azda olsa yerleşim

⁵⁶Akurgal 1946: 220 vd.

⁵⁷Özgüç 1978; 1982.

⁵⁸Emre 1979: 1 vd.

⁵⁹Şenyürek 1946: 231 vd.; Emre 1979: 3 vd.

⁶⁰Emre 1979: 4.

⁶¹Temizer 1954: 317 vd.

⁶²Temizer 1954: 328.

⁶³Özsait 1995: 464.

⁶⁴Bilgi 2005: 15.

⁶⁵Bilgi 1988: 170.

içinde konut tabanları altına da definler gerçekleştirilmiştir. İskeletlerin yatış biçimi değerlendirildiğinde, İkiztepe’de belirlenmiş bir ölü gömme geleneğinin olmadığı görülmektedir. Basit toprak mezarlara dorsal yatırılmış, kollar yana bırakılmıştır. Baş göğe bakar. Nadiren yana yatırılmış, bir bacak diğerinin üzerine konmuştur. Sadece üç mezarda dizler hockeri andırır biçimde karına çekiktir.⁶⁶ Ö. Bilgi, hocker durumundakilerin mevcudiyetini, değişik bir etnik gruba işaret edebileceğini belirtmiş, bazı ölülerde aşı boyası olma şüphesine dayanarak, bunu da diğer bir etnik gruba aidiyetle ilişkili olabileceğini düşünmüştür. Bazılarında silah yaralanmalarına ait olduğu düşünülen kafatası ameliyatları tespit edilmiştir.⁶⁷ Tepe III çalışmalarında 10.-12. ve 16. tabakalarda ETÇ II’ye ait intramural basit toprak mezarlar açığa çıkarılmıştır. Bunlar arasında biri hocker istisna olmak üzere hepsi dorsal pozisyonundadır.⁶⁸ İkiztepe’nin basit toprak mezarlarının geleneği ETÇ II’de, yerleşimin farklı kesimlerinde izole olmuş farklı derinliklerinde başlamıştır. ETÇ’den sonra kap mezarlar sadece bebek ve çocuklar için kullanılmış gibi gözükmektedir. Çömlek mezarın görüldüğü en erken tarih ise ETÇ I tabakalarıdır.⁶⁹

Tepe I’de açığa çıkarılan 674 basit toprak mezardan 46 adedinin nitelik ve nicelik bakımından İkiztepe’de ETÇ III döneminde yaşamış olan insanların seçkin sınıfına ait oldukları Ö. Bilgi tarafından tespit edilmiş ve “Ayrıcalıklı Mezarlar” olarak adlandırılmışlardır.⁷⁰ Bunların 36’sı erkek, 5’i kadın ve 3’ü çocuklara aittir. Diğer basit toprak mezarlar gibi Ayrıcalıklı Mezarlar’ın buluntuları, cinsiyet ve yaşlarına göre, objeler aynı tip ya da miktarda değildir. Bulunan 304 objenin 275’i metaldir; metal objelerin 250’si arsenikli bakır, 16’sı kurşun, 6’sı gümüş ve 3’ü altındır.⁷¹ Bu mezarlar, mezarlık alanında toprak yüzeyine göre değişik derinliktedirler ve bunlar ETÇ II iç seviyesinden Geç ETÇ III kültür seviyesine dek aidiyet gösterirler. Bu süreçte mezarlık alanındaki aynı tipte buluntulara sahip mezarların MÖ 2400-2200 arasında yaklaşık 200 yıllık yaşam gösterdiği hesaplanmıştır.⁷²

İ.K. Kökten, N. Özgüç ve T. Özgüç tarafından 1941-1942 yıllarında yapılan Samsun Bölgesi keşif gezilerinde Dündartepe, Tekkeköy ve Kavak-Kaledoruğu’nda sondaj kazıları yapılmış, bunların ETÇ tabakalarında ölü gömme geleneklerine ilişkin buluntulara ulaşılmıştır.⁷³

Dünderetepe’de (Öksürük Tepe) ETÇ I-III dönemi yerleşimleri II. tabakada saptanmış ve toplam 4 mimari tabaka açığa çıkarılmıştır. Kazılarda sadece bir ev döşemesinin altında bir çocuk gömüsüne rastlanmasından dolayı, yerleşimin başka bir yerinde ve belki de dışında bir mezarlık alanının olabileceği düşünülmüştür.⁷⁴

⁶⁶Bilgi 1988: 170; 2004: 34

⁶⁷Bilgi 1988: 173.

⁶⁸Bilgi 2000: 387.

⁶⁹Bilgi 2005: 17; ayrıca bkz. Alkım et al. 1988: 81 vd.; 2003: 62 vd., 113 vd.

⁷⁰Bilgi 2005: 15.

⁷¹Bilgi 2005: 16.

⁷²Bilgi 2005: 17.

⁷³Kökten - Özgüç 1940: 413 vd.; Kökten et al. 1945: 361 vd.; Özgüç 1948b: 393 vd.

⁷⁴Kökten et al. 1945: 369 vd.; Özgüç 1948a: 57; 1948b: 398 vd.

Kent merkezinin doğusundaki Tekkeköy (Tekkeköy) düz yerleşiminin I. kültür katı ETÇ I-II yerleşimlerinden ve ETÇ III mezarlığından oluşmaktadır.⁷⁵ Kazılarda, 4'ü çocuk olmak üzere 17 mezar açığa çıkarılmıştır. Yetişkinler dağınık iken çocuklar belirli bir alana toplanmıştır. Dar alandaki sondajda bu denli çok mezarın ele geçmesinden dolayı yerleşim yerinin dışında bir mezarlık alanın olacağı savlanmıştır.⁷⁶ Üç değişik seviyede bulunan mezarların tümü basit toprak mezardır ve bazılarının zemini kum ve küçük çakıl taşlarıyla sıkıştırılarak sağlam bir döşek şeklinde hazırlanmıştır. Hem dorsal hem de hocker pozisyonunda olanları vardır. Bir mezara çift gömü yapılmıştır. Azı farklı yönlerde olmak üzere çoğunun başı kuzeybatıya yönlendirilmiştir.⁷⁷ Ölü hediyesi olarak çanak çömlekler ve bıçak, kama ve küpe gibi madeni eserler bırakılmıştır. Maden parçaları üzerinde oksitlenmiş dokuma kalıntılarından dolayı kafene sarılı oldukları düşünülmüştür.⁷⁸

Amasya-Samsun yolunun dar geçitlerini kontrol altında tutar konumda bulunan Kavak-Kaledoruğu yerleşimi, etrafında ETÇ surunun da bulunduğu bir höyüktür.⁷⁹ ETÇ I-II dönemine tarihlenen⁸⁰ tabakaların doğu yarmasında 12, kuzeyde 1 iskelet bulunmuştur. Basit toprak mezarlardır. Mezarların hepsi üstü iyice sıkıştırılmış toprağın içine veya doğrudan anakayanın üstüne konulmuştur. Başları güneybatı yönündedir ve ikisi hariç hepsi sağ yanına yatırılmışlardır. Hepsi tam hockerdir. Çoğunun kolları dirseklerinden bükülmüş, elleri de çene ve ağızları önüne konulmuştur. İskeletlerin yetişkin ve çocuklara ait olmasından dolayı, ikame yerin belirli bir özel alanına gömülmüş oldukları tespit edilmiştir.⁸¹ İskeletin birinin kömür ve kül izleriyle örtülü bulunması, ancak kemiklerinin yakılmamış olması, yalnız etli kısımlarının ve sarıldığı kumaşın yakılmış olduğu düşünülmüştür. Ölü hediyesi olarak mezarlara bırakılan çok sayıda çanak çömlek, form ve mal özellikleri bakımından zengindir.⁸²

Değerlendirme

Bugün yerli ve yabancı müze ile koleksiyonlarda bulunan pek çok eserin Orta Karadeniz kökenli olma ihtimali, buluntuların özelliklerinden anlaşılabilir. Mahmatlar, Horoztepe, Kalinkaya, Salur, Kayapınar gibi pek çok merkez, buluntuları müzelere intikal etmiş ve kısa süreli de olsa sondajlarla kültürel dokusu anlaşılacak yerleşim ve mezarlardır. Öte yandan geliş yeri belli bile olsa buluntuların bağlantıları bilinemediğinden, Bekaroğlu⁸³ ve Çadırhüyük⁸⁴ örneklerinde olduğu gibi, mezar buluntusu olup olmadığı anlaşılacaktır. Benzer tartışma mezarların açığa

⁷⁵Kökten - Özgüç 1941: 121 vd.; Kökten et al. 1945: 382 vd.; Dönmez 2000: 45.

⁷⁶Kökten et al. 1945: 387.

⁷⁷Kökten et al. 1945: 384 vd.; Özgüç 1948a: 10 vd.; 56.; 1948: 409 vd.

⁷⁸Kökten et al. 1945: 386.

⁷⁹Kökten et al. 1945: 389 vd.; Özgüç 1948b: 411 vd.

⁸⁰Dönmez 2000: 48.

⁸¹Kökten et al. 1945: 391 vd.; Özgüç 1948b: 414 vd.

⁸²Kökten et al. 1945: 392 vd.

⁸³İpek - Zimmermann 2007: 49 vd.; Zimmermann - İpek 2010: 31 vd.

⁸⁴Dönmez 2008: 406 vd.

çıkmadığı Mahmatlar⁸⁵ ve Kayapınar⁸⁶ buluntuları için de yapılmıştır. Bunun yanı sıra 120 parça bronz eserle zengin buluntulara ait bir koleksiyonun Gümüşhacıköy civarından gelmiş olması⁸⁷ dışında bir bilgi edinilemeyen yerler de söz konusudur. Mevcut tahribatlara bakarak yüzey araştırmalarında tespit edilen Leğenkaya, Yeni Hayat, Bayındır ve Yoğunpelit-Turgut gibi mezarlıkların akıbetinin de gün geçtikçe yok olacağını ön görmek zor değildir. Bu yazıda konu edilen ve sadece mezarlarında açığa çıkarılan buluntular, ne zenginlikte eserlerin yağmalandığını da açıklar düzeydedir.

Bölgede yapılan kazıların ortaya koyduğu sonuçlara göre Orta Karadeniz Bölgesi Erken Tunç Çağı ölü gömme gelenekleri hakkında bazı sonuçlara ulaşılabilmektedir. Bir yöntem dâhilinde yapılacak incelemede mezarların ve buluntuların konumu, tipi ve işlevlerinin değerlendirilmesi mümkündür.

Orta Karadeniz Bölgesi'nde mezarların konumu, Anadolu'da yaygın olduğu üzere, hem mekân içine (intramural), hem de yerleşim dışındadır (extramural). Devret Höyük, Tekkeköy ve Kavak-Kaledoruğu, Dündartepe, Doğantepe, Boğazköy/Hattuşa, Eskiyyapar, Maşat Höyük ve Kuşsaray, sadece intramural gömülerin yapıldığı yerleşim yerleridir. Bunlardan Tekkeköy, Dündartepe ve Maşat Höyük'te yerleşim dışına da gömülerin yapılmış olabileceği hafirlerince düşünülmüştür. Tilkitepe, Merzifon-Oymaağaç, Göller, Leğenkaya, Bayındır, Yeni Hayat, Yoğunpelit-Turgut, Balıbağ ve Salur mezarları, extramuraldir. Onhoroz ve Küçük Küllük Höyüklerinde kazı yapılmadığı için intramural mezarın varlığı bilinmemektedir. Alaca Höyük, Resuloğlu, Kalinkaya-Toptaştepe ve İkiztepe, hem intramural, hem de extramural mezarların görüldüğü merkezlerdir. İkiztepe'nin ETÇ I-II tabakaları intramural, ETÇ III tabakası extramuraldir. Horoztepe'de intramural mezarın varlığı şüphesiz ortaya konmuş olsa da⁸⁸, höyük sondajı dışındaki alanda bulunan mezarların extramural olabilirliği konusunda bilgiler tartışmalıdır. Yerleşim içine yapılan gömülerde konutların altları tercih edilmiş, Kavak-Kaledoruğu ve Tekkeköy dışında, belirli bir alan tercihinde bulunulmamıştır. Mezarların konut altlarına, konutta yaşam devam ediyorken mi yapıldığı yoksa var olan bir mezarın üzerine sonradan mı konut yapıldığı ve konut yapılırken alttaki mezar konusunda ne düzeyde bir bilince sahip olunduğu, bizce intramural mezarlarla ilgili sorulması gereken sorudur.

Extramural mezarlıklarda bazı özellikler daha belirgin ayırt edilebilmektedir. Konumları bakımından ya yerleşimin bitişiğine yada uzağına yapılmıştır. Tilkitepe, Merzifon-Oymaağaç ve Göller, Resuloğlu, Yeni Hayat, Yoğunpelit-Turgut, Balıbağ ve Salur mezarlıkları, yerleşimlerden görece olarak uzak nekropollerdir. Bunlardan Resuloğlu Mezarlığı, iki yerleşim birimine aşağı yukarı aynı mesafededir. Topografik olarak meyilli arazide bulunan Alaca Höyük Kral Mezarları, bitişiğinde ve üzerinde dönem yerleşimi olmadığından bir extramural mezarlık özelliğindedir. Yamacın karşı kıyısındaki yerleşimde devam edegelen ETÇ tabakalarındaki kazılar, mezarlar ile

⁸⁵Koşay - Akok 1950: 483.

⁸⁶Temizer 1954: 328.

⁸⁷Bilgi 2014b: 15.

⁸⁸Özgüç - Akok 1958: 26.

yerleşimin paralellik göstermediği ifade edilmiştir.⁸⁹ Balıbağ extramural mezarlığını çeviren bir çevre duvarının varlığı gibi, sonradan Hitit sur duvarlarının altında bir ETÇ duvarının olma ihtimali, Alaca Höyük Kral Mezarları'nın da surun iç kesiminde konumlanıyor olabileceğini düşündürebilir.⁹⁰ Kalinkaya extramural mezarlığı ise hemen yerleşimin bitişiğindeki yamaca yapılmıştır.⁹¹ Tepe III'e yerleşen İkiztepe ETÇ III halkı, mezarlığını Tepe I üzerine yapmıştır . Bölgenin extramural mezarlık yapma anlayışının yer seçiminde, yerleşimin bitişiğine veya yerleşimden-görece-uzaya yapıldığı anlaşılmaktadır; bitişik olanın yerleşime ait müstakil bir mezarlık alanı olduğu ancak uzak mesafeye yapılan mezarlıkların birden fazla yerleşimin ortak kullanımına ait olduğu önerilebilir. Elbette bölgesindeki demografik hareketliğin de yerleşim içi gömme kapasitesine ne oranda elverişli olduğu ve gömü yeri ihtiyacını buna koşut karşılama talebi de beraberinde düşünülmelidir.

Bölgenin mezar tipleri basit toprak mezar, pişmiş toprak kap mezarlar, sandık mezar ve oda mezardır. Bunlar arasında en yaygın görüleni "Basit Toprak" mezarlardır. Metin içinde değinilen ve kazısı yapılan tüm merkezlerde açığa çıkarılmıştır. Ölünün yatırılacağı uygun genişlik ve derinlikte açılmış çukurlara yapılan definlerde mezarlara genellikle özel bir uygulamada bulunulmamıştır. Konumları itibariyle intremural ve extramural özellikte birbirine eşit orandadırlar. Kalinkaya, Kuşsaray, Tekkeköy, Salur ve İkiztepe'nin basit toprak mezarları bazı istisnai uygulamalara sahiptir. Kalinkaya'da, diğer basit toprak mezarların aksine bir mezarda zemin kil-kum ile dolgulandıktan sonra defin yapılmıştır. Kuşsaray'da ise açığa çıkarılan üç basit toprak mezardan birinin tabanı kırmızı aşı toprağıyla kaplanıp zemin sıvandıktan sonra defin gerçekleştirilmiştir. Tekkeköy'de tüm mezarlarda değilse bile bazılarının zemini küçük çakıllarla sıkıştırılarak sağlam bir döşek oluşturulmuştur. Salur basit toprak mezarlarında zemine bir müdahalede bulunulmamış, üzerleri iri düzensiz taş örtüyle kapatılmıştır. Hafileri, bu mezarların üzerinin taşla kapılmasına sebep olarak, yırtıcı hayvanlar tarafından cesedin çıkarılıp parçalanmaması için yapıldığını düşünmüşlerdir.⁹² Aynı özelliğe Resuloğlu mezarlarında da rastlanmıştır.⁹³ İkiztepe Tepe III 10. tabakasında (ETÇ II) açığa çıkarılan iki basit toprak mezardan birinde ahşap döşemeye rastlanmış olması,⁹⁴ zamanla yok olabilecek unsurların da vaktiyle mezarlara uygulanmış olabileceğini düşündürmektedir.

Pişmiş toprak kaplardan yapılan mezarlar, küp ve pithos gibi iri kaplar ile çömleklere uygulanmıştır. Yetişkinler için iri kapların, çocuklar içinse çömleklerin tercih edilmesi genel bir tercihtir. Resuloğlu örneğinde olduğu üzere pişmiş toprak mezarların iyi pişirilmiş ve görece kaliteli olması dışında, diğer mezarlarda bu tarz mezarların çoğunlukla benzer niteliklere sahip olmadığı görülür. Oransal olarak çömlek mezarlar oldukça az ele geçmiştir. Pişmiş toprak kaplardan yapılan mezarlar için bir

⁸⁹Çınaroğlu - Çelik 2010: 157.

⁹⁰Mellaart 1957: 65 vd; Özgüç -Akok 1958: 26.

⁹¹Dönmez 2000: 97 vd., not. 229.

⁹²İbiş - Durmuş 2010: 16.

⁹³Yıldırım 2011: 14.

⁹⁴Bilgi 2000: 387.

başka özellik olarak, basit toprak mezarların bulunduğu neredeyse her gömü alanında görülüyor olmalarıdır. Kazısı yapılan merkezlerden Kalınkaya, Resuloğlu, Salur ve Balıbağ'da pişmiş toprak mezar sayısı, basit toprak mezarlara göre daha fazladır. Bunların hepsi bölgenin iç batısındadır. Yüzeysel araştırmalarında saptanan Tilkitepe, Merzifon-Oymağaç, Göller, Yeni Hayat gibi extramural mezarlık alanlarında pişmiş toprak mezarların daha fazla biliniyor olması ise, yüzeyde küp/pithos parçalarının daha belirgin gözlemlenebiliyor olmasıyla ilgilidir. Doğantepe ve Kalınkaya kap mezarlarının bazı örneklerinde dip kısımlarına küçük deliklerin de açıldığı görülmektedir. Göller Mezarlığı, Kalınkaya, Maşat Höyük ve Balıbağ'da küp/pithos mezarların ağız yassı taşlarla, Onhoroz, Doğantepe ve Salur'da çömleklerle kapatılmıştır; Doğantepe'de iri çanak ve Salur'da pithos kapama da görülür. Resuloğlu kap mezarlarında ise hem yassı taşla, hem de çömlekle kapamaya rastlanmıştır. İkiztepe ETÇ I itibarıyla görülme başlayan ve sadece bebek ve çocukların gömülü olduğu çok az sayıdaki çömlek mezar hariç, Orta Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesimindeki Dündartepe, Tekkeköy ve Kavak-Kaledoruğu gömüleri arasında pişmiş toprak mezarların hiç tercih edilmemiş olması ise ilginçtir.

Sandık mezarlar, daha az ve belirli merkezlerde ele geçmiştir. Kazısı yapılan merkezlerden Resuloğlu, bu tip mezarların en çok görüldüğü merkezdir; dikdörtgen veya kareye yakın forma sahip bu mezarlar çoğunlukla 4-5 iri yassı taşla çevrelenmiş, üzerleri tek bir yassı taşla kapatılmış, tabanları çoğunlukla taş veya kerpiçle döşenmiştir. Burada bazı sandık mezarlar konut tabanı altına da yapılmıştır.⁹⁵ Benzer bir uygulama da Alaca Höyük'te söz konusudur.⁹⁶ Çok sayıda buluntu veren diğer merkez olan Balıbağ Mezarlığında levha biçimli iri yassı taşların kullanıldığı, birinin anakayaya oyularak yapıldığı, bir diğerinin de çevre duvarına yaslandığı görülmüştür. Alaca Höyük ve Kalınkaya'da ise ikişer adetten ibarettir. Resuloğlu'ndaki iki kerpiç hariç, diğerlerinin yapımında taş kullanılmıştır.

Oda Mezarlar, 13 adediyle Alaca Höyük Kral Mezarları'nda ayrıntılı bir şekilde belgelenmiştir. Horoztepe'de dar alanda araştırma yapılmış olmakla birlikte buluntuları zenginliği ve yerleştirilişleri itibarıyla aynı nitelikte mezarların olması gerektiği düşünülmüştür.⁹⁷ Bir oda şeklinde dikdörtgen planlı tasarlanan Alaca Höyük oda mezarları, bir konut odası gibi alçak taş duvarlı, duvarları ve zemini sıvalı, üstü ahşap hatıllarla kapatılmış ve genişçe inşa edilmiştir.

Bölge mezarlarının gömü tipi, büyük bir çoğunlukla hocker pozisyonundadır. Tam ve yarı hocker şeklindeki gömülerde, ayrıca kolların da dirsekten bükülerek çene hizasına veya başın altına gelecek şekilde bırakılması da yaygın bir uygulamadır. Tüm mezarların tam hocker pozisyonunda olduğu, sadece Kavak-Kaledoruğu gömülerinde kaydedilmiştir. Bölgenin kıyı kesiminde, İkiztepe ETÇ III ve Tekkeköy'de dorsal pozisyonunda gömü tipi çoğunlukla kabul görmüştür; bunlar sırt üstü yatırılmış ve eller yana bırakılmıştır. İkiztepe'nin intremural ETÇ II tabakalarında, az sayıda hocker

⁹⁵Yıldırım- İpek 2011: 351.

⁹⁶Koşay 1938: 154.

⁹⁷Özgüç - Akok 1958: 25.

gözü hariç, yine dorsal pozisyon çoğunluktadır. Resuloğlu basit toprak mezarlarının bazılarında da sırt üstü mezarlar açığa çıkarılmıştır.

Mezarların konum ve yönlendirmesi, bölge mezarlarının çoğunda belirgin bir düzen arz etmektedir. Alaca Höyük'te ölümler, kral mezarlarında bazen kuzeybatı ve bazen de güneybatısına olmak üzere, hepsinde odanın batı yarısına yatırılması ve Maşat Höyük'te dört küp mezarın ağızları doğuya bakacak şekilde yan yana yerleştirilmesi gibi konumlandırmalar yaygın bir uygulama değildir. Buna karşın pek çok mezarların kendi iç düzeninde belirgin yönlendirmelerde bulunduğu şahit olunmuştur. Kalinkaya ve İkiztepe gibi bazı merkezlerde yön birliği gözetilmemiştir. Devret Höyük'te basit toprak mezarların hepsinde başlar batı/kuzeybatıya, Alaca Höyük'te başlar batıya ve yüzler güneye, Salur'da mezarların çoğunda başlar batıya ve yüzler güneye, Tekkeköy'de başların çoğu kuzeybatıya ve Kavak-Kaledoruğu'nda başlar güneybatıya, Resuloğlu'nda mezarlar ya doğu-batı ya da kuzeydoğu-güneybatıya ve iyi korunmuş örneklerde başlar batıya yönlendirilmiştir. Bölgede, ölümlerin defininde başların batı ve yüz ile gövdenin güneyi çoğunlukla müşterek bir yön olarak kabul ettiği, ancak asıl yön birliğinin her merkezde kendi içinde yön düzeni oluşturduğu söylenebilir.

Orta Karadeniz Bölgesi ölü hediyeleri cins, sayı ve nitelik bakımından oldukça zengin ve çeşitlidir. Ölü hediyelerinin konumu mezar içine ve dışıdır. Bunların anlamı, işlevsel ve inançsal olarak tasnif edilebilir. Ölü hediyelerinin işlevi, ölünün yaşına, cinsiyetine ve statüsüne göre, inançsal olanı ise dini inanç ve dini ayinlerin uygulanmasına göre ele alınabilir.

Sayısal ve çeşit olarak bakıldığında en çok ölü hediyesi Alaca Höyük Kral Mezarları'nda ele geçmiştir. Benzer görece zenginlik ve çeşitlilik Horoztepe'de de mevcuttur (bkz. yukarıda). Mezar buluntularına genel olarak bakıldığında yaygınlığı bakımından pişmiş toprak kaplar çoğunlukta gibi gözükse de, çok sayıda buluntunun ele geçtiği konteks mezarlarda madeni objenin fazla olduğu gözlenebilmektedir. Özellikle ticaretini de yaptıkları madenin hammadde kaynaklarına yakın olmaları ve ustalık becerileriyle bunları üretmeleri, mezar hediyeleri arasında da çokça yerini almıştır. Pek yarı değerli taşlarla da süslenen madeni eserler, mezarların en saygın buluntuları ve kişinin varlığı olarak kabul edilebilir. T. Yıldırım'ın altı değişik grupta tasnif ettiği bölgenin metal silah tipleri, sadece bölgede değil, Güney Kafkaslar'dan Batı Anadolu'ya dek kullanım görmüşlerdir.⁹⁸ Silahların bazıları törensel/sembolik kullanım özelliği gösterirken, diğer çoğunluğu için savaşçı bireyler tarafından kullanılmış silahlardır. Vaktiyle T. Özgüç'ü de dikkatini çeken bu husus⁹⁹, araştırma ve kazı sayılarının artmasına rağmen değişmemiştir.

Mezarlara bırakılan değişik form ve büyüklükteki kapların çoğunda madeni kaplara ait hatları ve bezeme unsurlarını seçmek kolaydır. Çoğunlukla ince cidarlı, parlak perdahlı ve küçük boyutlu dönemin bölgedeki karakteristik tiplerinin kaliteli örnekleri tercih edilmiş, mezarın içine, hemen dışına veya bazen de yakın çevresine;

⁹⁸Yıldırım 2011: 19; ayrıca bkz. Bilgi 2001.

⁹⁹Özgüç 1948b: 401.

oda ve sandık mezara bırakma söz konusu ise çoğunlukla mezarın içine bırakılmıştır. Bırakılan hediyelerin bazılarının bir kenarı veya ucu kırılmış, madeni eşyalar ayrıca bükülmüş veya ezilerek tahrip edilmiş, böylece kullanılmaz hale getirilmişlerdir.¹⁰⁰ Horoztepe¹⁰¹ örneğinde olduğu gibi, bu uygulamaların güneş kursu, heykeller, sistrum ve silahlar için tercih edilmemesi de söz konusudur.

Mezarların buluntu zenginliği, mezar tipleri ve mezarların konumları, Orta Karadeniz Bölgesi halkının sosyal hiyerarşisi hakkında bilgi verebilir mi? Kazı araştırmasıyla açığa çıkarılan mezarların çoğunda ya hiç hediye ele geçmemiş ya da bir-iki parça görece düşük nitelikli eserler bırakılmıştır. Az sayıda mezarın açığa çıkarıldığı Boğazköy, Eskiypar ve Kuşsaray ile yüzey araştırmalarında varlığı belgelenen mezarlık alanlarının durumu hakkında yorumda bulunmak zordur. Devret Höyük örneğinde, açığa çıkarılan 17 mezardan 7'sine hiç hediye bırakılmadığı, 7'sine birer adet, diğer 3'üne ise, görece, daha zengin hediye bırakıldığı görülmüştür. Benzer durum Maşat Höyük, Kalınkaya, Balıbağ, Kavak-Kaledoruğu ve Kral Mezarları dışındaki Alaca Höyük definleri için de söylenebilir. Aynı gömü alanında hediyesiz ve az hediye mezarların yanında görece çok sayıda eserin bulunduğu mezarlara daha özel statüye veya varıllığa sahip olduğunu söylemek için bu ayırım yeterli veri sunduğu kanısında değiliz. En azından, biraz sonra ele alacağımız, sistrum benzeri statü belirtici buluntuların Kalınkaya ve Balıbağ gibi diğerlerinden pek de farkı olmayan mezarlarda bulunuyor olması ve bunların diğer halk kesimleriyle aynı yere defnediliyor olması, en azından mütevazı zenginliklere sahip bireylerin diğerleri üzerinde sınıfsal bir üstünlük taşımadığının göstergesi olmalıdır. Seçilmiş özel alana defnedilmiş ve diğerleriyle mukayese edilemeyecek ölçüde zenginlik gösteren Alaca Höyük, Horoztepe ve İkiztepe mezarlarında sınıfsal farklılık daha belirgindir. Alaca Höyük'te özel inşa edilmiş ve zengin hediyelerle defnedilmiş oda mezarların benzerinin Horoztepe'de de var olabileceği düşünülmüştür; dar alanda gerçekleştirilen sondaj kazısı, bu düşüncüyü destekler sonuçlar sunmuştur. Sınıfsal farklılığa işaret eden diğer mezarlık grubu İkiztepe kazısında açığa çıkarılmıştır. Ö. Bilgi tarafından "Ayrıcalıklı Mezarlar" olarak adlandırılan 46 basit toprak mezarın buluntuları, aynı alana gömülen aynı türdeki diğer mezar buluntularından tip ve miktar bakımından nitelik ve nicelik farkına sahiptir. Bu mezarlara ait 275'i metal olmak üzere 304 obje ölü hediyesi olarak bırakılmıştır. Hafiri, bu 46 mezarın Alaca Höyük'teki gibi yöneticilere ait olduğunu ve bunların ardı sıra yöneticilik yaptıklarını düşünmüştür. İkiztepe yöneticilerinin farkı, yönetici sınıfın Alaca Höyük'teki gibi varıllığına karşın, toplumun diğer kesimi gibi sıradan basit toprak mezarlara ve onlarla aynı yere gömülmüş olmalarıdır.

Kazı araştırmaları devam eden Resuloğlu'nda güneydoğu höyüğüne bakan sırtın üzerinde yer alan ve diğerlerinden daha büyük olan iri sandık mezarların toplumun varıll ve önde gelen bireylerine ayrılmış olabileceği düşünülmüştür.¹⁰² Ancak bunların bir yönetici sınıfa ait bireyler olduklarına dair açıklayıcı sonuçlara henüz ulaşamamıştır.

¹⁰⁰Zimmermann 2010: 367 vd.

¹⁰¹Özgüç -Akok 1958: 25.

¹⁰²Yıldırım 2011: 17.

Eskiyapar kazılarında iki ayrı depoda çömlek içinde bulunmuş (A ve B hazinesi) nadide eserler, yüksek nitelikli eserlerin mezarlar dışında da bulunabileceğini ortaya koymuştur. Bu gibi eserlerin bir tüccar tarafından ticari takas için mi istiflendiği yoksa daha sonra mezara bırakılmak için mi hazırda bekletildiği bilinmemektedir. Nitekim Gümüşhacıköy civarında bulunmuş, aralarında silahın olmadığı 120 parçadan oluşan bronz eser grubu “sanayileşmiş yerleşim yerinde üretilen bu eserlerin yöre insanının sulh içinde yaşamayı tercih etmesi”¹⁰³ şeklinde yorumlanmıştır. T. Zimmermann, bölgede madenini üreten ve üretim uzmanlığını kontrolleri altında tutan elitlerin ömrü boyunca sahip olduğu dini, görkemi, ekonomik ve ideolojik gücü, Alaca Höyük gibi, mezar buluntularıyla gösterdikleri yorumunda bulunmuştur.¹⁰⁴

Orta Karadeniz Bölgesi kültür çerçevesini çizen mezarlar bir etnik halk grubumâl edilebilir mi? sorusu, kimi araştırmacılarca tartışılmış ve bazı önerilerde bulunmuşlardır. Metin içinde değinildiği üzere Alaca Höyük, Horoztepe ve İkiztepe, buluntuları itibarıyla toplumun diğer kesimlerden ayrılan daha zengin ve çok sayıda gömülerin olduğu mezarlara sahiptir. Alaca Höyük Kral Mezarları’nda pek çok objenin yanı sıra ölünün hemen yanına bırakılmış standart başlıkları, yönetici sınıfa ait armalar şeklinde yorumlanmış, değişik şekillerdeki her bir armanın farklı bir bireye, aileye veya kavmi işaret edebileceği tartışılmıştır.¹⁰⁵ Benzer standart başlıkları Horoztepe, Balıbağ, Nallıhan ve Kalınkaya’da tekil örnekleriyle açığa çıkarılmıştır; Alaca Höyük ve Horoztepe’dekilere nazaran diğerlerinin düşük nitelikli olmalarını dikkate alan T. Zimmermann, bunların teknik ustalığa ulaşmaksızın taklit edildiklerini düşünmüştür.¹⁰⁶ Öyle ise, standart başlıklarının yönetici sınıfın alameti olduğu düşüncesinin her birey için geçerli olmadığı veya belki de yöneticiyle ilgili bir sembol olmadığını da değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim M. Korfmann, bu standart başlıklarının Güneş Tanrıçası Arinna ile ilişkisi üzerinde durmuş, bunların yöneticiden çok dini simge olabileceğini tartışmıştır.¹⁰⁷

Mezarlara defnedilen kişilerin köken sorununu ele alan Ö. Bilgi, bunların Neolitik Çağ’dan beri Anadolu’da yaşayan Hattiler olduğunu, Proto-Hint-Avrupalı olduklarının söylenebileceğini ifade etmiştir.¹⁰⁸ Az sayıdaki hocker gömünün mevcudiyeti ve bazı ölülerde aşı boyası olma şüphesine dayanarak değişik bir etnik gruba işaret edebileceğini de düşünmüştür.¹⁰⁹ Bilgi, Tekkeköy ve Düdartepe mezarlarının Anadolu’da bilinen hiçbir basit toprak mezar tipiyle paralellik göstermediği tespitini de yaparak, İkiztepe’nin en yakın çağdaşları Alaca Höyük ve Horoztepe’nin, benzer inanç ve konseptinin farklı ifade yollarını kullansa da, yerleşim halkının aynı halk olduğu önerisinde bulunmuştur.¹¹⁰ Bu çerçevede Hititleri’in Maykop bölgesinden

¹⁰³Bilgi 2014b: 141.

¹⁰⁴Zimmermann 2009: 24 vd.

¹⁰⁵Özyar 2000: 111. Toplam 39 standart başlığı 11 ayrı mezarda ele geçmiştir, bkz. age. 105.

¹⁰⁶Zimmermann 2009: 18.

¹⁰⁷Korfmann 1986: 97 vd.

¹⁰⁸Bilgi 2003: 51 vd; 2005: 18.

¹⁰⁹Bilgi 1988: 173.

¹¹⁰Bilgi 2005: 18 vd.

geldikleri önerilerine¹¹¹ karşı çıkan Bilgi, Alaca Höyük'teki eserlerin çeşitliliğine ve kalitesine dikkat çekmiştir .¹¹² Öte yandan, İkiztepe – Balkan ilişkisini ¹¹³ de ele almış, her iki kültür bölgesinde görülen eserlerin nitelik ve nicelik bakımından çok farklı gözüktüğünü vurgulamıştır .¹¹⁴

---

¹¹¹Tartışmalar için topluca bkz. Mansfeld 2001: 19 vd.

¹¹²Bilgi 1994: 260.

¹¹³Tartışmalar için bkz. en son, Lichter 2008: 187 vd.

¹¹⁴Bilgi 2004: 35.

KAYNAKÇA

- Akok 1979:** M. Akok; “Alacahöyük’te Son Dönem Arkeolojik Çalışmalarla Açıklığa Kavuşturulan Yapı Tekniği ve Mimari Gerçekler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi* (Ankara, 11-15 Eylül 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler-1, 1979: 103-113.
- Akurgal 1946:** E. Akurgal; “Haberler: Zile-Maşathöyüğü Kazısı”, *Bellekten* X.38, 1946: 220-222.
- Alkım et al. 1988:** U.B. Alkım, H. Alkım, Ö. Bilgi; *İkiztepe I. Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974-1975)/ İkiztepe I. The First and Second Seasons’ Excavations (1974-1975)*, TTKY V.39, Ankara: 1988.
- Alkım et al. 2003:** U.B. Alkım, H. Alkım, Ö. Bilgi; *İkiztepe II. Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Dönem Kazıları (1976-1980)*, TTKY V.39a, Ankara: 2003.
- Arık 1937:** R.O. Arık; “Alaca-Höyük Hafriyatının İlk Neticeleleri”, *Bellekten* I.1, 1937: 210-221.
- Bilgi 1988:** Ö. Bilgi; “İkiztepe Kazılarının 1986 Dönemi Sonuçları”, *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı-1*, 1988: 169-179.
- Bilgi 1994:** Ö. Bilgi; “Samsun Müzesi Protohistorik Çağ Silahları ve Orta Karadeniz Bölgesi Maden Sanatı Hakkında Yeni Gözlemler”, *XI. Türk Tarih Kongresi* (Ankara, 5-9 Eylül 1990) Kongreye Sunulan Bildiriler-1, 1994: 253-262, Lev. 53-58.
- Bilgi 2000:** Ö. Bilgi; “İkiztepe Kazısı 1998 Dönemi Sonuçları”, *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı-1*, 2000: 381-396.
- Bilgi 2001:** Ö. Bilgi; “Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ Maden Sanatının Kökeni ve Gelişimi”, *Bellekten* LXV.242, 2001: 1-35.
- Bilgi 2003:** Ö. Bilgi; “Hitit Öncesi Anadolu’nun Etnik Yapısı”, *Colloquium Anatolicum* II, 2003: 51-67.
- Bilgi 2004:** Ö. Bilgi; “İkiztepe Mezarlık Kazıları ve Ölü Gömme Gelenekleri 2000-2002 Dönemleri”, *Anadolu Araştırmaları* XVII.1, 2004: 25-50.
- Bilgi 2005:** Ö. Bilgi; “Distinguished Burials of the Early Bronze Age Graveyard at İkiztepe in Turkey”, *Anadolu Araştırmaları* XVIII.2, 2005: 15-113.
- Bilgi 2014b:** Ö. Bilgi; “Halûk Perk Müzesi Gümüşhacıköy Koleksiyonu / Halûk Perk Museum Gümüşhacıköy Collection”, (Ed.) H. Perk, *Halûk Perk Müzesi Koleksiyonundaki Anadolu İlk Tunç Çağ Toplu Buluntusu/The Anatolian Early Bronze Age Collective Foundling in the Halûk Perk Museum Collection*, İstanbul, 2014: 12-15, 140-141.
- Bittel 1936:** K. Bittel; “Vorläufiger Berichtüber die Ausgrabungen in Boğazköy 1935”, *Mitteilundes Deutschen Orient Gesellschaft* 74, 1936: 1-10.
- Çınaroğlu- Çelik 2010:** A. Çınaroğlu, D. Çelik; *Atatürk & Alaca Höyük*, Ankara: 2010.
- Dönmez 2000:** Ş. Dönmez; *İlk Tunç Çağı II Öncesi Orta Karadeniz Bölgesi’nin Kültürel Gelişimi (İkiztepe Çanak-Çömleği ile Küçük Eserleri Işığında)*, (Yayınlanmamış Dr. Tezi), İstanbul: 2000.
- Dönmez 2006:** Ş. Dönmez; “Orta Karadeniz Bölgesi’nin İlk Tunç Çağı II Öncesi Kültürel Gelişimi Üzerine Yeni Gözlemler”, (Ed.) D.B. Erciyas- E. Koparal, *Black Sea Studies Symposium Proceedings / Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri* (Yerleşim Arkeolojisi Serisi / Settlement Archaeology Series 1), İstanbul, 2006: 63-88.
- Dönmez 2008:** Ş. Dönmez; “Halûk Perk Müzesi’nden Orta-Kuzey Anadolu Kökenli bir Grup Metal Eser”, (Ed.) Derlemen, İ., Çokay-Kepçe, S., Özdizbay, A., Turak, Ö., Euergetes . *Prof. Dr. HalukAbbasoğlu’na 65. YaşArmağanı/ Festschrift für Prof. Dr. HalukAbbasoğlu zum 65. Geburtstag*, I.Cilt, İstanbul, 2008: 405-411.

- Emre 1979:** K. Emre; “Maşathöyük’te Eski Tunç Çağı”, *Belleten* XLIII.169, 1979: 1-47, Lev. I-XIV.
- Gürsan-Salzmänn 1992:** A. Gürsan-Salzmänn; *Alaca Höyük: A Reassessment of the Excavation and Sequence of the Early Bronze Age Settlement*, (Yayınlanmamış Dr. Tezi), Philadelphia, 1992.
- İbiş - Durmuş 2010:** R. İbiş, S. Durmuş; “Çankırı Salur: Orta Anadolu’nun Kuzeyinde Bir Eski Tunç Çağı Mezarlığı”, *Anadolu/Anatolia* 36, 2010: 13-43.
- İpek - Zimmermann 2007:** Ö. İpek, T. Zimmermann; “Another Glimpse at ‘Hattian’ Metalwork? - A Group of Bronze Age Metal Items from Bekaroğlu Köyü, District of Çorum, Turkey”, *Anatolia Antiqua* XV, 2007: 49-58.
- Korfmann 1986:** M. Korfmann; “Die Grosse Göttin’ in Alaca Höyük”, *IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 5-9 Eylül 1990) Kongreye Sunulan Bildiriler-1*, 1986: 153-163, Lev. 97-102.
- Koşay 1938:** H.Z. Koşay; *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı 1936’daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, TTKY V.2, Ankara: 1938.
- Koşay 1941:** H.Z. Koşay; “Türk Tarih Kurumu Alacahöyük Hafriyatı 1940 Çalışmaları ve Neticeleri”, *Belleten* V.17-18, 1941: 1-8.
- Koşay 1951:** H.Z. Koşay; *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1937-1939’daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor / Les fouilles d’Alaca Höyük Entreprises par la Societed’Histoire Turque: Rapport Preliminaire sur les Travaux en 1937-1939*, TTKY V.5, Ankara: 1951.
- Koşay 1968:** H.Z. Koşay; “Kuşsaray (Çorum) Sondajı”, *Türk Arkeoloji Dergisi* XV.1, 1968: 89-97.
- Koşay - Akok 1950:** H.Z. Koşay, M. Akok; “Amasya Mahmatlar Köyü Definesi”, *Belleten* XIV. 55, 1950: 481-485, Lev. XXXV-XLI.
- Koşay - Akok 1966:** H.Z. Koşay, M. Akok; *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1940-48’daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor / Ausgrabungen von Alaca Höyük Vorrberichtüber die Forschungen und Entdeckungen von 1940-1948*, TTKY V.6, Ankara: 1966.
- Kökten - Özgüç 1940:** İ.K. Kökten, T. Özgüç; “Samsunda Prehistorik Araştırmalar” *Ülkü* LXXXIX.15, 1940: 413-419.
- Kökten 1941:** İ.K. Kökten; “Samsun Vilayeti Tekeköy Civarında Prehistorik Araştırmalar”, *Ülkü* XVII.98, 1941: 121-124.
- Kökten et al. 1945:** İ.K. Kökten, N. Özgüç, T. Özgüç; “1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor”, *Belleten* IX.35, 1945: 361-400.
- Lichter 2008:** C. Lichter; “Varna und İkiztepe – Überlegungen zu zwei Fundeplätzen am Schwarzen Meer”, *Studia in Memoriam Ibanı Ivanov. The Varna Eneolithic necropolis and problems of prehistory in Southeast Europe (Acta Musei Varnaensis VI)*, Varna, 2008: 177-194.
- Mansfeld 2001:** G. Mansfeld; “Die ‘Königsgräber’ von Alaca Höyük und Ihre Beziehungennach Kaukasien”, *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan* 33, 2001: 19-61.
- Matthews 2007:** R. Matthews; “An Area for Cultural Contact: Paphlagonia (North-Central Turkey) through Prehistory”, *Anatolian Studies* 57, 2007: 25-34.
- Mellaart 1957:** J. Mellaart; “Anatolian Chronology in the Early and Middle Bronze Age”, *Anatolian Studies* VII, 1957: 55-88.

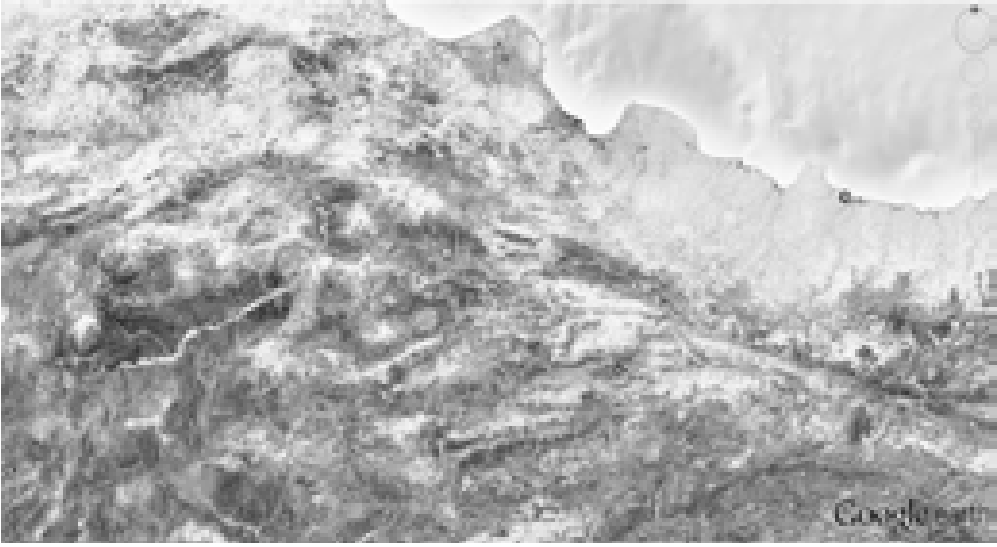
- Mellink 1969:** M.J. Mellink; “Archaeology in Asia Minor”, *American Journal of Archaeology* 73.2, 1969: 203-227.
- Mellink 1980:** M.J. Mellink; “Archaeology in Asia Minor”, *American Journal of Archaeology* 84.4, 1980: 501-518.
- Müller-Karpe 1994:** A. Müller-Karpe; *Anatolisches Metallhandwerke*, Neumünster, 1994.
- Orthmann 1963:** W. Orthmann; “Beobachtungen an dem Hüyük in Eskiyapar”, *Istanbuler Mitteilungen* 12, 1963: 1-10.
- Özdemir – Dönmez 2010:** C. Özdemir, Ş.Dönmez; “Amasya İlinde Yeni Araştırmalar: Oluz Höyükve Doğanstepe Kazıları”, (Ed.) Süel, A., *VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri/ Acts of the VIIth International Congress of Hittitology*, Çorum, Ağustos/August 25-31, 2008, Ankara, 2010: 227-244.
- Özgüç 1948a:** T. Özgüç; *Ön Tarih’te Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri*, TTKY VII.17, Ankara: 1948.
- Özgüç 1948b:** T. Özgüç; “Samsun Hafriyatının 1941 - 1942 Yılı Neticeleri”, *III. Türk Tarih Kongresi*, 1948: 393-419.
- Özgüç 1963:** T. Özgüç; “Yeni Horoztepe Eserleri”, *Anadolu* VIII, 1963: 19-25, Pl. I-II.
- Özgüç 1978:** T. Özgüç; *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar / Excavations at Maşat Höyük and Investigations in its Vicinity*, TTKY V.38, Ankara, 1978.
- Özgüç 1980:** T. Özgüç; “Çorum Çevresinde Bulunan Eski Tunç Çağı Eserleri”, *Belleten* XLIV.175, 1980: 459-466.
- Özgüç 1982:** T. Özgüç; *Maşat Höyük II. Boğazköy’ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi / A Hittite Center Northeast of Boğazköy*, TTKY VI. 38a, Ankara: 1982.
- Özgüç 1983:** T. Özgüç; “Göller ve Oymaağaç Eski Tunç Çağı Küp Mezarları”, *Bilim ve Teknik* 184, 1983: 34-36.
- Özgüç – Akok 1957:** T. Özgüç, M. Akok; “Horoztepe Eserleri”, *Belleten* XXI.82, 1957: 201-209.
- Özgüç – Akok 1958:** T. Özgüç, M. Akok; *Horoztepe. Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskân Yeri / An Early Bronze Age Settlement and Cemetery*, TTKY V.18, Ankara, 1958.
- Özgüç - Temizer 1993:** T. Özgüç, R. Temizer; “The Eskiyapar Treasure”, (Ed.) M.J. Mellink, E. Porada, T. Özgüç, *Nimet Özgüç’e Armağan. Aspects of Art andIconography: Anatolia and Its Neighbors Studies in Honor of Nimet Özgüç*, Ankara, 1993: 613-628, Pl. 106-120.
- Özsait 1988:** M. Özsait; “1986 Yılı Amasya-Ladik Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, 1988: 239-256.
- Özsait 1989:** M. Özsait; “1987 Yılı Amasya-Suluova Tarihöncesi Araştırmaları”, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1989: 287-300.
- Özsait 1995:** M. Özsait; “1993 Yılı Ordu-Mesudiyeve Sivas-Koyunhisar Yüzey Araştırması”, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*, 1995: 459-482.
- Özyar 1999:** A. Özyar; “Reconsidering the ‘Royal’ Tombs of Alacahöyük: Problems of Stratigraphy According to the Topographical Location of the Tombs”, *TÜBA-AR* II, 1999: 79-85.
- Özyar 2000:** A. Özyar; “Noch einmal zu den Standartaufsätzen aus Alaca Höyük”, (Ed.) Ü. Yalçın, *Anatolien Metal I: Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau, Beiheft* 13, Bochum, 2000: 101-112.
- Sipahi 2012:** T. Sipahi; “Eskiyapar (1945, 1968-1982, 1989-1992, 2010-)”, (Ed.) O. Bingöl, A. Öztan, H. Taşkıran, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, (Anadolu / Anatolia Ek / Suppl. III.2) Ankara, 2012: 115-126.

- Sipahi - Yıldırım 1998:** T. Sipahi – T. Yıldırım; “1996 Yılı Çorum Bölgesi YüzeY Araştırmaları”, *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 1998: 19-40.
- Sipahi - Yıldırım 2012:** T. Sipahi – T. Yıldırım; “2010 Yılı Çankırı Çorum İlleri YüzeY Araştırması”, *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı-3*, 2012: 201-214.
- Süel 1989:** M. Süel; “Balıbağı/1988 Kurtarma Kazısı”, *Türk Arkeoloji Dergisi XXVIII*, 1989: 145-163.
- Süel 1991:** M. Süel; “Balıbağı / 1990 Kurtarma Kazısı”, *I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 1991: 205-214.
- Süel 1992:** M. Süel; “Balıbağı / 1989 Kurtarma Kazısı”, *II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 1992: 129-145.
- Süel, A. 1991:** A. Süel; “1989 Yılı Çorum ili YüzeY Araştırmaları”, *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1991: 91-110.
- Şenyürek 1946:** M.Z. Şenyürek; “Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Maşat Höyük Kazısından Çıkarılan Kafataslarının Tetkiki”, *Belleten X.38*, 1946: 231-242.
- Temizer 1954:** R. Temizer; “Kayapınar Höyüğü Buluntuları”, *Belleten XVIII.71*, 1954: 317-330.
- Tezcan 1962:** B. Tezcan; “Yeni Horoztepe Buluntuları”, *Anadolu/ Anatolia V*, 1962: 13-28, Lev. XV-XXX.
- Türker 2014:** A. Türker; “Devret Höyük 2013 Yılı Kazısı ve İlk Sonuçlar”, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı-1*, Ankara, 2014: 363-382
- Yıldırım 2001:** T. Yıldırım; “Yenihayat Eski Tunç Çağı Mezarlığı”, *Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi 2*, 2001: 1-8.
- Yıldırım 2006:** T. Yıldırım; “An Early Bronze Age cemetery at Resuloğlu, near Uğurludağ, Çorum. A Preliminary report of the archaeological work carried out between years 2003-2005”, *Anatolia Antiqua XIV*, 2006: 1-14.
- Yıldırım 2011:** T. Yıldırım; “Resuloğlu Kazısı ve Anadolu Arkeolojisi’ne Katkıları”, *1. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, 2011: 11-28.
- Yıldırım 2012:** T. Yıldırım; “Resuloğlu 2011 Yılı Çalışmaları”, *2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, Çorum, 2012: 33-43.
- Yıldırım - İpek 2011:** T. Yıldırım, Ö. İpek; “2009 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı”, *32. Kazı Sonuçları Toplantısı-3*, 2011: 348-357.
- Zimmermann 2006:** T. Zimmermann; “Kult und Prunktim Herzen Hattis – Beobachtungen an frühbronzezeitlichem Zeremonial gerat aus der Nekropole von Kalınkaya/Toptaştepe, Provinz Çorum”, *Colloquium Anaticum V*, 2006: 213-224.
- Zimmermann 2007a:** T. Zimmermann; “Kalınkaya-Toptaştepe, einechalkolithische-frühbronzezeitliche Siedlung mit Nekropole im nördlichen Zentralanatolien: Die Grabfunde der Kampagnen von 1971 und 1973”, *Istanbul Mitteilungen 57*, 2007: 7-26.
- Zimmermann 2007b:** T. Zimmermann; “Hatti’den Yeni Haberler: Kalınkaya’nın Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Mezar Buluntuları Hakkında İlk Gözlemler”, *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, 2007: 35-42.
- Zimmermann 2009:** T. Zimmermann; “Frühmetallzeitliche Eliten zwischen Ostägäis und Taurusgebirge im 3. Jahrtausend v. Chr. Versuch einer Kritischen Bestandsaufnahme”, (Ed.) M. Egg – D. Quast, *Aufstieg und Untergang. Zwischenbilanz des Forschungsschwerpunktes Studien zu Genese und Struktur von Eliten in Vor- und Frühgeschichtlichen Gesellschaften*, (RGZM Bd. 82), Mainz, 2009: 1-29.

Zimmermann 2010: T. Zimmermann; “Verbogen, zerchlagen, zerhackt - Spuren ekstatischer Inszenierungen in frühbronzezeitlichen Gräbern Anatoliens” *Colloquium Anatolicum IX*, 2010: 367-380.

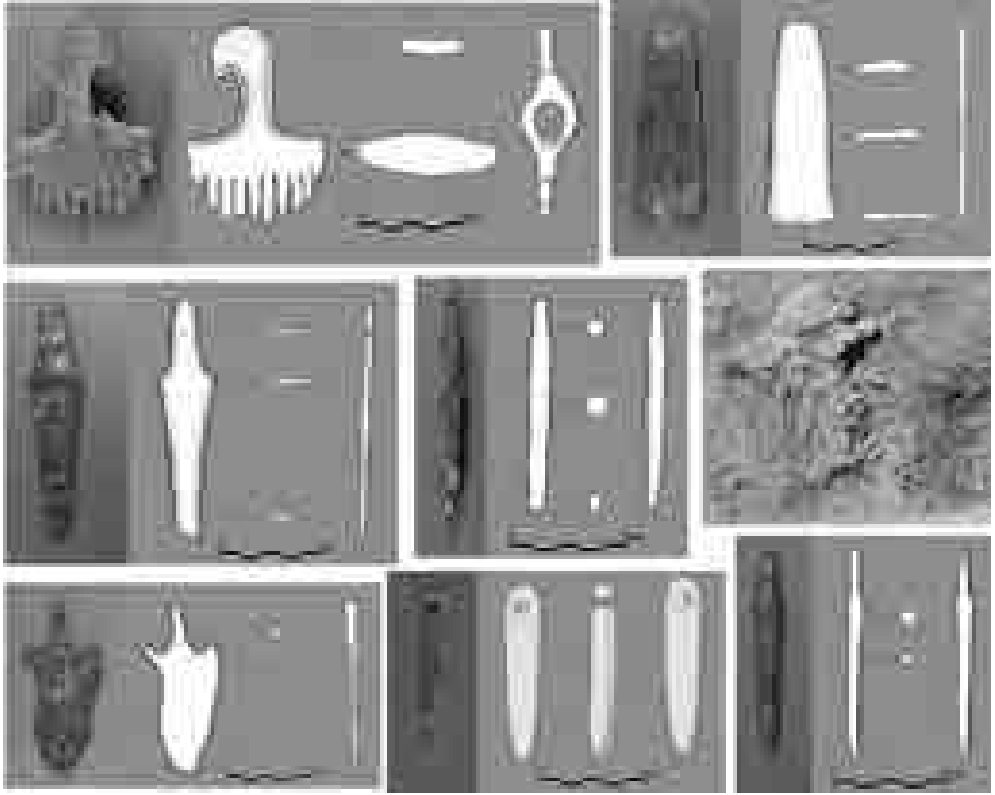
Zimmermann - İpek 2010: T. Zimmermann – Ö. İpek; “The ‘Hattian’ Metal Assemblage from Bekaroğlu Köyü – An Archaeometrical Footnote”, *Anatolia Antiqua XVIII*, 2010: 31-34.

Resim 1: Metin İçinde Değınilen Yerleşim Yerleri ve Mezarlar: 1) Alaca Höyük 2) Boğazköy/Hattuşa 3) Resuloğlu/Araçlar 4) Kalınkaya-Toptaştepe 5) Kuşsaray (Kızsaray) 6) Eskiypar 7) Bayındır Höyük 8) Yeni Hayat 9) Yoğunpelit-Turgut arası 10) Balıbağ 11) Salur 12) Devret Höyük 13) Tilkitepe 14) Göller 15) Oymaağaç (-Merzifon) 16) Onhoroz 17) Büyük Küllük 18) Küçük Küllük 19) Doğantepe 20) Leğenkaya 21) Mahmatlar 22) Horoztepe 23) Maşat Höyük/Tapigga 24) Kayapınar 25) Buzluk Mevkii 26) İıkiztepe 27) Dündartepe 28) Tekkeköy 29) Kavak-Kaledoruğu.

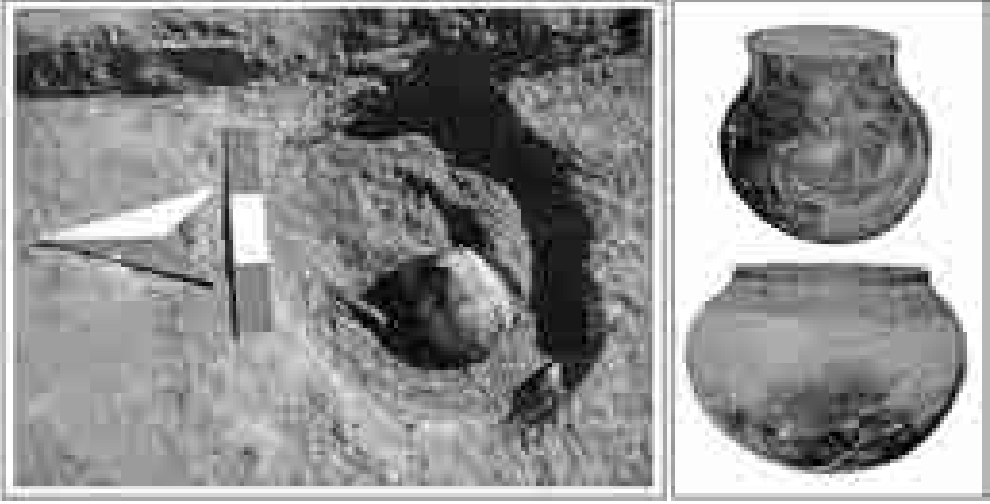
Resim 2: Devret Höyük MB1 Kúp Mezarı.

Resim 3: Devret Höyük MA.2 Basit Toprak Mezarı ve Ölü Hediyesi.

Resim 4: Tilkitepe Erken Tunç Çağı Nekropolü.

Resim 5: Onhoroz Höyük'ten Bir Basit Toprak Mezar ve Erken Tunç Çağı Çömlek Buluntusu Örnekleri.

Resim 6: Küçük Küllük Höyüğü Çömlek Mezarı.

Resim 7: Doğantepe Küp ve mlek Mezar rnekleri
(Amasya Arkeoloji Müzesi Teşhir).

2009-2014 YILLARI ARASINDA HATTUŞA AŞAĞI ŞEHİR'DEKİ ÇALIŞMALARIN İLK GENEL DEĞERLENDİRMESİ

*Andreas Schachner

Hattuşa Yukarı Şehir'de 2008 yılına kadar süren çalışmalarla şehrin bu kısmının hem yapısal¹ hem de kronolojik² gelişmesi ortaya konulmuştur. Böylece yeniden şekillendirilen kentin resmini tamamlamak amacıyla 2009 yılında uzun bir aradan sonra jeofizik çalışma ve yüzey araştırmalarına dayanarak Aşağı Şehir'de çalışmalara yeniden başlanılmıştır.³ Bu çalışmalarla kentin bu kısmının yapısal ve kronolojik gelişimini Yukarı Şehir'deki neticelerle eşleştirmek ve böylece kentin gelişimini tamamlamak hedeflenmiştir. Bu çalışma iki aşamalı olarak planlanmıştır. İlk etapta 1978'e kadar çalışılan alanların güneyinde özellikle Kesikkaya çevresinde gerçekleştirilmiştir. 2015 yılından itibaren ise ikinci aşama kentin kuzey kısmında daha çok burada beklenen konutlara yönelik olacaktır. İlk aşamanın tamamlanmasıyla şimdilik ilk sonuçları genel bir değerlendirmeyle ortaya koymak istiyorum. Çalışmalar Aşağı Şehir'in güneyinde Kesikkaya'nın çevresinde poternli sur ile 1970'li yıllara kadar açığa çıkartılan anıtsal mimari arasındaki teraslarda yoğunlaşmıştır (Res. 1).

Her taraftan yerleşime yoğun bir şekilde dahil edilen kayanın etrafındaki çalışmalarla özellikle Hitit kentinin erken süreciyle ilgili kronolojik bulgular elde edilmiştir. Hattuşa'da bir çok bölgesinde görüldüğü gibi Hitit mimar ve planlamacıları burada görülen doğal terasları değişik fonksiyonları birbirinden ayırt etmek için kullanmışlardır. Örneğin Kesikkaya'nın üzerinde yüzey araştırmalarımızda yoğun bir iskan tespit edilmiştir.⁴

Benzer bir şekilde Kesikkaya'nın kuzeyinde Aşağı Şehir'i doğal olarak şekillendiren bir terasta Th. Makridi dönemindeki ilk kazıların tahribatlarına rağmen kârum döneminden M.Ö. 15. yy'a kadar uzanan bir gelişme incelenmiştir (Res. 2).

Daha önce ön raporlarda⁵ yayınlanmış bir çok detay bulgu ve buluntuların yanı sıra burada ilk kez karbon tarihlendirmelerle desteklenen erken Hitit kentinin gelişimine ışık tutan bir silsilesi açığa çıkartılmıştır.

Alanın kuzeyinde neredeyse tamamen açığa çıkartılan 90 nolu bina P. Neve'nin belirlediği "koridorlu ev" kategorisinin plan özelliklerine uymaktadır (Res. 2)

*Doç. Dr. Andreas SCHACHNER, Deutsches Archäologisches Institut, Abteilung Istanbul, İnönü Cad. 10, TR 34437 Istanbul, Türkiye; eMail: andreas.schachner@dainst.de

¹Neve 1999, 2001; Schachner 2011a, 82-99; Schachner 2011b, 87-93; Dürr 2014

²Seeher 2006a, b

³Für die Vorarbeiten s. Dittmann – Röttger 2008, 133-136, 136-142; Dittmann – Röttger 2009, 46-53

⁴Schachner 2011c

⁵Schachner 2010, 2011d; 2012a, 2014a

Binada tarihlendirilebilen buluntular bulunmamasına rağmen tespit edilen keramiklerin istatistiksel değerlendirmesi yapının sadece M.Ö. 15. yy.'ın ilk yarısına kadar kullanıldığına işaret etmektedir.⁶

Bu yapının hemen altında en az iki mimari tabaka daha tespit edilmiştir: En altında ana toprağa kurulup elde edilen keramikler sayesinde kârum dönemine tarihlendirilen tabakadan sadece bazı duvarlar tespit edilebilmiştir (Res. 3).⁷

Ancak ortadaki tabakanın yapısından 90 nolu binanın bir çok odasının altında tipi belirlemek için yeterli mimari bulgular elde edilmiştir. Buna göre bu yapı tarafımızdan , merkez mekanlı yapılar olarak adlandırılan ve İç Anadolu'da M.Ö. 3. bin yılın başından beri görülen konut tipini temsil ettiği anlaşılır (Res. 4)⁸.

Alanın ortasındaki tahribatlara rağmen kuzeyindeki en eski yapı katının, alanın güneyinde tespit edilen kârum dönemine ait ve benzer bir şekilde ana kayaya kurulmuş 82 nolu bina ile çağdaş olduğu açıktır (Res. 2).

Bu yapının karbon tarihlendirmelerine dayanarak M.Ö. 18. yy.'ın ikinci yarısında kullanıldığı düşünülebilir.⁹ Alanın en güney köşesindeki çalışmalar topoğrafyanın aslında güneye doğru dik bir şekilde alçaldığına işaret eder. Çünkü tabanından alınan bir radiokarbon örneği sayesinde kullanımın sonra erdiği M.Ö. 15. yy.'ın erken dönemine tarihlenen 91 nolu binanın¹⁰ altında derinliği 2,50 m bulan ve birbirini takip eden taban ve duvarlardan oluşan bir mimari silsesi tespit edilmiştir (Res. 5)¹¹.

Anıtsal nitelikli olmayan mimarinin yönünün değişmemesi ve birbirini çok sık bir şekilde takip etmesi kârum döneminden M.Ö. 15. yy.'a kadar uzanan ve arası (hiatus) olmayan bir devamlılığa işaret etmektedir (Res. 2, 5). Bu alanda hemen hemen her konteksten alınan radiokarbon örneklerinin tarihlendirmeleri bu yorumu doğrulamaktadır.¹² Bu bulguların ışığında en azından bu alanda söz konusu dönemlerde organik bir gelişimin olduğu düşünebiliriz. Çivi yazılı belgelerde Hitit Devleti'nin kurulmasıyla birlikte görülen köklü siyasi değişikliğin¹³ maddi kültürde arkeolojik yöntemlerle bu kazı alanında fark edilebilir izlerinin olmadığı aşikardır.

1970'li yıllarda Aşağı Şehir'de Büyük Maabet'in batısında kazılan alanlarda bulunan ve kazı evi deposunda korunan bazı hayvan kemiklerinden elde edilen bir başka grup radiokarbon tarihlendirmeler, Aşağı Şehir'in başka bölgelerinde de kârum ile Hitit Dönemleri arasında bir hiatus'un yaşanmadığına işaret etmektedir (Tab. 1; Res. 6).

⁶Yapının kazısı için bkz.: Schachner 2010, 167–168 Abb. 8; keramik değerlendirilmesine dayanan tarihlendirmesi için bkz.: Strupler 2013b, 166–170.

⁷Buluntular için bkz. Schachner 2014a, 93–95 Abb. 3–5

⁸Schachner 2010, 167–168 Abb. 8; Schachner 2011a, 244–250 Abb. 119

⁹Schachner 2011d, 40–41

¹⁰Schachner 2011a, 36 Abb. 9. 10; Strupler 2013a, 159–164 Tab. 1 Nr. 10, Abb. 24

¹¹Bu bulguların tanımı için bkz.: Schachner 2014a, 95–97

¹²Strupler 2013a, 164 Abb. 24–25.

¹³Klengel 1999, 21–38

Yapı Adı	Yapı Adres	Yapı Tipi	14C İçerik (%)	14C İçerik (ppm)	Yapı Tarihi (MÖ)	Yapı No
Yapı 1	...	...	...	...	...	...
Yapı 2	...	...	...	...	...	...
Yapı 3	...	...	...	...	...	...
Yapı 4	...	...	...	...	...	...
Yapı 5	...	...	...	...	...	...
Yapı 6	...	...	...	...	...	...
Yapı 7	...	...	...	...	...	...
Yapı 8	...	...	...	...	...	...

Tab. 1: Aşağı Şehir'in kuzeybatısından bazı radiokarbon tarihlendirmeler.

Söz konusu dönemlerle ilgili yeni çivi yazılı kaynaklar bulunana kadar bu geçiş sürecinin tarihsel olarak yorumlanması için arkeolojik veriler büyük önem taşımaktadır. Hem stratigrafik bulgular hem de radiokarbon tarihlendirme, Anitta metni ve ona dayanan geleneksel yorumlamaya karşın siyasi olarak belirlenmiş dönemlerin arasında yerleşim gelişiminde bir hiatusun olmadığını düşündürür. Genişlik ve şekil olarak çok net olmayan kentin bu dönemi, Hitit metinlerinde ancak çok puslu olarak bilinen I. Hattuşili'den önceki Labarnaların dönemini kapsayabilir.¹⁴

90 ve 91 nolu konutlardaki bulgulara göre Aşağı Şehir'in güneyindeki yerleşim süreci her iki alanda M.Ö. 15. yy.'ın erken safhalarında sona ermiştir.¹⁵ Bu dönemden sonra tüm alan geniş bir taş tabakayla kaplanmıştır.¹⁶ Doğu tarafında olduğu gibi Büyük Maabet ve çevresindeki anıtsal yapıların güney kısmında, yapıların uzaktan algılanmasını sağlamak amacıyla geniş bir açık alan bırakıldığı görülür (Res. 7-8).¹⁷

Yukarıda önerilen tarihlendirme Büyük Maabet'in mimari tipoloji bakımından değerlendirilmesine dayanılarak da desteklenmektedir.¹⁸ Aynı zamanda bu geniş yapı kompleksinin bazı yerlerinde temellere kadar yapılan kazılar sırasında elde edilen bulgular¹⁹ ve 2014'de yapının bazı yerlerindeki çalışmalarda elde edilen buluntularla desteklenmektedir.

Tüm bu alanlarda eski yada orta Hitit Dönemlerinin karakteristik özelliklerini taşıyan seramikler istisnasız olarak bulunmuştur.²⁰

Aşağı Şehrin güney kısımlarındaki çalışmalarımızın ilk neticeleri alandaki konutların bilinçli bir şekilde terk edilmesi ile hemen kuzeyindeki anıtsal nitelikli yapıların kurulmasına genel olarak çağdaş²¹ olduğuna işaret eder. Böylece 2009 ile

¹⁴Klengel 1999, 33–38

¹⁵Arkeolojik bulgular arasında herhangi bir tahribata işaret eden veriler görülmediği için ve söz konusu yapılar içinde herhangi bir envantere rastlanılmadığı için bu sürecin planlı bir şekilde gerçekleştirildiğini düşünmekteyiz.

¹⁶Schachner 2011d, 34–35 Abb. 7–8

¹⁷Teraslar üzerinde kurulduğu için Büyük Maabet'in yapı kompleksini kuzey ve batı tarafından uzaktan algılamak mümkündür. Bu nedenle bu taraflarda boş alanlar bırakılmamıştır (Schachner 2014b).

¹⁸Müller-Karpe 2003

¹⁹Schachner 2011d, 31–34 Abb. 2–5; Schachner 2012a, 85–88 Abb. 2–4

²⁰Buluntular özellikle Sarıkale Vadisi'ndeki kareli yapılarla benzerliklere sahiptir.

²¹Bu bağlamda „çağdaş“ kavramının Tunç Çağı kültürlerinde ve özellikle bu tür geniş inşaa programları çerçevesinde bence 2 yada 3 neslini kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır.

2013 arasında araştırılan alanlardaki yapıların, tüm kenti kapsayan ve şehre Büyük Maabet ile diğer anıtsal yapıların kurulmasıyla yeni bir boyut kazandıran bir inşaa programının çerçevesinde M.Ö. 16. ile 15. yy.'ın geçiş dönemlerinde planlı bir şekilde terk edildiği yorumuna varılabilir.

Şehre entegre edildiği yüzey araştırmalarıyla²² anlaşılan Kesikkaya'nın hemen güneyinde ağırlıklı 2010 ile 2014 arasında çalışılmıştır (Res. 9). Bu alanda Karum Dönemi'ne ait herhangi bir kullanım tespit edilemediği için iskanın ancak eski Hitit Dönemi'nde başladığı söylenebilir. Büyükkale'nin kuzeybatı yamaçının alt eteğinde Hitit öncesi dönemlere ait herhangi bir ize rastlanılmadığı için²³ daha batısında tahminen Büyük Tapınağın sonradan kurulduğu alana kadar uzanan Karum Dönemi yerleşimi ile Büyükkale kuzeybatı yamacındaki yerleşim arasında yaklaşık 300 m kadar bir mesafenin kullanılmadığı anlaşılır (Res. 10). Bu boş alan güneyde Kesikkaya'nın çevresini de kapsamış olmalıdır. Söz konusu alan ancak Eski Hitit Dönemi'nde kurulan yeni anıtsal yapılarla doldurulmuştur. Yamaç Evi'nin altındaki eski safhaların²⁴ yanı sıra Kesikkaya'nın güneyinde tespit ettiğimiz yapının bu dönemde inşaa edildiğini düşünmekteyiz.

Kesikkaya'nın güneyinde kayaya yaslanarak anakayaya kurulan anıtsal büyüklükte bir yapı açığa çıkartılmıştır (Res. 11). Üzerinde yoğun bir şekilde Demir Çağı ve Galat Dönemi yapılarının kurulmuş ve Th. Makridi'nin 1911 ve 1912 yıllardaki kazılarında tahrip edilmiş²⁵ olmasına rağmen Hitit Dönemi mimari bulguları bazı yorumlara yer bırakmaktadır. Doğudan girilen yapı iki farklı seviyede inşaa edilmiştir. 1 ve 2 nolu mekanlar doğu kısmında alçak seviyede yer alırken 3 nolu mekanda kayaların üzerindeki oyuklar dikkate alındığında bir merdiven bulunduğu açıktır. Buradan ince bir koridor ile tabanı korunamayan 4 nolu mekana geçilmiştir. Bu odanın güney ucunda tahmin edilebilen ve daha doğudaki kapılarıyla aynı hizada olan bir kapıyla batısındaki 5 nolu mekana geçme fırsatı olmuştur. Bu oda yapının ilk aşamasında büyük bir mekan olarak kurulmuştur ancak zaman ile eklenmiş bir duvarla (10-744)küçültülmüştür.²⁶

Mekan, batıda yaklaşık 25 m uzunlukta korunan, yüzeyleri çok düzgün bir şekilde işlenmiş ve dik olarak sıralanmış kireç taşı ortostatlarıyla sınırlandırılmıştır (Res. 11-13). Bu ortostat sırası en az 4 m kalınlığında taş ve kerpiçten oluşan amorf bir teraslamanın önünü kaplamaktadır. Hitit dünyasında çok nadir görülen bu duvar süsünün yanı sıra 5/6 nolu mekanın değişik planı yapının en önemli unsurlardır. 5/6 nolu mekan yapılan değişiklikten önce sivri açılı bir üçgeni anımsatan bir plana ve 10-727 ile 10-743 nolu duvarlar arasında sebebi açıklanamayan bir geniş açığa sahipti (Res. 11).

²²Dittmann – Röttger 2009, 48–53; Schachner 2011c

²³Schirmer 1969

²⁴Schirmer 1969, 18–27

²⁵Schachner 2014a, 109–112 Abb. 28–35

²⁶Schachner 2014a, 103–109 Abb. 21–27

5/6 mekanın özellikle kuzey köşesi ünük bir şekilde tasarlanmıştır, çünkü birbirine dik bir açıyla yaklaşan duvarlar odanın sonunda çapraz konulan bir kısa duvarla kapatılmıştır (Res. 11). Formal olarak bu şekil Yukarı Şehir'de ki 1 ve 2 nolu odaların planlarına yakınlık göstermektedir (bkz. aşağıda Abb. 14).²⁷ Ancak köşeden önce tabana gömülmüş olarak bulunan bir pitosun fonksiyonu belli değildir.

Ortostatlarla süslenmiş duvarın orta kısmında yekpare büyük düzgün işlenmiş bir taş bloğu bulunmuştur (Res. 12). Insitu olarak bulunmadıysa da ortostatlarla aynı yükseklikte olması ve Demir Çağı'ndaki aktivitelerden kaynaklayan bulunuş şekli, taşın duvarın bir parçası olduğunu açıklamaktadır.²⁸ Th. Makridi 1911 ile 1912 kazıları zamanından beri iki benzer taş bloğu o çalışmaların molozu üzerinde durmaktadır.

Ortostatlarla süslenmiş duvarın ortasında yer almış bu taşın fonksiyonunu belirlemek kolay değildir. Üst tarafında 4 sırada 4 er delik görülür. Bu tür deliklerin genellikle duvar sistemini taşıyan ahşapların temellerle bağlantısını sağlamak için kullanıldığı düşünülür.²⁹ Deliklerin çok olması nedeniyle Kesikkaya'daki örneklerde görülen durum diğer temel taşlardaki durumdan farklıdır. Bu yüksek sayı burada büyük bir ihtimalle ahşapların dikey şekilde olmasına karşın kısa hatılların yatık ve her katta 90° döndürülerek konulduğuna işaret eder.³⁰ Bu uygulamayla istenilen yükseklikte bir direk inşaa edilebilir. Böyle bir direğin bulunan mimarideki fonksiyonu net olarak belirlenemezken hem taşıyıcı bir görevi olduğu hem de bir kaide olarak kullanıldığı düşünülebilir. 5/6 nolu odanın Hitit Dönemi'nde bir duvarla küçültüldüğü zaman bu bloğun fonksiyonunu yitirdiği ve odanın kullanımında da bir değişik olduğu anlaşılır. Ancak elimizdeki verilerle bu alanın üzerinin örtülmüş olup olmadığı net olarak söylenememektedir, çünkü Hitit mimarisinde kullanılan en uzun ahşap hatıllarla 5/6 nolu mekanın tamamen örtülmesi mümkün görülmemektedir.³¹ Burada görülen ortostatlar M.Ö. 2.binde genellikle yapıların dış duvarlarında görülen bir şekilde bulunmuştur. Bu nedenlerle 5/6 nolu mekanın ilk planlamada ancak kısmen örtüldüğü ihtimalini düşünmek gerekir.

Ayrıca 5/6 nolu mekanın batısında yüksek bir duvarın olduğuna dair ipucu yoktur. Sadece kısa bir parça olarak açığa çıkartılan 10-719 duvarın yönü, ortostatlı duvarı gibi koridorun güneybatı köşesine yönelmiştir (Res. 11).³² 10-719 ve 10-725 nolu duvarlar arasındaki alan, 10-725 ile 10-719 duvarlardakine benzer huni şeklinde bir daralmaya yeterli olurdu. Bu rekonstrüksiyonda yaklaşık 1,5 m daha yüksekteki ikinci basamakta ikinci bir teras ve benzer bir üçgenli mekan oluşurdu. 10-748 ile 10-725 nolu duvarlar arası açının 10-725 ve 10-719 arasındaki gibi 35-40° derecede

²⁷Neve 1993, 72 Abb. 203.

²⁸Schachner 2014a, 106–107 Abb. 26–27

²⁹Seeher 2009

³⁰Schachner 2014a, 107 Abb. 26

³¹ Bu mekanın en geniş yeri 9 m'dir. R. Naumann Hitit mimarisinde üzeri örtülmüş odaların maksimum genişliğinin 8 m olduğunu düşünür (Naumann 1971, 134).

³² Schachner 2011a, 47 Abb. 27

olması böyle bir rekonstrüksiyonu destekleyebilir. Kesikkaya'nın güneyindeki yapı buna göre belki de değişik seviyelerde teraslarla yelpaze şeklide bir yapıdır.

Yapının rekonstrüksiyonunda daha sonraki dönemlerin yapılaşması nedeniyle bazı çözülemeyen noktalar kalsa da bir duvarın bu tür ortostatlar önüne oturtularak süslenilmesi Hattuša'da şimdiye kadar görülmemiş bir uygulamadır. Boğazköy'deki diğer anıtsal yapılarda işlenmiş taş bloklar genelde duvarın yükünü esas taşıyan unsur olarak karşımıza çıkar.³³ Benzer şekilde esas yükü taşıyan duvarın önüne konulan ortostatlar şimdiye kadar tek tük olarak ve daha geç yapılarda – örn. Kuşaklı ve Ortaköy'deki kapılarda – görülmüştür.³⁴ Bu tür istinai kullanıma karşın Kesikkaya'nın güneyindeki yapıda görülen uygulama yeni bir kullanım şeklidir. Benzeri İç Anadolu'da şimdiye kadar sadece Alişar Höyük'te 10 T tabakasında Eski Hitit Dönemi'ne ait bir yapının güney cephesinde görülmüştür.³⁵ Buradaki taşlar Kesikkaya'dakilere göre daha düzensiz olduğundan duvarın görünümü genel olarak Kesikkaya'dakine göre daha kabadır. Bağlama delikler ise Alişar Höyük'teki örneklerde yoktur.

Kesikkaya'daki kullanıma benzer şekilde yapıların sekilerinde kabartmasız ortostatlar özellikle Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da bazı buluntu yerlerinde görülür: Örneğin Halab³⁶, Ebla³⁷, Tilmen Höyük³⁸, Qatna veya Alalah'ta.³⁹ Eski Hitit Dönemi krallarının güneye doğru izledikleri yayılım politikaları göz önünde tutulduğu zaman⁴⁰, M.Ö. 17. yada 16. yy.'ın erken safhalarına tarihlenen Kesikkaya binasında görülen mimari uygulamanın yakın benzerlerinin özellikle bahsi geçen bölgelerde bulunması şaşırtıcı olmamaktadır. Bilakis bu durumdan anıtsal bir Hitit yapısının güneyden alınan bir mimari öğeyle süslendiği anlaşılır. Bu etkileşim kısa sürmüştür, çünkü Hitit İmparatorluk Dönemi'nde benzer öğeler İç Anadolu'daki Hitit yerleşimlerinde görülmemektedir.⁴¹

Kesikkaya'nın güneyindeki yapının fonksiyonunun belirlenmesinde, buluntuların az olması nedeniyle zorluklar vardır. Bazı çivi yazılı tablet fragmanlar ve büyük boğa figürlerinin parçaları belki genel olarak dini bir çerçevede kullanıldığı yorumunu destekler.⁴² Ancak tipolojik bakımdan farklılıklar nedeniyle bu yapı tapınak olarak yorumlanamaz.⁴³ 5/6 nolu mekanın kuzeyindeki V-şeklinde daralan plan bir ihtimalle Yukarı Şehir'de 1 ve 2 nolu oda olarak adlandırılmış yapılarla karşılaştırılabilir (Res. 14). Kıstasları daha geniş tutulursa belki de Yazılıkaya B

³³ Örn. Büyük Maabet ve diğer kült yapıları yada Alaca Höyük'teki sfenksil kapı da.

³⁴ Kuşaklı: Schachner 1998, 130–132 Abb. 24–25; Mielke 2004, 148 Abb. 8; Ortaköy: Süel 2008, 34.

³⁵ von der Osten 1937, 18 Fig. 10, 61, 65–71 Pl. 13, 17, 18.

³⁶ Kohlmeyer 2000, Taf. 9.

³⁷ Matthiae 1980, Fig. 24, 28.

³⁸ Duru 2003, 23 Abb. 12, Taf. 24.2, 25.1–2, 27.2, 28.1.

³⁹ Woolley 1955, 92 Taf. 13c, 15b.

⁴⁰ Klengel 1999, 33–84.

⁴¹ Kesikkaya'daki yapıdan sadece biraz daha sonra inşaa edilmiş Kuşaklı ve Ortaköy'deki kapılarda görülen uygulama ortostatların kullanımında teknik bakımdan bir gelişme olduğuna işaret eder.

⁴² Schachner 2014a, 109

⁴³ Genel olarak bkz.: Neve 1999, 152–157 Abb. 72–73

odası plan açısıyla benzerlikleri nedeniyle bu gruba dahil edilebilir (Res. 14). Bu düşünce özellikle Kesikkaya'daki yapının kayalarla olan bağlantısı nedeniyle imkan dışı görülmemektedir. Bence duvarların yönleri ve binanın direk kayaya temas etmesi nedeniyle Kesikkaya'da bina ile doğal kaya arasında ehemmiyetli bir bağlantı olduğu tartışılmaz. Ancak araştırmaların şuan ki durumunda bina ile koridor ve koridorda görülen kayaya oyulmuş bir çukur arasındaki ilişkiler henüz net değildir (Res. 15).⁴⁴

Kesikkaya'nın güneyindeki yapının kronolojisinin belirlenmesi fonksiyonu gibi buluntu eksikliği nedeniyle güçtür. Kaya ve onun üzerinde tespit edilen mimariyle olan ilişkisi, yapımızı dolaylı olarak poternli surla bağlar. Bu nedenle yapımızın poternli surla çağdaş M.Ö. 17. ile 16. yy.'ın geçiş döneminde inşaa edildiği düşünülebilir.⁴⁵

İki ortostatin arasında bulunan ve bu nedenle büyük bir ihtimalle yapının kurulduğu zamanda kullanılan ahşaplara ait bir kömür parçasının radiokarbon tarihlendirilmesi bu yorumu destekler. Çünkü bu analiz sonucuna göre kullanılan ağacın, 17.yy.'ın son yıllarında yada 16. yy.'ın erken safhalarında kesildiği anlaşılır (Tab. 2; Res. 16). Yapının kullanımının sonu ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir buluntu yoktur.

Lab. No.	Materyal	Referans Numarası	C ¹³ Age	C ¹³ Age sig.	F ¹⁴ C	F ¹⁴ C sig.	Cal BP	Cal BP sig.
ITR-50442	Charcoal	14-729-872	1140		29.0498	0.0002	18.8	1

Tab. 2 Kesikkaya'nın güneyindeki anıtsal yapıda bulunan bir kömür parçasının radiokarbon tarihlendirilmesi sonucu.

Poternli surla aşağı yukarı aynı zamanda anıtsal nitelikli bir kamu yapısının özgür bir formla kurulması, kentin genel planlamasının gelişimine önemli ölçüde ışık tutar. Yukarı Şehir'deki çalışmalara dayanarak M.Ö. 16. yy.'ın ikinci yarısında gerçekleşen genişlemeyle kentin karakterinin köklü bir şekilde değiştiği anlaşılmıştır.⁴⁶ Ancak son yıllarda Aşağı Şehir'in güneyinde tespit edilen yapılaşmanın gelişimi, kentin çok daha erken bir dönemde önceden belirlenmiş ideolojik parametrelere göre köklü bir şekilde değiştirilmeye başlandığını gösterir. Organik bir şekilde M.Ö. 3. binin sonundan itibaren gelişen kent, M.Ö. 17. yy.'dan itibaren yeni bir form almaktadır. Bu süreçte yerli kavramlara göre tasarlanmış kamu yapılarıyla birlikte tüm doğal çevre de şekillendirilmeye başlanır. Böylece Hitit kentinin olağan bir Anadolu şehrinden Hitit İmparatorluğu'nun ideolojisini temsil eden bir metropole dönüştürülmesi daha önce tahmin edildiğinden daha önce ve çok belirgin bir şekilde M.Ö. 17. yy.'da başladığı anlaşılır. Yukarı Şehir'in eklenmesi bu sürecin ikinci bir adımı olarak yorumlanabilir.

Şehrin değişiminde görülen süreç M.Ö. 17. ve 16. yy.'da görülen bir çok teknik,

⁴⁴Schachner 2014a, 110–112 Abb. 34–35

⁴⁵Genel olarak bkz.: Schachner 2012a, 99–100.

⁴⁶Schachner 2011a, 82–94

ekonomik, siyasi ve sosyal yeniliklerin sonucudur.⁴⁷ Poternli sur ile ona eklenerek aynı zamanda kurulan yapılar bu gelişimin mimarileşmiş örneğidir: surun planı, surun olağanüstü kompleks bir topoğrafyaya kurulması gibi o dönem için önemli bir yeniliktir; bu yapının sayesinde Hitit planlayıcılarının çevreye hakim olma konusunda olağanüstü bir bilincinin olduğu anlaşılır.⁴⁸ Aynı zamanda özellikle Kesikkaya örneği üzerinde ve güneydeki yapılarıyla gösterdiği gibi doğal çevre yapılaşmanın bir parçası olur. Büyükkale kuzeybatı yamacındaki hububat ambarı, Hitit Devleti'nin uzun vadeli depolama stratejilerinin olduğunu göstermekle birlikte olağanüstü bir teknik kabiliyetin eseridir.⁴⁹ Kesikkaya'nın güneyindeki yapı ise bağımsız bir mimariyle özgün bir siyasi, sosyal yada dini anlayışın oluşturulduğunun simgesidir.

---

⁴⁷Schachner 2009b.

⁴⁸Schachner 2011c; Schachner 2014b

⁴⁹Secher 2006c; Schachner 2012b; Schachner 2009b

RESİM KAYNAKÇASI

- Res. 1, 3-5, 8-10, 12–15 Boğazköy Kazı Başkanlığı arşivi (DAI, A. Schachner)
Res. 2, 6, 16 Boğazköy Kazı Başkanlığı arşivi (DAI, N. Strupler tarafından hazırlanmıştır)
Res. 7 Boğazköy Kazı Başkanlığı arşivi (DAI, P. Neve tarafından hazırlanmıştır)
Res. 10 Boğazköy Kazı Başkanlığı arşivi (DAI, S. Küçük tarafından hazırlanmıştır)

KAYNAKÇA

- Dittmann – Röttger 2008:** R. Dittmann – U. Röttger, Innerstädtische Geländebegehungen, in: A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy-Ḫattuša 2007, AA 2008/1, 136–142
- Dittmann – Röttger 2009:** R. Dittmann – U. Röttger, Innerstädtische Geländebegehungen, in: A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy - Ḫattuša 2008, AA 2009/1, 48–53
- Duru 2003:** R. Duru, Unutulmuş bir Başkent Tilmen (Istanbul 2003)
- Dürr 2014:** M. Dürr, “Ḫattuša Virtual Environment” : eine interaktive virtuelle Rekonstruktion des zentralen Tempelviertels als Produkt und Medium archäologischer Forschung, Diss. Univ Freiburg, <http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/9528/>
- Hawkins 1995:** D. Hawkins, The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (Südburg), StBoT Beih. 3 (Wiesbaden 1995)
- Klengel 1999:** H. Klengel, Geschichte des hethitischen Reichs, HdOr 34 (Leiden 1999)
- Klinger 2006:** J. Klinger, Der Beitrag der Textfunde zur Archäologie der hethitischen Hauptstadt, in: D. P. Mielke, U.-D. Schoop & J. Seeher (Hrsg.), Strukturierung und Datierung in der hethitischen Archäologie, Byzas 4 (Istanbul 2006) 5–17
- Kohlmeyer 2000:** K. Kohlmeyer, Der Tempel des Wettergottes von Aleppo (Münster 2000)
- Matthiae 1980:** P. Matthiae, Ebla an Empire Rediscovered (London 1980)
- Mielke 2004:** D. P. Mielke, Die Ausgrabung des Nordwest-Tores, in: A. Müller-Karpe, Untersuchungen in Kuşaklı 2003, MDOG 136, 2004, 146–157
- Müller-Karpe 2003:** A. Müller-Karpe, Remarks on Central Anatolian Chronology of the Middle Hittite Period, in: M. Bietak (Hrsg.), The Synchronisation of Civilisations in the Eastern Mediterranean in the Second Millennium B.C. (Wien 2003) 383–394
- Naumann 1971:** R. Naumann, Architektur Kleinasiens von ihren Anfängen bis zum Ende der hethitischen Zeit (Tübingen 1971)
- Neve 1993:** P. Neve, Ḫattuša. Stadt der Götter und Tempel (Mainz 1993)
- Neve 1999:** P. Neve, Die Oberstadt von Ḫattuša I. Die Bauwerke. Die Bebauung im zentralen Tempelviertel (Berlin 1999)
- Neve 2001:** P. Neve, Die Oberstadt von Hattuša II. Die Bauwerke. Die Bastion des Sphinxtores und die Tempelviertel am Königs- und Löwentor, Boğazköy-Ḫattuša 17 (Mainz 2001)

-
- Pasternak 2012:** R. Pasternak, Vorbericht über die archäobotanischen Arbeiten in Hattuša 2009-2011, in: Schachner 2012a, 110-114 von der Osten 1937 H. H. von der Osten, *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 II*, OIP 29 (Chicago 1937)
- Schachner 1998:** A. Schachner, Grabungen am Südost-Tor, in: A. Müller-Karpe, *Untersuchungen in Kuşaklı 1997*, MDOG 130, 1998, 93–174
- Schachner 2010:** A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy-Ḫattuša 2009, AA 2010/1, 161–221
- Schachner 2011a:** A. Schachner, Hattuscha. Auf der Suche nach dem sagenhaften Großreich der Hethiter (München 2011)
- Schachner 2011b:** A. Schachner, Von einer anatolischen Stadt zur Hauptstadt eines Großreichs – Entstehung, Entwicklung und Wandel Hattušas in hethitischer Zeit, *Mesopotamia* 46, 2011, 79-101
- Schachner 2011c:** A. Schachner, Hattuša. Kayalardan şekilendirilmiş bir şehir, in: Ö. İpek (Hrsg.), *I. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu* (Çorum 2011), 111–135
- Schachner 2011d:** A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy-Ḫattuša 2010, AA 2011/1, 31–86
- Schachner 2012a:** A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy-Ḫattuša 2011, AA 2012/1, 85–137
- Schachner 2012b:** A. Schachner, Orta Anadolu’da Coğrafya ve Ekonomi: Hititlerin Bıçak Sırtındaki İmparatorluğu, *Colloquium Anatolicum* 11, 2012, 25-54
- Schachner 2012c:** A. Schachner Die Funktionen des Palastes der hethitischen Großkönige in Boğazköy-Hattuša, in: F. Arnold – R. Haensch – U. Wulf-Rheidt (Hrsg.), *Orte der Herrschaft. Charakteristika von Machtzentren von der babylonischen Zeit bis in den Frühislam* (Rahden 2012) 81-96
- Schachner 2013:** A. Schachner, Die Arbeiten in Boğazköy-Hattuša 2012, AA 2013/1, 147-194
- Schachner 2014a:** A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuša 2013, AA 2014/1, 93-168
- Schachner 2014b:** A. Schachner, Hitit Başkenti Hattuša’nın Yakın Çevresiyle İlişkisi, in: Ö. İpek (Hrsg.), *4. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu* (Çorum 2014) 11-44
- Schachner im Druck a:** A. Schachner, Hattusha and its Environs, in: M. Weeden – L. Ullmann (Hrsg.), *Handbook of Hittite Geography* (Leiden, im Druck)
- Schachner im Druck b:** A. Schachner (Hrsg.), *Ausgrabungen und Untersuchungen an Yenicekale in der südwestlichen Oberstadt von Boğazköy-Ḫattuša (2006-2008)*, Boğazköy-Ḫattuša 24 (im Druck)
- Schirmer 1969:** W. Schirmer, Die Bebauung am unteren Büyükkale-Nordwesthang in Boğazköy, *BoHa* 6 (Berlin 1969)
- Seeher 2006a:** J. Seeher, Chronology in Ḫattuša. New Approaches to an Old Problem, in: D. P. Mielke, U.-D. Schoop & J. Seeher (Hrsg.), *Strukturierung und Datierung in der hethitischen Archäologie*, *Byzas* 4 (Istanbul 2006) 197-214

Seeher 2006b: J. Seeher, Hattuša – Tuḫaliya-Stadt? Argumente für eine Revision der Chronologie der hethitischen Hauptstadt, in: T. van den Hout (Hrsg.), *The Life and Times of Hattušili III and Tuḫaliya IV* (Leiden 2006) 131-146

Seeher 2006c: J. Seeher (Hrsg.), *Ergebnisse der Grabungen an den Ostteichen und am mittleren Büyükkale-Nordwesthang in den Jahren 1996-2000*, Boğazköy Berichte 8 (Mainz 2006)

Seeher 2009: J. Seeher, Die Techniken der Steinbearbeitung in der hethitischen Architektur des 2. Jts. v. Chr., in: M. Bachmann (ed.), *Bautechnik im antiken und vorantiken Kleinasien*, Byzas 9 (Istanbul 2009) 119–155

Strupler 2013a: N. Strupler, Neue Radiocarbonatierungen aus den Grabungen in der Unterstadt, in: Schachner 2013, 159–164

Strupler 2013b: N. Strupler, Hethitische Keramik aus den Grabungen in der Unterstadt in: Schachner 2013, 164–170

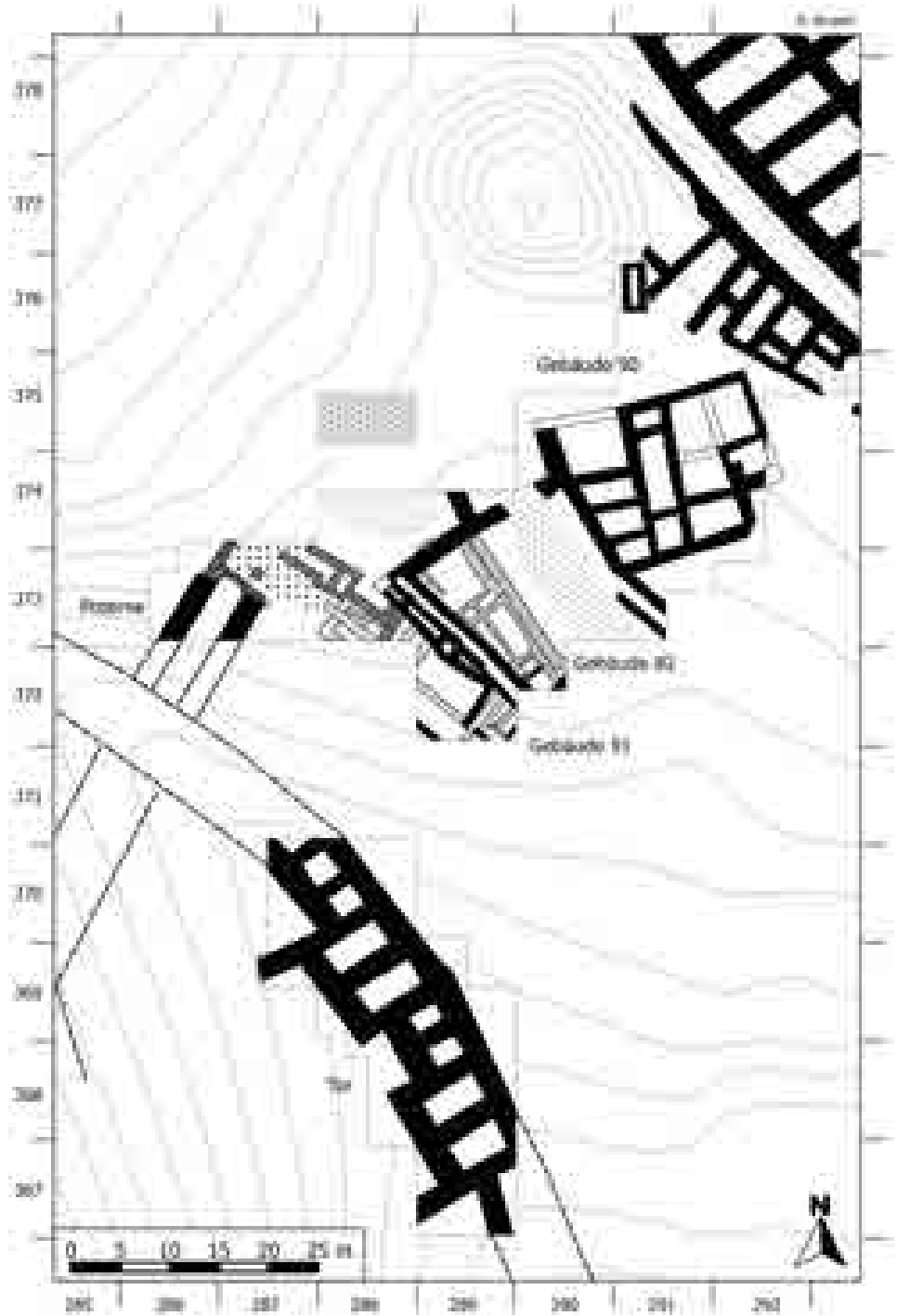
Süel 2008: M. Süel, *Bir Hitit Başkenti Ortaköy Şapınuva* (Ankara 2008)

Woolley 1955: L. Woolley, *Alalakh: an Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949* (Oxford 1955)

Resim 1: Hattuša'nın Aşağı Şehrin kazılar başlamadan önceki hali

Resim 2: Kesikkaya'nın kuzeyindeki alanın şematik planı (10/2013'deki durumu).

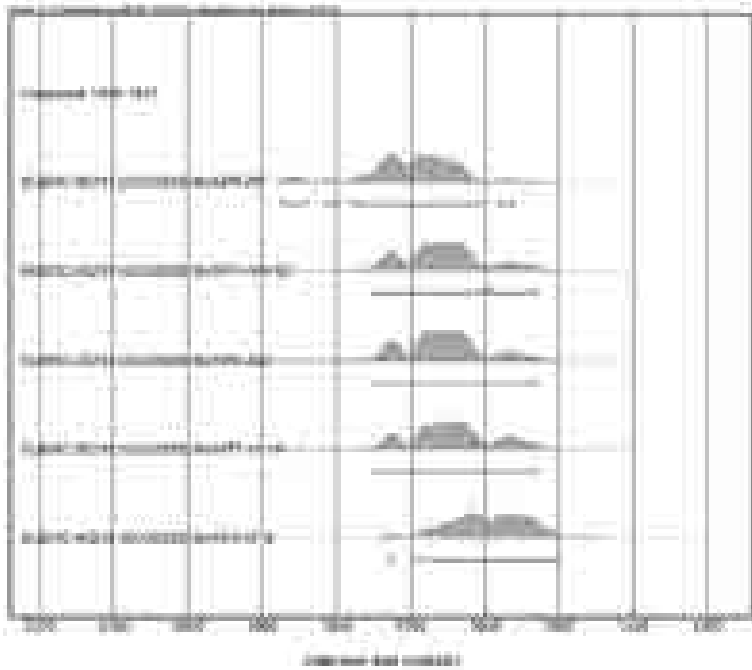
Resim 3: Kesikkaya'nın kuzeyindeki alanındaki değişik mimari safhaları durumu).

Resim 4: Kesikkaya'nın kuzeyindeki alanın kuzey kısmının hava fotoğrafı. Merkez mekanlı yapı koyu tonda gösterilmiştir).

Resim 5: 91 nolu yapının altındaki tabakalanması

Resim 6: Aşağı Şehrin kuzeyinde bulunan radiokarbon tarihlendirmelerinin sonuçların grafiği.

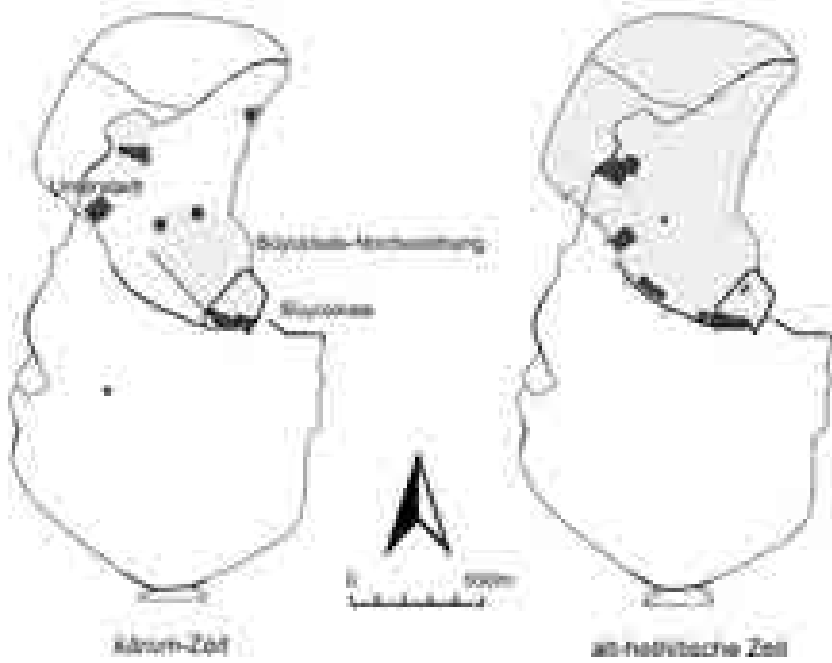
Resim 7: Aşağı Şehirin Hitit Dönemi'ndeki görünümünün grafik rekonstrüksyonu sonuçların grafiği.

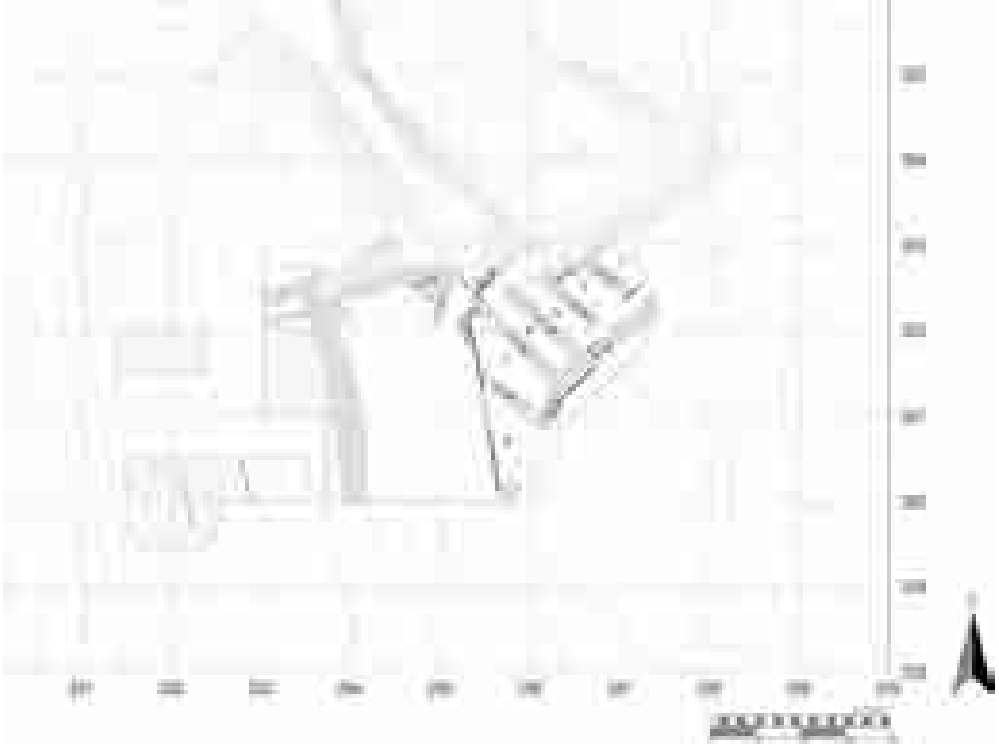
Resim 8: Aşağı Şehirin güneyden görünümü

Resim 9: Kazılar başlamadan önce Kesikkaya

Resim 10: k̄arum dönemi ile eski Hitit Dönemi'nde şehrin gelişimi

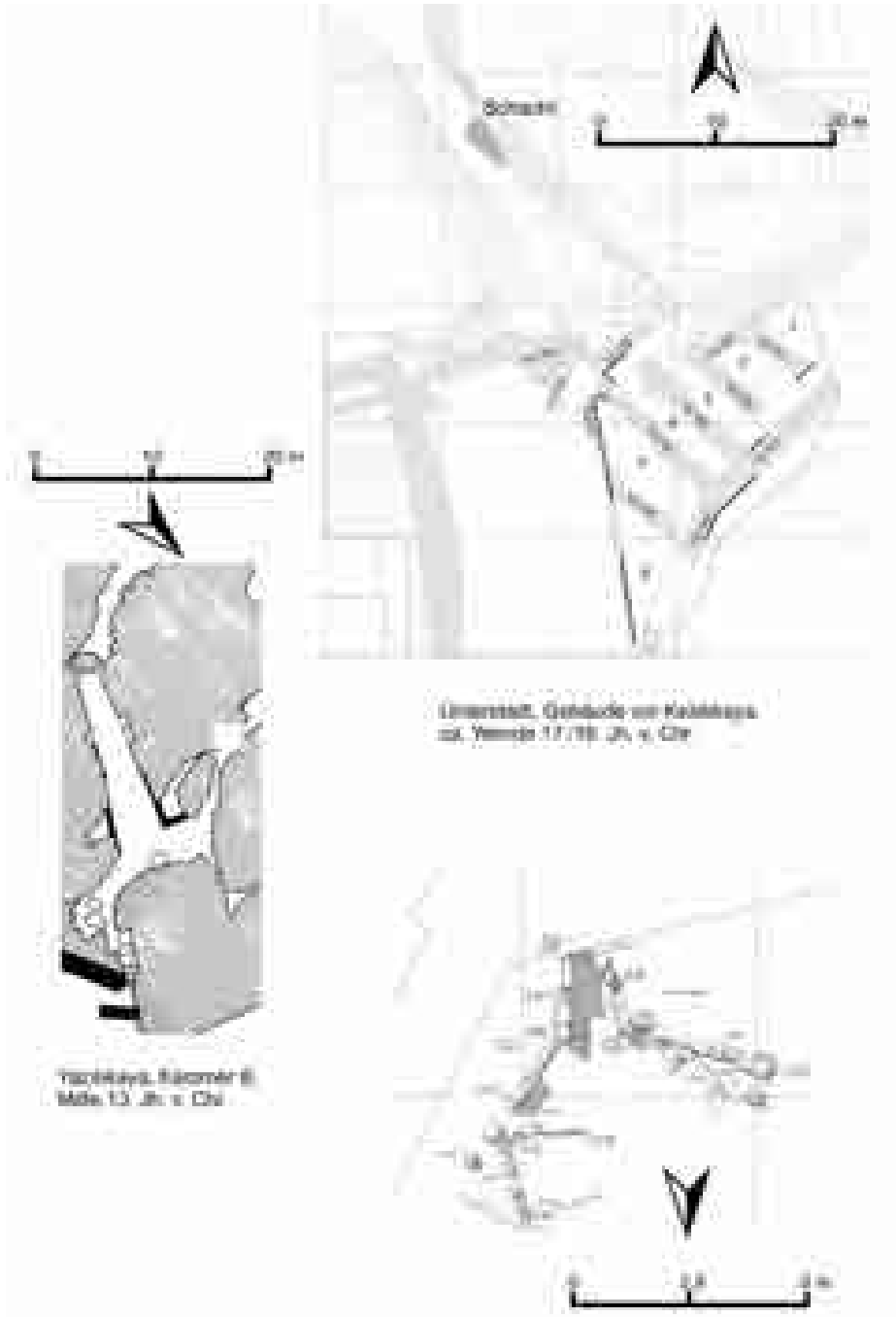
Resim 11: Kesikkaya'nın güneyindeki yapılaşma.

Resim 12: Ortostatlı duvarın kuzey kısmı

Resim 13: Kesikkaya'nın güneyindeki kazıların havadan görünümü (10/2013)

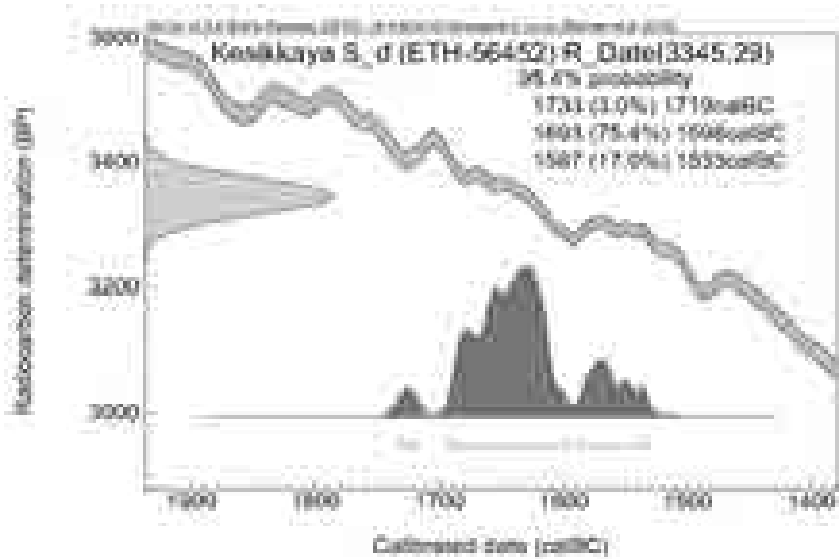

Resim 14: Kesikkaya'nın güneyindeki yapının Yukarı Şehir'deki 2 nolu oda ile Yazılıkaya B odasıyla karşılaştırılması

Resim 15: Kesikkaya'nın ortasındaki koridorun genel görünümü; kaya oyulmuş çukur resmin solunda görülür.

Resim 16: Kesikkaya'nın güneyindeki yapıda bulunan radiokarbon tarihlendirmenin kalibrasyon çizelgesi

2014 YILI BULUNTULARININ IŞIĞINDA ESKİYAPAR

* İbrahim Tunç SİPAHİ

Çorum ve diğer çevre illerdeki Hitit merkezlerinin adeta bir kavşak noktasında (Res.1,2) yer alan Eskiypar Höyük'te 2010 yılında başlanan üçüncü dönem kazılarının ilk beş yıllık aşaması tamamlanmıştır.¹ Bu süreçte Eskiypar höyüğün kuzey kesiminde (KD sektörü) yürütülen kazılarla Höyük için genel bir kronolojik sıralama gerçekleştirilebilmiştir. Bu süreçteki arazi uygulamalarını ve belli başlı sonuçlarını dört madde altında sıralayabiliriz:

1. 2010 yılında eski planların ve yaptığımız arazi değerlendirmelerinin ışığında Eskiypar Höyüğün güncel bir topografik planı çıkarılmıştır. Höyük yüzeyi plan üzerinde KB, KD, GB ve GD sektörlerine ayrılmıştır. Bunlardan KB sektöründe basamaklama yöntemi ile oluşturulan "A" açmasında kazılara devam edilmiştir. Devam eden kazılarda, Demir ve Hitit Çağlarını kapsayan 6 mimari seviye belirlenmiştir.² Her döneme ait karakteristik eserlerin yanında kabartmalı vazo parçaları Eski Hitit seviyelerinde artmıştır. Bunlardan bir tanesindeki boğa başlı Hititli tasviri kendisini ayırmıştır.³ Bu parça ile Eskiypar'ın diğer parçaları ve Eskiypar'ın Eski Hitit Çağı boğa kabartmalı vazosuda dikkate alınarak; İnandık Tepe, Bitik tarzındaki vazoların tipolojik ve kronolojik bir sıralaması 2014'te yapılmıştır.⁴

2. 2011'de, 2010 yılı çalışma sonuçlarının ışığında kazılara devam edilmiştir.2010'da belirlenen 6. seviyenin M.Ö.2. bin yılın başlarına ait olduğu kesinleşmiştir.⁵ Daha alttaki 7. seviyede Eski Tunç Çağı'na ait mimari izler ve aynı

* Prof. Dr. İbrahim Tunç SİPAHİ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, Sıhıhye 06100/ANKARA, tuncsipahi@gmail.com.

¹ Önceki yıllarda höyükte yapılan kazıların ilk aşaması, Ankara Arkeoloji Müzesi tarafından yapılmış birinci dönem; Çorum Müzesi tarafından sürdürülen kısa dönemli olan ikinci dönem; son olarak tarafımızdan sürdürülen kazılar üçüncü dönem olarak tanımlanmıştır. Özellikle eski veya yeni dönem kazı şeklinde bir ifade kullanılmamaya dikkat edilmiştir. Bu vesile ile tüm Eskiypar Kazılarına emek ve destek verenlere teşekkürlerimi iletirim. Üçüncü dönem kazılarımız Bakanlar Kurulu'nun 30.06.2010 gün ve 2010/683 sayılı izni ile başlatılmıştır ve diğer ayrıntılar için Sipahi 2011, T. Sipahi, "Eskiypar Kazıları", 1. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, 79-92, 80,81.

²Sipahi 2011, 79.

³Sipahi 2014a, "An Addition to Old Hittite Relief-Vase Art: A bull-Headed Man" from Eskiypar", Arkeoloji ve Sanat 145, 35-44, 35.

⁴Özellikle Eskiypar'da birinci dönem kazılarında bulunan boğa kabartmalı vazo bu gelişim sürecinin Eski Hitit Çağı'na geçiş aşaması için önem taşımaktadır; Sipahi 2014b, "Son Yıllardaki Çalışmaların ve Buluntuların Işığında Eski Hitit Vazoları Üzerine Değerlendirmeler", Anadolu 40, 21-43, 31.

⁵Bu seviye kuzey kesimde incelmekle birlikte doğu ve batı kesimlerinde daha kalın bir kesit verecektir. Bu safhanın şiddetli bir yangına işaret eden kesiti, kuzey yamaç boyunca izlenebilmektedir. Esas olarak Assur Ticaret Kolonileri Çağı ile paralel olan bu safhanın ayrıntılı ayrımının, kazılarımızın KD sektörüne doğru genişleyerek, "C" sondajının büyütülmesi ile mümkün olabileceği düşüncesindeyiz. Eskiypar Höyüğü'nün üzerindeki evlerin 1980'li yıllarda taşınmasına rağmen kamulaştırma konusunda işlemlerin nihayete erdirilmemesi nedeniyle bir çok arsa eski sahipleri

döneme ait seramikler tespit edilmiştir. Böylece “A” açmasının en alt seviyesindeki Eski Tunç Çağı mimarisini, oluşturmaya başladığımız kronolojik sıralamamıza dahil edilebilmiştir. Bu arada “A” açması, orta kesimlerinden itibaren doğu ve batı yönlerinde genişletilmiştir. Özellikle doğu kesimde ortaya çıkan ve sonradan “A” olarak tanımladığımız taş döşemeli yapının molozu içinde Orta Hitit yazı karakteri taşıyan bir tablet parçası bulunmuştur.⁶

3. 2012 yılında “A” açmasının doğu kesimindeki genişlemeye devam edilmiştir. 2011 yılında tabletin bulunduğu 2. seviyedeki bina “A” yapısı olarak; onun bir alt seviyesinde ortaya çıkan bina ise “B” yapısı olarak adlandırılmış ve bu yapının doğu ve batıya doğru yayıldığı belirlenebilmiştir.⁷ Ayrıca 2011 yılında “A” yapısında bulunan Orta Hitit tabletindeki Arinna ve Tahurpa kent isimleri vesilesiyle Eskiyaar ve Boğazköy arasındaki en uygun yol güzergahı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Boğazköy ve Alacahöyük arasındaki en uygun güzergah da haritada verilmiştir.⁸

4. 2013’deki kazılarda höyüğün kuzey kesimindeki kültürel katmanların doğu ve batı yönlerinde kot farklılıkları belirginleşmiştir. Doğü kesimdeki birinci dönemde belirlenen Eski Hitit Çağı tabakalarının höyüğün kuzey kesimine doğru yükseldiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla höyüğün doğusunda, Eski Tunç Çağı’nın en üst seviyesinin daha alt kotta olduğu belirlenmiştir. 2013’te Demir Çağı seviyesi “A” açmasının orta kesimlerinde farklı noktalarda takip edilebilmiştir. Kazılar sırasında ortaya çıkarılan buluntulara ve parçalanmış kemiklere dayanılarak burada bir Demir Çağı mezarlığının olabileceği öne sürülmüştür.⁹ Demir Çağı mimarisinin büyük ölçüde tahrip edildiğinden küçük adacıklar halindeki alanlarda plan vermeyen mimariye ait kalıntılar ancak tespit edilebilmiştir. 2013 yılı ile birlikte ilk beş yıllık projemiz büyük ölçüde tamamlanmaya başlamıştır ¹⁰ (Res.4).

2014 yılında (Res.3,5) ilk olarak XXXVII/29,30 plan kareleri içeren doğu genişlemesinde (B Alanı); XXXI-XXXIII/31-36 plankarelerini içeren birinci dönem kazı alanında (E Alanı);XXXVI-XXXVII/26-27 plankarelerini içeren merkez alanda (D Alanı) alanlarında kazılara devam edildi.¹¹ “B” alanındaki doğu genişlemesinin amacı 2010 yılından itibaren ortaya çıkarılmaya başlanan Orta Hitit “A” yapısının sınırlarının ve devamlılığının tespit edilmesiydi¹² (Res.9). “A” yapısının mimarisi

---

üzerinde görünmektedir. Dolayısıyla “C” sondajının batıya doğru genişletilmesi ve KB sektöründe kazıların sürdürülmesi, söz konusu arsaların kamulaştırılması ile mümkün olabilecektir. Kazılarımıza şimdilik daha önce kamulaştırılmış olan KD sektörünün sınırları içinde devam edilmektedir.

⁶ Sipahi 2012, T.Sipahi, “2011 Yılı Eskiyaar Kazısı”, 2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, 45-62, 45.

⁷ Sipahi 2013, T.Sipahi, “Hitit Çağında Eskiyaar”, 3. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, 61-74, 61, 65.

⁸ Sipahi 2013, 66, 73. Alaca Höyük Boğazköy ve Eskiyaar Boğazköy eski yol güzergahları artık belirgin hale gelmiştir. Özellikle Eskiyaar ve Boğazköy arasındaki geniş alanda dört yıl boyunca sürdürdüğümüz yüzey araştırmasında söz konusu güzergahı destekleyen Hatti ve Hitit yerleşimleri ve istasyonları tespit edilmiştir.

⁹ Sipahi 2014c, T.Sipahi, “2013 Çalışmalarının Işığında Eskiyaar Kazıları”, 4. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, 45-58, 48.

¹⁰ Sipahi 2014c, 45.

¹¹ Verilen plankare değerleri, en son oluşturduğumuz topografik plana göre hazırlanmıştır. “A” alanı ise 2010 yılında ilk kez kazılara başladığımız ana açmamızdır.

¹² Sipahi 2014c, 4

çok düzgün olarak ortaya çıkmadıysa da mevcut duvarlarından farklı bir bina olduğu anlaşılmıştır. Doğuya doğru genişleyen “B” açması Orta Hitit binasının bu kesimde kademeli olarak devam ettiğini bize gösterdi. Sürdürülen kazılarda söz konusu binanın orta büyüklükteki bir odasının planı tamamlanmıştır. Bu odanın çeşitli seviyelerinde dağınık olarak görülen yanık izleri, cüruf parçaları ve son olarak içinde cürufuyla birlikte bulunan bir pota parçası, “A” yapısının bu kesiminde maden üretimi ile ilişkili bir alanın varlığını ortaya koymuştur. Bu odanın temelleri bir alttaki Eski Hitit yapısı üzerine oturmuştur. Altındaki Eski Hitit yapısına doğru açma derinleştirildiğinde, Eski Hitit ve Orta Hitit yapıları arasında bir boşluğun bulunmadığı görüldü. Yapılan çalışmalar sonucunda, “A” yapısının doğu kanadındaki odalarda tespit edilen tahribatın nedenini açıklayan bronz bir Hitit zırh pulu ile bronzdan bir Hitit ok ucu bulunmuştur (Res.10). Bu yapının da altındaki 3. seviyede ortaya çıkan duvarlar izlenerek bir başka Eski Hitit yapısı tespiti edilmiştir. Dikdörtgen planlı iki odası belirginleşen bu yeni yapının (Eski Hitit son safha) bir odasının tabanının taş döşemeli olduğu anlaşılmıştır. Daha önce bu yapıya “C” binası tanımı yapılmakla birlikte, son haliyle bu bina “D” olarak yeniden adlandırılmıştır. “C” binası ismi ise birinci dönem kazı çukurundaki (E alanı) büyük yapıya verilmiştir.

Böylece 2010 yılından itibaren ortaya çıkarmaya başladığımız 3. seviye Eski Hitit “B” yapısından¹³ sonra ikinci bir Eski Hitit Çağı yapısı tespit edilmiş oldu. Her iki yapının arasında mimari bir bağlantı olup olmadığı hususunda için belirgin bir iz şimdilik tespit edilememiştir. “B” yapısındaki taş döşemeli taban; üstteki “A” yapısında da mevcuttur ve gelenek devam etmiştir. Daha önceki dönemlerde belirtildiği ve bizim de vurguladığımız üzere höyüğün kuzey, kuzeydoğu ve doğu kesimlerinde idari ve dini yapıların var olduğu görüşü; bu buluntularla güç kazanmıştır.

Eskiyapar’da 1968 yılı kazılarında (birinci dönem) oluşturulmuş molozlu toprak yığınları höyüğün görüntüsü açısından hoş olmayan bir durum sergiliyordu. Bu yığınların boşaltılması ve düzenlenmesi 2014 yılı kazı programına alınmış, işlem büyük ölçüde tamamlanmıştır (Res.6,7). Ayrıca birinci dönem kazı alanındaki mimarinin yenilenmesi çalışmalarımız sırasında bu kesimdeki temel derinliğinin tespiti ve zemin suyunun duvarlara olası olumsuz etkilerinin belirlenmesi de amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapının içinde duvar hizasında zeminden aşağı doğru 1 X 4 metrelik bir çukur açılarak yaklaşık 1 metre derinliğe inilmiştir. Herhangi bir mimari ize rastlanmayan bu çukurda arazi taban suyu ile karşılaşılması. Dolayısıyla kuzey açmamızda aynı seviyede çıkmaya başlayan taban suyunun burada gelmemesi, önümüzdeki yıllarda bu kesimde derinleşebileceğimizi göstermiştir. Temizlik ve onarım çalışmalarımızı sürdürdüğümüz, “E” alanında ilk dönem kazılarında ortaya çıkarılan mevcut taş sıralarının, yapılara ait temellerinin son iki sırasına ait olduğu anlaşılmıştır. Açılan çukurdaki kesitin değerlendirilmesiyle bu yapı temellerinin alt

¹³Sipahi 2014c, 46.

seviyesinde büyük taş bloklarının bulunmadığıda anlaşılmıştır. Böylece biraz daha kuzeydeki iri taş bloklu temellerin biraz daha geç safhaya ait oldukları belirginleşmiştir. Tespitler ve belgelendirmeden sonra sondaj çukuru kendi toprağı ile kapatılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda birinci dönem kazı alanındaki (E alanı) duvar dokusunun en az üç seviye sergilediğı kesinleşmiştir (Res.7). Resimde görülen en alt seviyedir.

Eskiyapar'da varlığı zaten bilinen Eski Tunç Çağı tabakalarının geniş ölçekte açılarak sergilenmesi devam eden bir başka hedefimizdir. Ayrıca devamlı vurguladığımız üzere Eski Tunç Çağı'ndan M.Ö.2. bin yılına geçiş aşamasının tespiti de önem taşımaktadır. Hedeflenen bu uygulamanın Eskiyapar'ın da bulunduğu Hatti-Hitit çekirdek bölgesinde, M.Ö.3. bin yılın son çeyreğı ile M.Ö.2. bin yılın ilk çeyreğı için değerli ve destekleyici bilgiler sağlayacağını düşünüyoruz.

Yine bu alanın güneyinde kalan ve birinci dönem kazı sezonunda ortaya çıkarılan büyük bir yapının temelleri ("C" yapısı) sağlamlaştırılmış ve planı anlaşılır hale getirilmiştir. Yapının paraleli Boğazköy'deki bir binadır (Meşedi Binası olarak adlandırılan yapı). Eskiyapar ve Boğazköy yapılarının ölçüleri birbirine yakın olup aralarında yön birliğı de mevcuttur. Eskiyapar "C" yapısının 2015 yılında düzenleme ve yenileme çalışmalarına devam edilecektir.

"E" alanında devam edilen düzenleme çalışmalarıyla eşgüdümlü olarak "B" açmasının orta kesimindeki kazılara ve temizlik faaliyetlerine devam edilirken (XXXIII/29),bir Demir Çağı mezarı ile karşılaşmıştır (Res.13). Bahsi geçen ve 1. seviyedeki Demir Çağı mezarı;bir kadına ait düz toprak mezardır. Kemikleri oldukça tahrip olmuş durumda ortaya çıkarılmıştır. Hoker tarzda gömüldüğü anlaşılan bireyin altın küpeleri, gümüş ve altın boyunlukları, bronz, kemik ve fritten oluşan kolye taneleri insitu bulundu. Ayrıca baş hizasında bronz iğneleri ortaya belirlendi (Res.14). Bronzların büyük kısmı yoğun oksidasyona uğramıştır. Başının üst kesiminde kireçtaşında yapılmış ve çok tahrip olmuş durumda, M.Ö.2. bin yıldan tanıdığımız tarzda bir damga mühür yer almaktaydı. Bu mühür, zamanında Demir Çağı mezarı için çukur açılırken, bir alttaki Hitit tabakalarının molozundan bulunmuş olmalıdır. Bu mezar Demir Çağında Eskiyapar'ın refah seviyesi hakkında bize yeni bilgiler sağlamıştır. Bu mezar ile bölgenin Demir Çağ'ı ölü gömme adetleri hakkında ayrıntılı bilgiler sağlanmaya başlanmıştır. 2013 yılında öngördüğümüz üzere höyüğün bu kesiminde bir Demir Çağı mezarlığı mevcut olmalıdır. Mezardaki iskeletten kalan kemiklerin ön çalışması merhum Prof.Dr.Ayhan Ersoy tarafından yapılmıştır.¹⁴ Mezarın içindeki iskelet ve hediyeleri belgelenip, kaldırıldıktan sonra derinleşmeye devam edilmiştir. Bu kesimde, alt seviyelerden toprak tahliyesini sağlayabilmek amacıyla toprak bir rampa oluşturulmuş, bu çalışmalar sırasında bronz iğneler, bronz

¹⁴2014 Aralık ayında kaybettiğimiz dostumuz, ekip üyemiz ve dönem arkadaşımız Prof.Dr. Ayhan Ersoy'u rahmetle anıyorum. 2015 yılında diğer bir acı kaybımız hocam Prof. Kutlu Emre'dir. Kendisinden Hitit Arkeolojisi konusunda kazandığım bilgiler ve Kültepe okulundan aldığım çalışma disiplini bugünkü bilimsel misyonumun temelini teşkil etmiştir. Hocamı saygı ve rahmetle anıyorum, her ikisi de ışıklar içinde uyusun.

eser parçaları (çok tahrip olmuş durumda), ağırşaklar bulunmuştur.

Temizliği ve yenilenmesi devam eden “E” alanında bir Erken M.Ö.2. bin testisi (Res.8), “B” alanında bir Eski Hitit çanağı ele geçmiştir (Res.11). “A” yapısına ait olduğu tespit edilen bu çanak Orta Hitit Çağı özelliği taşımaktadır.¹⁵ Ayrıca çok sayıda ağırşak, yapı molozunun içinde bulunmuştur (Res.12). Bu alandaki metalurjik açıdan en ilginç buluntu ise daha önceki satırlara vurguladığımız gibi içinde bronz döküm kalıntıları kalmış (kırık) küçük bir döküm potasıdır. “A” yapısında bulunan ve bronz döküm kalıntıları içeren pota, binanın Orta Hitit Çağındaki madencilik faaliyetleri ile ilişkisini ortaya koymuştur. Bunların yanı sıra “A” yapısında önceki yıllarda ortaya çıkarılan bronz eser az sayıda değildir ve her yıl binanın metal eser envanteri artmaktadır.¹⁶

Ekibimizin Sanat Tarihi alan uzmanı Yrd. Doç. Dr. Muhammet Görür’ün açma sorumluluğundaki “D” alanında sürdürülen kazılar sırasında Bizans dönemine ait olduğu tespit edilen ve daha sonra kullanımının devam ettiği anlaşılan binanın 2014 yılı kazısı tamamlanmıştır. “E” yapısı olarak tanımlanan bu binanın Osmanlı Çağı’nda tamir edildiği ve sonrasında da kullanıldığı şimdilik düşünülmektedir.¹⁷ Mevcut izlerden yapının bazı kesimlerinin modern köy evinin kömür deposu olarak kullanılmış olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla yapının bu kesimi korunmuş durumdadır.

2014 sezonunun sonunda, 2010’da kazısına başlanan “A” açmasından doğuya doğru olan genişleme daha da büyütülmüş yaklaşık 600 metrekarelik bir alanda ortalama 4 metre derinliğe inilmiştir. Böylece 2015 yılı sezonu için geniş ve rahat bir kazı alanı oluşturulmuştur. Kazı sezonunun son günlerinde “A” açmasının batı kesimindeki “C” sondaj alanı yeniden düzenlenmiş ve höyüğün KB sektöründe üçüncü dönem kazılarının stratigrafik göstergesi durumundaki ana kesit elden geçirilmiştir. 2013 yılında bu açmanın jeotekstil ile kapatılmış olması, kesitin çok iyi korunmasını sağlamıştır. Ayrıca 7. seviyedeki Eski Tunç Çağı tabakası, burada yükselen zemin suyunun içinde kaldığından, açma geçici olarak kazı toprağı ile örtülmüş, kazı çukurunda kış aylarında yoğunlaşan suyun göllenmeye ve tahribata neden olmaması için tedbir alınmıştır. Eskiyaapar 2014 yılı kazı sezonunda, birinci dönem kazı sonuçlarının ışığında 2010-2014 arasındaki kazılarımızın stratigrafik ve kronolojik değerlendirmelerine dayanılarak, Eskiyaapar Höyük için kalıcı bir kronoloji

¹⁵Bu çanak dönemi için ince ve kaliteli bir işçiliğe sahiptir ve bulunduğu yapının önemini de vurgulamaktadır. Orta Hitit tabakasında, Eski Hitit’ten tanıdığımız parlak perdahlı seramik yerini daha sade görünümlü seramiğe bırakmaktadır.

¹⁶ Orta Hitit Çağında dini ve idari niteliği olduğunu düşündüğümüz bu yapı malesef tam planı ile ortaya çıkarılamamıştır. Üst seviyedeki demir Çağı, söze konu tahribatın en büyük nedenidir. Ayrıca bu kesimde nispeten düzgün ve iri taş duvarlı yapıların varlığı, Roma ve Bizans yapılarının taş ihtiyacı için iyi bir kaynak teşkil etmiştir. Eski Tunç Çağı’ndan itibaren her dönem bir seviye daha yukarıya devşirilen duvar taşları en son günümüz köyünün duvarlarına kadar ulaşmıştır.

¹⁷Söz konusu yapının en büyük şanssızlığı höyüğün en üst seviyesinde yer almış olmasıdır. Köy evleri yapılırken duvarları büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

tesis edilmiştir.¹⁸ Eskişehir’de düzenleme ve yenileme ağırlıklı olarak devam edilen 2014 yılı kazısında, yayın ve belgelendirme çalışmaları da ön plana çıkmıştır. Bugüne kadar gerçekleştirilen kazılarda, gelecekteki örenyeri düzenlemeleri için gerekli altyapının oluşturulması yönünde deçaba harcanmıştır. İlk beş yıllık plan kapsamında yürütülen Eskişehir 2014 kazısı sırasında bulunan 44 envanterlik eser müzeye teslim edilmiş (Res.15),8 etütlük eserin kazı deposunda muhafazası için gerekli prosedürler gerçekleştirilmiştir.

---

¹⁸Sipahi 2014c, 31.

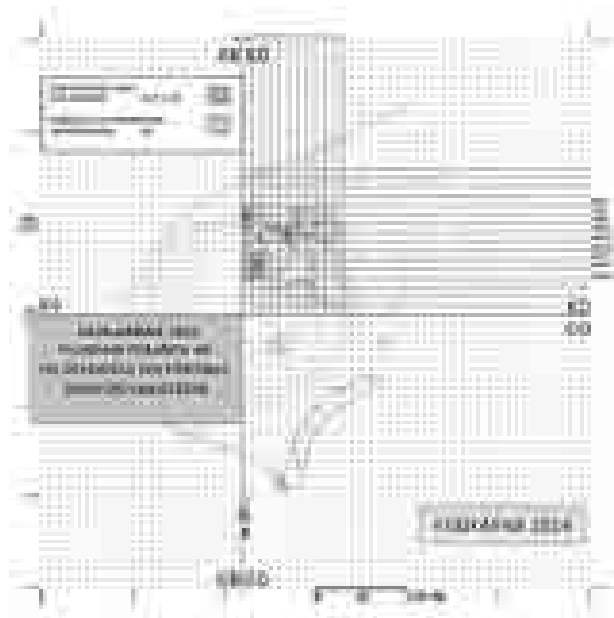

Res.1

Res.2

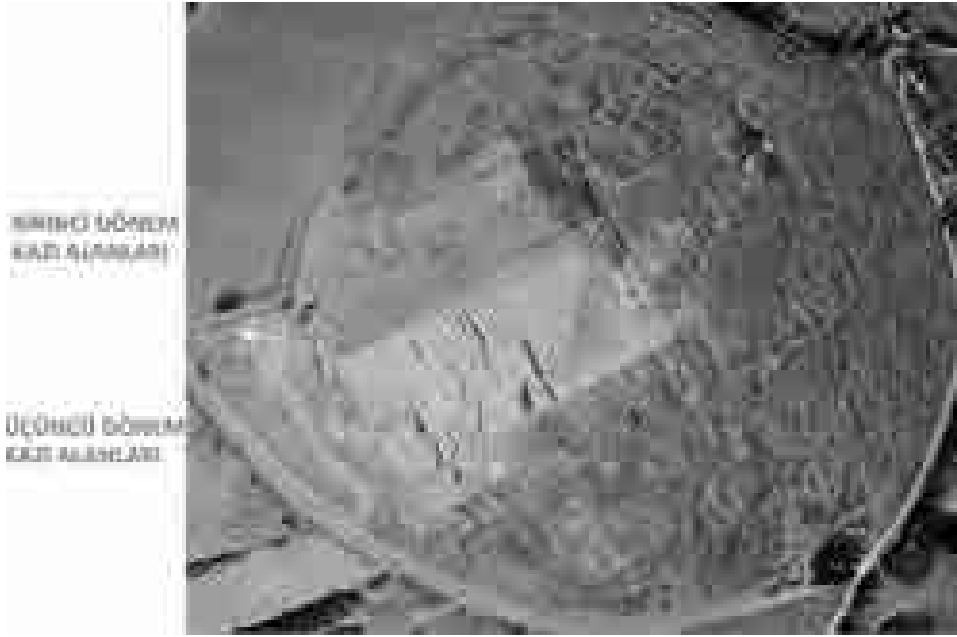

Res.3

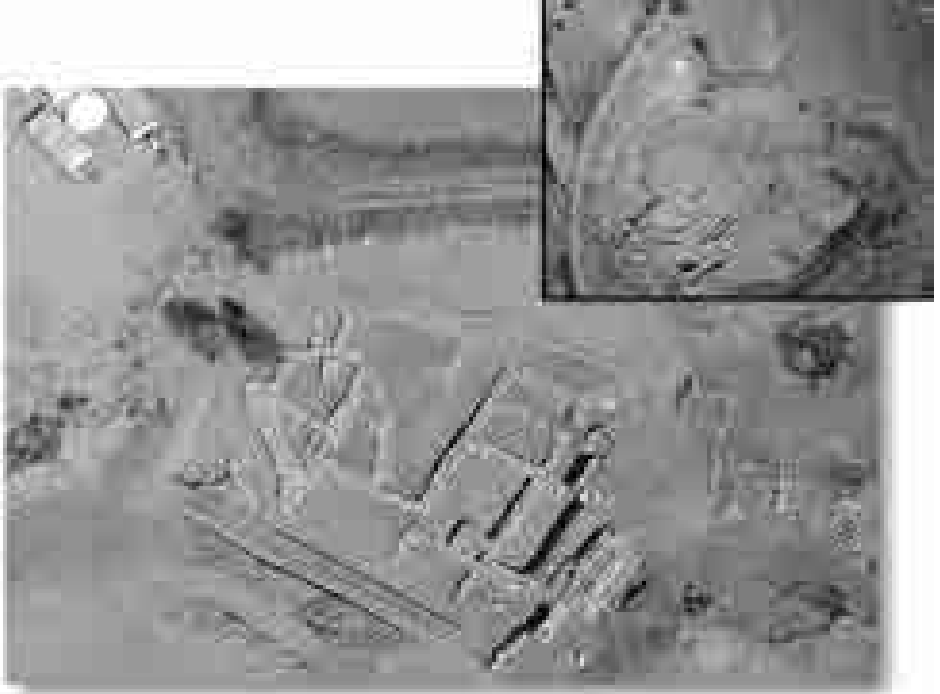
Res.4

Res.5

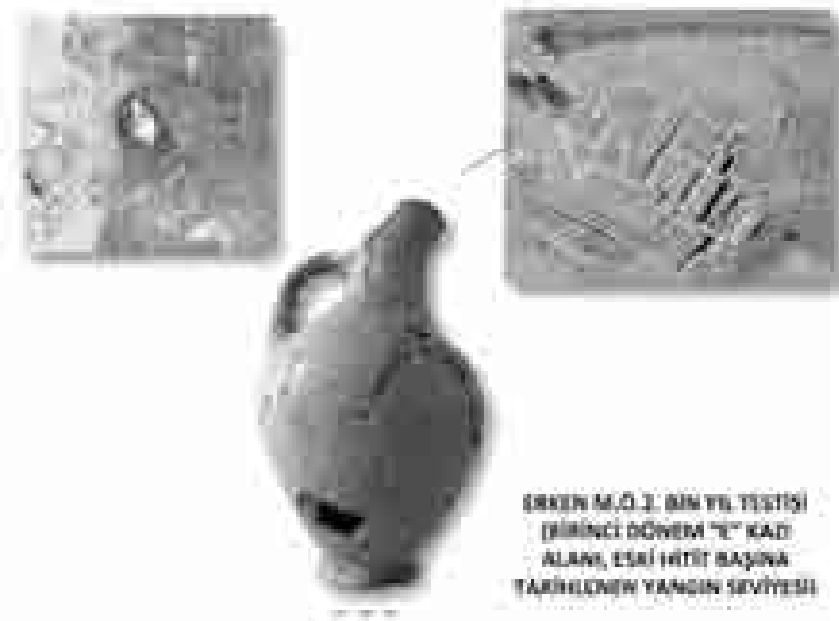

Res.6

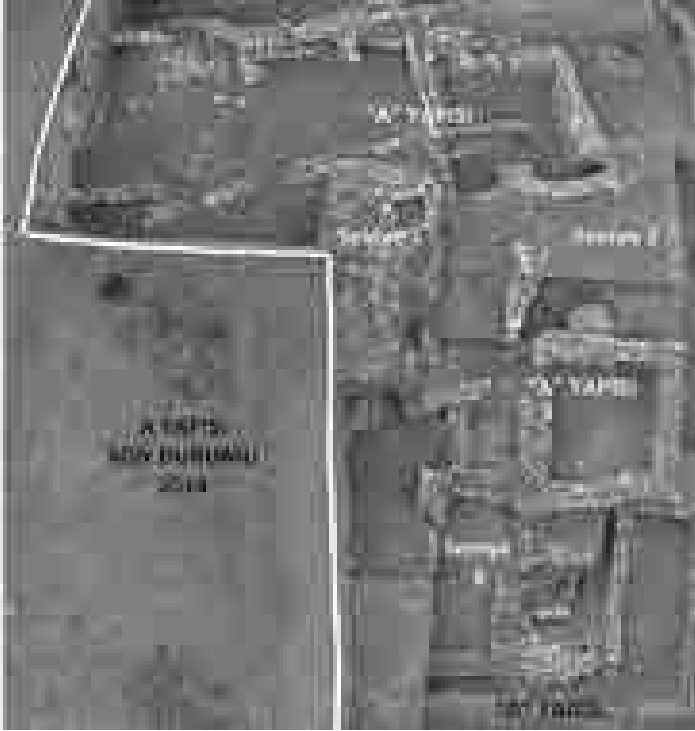
TEMİZLENEN VE DÜZENLENEN BİRİNCİ DÖNEM ESKİ KAZI AÇMALARINI SON DURUMU TİYATRİ ZARFI

Res.7

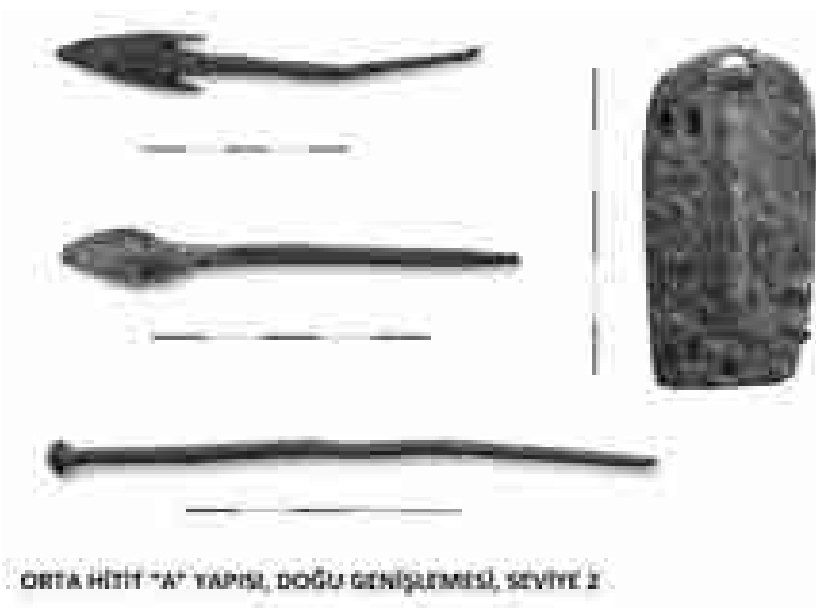

ERKEN M.Ö. 3. BİN YIL TESTİSİ
[BİRİNCİ DÖNEM "E" KAZI
ALANI, ESKİ İHTİT BAŞINA
TARİHLENEN YANGIN SEVİYESİ]

Res.8

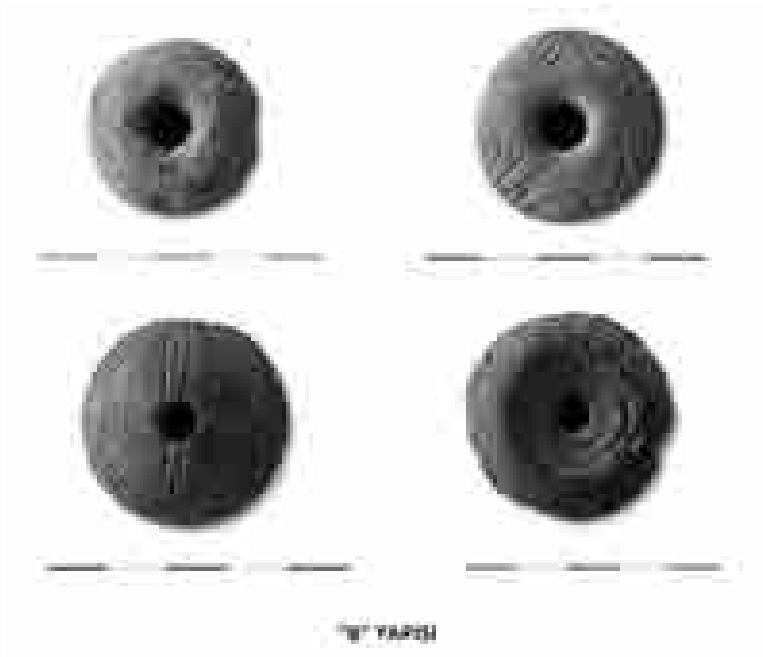
Res.9

Res.10

Res.11

Res.12

Res.13

Res.14

Res.15

ORTAKÖY-ŞAPINUVA 2014 KAZI ÇALIŞMALARI

* **Mustafa SÜEL**

Ortaköy-Şapinuva 2014 yılı çalışmaları depo, kazı, konservasyon, restorasyon, jeofizik çalışmaları, deprem araştırmaları ve çevre düzenlemeleri olarak gerçekleştirilmiştir.

Şapinuva Hitit kentinde kazı çalışmalarının başlangıcından itibaren dikkatle takip ettiğimiz hususların başında iki konu gelmiştir. Bu konulardan birincisi stratejik olarak iyi bir noktada konumlanan ve güçlü bir askeri güce sahip bu büyük şehrin bir anda yok olmasıdır. Şapinuva’da bir düşman saldırısının olduğu ne yazılı kaynaklarda ne de maddi buluntularla ispat edilememektedir. Bu husus aklımıza bir doğal afetin varlığını getirmektedir. Bu düşünceden yola çıkılarak bu konunun uzmanlarının da yardımı ile birkaç yıldır çeşitli araştırmalar yürütmekteyiz.

İkinci konu ise, üst tabakada karşılaştığımız mimarinin alt evre veya evrelerindeki yapı katlarının incelenmesidir. Gerek Ağılönü kutsal alan çalışmalarında gerekse Tepelerarası’ndaki araştırmalarımızda bu konuda önemli neticelere ulaşılmıştır.

Ağılönü çalışmalarında, Bina 3’ün yanarak ortadan kalkması ve bu enkazın üzerine zeminle ilgili sıkıntuların giderilerek hemen aynı planda Bina 4’ün inşa edilmesi ve buna paralel olarak kurban çukurlu alanın yeniden düzenlenmesi dikkat çekici olmuştur.

Bina 3 sağlam temellere sahip, özenle inşa edilmiş bir yapıdır. Bugün dahi temelleri ve kalın kerpiç duvarlar ile ahşap taşıyıcı sisteminin izlerini görmek mümkündür (Res.1). Yapılan törenlerde kullanıldığı anlaşılan bu yapının yangınla sonlanmasının incelendiğinde doğu-batı yönünde bir yer hareketiyle adeta itildiği ve bunun sonucunda binanın ağır çatısının etkisiyle taşıyıcı sistemin görev yapamaz hale geldiği, yıkılmanın sonucunda çıkan yangın ile bugünkü hale geldiği anlaşılmaktadır. Bu neticeyi Ağılönü yerleşkesindeki bütün mimarilerde görmekteyiz.

Şehrin kuzey sur duvarının ötesinde içinde zayıf bir dere bulunan derin bir vadi ile ayrılan ve izole bir bölge olan Ağılönü kutsal yerleşkesinde ve şehrin sırtını dayadığı tepeler üstündeki Fığla mevkiindeki kale yapılarında da bu yangın gözlemlenmektedir. Özellikle Ağılönü çalışmalarında tespit edilen bir kısım bulgular bu konunun aydınlanmasında bizim için yol gösterici olmuştur.

Şehir bir anda ve büyük bir yangınla ortadan kalkmış olmalıdır. Bu bir tek yapının yangını değildir. Bütün şehri kapsayan ve bir anda çıktığı anlaşılan yangın,

* Dr. Mustafa SÜEL, Uludağ Üniversitesi, Tarih Bölümü, emekli öğretim üyesi.

taşıyıcı sistemleri kalın ve kaliteli kereste olan binaların temellerinde inşaat malzemesi olarak kullanılan taş malzemede büyük etki yaratmıştır. Ateş ile ortaya çıkan sıcaklık neticesinde taşların yüzeylerinde erimeler olmuştur. Yangın bir yerde başlayıp yayılmıştır düşüncesi yukarıdaki anlatımımıza bakarak çok zayıftır.

Ağılönü'nde açığa çıkarılan yapılar incelendiğinde bina temellerinin doğu batı yönünde bir itme ile savrulduğu görülmektedir (Res.2). Bina temelleri batı yönünde dik gelen duvarlar yer yer 20 cm. kadar itilmiştir (Res.3). Bu tespitten sonra, Prof. Dr. Mahmut Drahor ve ekibiyle birlikte, Kuzey Anadolu fayına yakın olmakla birlikte, bu denli bir kırılmanın etki sahasının direkt olarak Ortaköy platosu ve vadisi olduğu gözlenen bir başka deprem yapıcı fayın olması gerektiği düşünülmüş ve bu fayın tespit yolunda araştırmalara başlanılmıştır. Bu bölgede MTA tarafından kuzeyde Mecitözü'nde ve güneyde Aydıncık'ta çalışmalar yapıldığı ancak Çekerek'ten gelen ve Şapınuva'nın üzerinde bulunduğu Ortaköy vadisinin incelenmediği ortaya çıkmıştır. Şu ana kadar yapılan jeofizik ve jeofizik esaslı kazı çalışmalarından alınan neticelere göre, vadi içinde ve her iki yanda Alan ve Karadağ'da olmak üzere doğu-batı yönlü birçok fay hattı tespit edilmiştir. Anlaşıldığı kadarı ile Çekerek veya daha geride bir noktada başlayıp Kırıkkale istikametinde uzanan büyük bir kırık mevcuttur. Bu şimdilik uyuyan bir fay olmakla birlikte aktif bir faydır ve bu tip fayların uzun aralıklarla en az 7 kuvvet civarında deprem yarattığı kabul edilmektedir.

Diğer ele aldığımız konu bir düz yerleşme olan Şapınuva'daki evrelerdir.

2014 yılı Ortaköy kazılarına ilk olarak Ağılönü bölgesinde başlanmıştır. 2013 yılında Ağılönü kutsal alanındaki düzlükte kurban çukurlarının yayılması ve bu kurban alanının etrafını çeviren mimarinin tespiti ile bu yapıların ne maksatlı yapıldığının anlaşılmasıdır. Geçen yıl bu maksatla Ağılönü düzlüğünün güneyinde başlanılan kazı çalışmasındaki kazı çukuru batı ve kuzey yönünde genişletilmiştir (Res.4). Kurban çukurlu alan ile işliklerin münasebeti ve sınırlarının tespiti araştırılmıştır. İşliklerin uzun bir süre kullanıldığı görülmektedir. Yapılar teknik olarak basit temellere sahip yer yer pise, yer yer kerpiç yapılarıdır. Enkazın içinde bolca metal curufları, pota parçaları bulunmaktadır.

En az üç mimari tabakanın varlığı görülmektedir. Depremin yarattığı etkiler açıkça bellidir. Sağ atımlı deprem dalgası duvarları batı yönünde itmiş ve binaların yıkılmasına sebep olmuştur. Daha sonra ise yıkıntıların temizlenip tekrar iskan edildiği anlaşılmaktadır (Res.5-6).

A binası gibi 2500 m² oturma alanına sahip, kuvvetli temeller üzerinde duran güçlü bir yapının yıkılmasına sebep olan olayın ne ve nasıl olduğudur. Bu bilgilerin ışığında bu yılki çalışmalarımızda bina temellerindeki bozulmalar dikkatle incelenmiştir.

Bilindiği gibi iki yıldır Tepelerarası bölgesinde bize ait alanın tamamının hedeflendiği jeofizik çalışmalarını yürütmekteyiz. Jeoradar, jeomagnetik ve yer yer de

jeosismik kullanılan bu çalışmalarda önemli neticeler alınmıştır. Kuzeydeki bir alanda da bu sonuçlara dayanılarak kamulaştırma istenmiş ve bu konudaki işlemler devam etmektedir.

Bu sonuçlarda B binasının kuzeyinde, komşu parselde tespit edilen yapı oldukça büyük bir yapıdır. Güney-doğu kuzey-batı istikametinde uzanmaktadır. Yer yer kuvvetli yangının sonucu olan anomaliler görülmektedir. Yapının bir kısmının sınırlarımızı aştığı ve bizim kazı alanına girdiği anlaşılmaktadır. Kamulaştırılma çalışmaları beklenirken tel örgünün içindeki alanımızda bir çalışma düşünülmüş ve jeofizik bulguların ışığında hudut çizgisine sınır olduğu noktada kazı çalışmaları yapılmıştır.

Çalışmamızı bu yıl için dört adet 5X5 ile sınırladık ve 50 ile 120 cm. arasındaki derinliklerde blok taşlardan oluşan temellere ulaştık. Kazı çalışmalarına başladığında kalın bir kil tabakası ile karşılaştık ve çok yerde karşımıza çıkan ve dikkatle gözlediğimiz bu tabakadan hemen hiçbir buluntu gelmiyordu. Kil tabakasını kaldırırken meyilli arazinin bize sağladığı bir avantaj ile doğudaki açmada dağınık blokajlara rastladık. Bu blokajı takip ettiğimizde duvarlar veya daha doğru bir ifade ile duvarlardan arta kalanlar bulundu. Duvarların olması lazım gelen bir kısım yerlerde ise sadece duvar altı blokajları günümüze gelebilmiştir. Yapının bizim arazimizdeki kısmı, açmalarımızın dışında özellikle batı ve güneyde ve yan tarlada devam etmektedir (Res.7).

Yapıdan kalan enkaza baktığımızda oldukça büyük bir bina ve müstemilatı ile karşı karşıya olduğumuz görülmektedir. Bina kuvvetli bir yangın ile ortadan kalkmış olmalıdır. Özellikle kamulaştırılacak tarlada görülen kuvvetli yangın izleri ağır bir ahşap taşıyıcı sistemin yapının inşasında kullanıldığını bize göstermektedir.

100 x 40/50 m. boyutlarda bir yapı planı jeofizik sonuçlarla burada karşımıza çıkmaktadır. Bu A binası ölçülerinde bir tek yapı ya da hizmet binaları ile bir yapı gurubunun burada yer alabileceğini aklımıza getirmektedir. Binanın ortadan kalkmasından sonra arazinin rahatça kullanılmasını temin etmek için bir alan düzenlemesi planlanmış ve getirilen kil ile –ki bunu Ortaköy platosundan temin etmek çok kolaydır- yapı ya da yapılardan kalanlar örtülmüştür. Bu kil son derece temiz olup içinde kalker parçaları dışında bir şey bulunmamakta, dolayısıyla buda kilin yaygın Şapınuva yerleşkesinin dışından getirildiğini göstermektedir.

B binasının kuzeyindeki bu alanın sonraki yıllarda tekrar iskan edilmediği görülmektedir. Buraya yeni binaların neden yapılmadığı araştırılması gereken bir konudur. Hitit mimar ve mühendislerinin, A binası, bina 3-4 gibi örneklerden bilindiği gibi, yapının hemen üstüne gerektiğinde tekrar bir başka bina yaptığını daha doğrusu yapabildiğini bilmekteyiz. Bu yapının bazı duvar ve duvar altı yapısındaki bozulmalara, içeri veya dışarı kaymalara bakarak bir depremi düşünmek doğru olacaktır diye düşünmekteyiz. Bu yapıları yıkan bir depremin, içlerinde her zaman ısınma ve aydınlanma maksadıyla ateş barındıran bu yapılarda yangın çıkarması kaçınılmazdır. Acaba bir deprem ile yıkılması o yapıların lanetlendiğini mi düşündürmüştür ve bu

da üstü örtülerek bu alanın terk edilmesine mi sebep olmaktadır. Buda araştırılması gereken başka bir konudur.

Ağılönü kazı çalışmalarımızda özellikle kurban çukurlarının örtülmesi işleminde kil malzemenin kullanıldığını bilmekteyiz. Bu bilgilerimiz ışığında Ortaköy kazılarının ilk yıllarında çalıştığımız ve bu yoğun ve kalın kil doku ile karşılaştığımız için ana toprak ile karşılaştık düşüncesiyle terk ettiğimiz alanları tekrar kontrol etmeye karar verdik.

2014 yılındaki bir diğer çalışma alanı eski bir çalışmanın daha anlaşılır olmasını esas alan bir arazidir. 2000 yılında yukarıda söz ettiğimiz alanın yüz metre kadar doğusunda 15 günlük bir çalışma yapmıştık. Burayı seçmemizin nedeni bir alt tarlada zaman zaman bulunan tablet parçalarının nereden geldiğini tespit etmektir. Yapılan çalışmada plan veren duvar altı blokajları ile düzlüğün kenarındaki açmada ise bir şev kaplaması ile bir yapı parçası ele geçmişti (Res. 8).

Bu alanda daha önce yapılan çalışmanın geliştirilmesi maksadıyla bir çalışma başlatılmıştır. Öncelikle çalılar ile kaplı alan temizlenmiştir. Açma tabanında tespit edilen duvar altı blokajları mimari planı anlamamızı sağlamaktadır. Ne var ki bu blokajın üzerinde olması gereken taş duvarlardan hiç bir iz bulunmamaktadır. Araştırma sırasında bol miktarda bulunan cam parçaları, bronz kolye parçaları ve çok tahrip olmuş bir sikke roma çağında bu bölgenin fazlası ile karıştırıldığını, muhtemeldir ki duvar taşlarının alındığını akla getirmektedir (Res.9).

2001 ve 2002 yıllarında kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkan D binasının kuzeyindeki B binasının doğusundaki büyük düzlükte kuzeydoğu-güney batı yönünde şaşırtmalı olarak açılmış altı açmada aynı kil doku karşımıza çıkmış ve bizde zamanla sıkışmış bu kili ana toprak kabul ederek çalışmaları sonlandırmıştık. Yukarıda söz ettiğimiz B binasının kuzeyinde başlayıp D binasının doğusuna kadar uzanan bu düzlüğün doğu kenarında 2013 jeofizik çalışmalarının ilk neticeleri ışığında yine 4 adet açma da yani 10x10 ölçülerinde çalışmalara başladık. Bu alanı seçmemizin bir diğer nedeni 2000 yılında, bu bölgede yüzey buluntusu olarak karşımıza çıkan tablet parçalarının nereden geldiğini tespit maksatlı kısa bir çalışmada elde ettiğimiz bulguları tekrar elden geçirmekti. Yeni çalışma alanı, eski alan ve D binası bir çizgi üzerinde yer almaktadır.

Yukarıda söz ettiğimiz 4 açmadan güneydeki 1 ve 2 no.lu açmalarda tarım toprağının altında kalın kil tabakasıyla karşılaşıldı. Daha sonra ele alınmak üzere bırakılarak kuzey komşuları olan 3 ve 4 no.lu açmalara geçildi. 4 no.lu açmada kil tabakasının hafifçe tıraşlanmasına başlanıldı. Kil tabakasının bitimine yakın ilk buluntular gelmeye başladı. Bunlar parçalar halinde pota parçaları ile ilk anda kalıp olarak yorumladığımız malzemelerdi. Her iki malzeme kilden yapılmış olup önceki yıllarda C binasında ele geçen kalıp olarak isimlendirdiğimiz eser gurubuna malzeme ve işçilik olarak benzemektedir (Res.10-11). Pota parçaları tabiatıyla ısı etkisi ile pişmiş, kalıplar ise çok iyi rafine edilmiş yani özel hazırlanmış kil esaslı bir hamurdan

yapılmış olup, suya dayanıklı değildir. Bu da aklımıza daha pek çok malzemenin doğal şartlardan dolayı eriyip toprağa karıştığını getirmektedir. Bu buluntular kil örtünün varlığını daha iyi anlamamız konusunda çok aydınlatıcı olmuştur. Kazıya 3 ve 4 no.lu açmalarda devam edildi. Kesitlerde kil dolgu ortaya çıkarıldı ve altında kuvvetli yangın gösteren enkaz tabakasına ulaşıldı.

Batı yönündeki 4 no.lu açmada karşılaştığımız bol miktardaki bronz parçaları, kalıplar ve pota parçaları hemen yakınımızda bu malzemeler ile ilgili bir yapının ya da yapıların olduğunu göstermektedir. Daha sonra yalnızca 3 no.lu açmada derinleşmeye karar verildi. Bu açmada da benzer malzemeler derinleştikçe artarak karşımıza çıkmıştır. Açma kenar yüzeylerinin incelenmesinde güney ve kuzey yüzeylerde güneybatı kuzeydoğu istikametinde bir hattın açmanın içinden geçerek bir sınır belirlediği görüldü. Bu hattın batı kısmında yangın, enkaz görülürken doğu tarafında durgun bir kil tabakası bulunmaktadır. Buda bize örtme işleminin yalnızca enkazı kapsamadığını burada belki de sonradan yapıldığı anlaşılan D binasının inşa edilmesiyle kapsamlı bir çevre düzenlemesi yapıldığını göstermektedir. Ortaköy-Şapınuva ören yerini tanımak maksatlı ilk yıllarda yapılan sondajlarda karşımıza çıkan bu kil tabakası daha öncede belirttiğimiz gibi ana toprakla karşılaştığımızı düşündürmüştür. Zira Ortaköy platosunun toprak yapısının tamamı kilden ibarettir. Dolayısıyla ana toprak ile getirilen toprağı ve varsa yaygın kullanılan balçık duvarı ayırt etmek oldukça zordur. Bugün ise özellikle Ağılönü çalışmalarının kazanımı olan tecrübe ile bu kil dolguyu çözebilmekteyiz.

3 no.lu açmanın ortasındaki bu hattın batısındaki alanda, taban üzerinde büyük bir sürpriz ile karşılaşılmıştır. Açmanın güney batısında, taban üzerinde üçü birbirine daha yakın bir tanesi kenarda 4 no.lu açma duvarı altında olmak üzere 4 adet körük karşımıza çıkmıştır (Res.12-13-14).

Bu kapların hemen yanında iki adet ocak bulunması ve bu ocaklarla aralarında bir kısmı tahrip olmuş pişmiş toprak borular, bol miktardaki maden curufu burada maden eritme işlemi yapıldığını göstermektedir. Şu aşamada burada mimari ile karşılaşmamıştır. Daha geniş bir alanda devam edilecek kazılar buradaki yapıları tanımamızı sağlayacaktır.

Bu seneki çalışmalarımızın sonuçlarını genel olarak şöyle özetleyebiliriz: Ağılönü kutsal alanındaki kurban çukurlarının güneye doğru yayılışı ortaya çıkarılmıştır. Kurban çukurlu alanın etrafının üç yönden ışiklerle çevrelendiğini görmekteyiz. Bu kadar çok ışığın varlığı üretilen malzemelerin yalnızca burası için olmadığını geniş bir coğrafya ya üretilen malzemenin gönderildiğini akla getirmektedir.

Depremi Şapınuva'daki tahribatı çok yoğun ve etkilidir. Depremi etkisi öncelikle yangını gündemimize getirmektedir. Şehrin yayıldığı her yerde ağır çatı örtüsü nedeniyle kuvvetli yıkım gözlenmektedir. Ağılönü gibi terk edilmesi mümkün olmayan alanlarda tekrar inşaat yapılırken, geniş bir alana yayılan şehrin içinde çevre düzenlemesiyle oluşturulan yeni alanlarda bina inşaatına geçildiği görülmektedir. Bu

tekrarlarla şehrin 2 ya da üç kere tamamen ya da kısmen yıkıldığı ve yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır.

2013 kazı sezonunda parçalar temizlenip birleştirildiğinde süzme amacı taşımayan tabandan itibaren boyna kadar deliklerle bezenmiş bir kap karşımıza çıkmıştır. Alandan elde edilen çanak çömlek parçalarının tekrar elden geçirilmesi ile tamamen tamamlanacağına inandığımız bu kap bu yıl tamamlanmıştır. Yüzü aşkın parçanın birleştirilmesi ile şekillenen bu kap ritüel törenlerde kullanılan bir lambadır ve Hititçe adı ‘şaşanna’dır. Bu kap ritüel törenlerde kullanımını metinlerden bildiğimiz ve Hitit ritüel dünyasını tanımamızda çok önemli olan bir malzemedir (Res.15).

Bu yıl buluntular arasında çivi yazılı tabletler, taş kalıplar, bronz malzemeler de önemli bir yer tutmaktadır (Res.16-22).

2014 kazı çalışmalarına başlamadan önce Çorum Müzesi nezaretinde depo çalışmaları yapılmıştır.

Bu yıl ki çalışmalarımıza değerli katkılarından dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı’na, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, Çorum Müze Müdürlüğü’ne, A.Ü.D.T.C. Fakültesi Dekanlığı’na, TTK Başkanlığı’na, ayrıca maddi ve manevi destek veren diğer kişi ve kurumlara teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Resim 1

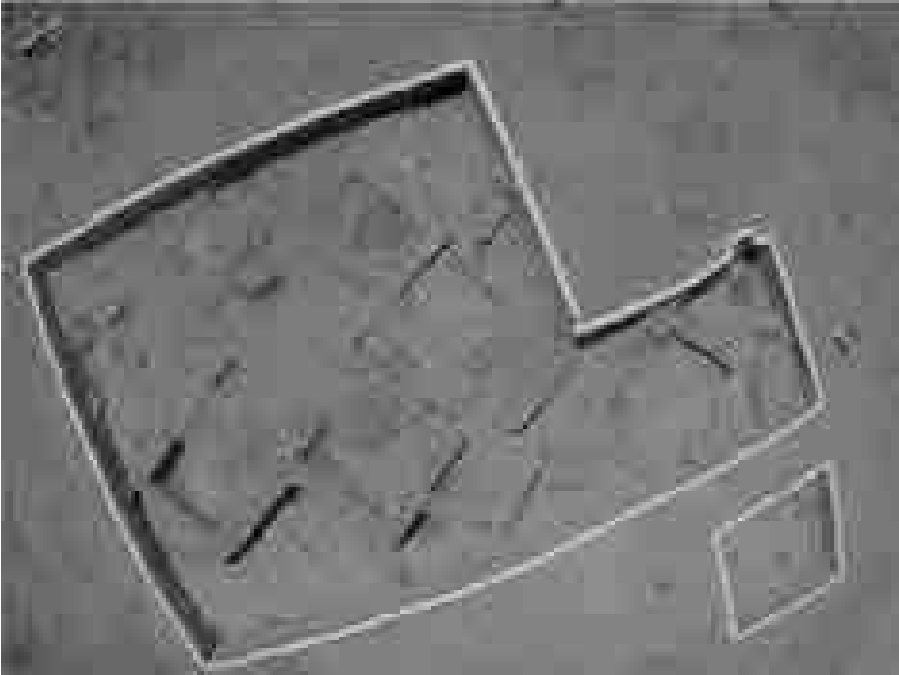

Resim 2

Resim 3

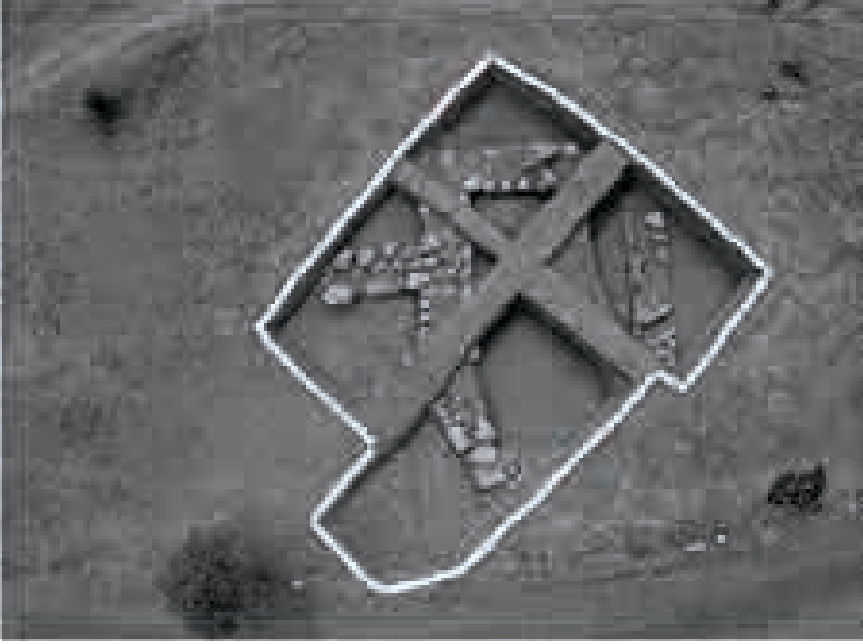
Resim 4

Resim 5

Resim 6

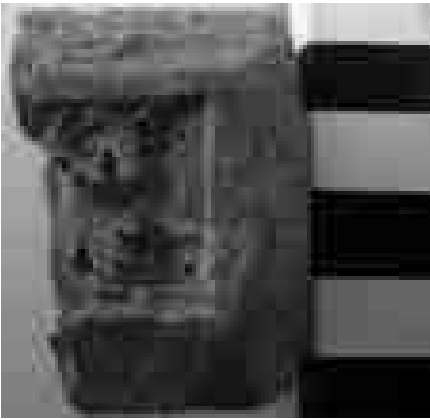
Resim 7

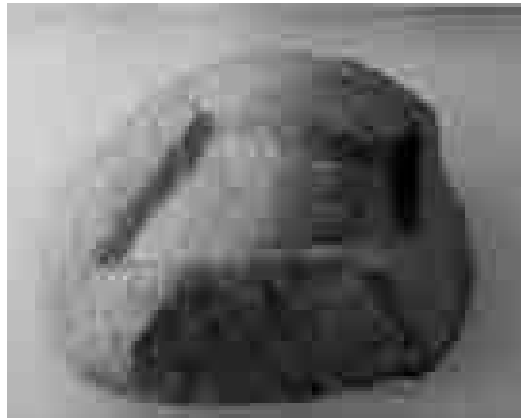
Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

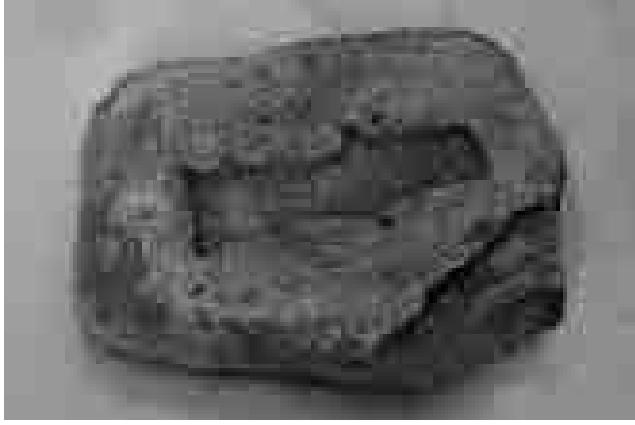
Resim 13

Resim 14

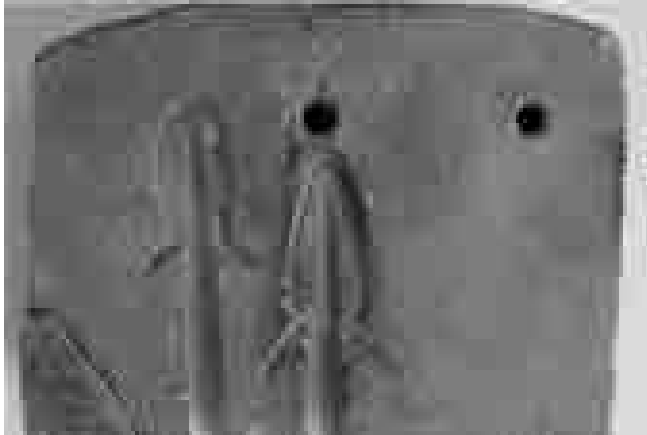
Resim 15

Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19

Resim 20

Resim 21

Resim 22

ÇORUM İLİ ALACA İLÇESİ BÜYÜKHİRKA KÖYÜ KURŞUN TABLET SURETİ

*İlknur TAŞ
**Önder İPEK

Söz konusu kurşun suret Mesut Aşık tarafından 16.05.2014 tarihinde Çorum Müzesi'ne getirilmiştir.(Resim 1-2) Mesut Aşık kurşun sureti, Büyükhırka köyünün 2 km. kadar kuzeyinde bulunan Bayındır Mevkiinde bulunduğunu iddia etmektedir (Resim3-4). Bugün 220 hane ve 640 kişilik nüfusu olan Büyükhırka Köyü, eski Çorum-Yozgat yolunun üzerinde yer almaktadır (Resim 5). Boğazköy'den doğuya doğru gelişen yolların bir kesişme noktası bulunmaktadır.

Modern köyün kuzeyinde, kuzeydoğusunda ve hemen arkasında bulunan sırtlar üzerinde 1989 yılında Kültür Bakanlığı ve Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izniyle Aygül Süel tarafından yapılan yüzey araştırmasında tabletin bulunduğu Bayındır mevki dışında da, birkaç eski yerleşim yerine ait kalıntılar tespit edilmiştir. ¹

Kurşun suretin bulunduğu alan, Büyükhırka köyünün 3,2 km kuzeybatısında (320), doğu yönünde hafif bir eğimle alçalan bir sırt üzerinde yer almaktadır (Resim 6).

Suretin bulunduğu noktanın etrafı; bu makalenin yazarlarının da içinde bulunduğu uzman bir ekip tarafından, her bir yönde 500 metre mesafeye kadar taranmıştır (Resim 7). Bulduğu tarla ve çevresinde yapılan yüzey araştırmasında; küçük boyutlu bir yerleşim varlığına işaret eden seyrek Klasik Dönem çanak çömlek parçaları haricinde, herhangi bir yüzey buluntusuna rastlanmamıştır (Resim 8-13). Ayrıca, alanın 500 metre doğusunda yer alan doğal bir tepe üzerinde ise, az sayıda Geç Demir Çağı çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir (Resim 14-15). Ancak M.Ö.2. bine işaret edebilecek hiçbir buluntuya rastlanmamıştır.

Suretin, kil tablet üzerine yumuşak kurşun dökülmesi yoluyla elde edildiği düşünülmektedir (Resim 16). Suretin sahte olup olmadığının tespit edilmesi için, Çorum Müze Müdürlüğü tarafından eser 30.09.2014 tarihinde Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Sarayköy Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'ne gönderilmiştir. TAEK tarafından gerçekleştirilen analiz raporunda; suretin oluşturan kurşunun eski olduğu tespit edilmiştir.

* Doç. Dr. İlknur Taş, Hitit Üniversitesi Eski Çağ Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi

** Dr. Önder İpek, Çorum Müze Müdürü

¹Büyük Hırka köyü civarında yukarıda bahsettiğimiz Bayındır Mevki dışında Kıplanpınarı Höyük (Büyük Hırka köyünün kuzeydoğusunda ve hemen arkasında bulunan sırtlar üzerinde) ve Yatankavak Tümülüsleri (Büyük Hırka köyünden kuzeye doğru ilerleyen yol üzerinde Yatankavak Köyünde 2 tane tümülüs) tespit edilmiştir. Süel 1990: 92-93.

Kurşun suret üzerindeki yazı, Eski Asur çivi yazısıdır. Yazım stili olarak, Asur Ticaret Kolonileri Devri, Kültepe 2. katla çağdaş olduğu düşünülmektedir.

Suretin ne zaman, nerede ve hangi amaçla yapılmış olduğu hakkında burada bazı ihtimalleri ele alalım: İlk ihtimal, söz konusu sureti içeriği hakkında bilgi sahibi olmadan, ‘amulet’ olarak kullanmak maksadıyla, Demir Çağı’ndan Osmanlı Dönemi’ne uzanan bir dönemde kil tablettan kurşuna baskı alınmak suretiyle oluşturulmuş olabilir. Çünkü suretin içeriği olağan ticari bir mektuptan ibarettir.

İkinci ihtimal, dökme olayının kasıtlı olarak yapılmamış olduğudur. Ticari bir depoda kurşun ve kil tabletler bir arada bulunmaktaydı ve yangın çıkınca kurşun, kazayla bir kil tabletin üstünde erimiş olabilir. Ancak ikinci olasılığı kabul ettiğimizde, cevaplanması zor bir soruyla karşı karşıya kalırız. Kültepe kaynaklı olduğu düşünülen bu tabletin, Boğazköy civarında ne işi vardı? O zaman üçüncü ve büyük olasılıkla da en güçlü ihtimal, belki de bize bu sorunun cevabını verecektir. Üçüncü ihtimal, söz konusu kurşun suretin aslında kalıp olarak kullanmak amacıyla, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde üretilmiş olduğudur. Henüz Kültepe keşfedilmeden önce oradan kaçak kazılar sonucu çıkartılan Asurca çivi yazılı tabletler, eski eser simsarları tarafından pazarlanmaktaydı. Bu tür suretlerin oldukça yaygın olduğunu ve 1870 yılına tüm İç Anadolu genelinde dolaşımında bulunduğunu biliyoruz. Bu tabletlerin kopyaları da orijinalleriyle birlikte, Boğazköy ve Alaca gibi eski yerleşim yerlerinde turistlere pazarlanmaktaydı. Bizim burada ele aldığımız kurşun suret de çok büyük bir olasılıkla, o zamanlar daha fazla satılık tablet üretmek amacıyla yapılmış olmalıdır.

Coğrafya ile ilişkili eserini kaleme almak üzere 1890’lı yıllarda araştırma yaptığı sırada Türkiye’yi ziyaret eden W. Ramsay, Kayseri’deki eski eser simsarlarından Kültepe tabletleri satın almış ve bunlar daha sonra CCT (Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum) adında bir dizi seri kitap olarak yayınlanmıştır.² British Museum dışında, Louvre Müzesi koleksiyonunda da bulunan Kapadokya tabletleri de, TCL (Textescunéiformes, Muséesdu Louvre) başlığı altında seri kitaplar halinde yayınlanmıştır.³ Ayrıca, Assiyirolog Gojko Barjamovic, Yale Üniversitesi koleksiyonunda alçı taşından yapılmış böyle bir kalıp olduğunu tarafımıza sözlü olarak bildirmiştir.

Suret üzerindeki Eski Asurca yazı toplam 9 satırdan oluşmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri devrine tarihlenen ve Kültepe’de (Kaniş) ele geçen çivi yazılı Eski Asurca belgelerden aşına olduğumuz ticari bir mesele konu edilmiştir. (Resim 1)Belgede dikkatimizi çeken 4. satırda bir saraydan, 7. satırda ise, Şu-Anum isimli bir tüccardan bahsedilmektedir. Şu-Anum isimli şahıs, Kültepe 2. katta ele geçen çivi yazılı Eski Asurca belgelerde adı sıkça anılan bir tüccardır. Burada adı

² CCT : (CuneiformTextsfromCappadocianTablets in the British Museum, London 1921-75.)

³ TCL : (Textescunéiformes, MuséesduLouvre, Paris 1910 vd.)

geçen Šu-Anumbüyük bir olasılıkla aynı kişi olmalıdır. Böylelikle Büyükhırka köyünde tesadüfen bulunan bu kurşun suretin içeriğinin yazılı olduğu kil tablet büyük bir olasılıkla, Kültepe 2. katla çağdaş olup, M.Ö.1895-1865 tarihleri arasına tarihlendirilmelidir.⁴

Transkripsyon

1 x]-ma : té-ra?-tù-kà? [x x]

2 a-ta-na-dikànima : ha-r[a x x]

3 ša-ni-tù : lá i-ba-ší-ú

4 a-wa-tám : a-naÉ.GALLim

5 ša-zu-za-am : láni-le-e

6 1 ma-naKÛ.BABBARku-nu-ki-a!áš-qú-ul-/ku-nu-[tí-ma] (sic !)

7 Šu-A-num : úNa-ki-li-at

8 na-áš-ú-ni-ku-nu-tí

9 a-ga-ma-ar-ku-nu : a-na-kam

Tercüme

1 Senin memurlarını

2 Ben saklı (muhafaza altında) tuttum.???

3 ...Uygun değildir. (ša-ni-tù yanlış formdadır.)

4-5 Saraydaki mesele için (kime???) karşı koymamız mümkün değildir.

6 Mührüm altında 1 mina gümüşü sana (?) ödedim.

7 Šu-Anum ve Nakiliat (onu) size getiriyorlar.

8 Ben sana orada harcayacağım/bitireceğim...

KAYNAKÇA

CCT : (CuneiformTextsfromCappadocianTablets in the British Museum, London 1921-75.)

TCL : (Textescunéiformes, MuséesduLouvre, Paris 1910 vd.)

Süel A. 1990: “1989 Yılı Çorum İli Yüzey Araştırmaları”, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 91-110.

⁴Burada söz konusu kalıptaki yazının transkripsiyonunda ve tarihlendirilmesinde yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Cécile Michel'e (Directrice de Recherche au CNRS, ArScAn - Histoire et Archéologie de l'Orient cunéiforme Maison Archéologie et Ethnologie René-Ginouvès (MAE) Nanterre); Doç. Dr. Gojko Barjamovic'e (Harvard University, Department of Near Eastern Languages and Civilizations) teşekkür etmek isteriz.

Resim 1: Çorum ili Alaca ilçesine bağlı Büyük Hırka köyünde ele geçen kurşun suret.

Resim 2: Kurşun suretin arka kısmından bir görüntü.

Resim 3: Kurşun suretin bulunduğu Bayındır Mevkii (15 Mayıs 2014)

Resim 4: Kurşun suretin bulunduğu Bayındır Mevkii (04 Aralık 2014)

Resim 5: Büyükhırka köyü

Resim 6: Bayındır Mevkii uydu fotoğrafı

Resim 7: Tabletın bulunduğu noktanın etrafının her bir yönde 500 metre mesafeye kadar tarandığı alanı gösteren uydu fotoğrafı.

Resim 8: Tabletın bulunduğu noktanın etrafındaki alandan bir görüntü.

Resim 9: Tabletın bulunduğu alanın kuzeyinden bir görüntü.

Resim 10: Tabletın bulunduğu tarla çevresinde tespit edilen küçük boyutlu Roma yerleşiminden bir görüntü

Resim 11: Tablet in bulunduğu tarla çevresinde tespit edilen Klasik Dönem seramikler.

Resim 12: Tablet in bulunduğu tarla çevresinden toplanan Klasik Dönem seramikler.

Resim 13: Yüzeyden toplanan Klasik Dönem seramiklerinden bir başka görüntü.

Resim 14: Taranan alanın 500 metre doğusunda yer alan doğal bir tepe üzerinde tespit edilen Geç Demir Çağı yerleşimi.

Resim 15: Geç Demir Çağı yerleşimi üzerinden toplanan seramikler.

Resim 16: Kurşun suretten alınan kil baskı.

HİTİTÇE METİNLERDE GEÇEN HUR.SAG Pişkurunuwa ÜZERİNE

*Özlem SİR GAVAZ

“Geyikleri Pişkurunuwa Dağı’na yukarıya doğru kovalarlar”¹

Hititler, tanrı ve tanrıçalarına karşı yılın neredeyse tamamını kapsayan bayramları kutlamakla yükümlüydüler. Bu bayramlar sırasında kral belirli kült merkezlerini ziyaret ederek çeşitli dinsel icraatları gerçekleştirmekteydi. Kralın ziyaret ettiği kült yeri, bazen kutsanan tanrı ya da tanrıçanın tapınağının bulunduğu bir yerleşim, bazen bir nehir kenarı, bazen bir koruluk ya da ormanlık alan, bazen de kutsal bir dağ olabirdi. İşte ziyaret edilen o kutsal dağlardan biri de *Pişkurunuwa* Dağı idi. Dağın en önemli özelliklerinden biri de koruyucu ve yol gösterici sıfatıyla Hititlerde önemli bir yer tutan geyiklere ev sahipliği yapmasıydı. Metinlerde, dağın tepesinde geyiklerin beslendiği, bakımlarının yapıldığı hatta evcilleştirildiği bir arazinin varlığı dikkat çekicidir.

Hitit Kralı ve maiyetindekilerin ziyaret ettiği önemli bir kült alanı olan *Pişkurunuwa* Dağı’nın² lokalizasyonu ile ilgili olarak Cornelius, Yozgat yakınlarında aranmasını önermiştir³. Nakamura, Dağı, *Hattuša*’nın güneyine, Yozgat’a yakın bir mevkiye ve *Haitta* ile *Huranašša/i* şehirleri arasında bir yere yerleştirmektedir⁴. Strobel ise dağı, Yozgat Çeşka Kalesi ile eşitlemektedir⁵.

Hititlerin baharda kutlanan ve en önemli bayramlarından biri olan AN.TAH.ŞUM^{SAR} bayramında kral bazı kült merkezlerini ziyaret etmektedir. Çeşitli kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği bu ziyaretlerde kral, *Hattuša*’dan yola çıkar ve *Huranašša*’ya kadar şöyle bir güzergah izler:

KBo 10.20 IV⁶

3 [lu-uk-kat-t]i-ma kar-r[u-]ua-ri-ua-ar I-NA É LÚ.MEŠ[MUHALDIM ?]

4 [ua-g]a-an-na hal-zi-ia nam-ma LUGAL SAL.LUGAL I-NA É ^DKAL

5 [pa-]a-an-zi KASKAL –an-na da-ra-an-zi ^{HUR.SAG}Piš-k[u-r(u)]-nu-wa-an

6 da-a-iš-ti-an-zi

* Yrd. Doç. Dr. Özlem SİR GAVAZ, Hitit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, ozlemsir@yahoo.com, ozlemsirgavaz@hitit.edu.tr

¹ KUB 25.18 I 16-17 ; Geyik kültü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Haas, 1970: 65.

² Hititçe çivi yazılı metin yerlerinde *Pi/uşkurunuwa* Dağı’nın geçtiği yerler için bkz. del Monte-Tischler, 1978, 324-325. ; del Monte, 1992: 128. ; Laroche, 1966: 151.; Gonnet, 1968: 133.

³ Cornelius, 1973: 10.

⁴ Nakamura, 2002: 438.

⁵ Strobel, 2008: 288 vdd.

⁶ Transkripsiyon ve tercüme için bkz. Alp, 1983: 144 vd.

7 [l]u-uk-kat-ti-ma LUGAL-uš^{URU}Ha-it-ta še-eš-zi [(DN)ISABA]-ma-aš-ša-an
8 ša-ra-a HUR.SAG-i pé-e-d[a-an-zi]

9 lu-uk-kat-ti-ma-aš-ša-an LUGAL SAL.LUGAL HUR.S[(AG-i) ša-ra-a
pa-a-a]n-zi
10 nu EZEN-ŠU ša-ša-an-na-ma an-da-an [(Hur-)a-na-aš-š]i
11 pa-iz-[zi]

3 Ertesi gün sabah vakti (insanlar) mutfağa?
4 yemek için çağrılırlar. Kral ve kraliçe koruyucu tanrının tapınağına
5 giderler. Yolculuk belirlenir. *Piškuruwuwa* Dağı'nı
6 dâhil ederler. (kült gezisine)

7 Ertesi gün kral, *Haitta* şehrinde geceyi geçirir. Tanrı NISABA'yı
8 yukarıya dağa taşırlar.

9 Ertesi gün kral ve kraliçe dağa yukarıya giderler.
10 ve onun festivali olur. Uyumak için *Huranašša* şehrine
11 gider.

Metinden *Piškuruwuwa* Dağı'nın merasim kutlamalarına sonradan dahil edildiği anlaşılmaktadır. *Haitta* şehrinde geceyi geçiren kral ve kraliçe, ertesi gün *Piškuruwuwa* Dağı'na yeniden çıkararak buraya tanrı NISABA stelinin taşıyor ve onun adına kutlamalar gerçekleştirir. Daha sonra *Huranašša* şehrine giden kral ve kraliçe, geceyi burada geçirdikten sonra ertesi gün *Huranašša*'da *Arinna* Şehri'nin Güneş Tanrıçası adına ayinler düzenlerler ve buradan *Zippalanda* şehrine geçerler. Forlanini'ye göre, *Haitta*, Kerkenes Dağı'nın kuzey batısında aranmalıdır⁷.

Hattuša→*Haitta*→***Piškuruwuwa Dağı***→*Huranašša*→*Zippalanda*

Bu bayram güzergahına göre, *Piškuruwuwa* Dağı, başkente oldukça yakın bir mevkide aranmalıdır. Metinden dağın *Haitta* şehri ile olan bağlantısı anlaşılmaktadır. Belki de *Zippalanda* Şehri'nin *Daha* Dağı, *Arinna* Şehri'nin *Hulla* Dağı ya da *Nerik* Şehri'nin *Haharwa* Dağları gibi *Haitta* Şehri'nin kutsal dağı da *Piškuruwuwa*'dır. Kral başkent *Hattuša*'dan *Zippalanda* istikametine gitmek için muhtemelen *Zippalanda* kapısını kullanarak yolculuğunu başlatmıştır. Bu da *Hattuša*'nın güneyine işaret etmektedir.

Gorny, *Huranašša*'yı Yozgat-Uşaklı/Kuşaklı Höyük ile özdeşleştirmektedir⁸. Diğer taraftan; Gurney'in önerdiği Uşaklı/Kuşaklı Höyük ile *Zippalanda* eşitliğini⁹

⁷ Forlanini, 1980: 81.

⁸ Gorny, 2006:11.

⁹ Gurney, 1995: 69 vdd.

kabul ettiğimizde, ki bu öneri bize daha uygun gelmektedir, Uşaklı Höyüğün kuzeyinde ya da batısında höyüğe en fazla bir günlük mesafede bir yer aramamız gerekmektedir. Uşaklı Höyüğün yaklaşık 25km kuzey batısında yer alan Yassihöyük, bizce çok önemli bir yerleşmedir ve *Huranašša* şehri için de uygun bir güzergah üzerindedir¹⁰. De Martino, Yassihöyük'ün Hitit Krallığı'nın kalbinde stratejik öneme sahip bir yerleşim olduğunu belirtmiş ve *Tahurpa*'nın Yassihöyük ile eşitlenebileceğini önermiştir¹¹. Elbette *Huranašša* Şehri için her iki lokalizasyon önerisi de *Piškuruwa* Dağı'nın yaklaşık olarak bulunduğu yeri belirleme de önemli birer ipucu olabilir. AN.TAH.ŞUM^{SAR} bayramını konu alan itinerar metinlerden birinde de *Piškuruwa* dağı, *Zippalanda* ve *Ankuwa* Şehirleri ard arda sıralanmıştır¹². Diğer taraftan KUB 44.33 nolu metinde de kralın *Hattuša*'dan *Piškuruwa* Dağı'na gittiği kaydedilmiştir¹³. Bu metin yerlerine göre şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: *Piškuruwa* dağı, *Hattuša* 'ya ve *Zippalanda* 'ya en fazla bir gün, *Haitta* ve *Huranašša* 'ya ise bir gün den çok daha az bir mesafede aranmalıdır.

Ortaköy-Şapinuwa'da gerçekleşen bir kültün anlatıldığı KBo 15.62 nolu metinde bazı dağ isimleri geçmektedir. Bu isimler arasında *Puškuruwa(?)*, *Halanu/Halunuwa*, *Harana*, *Tahanziya*, *Şarwa*, *Labaşunawa*, *Hazalmuna* ve *Marşuwa* isimleri geçmektedir¹⁴. Bu metin, *Piškuruwa* Dağı'nın Ortaköy'e yakın bir bölgede aranmasına işaret etmektedir. Diğer taraftan, Ortaköy'de açığa çıkarılan ve birkaç görevlinin mektubunu içeren tablette *Tiwara* şehri ile ilgili konudan sonraki paragrafta *Katapa*, *Hanhana* ve *Piškuruwa* Dağı askerlerinden bahsedilmektedir. Boğazkale arşivine göre *Kaška* Bölgesi'nde yer alan *Tiwara* Şehri, Şapinuwa bölgesinin idari ve askeri yönetimin altında bulunan şehirler arasında sayılmaktadır. Süel'e göre *Katapa*, *Hanhana* ve *Piškuruwa* Dağı aynı bölge içinde aranmalıdır¹⁵. Fakat *Piškuruwa*, *Kaşkalı* düşmana karşı zor durumda kalan *Tiwara*'ya yardımcı kuvvet olarak asker göndermiş de olabilir.

Piškuruwa Dağı, Hitit bayram törenleri sırasında kralın ziyaret ettiği uğrak yerlerden biri olmasının yanı sıra¹⁶, bu dağ başlı başına bir kült merkezi olarak da, tanrılara karşı birçok bayramın kutlandığı bir kutsal alan olma özelliği taşımaktadır.

KBo 11.39 ay. VI

2'   ŠA EZEN^{HUR.SAG}Piš-ku-ru-nu-wa

3'   ha-me-eš-ha-an-da-aš

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sir Gavaz, 2012a: 144 vd.

¹¹ De Martino-Fales-Ponchia, 2010: 194.

¹² Popko, 1994: 93.

¹³ Galmarini, 2014: 289.

¹⁴ Süel, 1995: 281.

¹⁵ Süel, 2005: 683.

¹⁶ *Piškuruwa* Dağı'nda yapılan festival ayrıntıları için bkz. Galmarini, 2014: 277-292.

Piškurunuwa Dağı ilkbahar bayramı

KBo 9.131 I¹⁷

2 [...^{URU}Ha-a]t-tu-ši ha-me-eš-ha-an-da-[aš]

3 [EZEN] ku-it me-hur

4 [i-ia-an-z]i nam-ma-kán LUGAL-uš

5 [^{URU}Ha-at]-tu-ša-az

6 [ ]x KASKAL-ši da-a-i

7 [I-NA]^{HUR.SAG} Puš-ku-ru-nu-wa pa-iz-[zi]

2-3 *Hattuša*'da her ne zaman bahar bayramı

4 [kutlanır]sa Kral sonra

5 [*Hat*]tuša'dan

6 (Tanrı heykelini?) yola koyar.

7 *Piškurunuwa* Dağı'na gider.

Bu metin yerine göre, kralın kült rotasında *Haitta* Şehri yoktur. Zira kral, *Hattuša*'dan *Piškurunuwa* Dağı'na doğrudan başka bir yere uğramadan gitmektedir. Bu da dağın *Hattuša*'ya yakınlığını göstermektedir. Belki de *Haitta* Şehri, *Huranašša* Şehri'ne giden yol güzergahı üzerindedir. Bu durumda *Piškurunuwa* Dağı, *Haitta* ile *Huranašša* arasında bir mevkide olmalıdır. Ama diğer taraftan, dağdan *Hattuša*'ya giden farklı bir yol da olmalıdır.

IBoT 1.1 ay. VI¹⁸

10' [ma-a-an] LU[GAL-uš ha-me-e]š-hi

11' [A-NA^{EZE}]N AN.T[AH.ŠUM]^{SAR}

12' [I-NA^{HUR.SAGP}]iš-ku-ru-nu-wa

14' [pa-iz-] zi

10' [Eğer] kr[al ilkbah]arda

11' AN.T[AH.ŠUM]^{SAR}[bayra]mı [için]

12' [P]*iškurunuwa* [dağına]

13' [gide]rse

KUB 44.4 I 18 nolu başka bir metin yerinde de ŠA EZEN^{HUR.SAG} *Piškurunuwa*-*"Piškurunuwa* Dağı'nın bayramı"*"* ifadesi geçmektedir. Ayrıca KUB 55.1 IV 16'da [A-NA^{HUR.SAGP}]uš-ku-ru-nu-wa EZEN [G]AL *"Piškurunuwa* Dağı'nın büyük bayramı"¹⁹, ifadesi yer almaktadır.

¹⁷ Taracha, 2009: 70.; Galmarini, 2014: 287.

¹⁸ Karasu, 1986: 130.

¹⁹ Groddek, 2002: 1 vdd.

Diğer taraftan; *nuntarriyašhaš* bayramını konu alan bir metinde *Piškurunuwa* Dağın'daki Tanrı *Kuršaš*'in²⁰ tapınağından bahsedilmektedir:

KUB 22.27 IV²¹

30 ^DUTU^{ŠI}-ma ku-ua-pí I-NA^{HUR.SAG}Piš-ku-ru-nu-wa pa-iz-zi
31 nu a-pí-e-da-ni UD-ti I MÁŠ.GAL É^{LÚ.MEŠ}A-BU-BI-TI-pát pí-an-zi
32 hal-ku-eš-šar ŠA É^DKur-ša-aš-pát

30 Majeste *Piškurunuwa* dağına gittiğinde
31 aynı gün içinde ABUBITUM adamlarının evinden bir
keçi(yi) verirler.
32 Tanrı *Kuršaš*'in tapınağının hububat ambarı²

Yukarıda verdiğimiz bütün metin yerleri *Piškurunuwa* Dağı'nda yapılan merasimlerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca *Piškurunuwa*'nın Hatti tanrıları ve yerleşimleri ile birlikte anılan ^{KUŠ}*kurša* kültü ve Hatti geleneğiyle doğrudan ilişkilendirdiğimiz geyik kültü²² ile olan bağlantısı, gerçekleştirilen kültüsel aktivitelerin Hatti geleneği ile olan ilişkisini de açıkça göstermektedir. Öte yandan, AN.TAH.ŠUM^{SAR} bayramının 32. ve 34. günlerini konu alan metinde *Piškurunuwa* Dağı'na kadar kralın ^{GIŠ}GIGIR ile gittiği kaydedilmiştir:

KUB 25.18 II²³

1 LUGAL-uš-kán ^{GIŠ}GIGIR-[i] ti-ia-zi
2 ta-aš^{HUR.SAG}Piš-k[u-r]u-nu-wa pa-iz-zi

1 Kral ^{GIŠ}GIGIR'den iner
2 ve *Piškurunuwa* Dağı'na gider.

Görüldüğü gibi kral *Piškurunuwa* Dağı'na kadar ^{GIŠ}GIGIR²⁴ ile yolculuk etmekte, ama dağa çıkarken ya araç değiştirmekte ya da yaya olarak yoluna devam etmektedir. Metnin devamında *Piškurunuwa* dağında geyiğe içki kurban edilmektedir²⁵. Metnin ilgili satırları şöyle tercüme edilmektedir:

²⁰ Hititçe Metinlerde geçen ^{KUŠ}*kursa*, É^D*kuršaš*- ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. McMahon, 1991: „Sir Gavaz, „Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Geçen ^{KUŠ}*kursa* Üzerine Bir Değerlendirme“, *Cahit Günbattı'ya Armağan Kitabı*, Yayın Aşamasında.

²¹ Ayrıca krş. ABoT 1.14+; Güterbock, 1961: 90-91.; Nakamura, 1995: 317 vdd. ; Ardzinba, 2010: 50.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Sir Gavaz, M.Ö. 2. Bin Yılından Bazı Gelenek ve Halk Motiflerinin Türk Dünyasına Yansımaları Iⁿ Yayın Aşamasında.

²³ KUB 25 18 II ; Alp, 1983: 337.

²⁴ ^{GIŠ}GIGIR: Atlar tarafından çekilen, iki tekerlekli hafif araba. Hititçe metinlerde geçen arabalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hagenbuchner, 2004: 361-372. ; Sir Gavaz, 2012b: 123-138.

²⁵ Erkut, 1998: 193.

KUB 25.18 II²⁶

6 LUGAL-uš-kán ^{GIŠ}GIGIR-az kat-ta ti-ia-zi
 7 LUGAL-uš-kán ti-ia-[ú-u]a-aš pi-di e-ša
 8 ^{LÚ}HUB.BI- kán [ ] ne-i-ia

9 na-aš-kán LU-LU-IM^{HLA} pi-ra-an ar-ha
 10 pa-iz-zi ^{LÚ}QA.ŠU.DU₈.A ta-pi-ša-ni-in GUŠKIN
 11 har-zi ták- kán <LU>-LU-IM^{HLA} [ ] ši-pa-an-ti

6 Kral arabadan aşağı iner,
 7 Kral oturur.
 8 Bir dansör kendi etrafında bir defa döner,

9 geyiğin önünde durur.
 10 Bir saki altından bir *tapišana* kabı ile
 11 geyiğe libasyon yapar.

Metinden anlaşıldığı üzere; kral AN.TAH.ŠUM^{SAR} bayramında geyik kültü ile doğrudan ilişkili olan *Piškuruwuwa* dağına gider ve burada bir kült seromonisine katılır. Geyiklerin önünde yapılan bu merasim, bu hayvanların kutsal kült hayvanları olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan; başka bir metin yerinde Tanrı *Piškuruwuwa*'dan bahsedilmektedir:

KUB 25.6 +²⁷

2 [LUGAL SAL.LUGAL]TUŠ-aš ^DPiš-ku-ru-nu-wa-an
 3 [a-ku-wa-an-]zi

2 [Kral (ve) kraliçe]oturarak Tanrı *Piškuruwuwa*'yı
 3 [içer]er.

Hitit Kralı *Muwatalli*'nin *Arinna*'nın Güneş Tanrıçasına, Göğün Güneş Tanrısına, Fırtına Tanrısı ve diğer tanrılara duasını içeren KBo 6.45I 54 = 46 II 19'da yakarılan tanrılar arasında *Piškuruwuwa* Dağı da sayılmaktadır²⁸. KUB 56.37 I 7'-8'de ise *Piškuruwuwa* Tanrısı ve ^{NA4}*hekur*'dan²⁹ bahsedilmektedir³⁰. Öte yandan, KUB 40.101 ay. 5-12'de *Hulla* Dağı³¹, *Tuthaliya* Dağı, *Kammaliya* Dağı, *Daha* Dağı, *Puškuruwuwa* Dağı ve *Daggurqa* Dağı peşpeşe geçmektedir³². Belki de *Piškuruwuwa*

²⁶ Haas, 1970: 65.; Alp, 1983: 338.

²⁷ Gonnet, 1975-1976: 123 vd.

²⁸ Garstang-Gurney, 1959: 116. ; Alp, 2000: 104.

²⁹ ^{NA4}*hekur*: Kaya anıtı, kayalık, ölü anıtı, heroon, Ünal, 2007: 208.

³⁰ Del Monte, 1992: 128.

³¹ KUB 59.1 VI 9'-10'da *Piškuruwuwa* Dağı, *Hulla* Dağı ile birlikte geçmektedir. Galmarini, 2014: 280.

³² Dup. KBo 11.40.; McMahon, 1991: 83 vdd.

Dağı, *Zippalanda*'nın kutsal dağı *Daha* Dağı ve *Arinna*'nın kutsal dağı *Hulla* ile aynı coğrafyada aranmalıdır.

Piškuruwuwa Dağı'ndaki ayinler maalesef tam bir metinde bütün olarak elimize geçmemiştir ve pek çok bayram metni sayesinde tasvir edilmektedir. KUB 25.20+ (ay. IV⁷ 10') de Dağın üzerinde *Arinna*'nın Güneş Tanrıçası'na ait bir tapınaktan bahsedilmektedir. Bu doğrudan *Hattuša*'daki ve dolayısıyla *Arinna*'daki kültle ilişkilidir. Diğer taraftan hem KUB 22.27 IV 32'de *kurša* Tanrısı tapınağı ile anılması hem de KUB 11.23 ay. V 6 vdd'de Tanrı *Zithariya* kültü ile anılması, ama aslında bu tanrı *Piškuruwuwa* Dağı tanrılar gurubu içinde yer almamaktadır³³, dağın koruyucu özelliğine işaret etmektedir. Bu durum, Koruyucu Tanrı'nın simgesi olan geyiklerin dağ ile bağlantısına açıklık getirmektedir. Öte yandan KUB 25.18'e göre muhtemelen kral tarafından gerçekleştirilen kurban ayini, penceresi ve kapı sürgüsü zikredilen bir yapının içinde gerçekleştirilmektedir. Popko Dağın üzerindeki, kült alanını, kutsal geyiklerin de korunduğu çitle çevrilmiş bir arazisi de olan bir tapınak yapısı olarak tanımlamaktadır. Ayrıca geyiklerin bakımı, yemlenmesi gibi pratik nedenlerden de ötürü bu kült alanının çok yüksekte değil, alçak bir dağ tepesinde olabileceğine de işaret etmektedir³⁴.

Popko'nun geyiklerin bir arazide tutulduğuna dair görüşü, Ardzinba'nın *Piškuruwuwa* Dağı'nda gerçekleşen eylemleri parça parça kısımlardan birleştirerek muhtemel bir bütün halinde sunduğu tasviriyle desteklenmektedir: “*Kral büyüklükle dağda yapılmış olan mabedin kapısına yaklaşınca arabadan inerdi ve geyikler önünde adaklar sunulurdu. Kral arabadan iner ve yüce yerine oturur. Onun çevresinde dansçı bir kez döner ve sonra dansçı geyiklerin önünden geçer. Saki ise elinde altın testi tutar ve geyiklerin önünde adak sunar.*”³⁵

Piškuruwuwa Dağı, başkent *Hattuša*'ya yakın bir mevkide ve *Hattuša*'nın güneyinde Boğazkale-Yozgat yolu üzerinde aranmalıdır. Dağın isminin *Kaška* bölgesinde geçmemesi de³⁶ *Hattuša*'nın kuzeyinden ziyade, güneyinde bir mevkiye yerleştirilmesini kuvvetlendirici etkenlerden biridir. Boğazkale ile *Huranašša*'ya (?) lokalize ettiğimiz Yassihöyük arasında muhtemel iki güzergah bulunmaktadır:

1. Güzergah:

Boğazkale→Yüksekyayla→Küçük Hırka→ Büyük Hırka→ Çatalbaş→ Akçaköy→ **Yassihöyük (=Huranašša?)**

Akçaköy'den Yassihöyük'e araçla geçiş imkansız denecek kadar zordur. Nitekim arazi aracı ile bile geçişi olmayan yerler mevcuttur. Daha kuzey doğuda bulunan Karacalar'dan Yassihöyük'e geçiş ise oldukça kolaydır. Fakat Akçaköy-Yassihöyük arasında yaya ya da atlı geçebilecek doğal bir yol mevcuttur. Biz Hititler zamanında kestirme olarak bu yolun kullanılmış olabileceğini düşünüyoruz. Diğer

³³ Popko, 1999: 102.

³⁴ Popko, 1999: 103 vd.

³⁵ Ardzinba, 2010: 24.

³⁶ Schuler, 1965.

taftan Akçaköy- Yassihöyük arasındaki Sarıkaya dağlık ve kayalık mevkinin *Piškuruwuwa* Dağı'nın lokalizasyonu için uygun olabileceği kanısındayız. Bu durumda Cihanpaşa Akçaköy arasında kalan mevkide ise Haitta Şehri'ni aramak uygun olabilir. Öte yandan, bu bölgedeki kayalık arazi çok dik ve sarp kısımlarının yanısıra tırmanya elverişli kısımları, su kaynaklarının bolluğu ve doğal bitki örtüsünün yapısı ile de *Piškuruwuwa* Dağı için uygun şartlar sunmaktadır.

2. Güzergah:

Boğazkale → Derbent → Cihanpaşa → Akçaköy → **Yassihöyük (=Huranašša?)**

Cihanpaşa'dan da Yassihöyük'e giden muhtemel bir güzergah olmalıdır. Fakat bölge çok kayalık olduğu için ya Akçaköy ya da daha güneyde bulunan Türkmen Sarılar'dan bir yol izlendiği kanısındayız. Ama yaptığımız arazi gezileri ve harita çalışmaları neticesinde, Akçaköy güzergahı ve burada bulunan dağlık ve kayalık mevki *Piškuruwuwa* Dağı'nın lokalizasyonu için çok daha uygun gözükmektedir. Umarız bölgede yapılacak kapsamlı yüzey araştırmaları ve arkeolojik çalışmalar muhtemel olarak ifade ettiğimiz bu öneriye bir nebze daha ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Alp 1983: S. Alp, *Beiträge Zur Erforschung Des Hethitischen Tempels*, Kultanlagen Im Lichte der Keilschrifttexte, Ankara.

Alp 2000: S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, İstanbul. Ardzinba 2010: V. Ardzinba, *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Ankara.

Cornelius 1973: F. Cornelius, *Geschichte der Hethiter. Mit besonderer Berücksichtigung der geographischen Verhältnisund der Rechtsgeschichte*, Darmstadt.

del Monte-Johann 1978: G.F. del Monte- J. Tischler, *Die Ortsund Gewässernamen der Hethitischen Texte*, RGTC 6.

del Monte 1992: G.F. del Monte, *Die Ortsund Gewässernamen der Hethitischen Texte*, RGTC 6/2.

De Martino-Fales-Ponchia 2010: S. De Martino- F.M. Fales- S. Ponchia, "Archaeological Investigations at Yassı-Höyük (Yozgat) The Site of Yassı-Höyük within the Overall Picture of Hittite Geography", *VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 25-31 Ağustos 2008)*, Ankara: 189-197.

Erkut 1998: S. Erkut, "Hititlerde AN.TAH.ŞUM^{SAR} Bitkisi ve Bayramı Üzerine bir İnceleme", *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16-22 Eylül) Ankara: 189-195.*

Forlanini 1980: M. Forlanini, "La Prima Lista di VBoT 68 e la Provincia di Arinna", *SMEA 22: 71-80.*

Forlanini 2008: M. Forlanini, "The Central Provinces of Hatti: an Updating", K.Strobel (ed.), *New Perspectives on the Historical Geography and Topography of Anatolia in the II and I Millennium B.C*, *EOTHEN 16* : 149-150.

Galmarini 2014: N. Galmarini, "The Festival for Mount Puškuruwuwa", *Proceedings*

of the Eighth International Congress of Hittitology, (Warsaw, 5-9 September 2011), Warsaw: 277-295.

Garstang- Gurney 1959: J. Garstang- O.R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, London.

Gonnet 1968: H. Gonnet, “Les montagnes d’Asie Mineure d’après les textes Hittites”, *RHA* 83: 95-170.

Gonnet 1975-1976: H. Gonnet, “Rituel des fêtes d’automne et de printemps du dieu de l’orage de Zippalanda” (Zippalanda Şehri Fırtına Tanrısının İlk ve Sonbahar Bayramları Ritüeli), *Anadolu* 19: 123-172.

Gorny 2006: R.L. Gorny, “2002-2005 Yılları Arasında Çadır Höyük’te Düzenlenen Arkeolojik Kazı Çalışmaları: İkinci Bin Yerleşimleri- The Excavation Seasons at Çadır Höyük: The Second Millennium Settlements”, *İdol-Arkeologlar Derneği Dergisi, Sayı: 10: 8-23*.

Groddek 2002: D. Groddek, *Hethitische Texte in Transkription KUB 55*, Dresden.

Gurney 1995: O.R. Gurney, “The Hittite Names of Kerkenes Dağ and Kuşaklı Höyük”, *AnSt* 45: 69-71.

Güterbock 1961: H.G. Güterbock, “The North-Central Area of Hittite Anatolia”, *JNES* 20: 85-97.

Haas 1970: V. Haas, *Der Kult von Nerik. Ein Beitrag zur hethitischen Religionsgeschichte*, Roma.

Hagenbuchner 2004: A. Hagenbuchner, “Die Fortbewegungsmitteldes hethitischen Königspaars im Kult”, *Gs. Forrer: Groddek D. -Rößle S. (ed.), Šarnikzel. Hethitologische Studien zum Gedenken an Emil Orgetorix Forrer*, Dresden: 361-372.

Karasu 1986: C. Karasu, *Boğazköy Çivi Yazılı Tablet Koloфон’ları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Laroche 1966: E. Laroche, *Les Noms des Hittites*, Paris.

McMahon 1991: G. McMahon, *The Hittite State Cult of the Tutelary Deities*, Chicago.

Nakamura 1995: N. Nakamura, Weitere Fragmente zum Orakeltext CTH 568, *AoF* 22: 317-322.

Nakamura 2002: N. Nakamura, *Das hethitische nuntarriyaşa-Fest*, Oosten.

Popko 1994: M. Popko, *Zippalanda. Ein Kultzentrum im hethitischen Kleinasien*. Texte der Hethiter vol. 21. Heidelberg.

Popko 1999: M. Popko, “Berg Als Ritualschauplatz. Ein Beitrag zur Kenntnis der Hethitischen Religion”, *Hethitica* XIV: 97-108.

Schuler 1965: E von Schuler, *Die Kaşkärer*, Berlin.

Sir Gavaz 2012a: Ö. Sir Gavaz, *Hitit Krallarının Kült Gezileri. Ayinler, Ziyaret Merkezleri, Yollar ve Lokalizasyonla ilgili Yeni Gözlemler*, Çorum.

Sir Gavaz 2012b: Ö. Sir Gavaz, “Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Geçen ‘Arabalar’ Üzerine Bir İnceleme”, Ömer Çapar’a Armağan Kitabı, Ankara: 123-138.

Sir Gavaz, “Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Geçen ^{KUŞ}kursa Üzerine Bir Değerlendirme”, *Cahit Günbattı’ya Armağan Kitabı*, (Yayın Aşamasında).

Strobel 2008: K. Strobel, “Tawinija/Tavium and the Regional Hittite Road Network”,

---

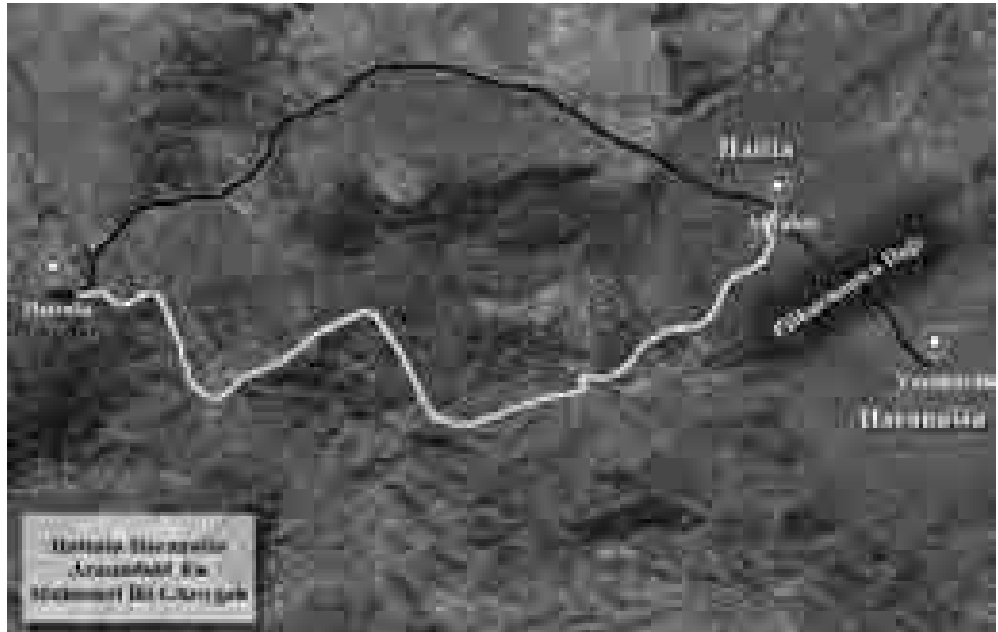
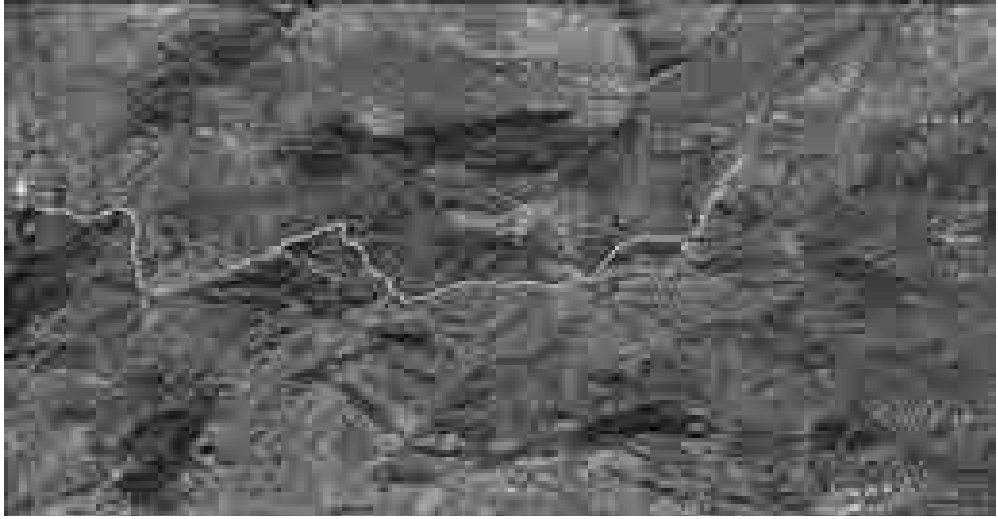
Karl Strobel (ed.), *New Perspectives on the Historical Geography and Topography of Anatolia in the II and I Millennium BC*, EOTHEN 16: 281-302.

Süel 1995: A. Süel, “Ortaköy’ün Hitit Çağı’ndaki Adı”, *Belleten* 225: 271-283.

Süel 2005: A. Süel, “Ortaköy Tabletlerinde Geçen Bazı Yeni Coğrafya İsimleri”, V. *Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 02-08 Eylül 2002)*, Ankara: 679-685.

Taracha 2009: P. Taracha, *Religions of Second Millennium Anatolia*, Wiesbaden.

Ünal 2007: A. Ünal, *Multilinguales Handwörterbuch Des Hethitischen/ A Concise Multilingual Hittite Dictionary/Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg

EBo 68 NO'LU ORTA HITİT MEKTUBU*

**Daniel SCHWEMER

***Metin ALPARSLAN

GİRİŞ

Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından yürütülen Hattuşa-Boğazköy Kazısı 2014 sezonu çalışmaları çerçevesinde Boğazkale Müzesi'nde, kataloğa EBo başlığıyla kaydedilen çivi yazılı tablet fragmanları arasında¹ EBo 68 olarak adlandırılan bir mektup tabletinin ayrı bir makale olarak yayınlanması uygun görülmüştür.

Sadece önyüzünde çivi yazısı ihtiva eden bu küçük tablet (51×41×18 mm), 1997 yılında emniyet güçleri tarafından el konulmuş olup, Hattuşa'ya ait olduğu kesindir. Tabletten içerdiği metin paleografik olarak Orta Hitit Dönemi'ne tarihlenebilir (Krş. özellikle E, SAR, LI, Aḫ). Ne Tablette ne yazık ki mektubu yazan ve alan kişilerin adları tamamen korunmamıştır. Ancak, mektubu alan kişinin bir kraliçe olduğunu, yüksek bir ihtimalle kabul etmek gerekir. Mektubu gönderen kişi kanımızca bir kadın olan *Bappu*'dur.

Metin henüz benzeri olmayan, şimdiye kadar bilinen mektup formlarında alışkın olmadığımız bir dizi sıra dışı kalıp ve yazım içermektedir:

- “Beyçem” anlamına gelen BE-EL-DI/Tİ-İA ya da GAŞAN-İA yerine, mektubumuz da BE-EL-İA yazılmaktadır.
- Mektuptaki iyi dilekler bölümünde kullanılan bazı kalıplar alışılmadık kullanımlar içermektedir.
- Mektubun asıl konusunu içeren bölümün tümü (satır 10-15) -wa(r) partikeli ile direkt ifade şeklinde yazılmıştır (Krş. satır 10, 11, 13, 15).
- *uppa*- “göndermek” fiilinin formları, kısmen düzenli şekliyle ḫḫi- çekimli olarak, kısmen ise kurlsız mi- çekimli olarak oluşturulmuştur (*uppati* yerine *uppaṣi*). Aynı şekilde *tepnu*- “azaltmak” için de düzensiz bir formun yer alması mümkündür (*tepnuṣi* yerine *tepnutti*).

Mektubun bu karakteristik özelliklerini açıklamak kolay değildir. Düzensiz fiil formlarından dolayı, mektubun yazarının Hititçeye tam anlamıyla vakıf olmadığını

* Bu makalenin Almanca İstanbul Mitteilungen'de (2015) yayınlanacaktır.

** Prof. Dr. Daniel SCHWEMER, Institut für Altertumswissenschaften Lehrstuhl für Altorientalistik, Residenzplatz 2, D-97070 Würzburg / ALMANYA, daniel.schwemer@uniwuerzburg.de

*** Yrd. Doç. Dr. Metin ALPARSLAN, İstanbul Üniversitesi Hititoloji Ana Bilim Dalı, Ordu Cd. No: 196 34134 Laleli/İSTANBUL, metinalparslan@gmail.com

¹ 2014 yılı kazısı çalışmalarından elde edilen tablet buluntuları ve müze buluntu çalışmaları için bkz. D. Schwemer (baskıda).

düşünebiliriz. Belki anadili Luwice idi. Bununla beraber BE-EL-ĪA² ifadesinin yazılışı ile mektubun konusu ihtiva eden kısmın direkt ifade ile anlatılması, daha ziyade kâtibin bazı yazım geleneklerine hâkim olmadığına işaret etmektedir. Ancak belirtmeliyiz ki, işaret formları ve Hititçe kelimelerin hece yazılışlarında olağandışı bir husus bulunmamaktadır. Bu durum, belki de mektubun ait olduğu sosyal kontekst ile ilişkilidir. Kraliçe dışında, kadınlar tarafından yazılmış mektuplar Hitit metinleri arasında son derece azdır. Hitit elit kesimine ait olsalar bile, kadınların mektup yazması sık rastlanan bir durum gibi değildir. Belki mektubu yazdıran kişinin emrindeki kâtibin yetkinliği, standart bilgi seviyesinin altındaydı. Bappu'nun mektubu bizzat yazmış olması, Hitit yazım geleneğinde var olan homojenlik ve bu geleneğin saray bürokrasisine olan bağlılığı göz önüne bulundurulduğunda, ihtimal dâhilinde görünmemektedir.

Transkripsiyon

Vs.	1	[U]M-MA [munu] ^{s?} ba-ap-pu
	2	[A]-NA MUNUS.LUGAL BE-EL-ĪA
	3	QÍ-BÍ -MA
<hr/>		
	4	M[A-ḫAR MUNUS].LU[GAL] BE-EL-ĪA ḫu-u-ma-[an]
	5	[SĪG5-i]n e-eš-du
	6	[nu A-NABE-E]L-ĪA DĪNGĪR.M[E]Š-K[A]
	7	[Ī-NA] EGĪR UD-MĪ aš- šu -[l]i [ZĪ-aš]
	8	ar-nu-wa-an-du n[u-ut-t]a
	9	aš-šu-li pa-aḫ-š[a-an-da-r]u
<hr/>		
	10	ki-nu-na-wa-mum[a [?] -aḫ-ḫa-an(?)]
	11	pa-aḫ-ḫa-aš-ta nu-wa-[mu QA-TAM(?)]-M[A [?]]
	12	pa-aḫ-ši up-pé-eš-šar x [x x x]
	13	ku- wa -pí up-pa-ši nu-w[a x x]
	14	ku -e GAL up-pa-ti [le-e(?)]
u. Rd.	15	[te [?] -e]p [?] -nu- ut -t[i [?]] DŪ -wa-mu [(x x x)]

² Bir Yeni Assur Kraliçesi'ne yazılmış mektuplarda paralel gibi görünen örnekler için bkz. Luukko 2004: 185.

Çeviri

- 1-3 Bappu [ş]öyle (der): Beyçem, kraliçeme söyle:
-
- 4-9 Beyçem [Kra]liçe[de], her şey [iy]i olsun! [Beyç]em[e se]nin tanrıların gelecekte (de)[her dileğini]iyilik içi[nde] yerine getirsin. [Se]ni iyilik içinde koru[sun]lar!
-
- 10-15 Şimdi ise: Beni n[asıl] (*eskiden*) koruduysan, [aynı] ş[ekilde] [beni] (şimdi de)koru!Gönderi ... [...] -onu ne zaman göndereceksin?(Bana) göndereceğin büyükler [...], (onları) [küç] ültme!Benim için yap[...]]!
-

Filolojik Yorum

- 1-3 Metin, Hitit mektuplarından sıkça bilinen giriş formülü *UMMA* şahıs adı1(-*MA*) *ANA* şahıs adı₂ *QİBİM* ile başlamaktadır (Hagenbuchner 1989/1: 42; Hoffner 2009: 56-57). Bununla beraber, mektubu yazan kişinin adının sonunda yer alan enklitik-*MA* eksiktir. Fakat ^d*UTU-ŠI*'nin yazan taraf olmadığı Orta Hitit mektuplarında, söz konusu-*MA* hiç bir zaman kullanılmamaktadır.
- 1 Mektubu yazan kişinin adı, maalesef tam olarak korunmamıştır. Buna karşı *Ba-ap-pukesin* olarak okunabilmektedir.Öncesinde bir şahıs determinatifi ve bir kısa işaret gelmiş olabilir. Benzer şahıs isimleri arasında sadece erkek adı olan *Pappa* ve *KBo 29.191 Öy. I 1'*de ^{munus}*ba-ap-pí* olarak yazılan *Pappi* kadın ismi belgelenmiştir (Zehnder 2010: 241). Bu nedenle u- tematizasyonu için bir açıklama getiremesek bile, mektubumuzda geçen ismin *Pappu* olarak okunması gerektiği düşüncesindeyiz. Tablette *UM-MA* ile şahıs ismi arasında yer alan nispeten geniş bir boşluk nedeniyle, erkek şahıs determinatifi yerine kadın determinatifi ile tamamlamak daha uygun olacaktır. Bu görüşümüz,ba işaretinden önce yer alan yatay çivi izi ile de desteklenmektedir. Bir kraliçe tarafından yazılan mektuplar dışında, mektubumuz bir kadına ait,bugüne kadar tespit edilmiş, iki mektuptan biridir. Bizim örneğimizde olduğu gibi *KBo 18.12 Ay. 1'-5''*de kısmen korunmuş olan mektup da kraliçeye hitaben yazılmıştır

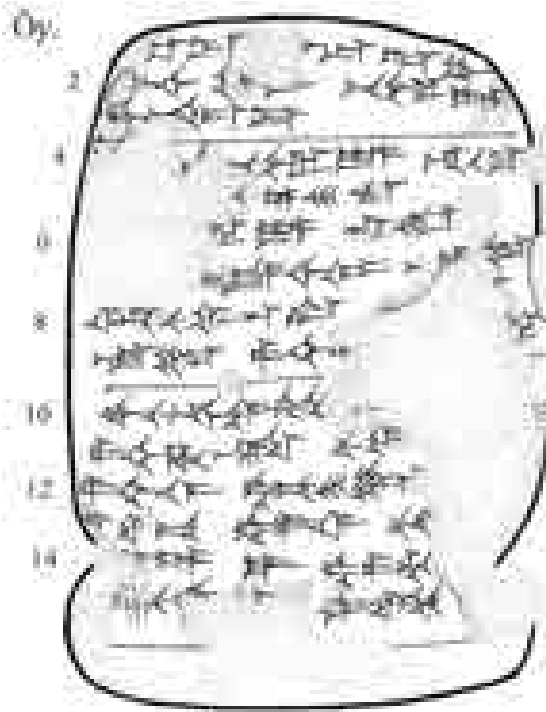

(Aşnuhepa'dan kraliçeye; bkz. Hagenbuchner 1989/2: 86 Nr. 52). KBo 18.12'de Aşnuhepa isminden sonra yer alan *GÉME-KA* “senin hizmetkârın” ifadesinin, mektubumuzdaki Bappu isminden sonra gelmemesi dikkat çekicidir. Ancak kısa mektuplarda, bunun gibi nezaket ifadelerinin kullanılmadığı da bilinmektedir. HKM 51 bunun için bir uç örnek niteliği taşımaktadır (bkz. Hoffner 2009: 189-90).

- 2 MUNUS.LUGAL tahrir olmuştur, ancak farklı bir şekilde tamamlamak mümkün değildir. Beklenen *BE-EL-DÍ/TÍ-ÍA* ya da *GAŞAN-ÍA* (*Akkadcabēltīya*) burada Öy. 4 ve 6'da olduğu gibi *BE-EL-ÍA* yazmaktadır. *BE-EL-ÍA* yazılışı gramatikal açıdan kuralsızdır ve örneğimizin dışında sadece KUB 7.53 + 12.58 Rs. IV 17'de belgelenmiştir. *BE-EL-ÍA* burada (Tunnawi Ritüeli) *BE-LÍ* “Efendim” yerine yazılmıştır. HKM 81'de, Hoffner (bkz. Hoffner 2009: 240-42) tarafından *BE-<EL>-TÍ-ÍA* olarak düzeltilen *BE-TÍ-ÍA* (Öy. 1) ve ^{munus}*BE-TÍ-ÍA* (Ay. 30) yazılışları görülmektedir. Ancak her iki yazılış, HZL Nr. 13 ile ^{munus}*BAD-TÍ-ÍA* olarak da okunabilmektedir. Mektubumuzda geçen *BE-EL-ÍA* yazılışını bir hata ya da “özel” bir kısaltma olarak düşünülmalıdır. Üç kez tekrarlanan yazılışın basit bir dikkatsizlikten ibaret olması ise mümkün değildir.
- 4-5 İbare için bkz. Hagenbuchner 1989/1, 65; kraliçeye yazılmış bir örnek için bkz. KBo 13.62 Vs. 4 (Hagenbuchner 1989/2: 22, Nr. 15) ve KBo 18.13 Vs. 3 (Hagenbuchner 1989/2: 86, Nr. 53).
- 6-8 Burada geçen iyi dilekler kalıbı, henüz mektuplarda belgelenmiş değildir. *ZÍ-aš arnu-*“bir dileği yerine getirmek” için bkz. HW² 1, 332-33.
- 10-15 Asıl mesajı içeren bölümde ise mektuplar da pek alışkın olmadığımız şekilde sürekli direkt ifade partikeli kullanılmıştır. Mektuplarda direkt ifade sadece, önce yapılan yazışmalardan alıntı yapmak için kullanılmaktadır. *-wa(r)* partikelinin neden kullanıldığını, başka metinlerde benzer bir uygulama olmadığından anlamak mümkün değildir. Elbette mektubun mesajı, yazarın kişisinin bir “direkt ifadesidir”. O halde acemi bir kâtip, bu nedenle söz konusu mesajı, direkt ifade şeklinde kaydetmiş olabilir mi?
- 12-14 Bu satırlar ile mektup asıl konusuna geçmektedir: Belki de kraliçenin, mektubun yazarına bir hediyesini teşkil eden gönderi (*uppeššar*),

henüz gönderilmemiştir. 14. satırda sıkça rastlanılan *uppa*-^{bhi} “göndermek”in 2. şahıs sg. hali olan *uppati* kullanılmaktadır. Buna karşın 13. satırda şartıcı bir biçimde, daha evvel belgelenmemiş *uppa*-’nın mi-çekimli hali olan *uppaši* kullanılmaktadır.

- 14-15 14. satırın sonu ile 15. satırın başında yer alan tamamlama kesin değildir. *tepnu*-filinin 2. şahıs sg. için *tepnuši* beklenirdi, oysa mektubumuzda hiç belgelenmemiş olan *tepnutti* formu geçmektedir (Krş.14. satırdaki *uppati*). Gerçekten *tepnutti* okunacaksa, anlamı “azaltmak” olmalı ve cümle başında bir -za beklenmemelidir.³ Relatif cümlenin rekonstrük sonunda da sıra dışı bir ifade yer almaktadır. Çünkü ilgili kelime, ana cümlede bir zamir ile tekrarlanmamaktadır. 15. satırın sonunda ise, başka işaretlerin yer alıp almadığı kesin değildir.

Ay.: yazıstadır

Res. 1: EBo 68 Çivi Yazılı Tablet (Ölçek 3:2; Kopya D. Schwemer)

³ Geç Orta Hitit ile İmparatorluk Dönemi -za *tepnu*-“aşağılamak, indirmek” için bkz. Hoffner 1977: 152-54.

KAYNAKÇA

- Hagenbuchner 1989a:** A. Hagenbuchner, Die Korrespondenz der Hethiter, Bd. 1: Die Briefe unter ihren kulturellen, sprachlichen und thematischen Gesichtspunkten, Texte der Hethiter 15 (Heidelberg 1989)
- Hagenbuchner 1989b:** A. Hagenbuchner, Die Korrespondenz der Hethiter, Bd. 2: Die Briefe mit Transkription, Übersetzung und Kommentar, Texte der Hethiter 16 (Heidelberg 1989)
- Hoffner 1977:** H. A. Hoffner, Jr., Studies in Hittite Vocabulary, Syntax, and Style, *Journal of Cuneiform Studies* 29 (1979) 151–56
- Hoffner 2009:** H. A. Hoffner, Jr., Letters from the Hittite Kingdom, *Writings from the Ancient World* 15 (Atlanta, GA 2009)
- Luukko 2004:** M. Luukko, Grammatical Variation in Neo-Assyrian, *State Archives of Assyria Studies* 16 (Helsinki 2004)
- Schwemer (baskıda):** D. Schwemer, Textfunde der Kampagne 2014, in: A. Schachner, Die Ausgrabungen in Boğazköy-Ḫattuša 2014, *Archäologischer Anzeiger* 2015
- Zehnder 2010:** Th. Zehnder Die hethitischen Frauennamen. Katalog und Interpretation, *Dresdner Beiträge zur Hethitologie* 29 (Wiesbaden 2010)

ALACA HÖYÜK’TE FRİG DEVRİ

*Aykut ÇINAROĞLU

**Duygu ÇELİK

ÖZET

Alaca Höyük’te ele gecen Demir Devri bulguları Geç Frig Devri merkezi yerleşim yerlerinde ele geçen buluntularla çok büyük paralellikler göstermesi, Alaca Höyük için bu kültür katmanının belirginleşmesini sağladı. Bu safhada, Alaca Höyük yeni dönem kazılarıyla ele gecen mimari buluntular ve höyük üzerinde bu kültür katmanının yayılışı göz önüne alındığında bir köy manzarası sergilemektedir.

Alaca Höyük’te, I. kültür katı homojen bir katman olarak tespit edilememiştir. Bu nedenle Frig Devri ve onu takip eden Helenistik, Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi köyünü de içine alan büyük bir kültür katı oluşturmuştur. Ancak yapılan kazı çalışmalarıyla bu kronoloji problemi çözülmeye çalışılmaktadır. Hitit İmparatorluk Çağı sonrasında oluşan bu kargaşa Erken Frig Devrinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Alaca Höyük’te yeni dönem kazılarıyla Frig Devrini evreleri, alandaki yayılışı ve ele geçen küçük eserlerle yeni bir yorum katmak mümkün olabilmektedir. Bu çalışmayla Alaca Höyük’ün çağdaşı ve bölgesel olarak ortak özellikler veren yerleşim yerleriyle olan karşılaştırmaları yapılmış, Alaca Höyük’ün Frig Çağı hakkında genel bir yorum yapılabilmiştir.

GİRİŞ

Friglerle ilgili kısıtlı yazılı kaynakların olması ve bu kaynakların henüz tam anlamıyla çözülememesi nedeniyle, bunlarla ilgili bilgileri Anadolu dışında Yunanlı ve Assurlu kaynaklardan kısmen öğrenebiliyoruz.¹ Yaşadıkları çağdan daha önceki dönemleri kaleme alan Eskiçağ yazarlarına göre,(Herodotos ve Strabon) Makedonyalıların komşuları olan ve Avrupa’da oturdukları sırada Brygler ya da Brigler adını taşıyan Frigler, Makedonya ve Trakya’dan Boğazlar yolu ile Anadolu’ya göç eden Trak boylarındandır. Oysa Friglerin çağdaşı olan Assur ve Urartular’ın yazılı belgelerinde doğrudan doğruya Friglerden söz edilmektedir.² M.Ö. 12 YY’da I. Tıglatplesar Dönemi’nden başlayarak, Geç Assurluların Mita ve Muşkilerden söz ettiklerini görüyoruz. Ayrıca, Geç Assur Çağı’nın 8 yy’nın son çeyreğinde yaşayan Kral II Sargon’un yıllıklarında Mita ve Muşki adlarına rastlamak mümkündür.³

* Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bölümü’nde (emekli), Atatürk Bulvarı No:103 İncehan İşmerkezi No:64 Kızılay-Ankara.
Aykut_cinaroglu@hotmail.com

** Duygu ÇELİK M.A., Atatürk Bulvarı No:103 İncehan İş merkezi No:64 Kızılay-Ankara. Sin_duygu@hotmail.com

¹ Young 1969;s.202 vd.

² König 1957; s.158

³ Luckenbil 1927; s. 158

Kral Gordios'tan sonra, Frig tahtına Midas geçmiştir. Antik batı kaynaklarında daha çok efsanevi kişiliğinden söz edilen kral Midas, Assur kaynaklarında “Muşkili Mita” adı ile tarihi bir kimliğe sahiptir. H. Winkler’e göre M.Ö.8 yy sonlarına doğru büyük Frigya devletini kuran Midas ile yaklaşık 717-707 yıllarına doğru Asur Kralı II. Sargon döneminde hüküm sürmüş Muski Kralı Mita aynı şahıs olmalıdır.⁴ Bu tez halan kanıtlanmasa da güçlü bir tezdır.

Frigler’in Anadolu’daki ilk yüz yılları büyük ölçüde karanlıktır. Homeros’un destanlarından isimlerini öğrendiğimiz Mygdon, Askanios, Otreus gibi liderlerin önderliğinde, ilkel bir topluluk düzeyinde oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Eskiçağ yazarlarının verdikleri bilgilerden onların, başlangıçta Troia ve çevresine geldikleri bu süreç içinde Askania Gölü (İznik Gölü) kıyıları ile Sangarios (Sakarya) Nehri vadisine doğru yayıldıkları görülmektedir.⁵ Frig medeniyetinden kalan yazılı belgelerin kısıtlı olması bu uygarlığın siyasal örgütlü bir devlet düzenine nasıl geçtiği ve bu geçişteki aşamalar bugün için bilinmemektedir. Bununla birlikte, merkeze bağlı tek bir krallıktan çok, birçok beyliğin varlığı düşünülmelidir.⁶

M.J. Mellink, “Batı dünyası yani Yunanlı komşuları, krallığın Frigli yönünü, doğu dünyası yani Assur, Kuzey Suriye ve Urartulu komşuları, krallığın kendilerine daha yakın olan Muşkili yönünü tanımaktadırlar” diyerek antik batı ve doğu kaynaklarındaki Frig-Muşki, Midas-Mita ayırımına açıklık getirmeye çalışmıştır.⁷ R.D. Barnet’te göre ise “M.Ö. 1200 yıllarında sonra Hitit İmparatorluğu’nu izleyen dönemde Orta Anadolu Bölgesinin batısını, merkezleri Gordion olmak üzere Frigler, doğusunu ise Kayseri-Tabal merkez olmak üzere Muskiler istila ve iskân etmişlerdir”⁸ şeklinde yorumu ile M. Mellink’in görüşüne katılmaktadır. Böylece araştırmacıların bölgenin doğusunda ve batısında ayrı ayrı kavimlerin varlığını kabul ettikleri görülmektedir.

Midas’ın, M.Ö 8. yüzyılın 2. yarısında Orta Anadolu Platosu’nda, batı kanadını Gordion merkez olmak üzere Trak kökenli Frigler’in; doğu ve güneydoğu kanadını Muşki ve Taballar’ın oluşturduğu konfederatif bir devletin kralı olduğu anlaşılmaktadır.

Arkeolojik ve epigrafik bulgulara göre, Frigler Halys’in (Kızılırmak) doğusunda Çorum, Tokat Kırşehir; kuzeyde Samsun; güneyde Niğde ve Konya; güneybatıda Burdur ve Elmalı Ovası; batıda Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya; kuzeybatıda Bandırma yörelerine kadar etki alanlarını genişletmişlerdi. Frig yayılım sahası içinde Gordion başta olmak üzere Alaca Höyük, Pazarlı, Büyükgüllücek, Alişar, Kerkenes Dağı, Maşathöyük, Kaman-Kalehöyük, Midas Şehri (Yazılıkaya), Dorylaion (Şarhöyük) ve Daskylaion (Ergili) gibi merkezler gelmektedir⁹ (Harita 1a).

⁴ Mellink 1965; s.317-325

⁵ Barnet 1953; s.78-82

⁶ Sivas-Sivas; 2012: s. 9

⁷ Mellink 1965; s.317-325

⁸ Barnet 1967: s.7; Vieyra 1955; s.318 vd.

⁹ Sivas – Sivas 2012; s.12

Bu merkezler içerisinde Kızılırmak'ın doğusunda Çorum ili sınırları içerisinde bulunan Alaca Höyük'te, Geç Tunç Çağı İmparatorluğu'nun çökmesi ile yeni bir toplumsal oluşumun izleri görülmüştür. Anadolu'da politik ve ticari ilişkilerin bozulması karşısında bölgesel kent merkezlerinde görülen karakteristik bozulma 12 yy erken dönemlerinde Geç Tunç Çağı İmparatorluğu'nun çökmesine neden olmuştur. Bölgesel Anadolu toplumlarında, Hitit İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte politik ve ekonomik anlamda bir farklılık gözlenmiştir. Bu sebepten dolayı Alaca Höyük'te de kültürel süreklilik ölçüsünde yeni kültürün hızla yayılmasıyla toplum yapısında, kültürel, politik, belki ekonomik? anlamda da değişim kendini göstermiştir.

Orta Anadolu'da Demir Devri'nde devlet terimini kullanmak ele geçen veriler ışığında tartışmalıdır. Bu dönemin siyasi yapısı sınırlı ölçülerde belirlendiği için Alaca Höyük'ün vb. Frig Devri ve Demir Devri (?) yerleşimlerinin siyasi yapısı hakkında çok fazla bir yorum yapılamaz. Bu açıdan bakıldığında burada bir devlet anlayışından şu an için söz etmek mümkün değildir.¹⁰

Bulunduğu coğrafya ve komşu merkezler bazında değerlendirildiğinde Alaca Höyük'te ele geçen Demir Devri bulguları yakın merkezlerdeki buluntularından çok Geç Frig Devri merkezi yerleşim yerlerinde ele geçen buluntularla çok büyük paralellikler göstermiştir. Bu sebepten dolayı Alaca Höyük için bu kültür katmanının Demir Devri olarak değil Frig Devri olarak anılmasını sağlamıştır. Alaca Höyük'te I kültür katmanında, ele geçen mimari buluntular ve höyük üzerindeki yayılışı göz önüne alındığında bir köy manzarası sergilemektedir.¹¹ Geçmiş dönemlerde Alaca Höyük'te I. kültür katı homojen bir katman olarak tespit edilememiştir. Bu nedenle Frig Devri ve onu takip eden Helenistik, Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi köyünü de içine alan yoğun bir kültür katı olarak yorumlanmıştır. Ancak yapılan kazı çalışmalarıyla bu kronoloji problemi çözülmeye çalışılmaktadır. Hitit imparatorluk Çağı sonrasında oluşan bu kargaşa Erken Frig Devrinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Alaca Höyük'te Yeni Dönem Kazıları ile Frig Devri, evreleri, alandaki yayılışı ve ele geçen küçük eserlerle yeni bir yorum katmak mümkün olabilmiştir.

Bu çalışmayla Alaca Höyük'ün çağdaşı ve bölgesel olarak ortak özellikler veren yerleşim yerleriyle olan karşılaştırmaları yapılmış, Alaca Höyük'ün Frig Çağı hakkında genel bir yorum yapılabilmıştır.

Çöküşten sonra geniş bir yelpazedeki güçlere karşı bu önemli artışın dikkatleri çektiği topluluklar yeniden nasıl birlikte bir düzen kurdular? Bu konu halan aydınlatılmamıştır. Anadolu'nun merkezinde Demir Çağı yaşanırken, Frigya ve Gordion'daki çalışmalar bu dönem için daha çok belge ve bulgu vermektedir.

Voigt ve Henricson'na göre, Gordion'da Erken Demir Çağı'nda yaşanan bir dizi göçler seramikte ve mimarinin değişiminde temel oluşturmaktadır şeklinde¹² olup

¹⁰ Kealhofer v.d. 2009; s.275-300

¹¹ Çınaroğlu-Çelik 2009; s. 107

¹² Henricson 1993; s. 88-176

Boğazköy'de Gens'e göre ise göç yerine iç çöküntü ve bunun sonucunda yeniden yapılanma görülmektedir¹³ tezi iki farklı bölgede oluşan kültürel değişimin varlığını göstermektedir.

Erken Demir Çağı'nın sonuna kadar batıda gelişen Frigya Devleti, Orta Demir Çağında sağlamlaştırılmış ve genişletilmiştir. Frigya siyasi kontrol alanının gerçek ölçeği ve kapsamı belirsizdir. Ancak bir Frig malzemesi Batı ve Orta Anadolu boyunca görülmektedir. Bunlar arasında özellikli buluntular; basamaklı sunak, yazıtlar, seramik stildir.¹⁴

Erken Demir Devri için Anadolu'nun merkezinde yalnızca 3 kazıda mimari buluntu mevcuttur. Bu kazılar Gordion, Kaman-Kalehöyük ve Boğazköy'dür. Bütün bunlar görünüşe göre, Geç Demir Devri işgali bir kesinti olmaksızın yerli mimaride baskındır. Erken Demir Çağı'nda görülen değişim, farklı şekillerde bölgesel siyasi parçalanmanın olduğunu göstermektedir.

Alaca Höyük arkeolojik kalıntılar, kronolojik olarak Orta Anadolu'da bulunan en eksiksiz yerleşimlerden biridir: Bölgede Kalkolitik Höyük'te bir sondaj ile belirlenmiştir. Erken Tunç Dönemi yerleşim açısından bir merkez konumunda, Orta Tunç Çağında (Asur Ticaret Kolonileri Dönemi) küçük eserler ve yeni dönem kazılarında mimari buluntusu ile tespit edilmiştir. Geç Bronz Çağı İmparatorluğu'nda önemli ve özellikli yerleşimlerinden biridir. Hitit İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte bölgeyi düzenli ve sistemli olarak terk etmişlerdir. Frig Çağı'nda ise özellikle, Geç Frig Döneminde yerleşim tekrar görülmeye başlamıştır.

Geç Frig Çağında, Gordion gibi şehirlerin politik gücünü kaybettiği görülür. Bunun sonucunda bölgesel güçlerde bir artış tekrar belirginleşmiştir ve bu durum Alaca Höyük'te de gözlenmiştir. Geç Frig Dönemi'nde yerleşim höyüğün kuzeyine doğru bir köy manzarası sergilese de bu dönem için bir yerleşim olgusundan söz etmek mümkündür. Çünkü Alaca Höyük, Frig Devri ile birlikte Hitit Çağı ve Eski Tunç Çağı'ndaki önemini ve güçlü merkezi yapısını yitirmiştir. Orta Anadolu'nun genelinde merkezler arasındaki dalgalanmayla, ekonomik etkileşim ve değişim yoğunlaşmıştır. Özellikle bu sorunun politik ve ekonomik kurumlarınasıl yeniden biçimlendirdiği sorusunu aydınlatmak için Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra arkeolojik kalıntılara ve kronolojik çözümlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Son yıllarda Alaca Höyük'te yapılan araştırmalar büyük ölçüde Frig Çağı anlayışımızı/bilgilerimizi çok fazla geliştirmedir. Hitit İmparatorluğu'nun çökmesinden sonra, Erken Demir Devri İşgalinden önce bir boşluğun olduğuna inanılırdı. Alaca Höyük'te uzun yıllardır yapılan kazı çalışmalarında Hitit İmparatorluğu'nun bu bölgeyi terk etmeleri ile birlikte yakın komşusu olan Boğazköy'deki gibi Erken Demir Çağı'na ait kalıntıları bu yerleşim yerinde ne geçmiş kazılarda ne de yeni

¹³ Genz 2000: s. 35-54; Genz 2006: s.98-158

¹⁴ Kealhofer v.d. 2009; s.275-300

dönem kazılarında tespit etmek mümkün olamadı. Ancak Geç Frig Devrinde, Alaca Höyük'te yerleşim bir köy kültürü şeklinde oldukça basit yapılarla karşımıza çıkmıştır. Geç Frig döneminde, kesinleşen 2 farklı evre olup ancak bazı alanlarda 3. Evre de tespit edilmiştir. Sonuç olarak; Alaca Höyük'de, Geç Frig Çağın'da çok evreli bir kültür katı görülmektedir.

Bazı görüşlere göre; Alaca Höyük'e yakın yerleşim yeri olan Boğazköy'de Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra şehir yaşantısına devam ettiği şeklindedir. Şehir Erken Demir Çağı işgali sırasında Büyükkaya'da tepe üzerinde küçük bir mezra şeklinde azalmıştır. Ayrıca şehrin diğer bölümlerinde Erken Demir Çağının izleri görülmektedir.¹⁵ Ancak bu görüş Alaca Höyük için bu aşamada uygun değildir. Çünkü Alaca Höyük'te Hitit İmparatorluğu'nun yerleşim alanını terk etmesinden sonra, Geç Frig Çağı'ndan itibaren yerleşim görülmüştür. Bu nedenle şimdiye kadar yapılan çalışmalar Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden, Geç Frig yerleşimine kadar Alaca Höyük'te bir boşluğun olduğu şeklide yorumlamaktayız.

Orta Anadolu'da, Demir Devri'nde devlet terimini kullanmak ele geçen veriler ışığında bu dönemin siyasi yapısı sınırlı ölçülerde belirlendiği için tartışmalı bir konudur. Bugüne kadar yapılan çalışmalar ışığında, Frig Devri'nde, Alaca Höyük'ün siyasi yapısı hakkında çok fazla bir yorum yapılamamakla birlikte, burada bir devlet anlayışından şu an için söz etmek mümkün değildir.

Anadolu'nun merkezinde Demir Çağı yaşanırken, Frigya ve Gordion'da 1. Bin Devri çalışmaları bu dönemi için daha somut bilgiler sunmaktadır. Orta Anadolu'da yerleşim yerlerinde yapılan tutarlı karşılaştırma ve güvenli bir tarihlenmeyle, Boğazköy, Kültepe, Kaman Kale Höyük gibi merkezlerde ele geçen buluntular ışığında Orta Anadolu'da Demir Devri'nin varlığı saptanmıştır. Ancak Kızılırmak kavsi içerisinde yer alan, Alaca Höyük ve bu merkeze yakın, Pazarlı ve Büyük Güllücek gibi yerleşim yerlerinde yapılan çalışmalarla birlikte, Demir Devri özellikleri dışında, bu kültür tabakalarını Frig Devri olarak yorumlamak mümkün olmuştur (Harita 1b). Özellikle seramik stili, Frigçe yazılı kitabeler ve alanda bulunan açık hava tapınağı ile Frigya yerleşimlerinde görülen büyük benzerlikler bu dönemi isimlendirme de büyük rol oynamıştır. Alaca Höyük'de Geç Frig Çağı'nda Hitit yapı malzemeleri olan andezit taşlar üzerine Frig alfabesiyle yazılar yazılmış yazıtlar ele geçmiştir. Alaca Höyük'de ele geçen bu kitabeler Frig Devrini tarihlenmekte büyük katkı sağlamıştır (Resim 1a,b,c).

Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonraki dönem için yeterli arkeolojik kalıntılara, bilgiye ve kronolojik çözümlenmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Alaca Höyük'te ele geçen buluntular ışığında bu soruna çözüm getirmek şimdilik mümkün değildir. Ancak ilerleyen kazı çalışmalarıyla ele geçen bulgular belki bu sorunu çözümlenmede yardımcı olacaktır.

¹⁵ Kealhofer v.d. 2009;s.275-300

ALACA HÖYÜK' TE FRIG DEVRİ MİMARİSİ

Alaca Höyük'te Frig devri kültür katmanı yalnızca Geç Frig Çağı mimarisisiyle temsil edilir. Eski kazı çalışmalarında I kültür katı olarak isimlendirilen Frig Devri ve onu takip eden Helenistik, Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi köyünü de içine alan büyük bir kültür katı oluşturulmuştur. Daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarla Geç Frig Çağı'nın iki evreli olduğu anlaşılmıştır.¹⁶ Alaca Höyük stratigrafisinde I kültür katı, 1a ve 1b olarak isimlendirilmiş olup, her iki mimari evrede de kültür belgelerinde fark yoktur. Yeni dönem kazı Çalışmalarında bazı alanlarda, Pazarlı yerleşim yerinde olduğu gibi, Geç Frig Çağı yapılarında 3 farklı yapı evresi tespit edilmiştir. Ancak bu evreleri höyüğün genelinde yapılacak çalışmalarla kesinleştirmek gerekecektir. GeçHititİmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Alaca Höyük eski önemini yitirmiştir. GeçFrig Devri'ne kadar korunmuş bir mimari söz konusu değildir. Bu nedenle İmparatorluğun çöküşünden sonra yerleşim yerinde görülen kargaşa nedeniyle Erken Frig Çağı tespit edilememiştir. Ancak eski kazılarda karşılaşılan problemler yeni dönem kazılarında da devam etmektedir. Yani Hitit İmparatorluk Çağı sonrasında oluşan bu kargaşa Erken Frig Devrinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. İlerleyen kazılarla bu problemin çözüme kavuşması beklentisindediriz.

Alaca Höyük'te yaşamış Frig sakinleri, Hitit mimari yapılarını temel olarak almış ve Hitit yapı malzemelerini kullanarak binalarını oluşturmuşlardır (Resim 2b,c; Çizim 1). Kullanılan taşlar andezit, yerel mermer, kireç taşıdır. Bu nedenle Höyük'te, iskâna en müsait alanlarda yerleşim kurmuşlardır. Frig Çağı, yapıları dağınık ve fazlaca tahrip edilmiş olarak bulunmuştur. Bunun nedeni ise ören yeri üzerindeki Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi yapılarının temellerini derince bir toprak düzeltmesinden sonra inşa etmiş olmaları ve yine bu kültürle ait çöp kuyuları ve tandır çukurları açmış olmalarıdır.¹⁷ Höyüğün genelinde yapılan eski ve yeni dönem kazılarında, kuzeye doğru gerçekleştirilen çalışmalarda Frig iskânının daha yaygın olduğu saptanmıştır.¹⁸ Ancak bütünlük arz eden bir yapı grubu şimdiye kadar tespit edilemese de dağınık parçaların bir arada değerlendirilmesi suretiyle, Alaca Höyük'te Frig yapıları hakkında bilgi sahibi olunmuştur.

Frig yapıları plan itibarıyla çok bölmeli yapılardır (Çizim 1, 2a,b). Frig yapıları taş temelli olup daha eski yapıların taşlarının sökülmesiyle inşa edilmiş ve çamur harç kullanılmıştır. Taş duvarlarının inşasında Hititlerde görülen özenli ve görkemli yapı tekniğine rastlanılmaz. Duvar kalınlıkları ekseriyetle 40-60 cm arasındadır. Höyükte Frig' in ilk yapı evresindeki mimarinin, bir tarafları meyilli ve kalın toprak şevlere dayanarak kurulmuş olduklarından bu yapılardaki bir kısım duvarın tek yüzlü

---

¹⁶ Koşay-Akok 1966; s.5

¹⁷ Çınaroğlu - Çelik 2009; s:180

¹⁸ Koşay - Akok 1966; s.5; Çınaroğlu - Çelik 2009; s:107-108

örülüşünde tespit edilmiştir.¹⁹ İkinci yapı evresinde ise iki yüzü de muntazamca örülen duvarlar görülmektedir. Yüzleri düzgün taşlarla örülen duvarın orta kısımları “helik” denilen yumruk büyüklüğündeki taşlarla doldurulmuştur. Bu evrede, Frig yapıları çok bölmeli hale gelmekte ve odalar küçülmektedir (Resim 3a,b,c;Çizim 1). Mimari de görülen bu değişimden dolayı yerleşimde nüfusun arttığı anlaşılmaktadır. Açığa çıkan bu Frig yapılarının temellerinin zayıf olması nedeniyle tek katlı basit binalar olduğu anlaşılmaktadır. Bu binaların taş temelli kerpiç duvarlı ahşap hatıl ve dikmeli beden duvarlarının yapıldığı ve üstünün ise “karadam” şeklinde düz atkılı ve toprak örtülü bir dam örtüsünün olduğu düşünülmektedir.²⁰ Bu inşa şekli günümüz köy kültürlerine değin devam etmiştir. Ancak eski kazılarda ele geçen buluntular ışığında bazı binaların kiremitle örtüldüğü belirtilmektedir.²¹

ALACA HÖYÜK’TE FRİG DEVRİ SERAMİĞİ

Seramik buluntu bir bölgedeki kültürel devamlılığı, bu sürecin derecesini aynı zamanda o bölgedeki etkileşimin derecesini bize sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Alaca Höyük’teki Frig Devri gelişimini iyi değerlendirebilmek için seramik buluntuları ayrı bir başlıkta irdeleneceğiz.

E.Haspels’in Midas şehri seramiğini ve küçük eserlerini konu alan “Phrygie III” adlı kitabı için yazdığı tanıtım yazısında, M.J. Mellink’in asıl Frig seramiğinin gri olduğunun kesinleştiğini belirtmiştir.²² Ayrıca, Frigya ve Orta Anadolu’nun doğusunun bütünüyle ayrıldığını, batıda sevilen tipin gri ve siyah olduğunu, boya bezeli kap-kaçağın ise azınlıkta kaldığını ilave etmiştir.²³

Orta Anadolu’da özellikle Kızılırmak kavsi içinde kalan sahada siyah renkliler geç safhada ortaya çıkmaktadır. Bunların tarihi VIII yy’dır. VIII yy sonlarında Frigler, siyasi ve askeri güçlerini Frig bölgesinin dışına taşımışlardır. Bu sebepten, M.Ö. VIII yy son çeyreğine ait Frigli unsurlar Orta Anadolu’da görülmeye başlamıştır. Dolayısıyla Kızılırmak kavsi içinde, siyah Frig seramiği M.Ö. VII yy’dan daha eski olamamaktadır. Bu durum Frigya bölgesinde Erken Frig Döneminde görülen siyah ve gri Frig seramikler, Kızılırmak kavsi içerisindeki yerleşimlerde olduğu gibi Alaca Höyük Geç Frig döneminde görülmüştür(Resim 4a,b,c,d; Çizim 3h). Çünkü bu tür seramikler, Orta Anadolu için ithal kap grubunda olmalıdır.

Alaca Höyük’te Hitit Çağı monumental yapılarına karşılık Frig Devri’nde basit tas temelli kerpiç yapılar ve seramik formunda, hamurunda ve bezemesindeki farklılıklar bölgedeki büyük değişimi göstermektedir. Ancak Erken Demir Devri’nin

¹⁹ Koşay – Akok 1966; s.5

²⁰ Çınaroğlu – Çelik 2009; s. 107-108

²¹ Koşay – Akok 1966; s.5

²² Mellink 1954, s.167

²³ Mellink 1954, s.168

başlarında Boğazköy’de, Kaman Kale Höyük’te²⁴, Kerkenez’de, Çadır Höyük’te²⁵, Tilkitepe Höyük’ün de birkaç örnekle seramikte devamlılık görülür. Çünkü Erken Demir Devri bir geçiş özelliği gösterdiğinden seramikte Hitit Dönemi etkileri görülmektedir. Bu nedenle kazı yerlerindeki karşılaştırmalarda Erken Demir Çağında, seramik mimariye göre daha az güvenlidir. Bu bölgelerde sosyal, kültürel, politik değişimin sonucunda Hitit formları ve çark teknolojisi kullanımı hızlı bir şekilde kaybolur. Bunun yerine el yapımı seramikte bir artış daha sonraki dönemlerde ise boya motiflerinde ve süslemede değişim söz konusudur.²⁶

Geç Demir Çağı, muhtemelen M.Ö. 8 yy. dan 7 yy. geçişle başlıyor. Seramikte belirgin değişikliklerle karakterize edilir.Orta Anadolu’nundoğu kesiminde mat boyalı bezeme kaybolur ve yerini parlak ve sıklıklaçok renkli bezeme alır. Genel olarak batı geleneğinde kırmızı açkılı çanak çömlek ve gri açkılı çanak çömleklerartış gösterirken, boyalı bezemeliler daha az görülür. Motifleri özellikle geometrik ve figüratifdir. Alaca Höyük kazılarında ele geçen kap formlar hemisferik veya omurgalıçanaklar (Resim 4d,6h), yonca ağızlı testiler (Resim 5 a,b), geniş iki kulplu kretar vazolar, küresel testiler, çömleklerdir (Resim 6a,b,c,d,e,h,ı; Çizim 3 g, h, l, m).Gri seramiklerin oranı coğrafyaya göre değişkenlik göstermektedir. Ayrıca Ağrı Patnos’da bulunan Urartu seramiği olan akıtacaklı çanak (Resim 6g) ile çok Alaca Höyük’te bulunan akıtacaklı çanak (Resim 6f; Çizim3g) ile benzerlik gösterir.

Gec Frig Çağı’nda, Gordion’da gri çanak-çömlek yoğunken,Alaca Höyük’te boyalı seramikler daha fazla görülmektedir. Bu durum gri seramiklerin Alaca Höyük’e ithalat yoluyla geldiği sorusunu ortaya çıkarmıştır. (bunun tam tersi durum ise Gordion’daki boyalı kapların az oluşu da buradaki boyalıların ithalat yoluyla gelmiş olabileceği sorusunu ortaya çıkarmıştır) yerel olarak üretilmiş ya da taklit edilmiştir. Alaca Höyük Frig çanak-çömlek repertuarı yakın bölgelerindeki Frig yerleşim yerleri gibi (Büyüküllücek, Pazarlı) tek renkliler yoğunluktadır. Koşay “çok renkli ve mat boyalı parçalarla Bucchero tarzında siyah ve gri seramikler çok az sayıdadır” şeklinde isimlendirdiği Bucchero²⁷, Friggri seramiğine benzerlik gösterdiği için bu isimle anılmıştır. Ancak sadece teknik açıdan benzerlik görülmüş olup bu tip çanak-çömleğin Bucchero ile bir ilgisi yoktur.

Alaca Höyük’te çok renkli çanak çömlekler üç çeşittir:

1.Düz devetüyü rengi üzerine koyu kahverengi çizgili ve bezemeli (Resim 4e,f,g)

2.Krem zemin üzerine kahverengi ve kırmızı ile yapılmış geometrik ve figüratif benzemeli (Resim 7a,b; Çizim 3n)

3.Devetüyü renginden yapılmış çanak çömleklerin genellikle kulp karşısına

²⁴ Matsumura 2000: s. 119–35.

²⁵ Kealhofer v.d 2010: s. 71-92

²⁶ Henrickson 2001: s. 35–46.

²⁷ Koşay – Akok 1966; s.23

yapılan bir panel içerisinde krem rengi üzerine kızıl kahve ve koyu kahve tonlarında geometrik ya da figüratif boya bezeme ile karşılaşılır (Resim 5g,f,7c,d,e,f;) Çizim 3n,4,5,6).

Alaca Höyük'te tek renkli, ekseriyetle isli kaba mutfak kaplarında yoğunlukta görülür(Resim 6ı).Bu çanak çömleğin kenar profilleri Hitit seramiğinden daha sert ve omurgalıdır.

ALACA HÖYÜK' TE FRİG DEVRİ TAPINMA ALANLARI

Yukarı Sakarya Vadisi'nde Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya illeri arasında uzanan dağlık Frigya Bölgesi (Epictetos Frigya), Frigler'in tarihleri boyunca siyasi, kültürel ve kültürel açıdan en güçlü ve etkili oldukları bölgedir. Bölgenin özellikle savunmaya yönelik iskân tipine olanak sağlayan fiziki çevresi, verimli tarlalar ve akarsular nedeniyle burası Frigler için ideal bir yerleşim alanı olmuştur. Büyük bir bölümü bugün Eskişehir ve Afyonkarahisar il sınırları içinde kalan bölgedir. Ayrıca, Frigler bu topraklarda adeta tek tanrı gibi tapıtları Ana Tanrıçaları Matar Kubileya için göz alabildiğince uzanan doğayı sayısız denebilecek ama hep berekete, bolluğa yönelik eylemler için gizemli kült anıtlarıyla donatmıştır. Eski Frigçe yazıtlar ve Frig sanat eserleri, “Matar” yani “Ana” olarak bilinen tanrıçanın, Frig halkının ana tanrıçası olduğunu ortaya koymaktadır. Yazıtlarda “ Matar Areyastin” veya “ Matar Kubileya/ kubleya” olarak da geçen bu tanrıça, Frig sanatında ikonografik olarak betimlenen tek tanrıçadır.²⁸

Matar'ın Frig epitetlerinden (tanrı veya tanrıçaların sıfatları) biri, Frigçe “dağların” anlamına gelen “Kubileya”ydı. Çorum – Kalehisar, Midas şehri ve Dümrek'te de olduğu gibi Matar ile ilişkilendirilmiş kutsal alanların birçoğu dağlık ve sarp alanlarda yer almaktaydı.²⁹

Frig dini tapınmalarının somut örneklerini oluşturan bu anıtlar, ana kayaya oyulmuş altınlar ve nişlerden oluşur. Bu anıtlar, tanrıçanın karakteri gereği çoğunlukla yerleşmelerin dışında, ormanlık, ıssız ve gizemli doğanın ortasındaki dağlık ve kayalık alanlarda yer alır. Aslında, Matar Kubileya kültüründe, gökyüzünün altındakibütün doğa, tamamıyla tanrıçanın tapınağıdır.

Yukarıda kısaca değindiğimiz, Frig inanç sistemi içerisinde kayalık ve ormanlık alanların “Matar Kubileya” kültü için özellikli alanlar olduğu özet bir şekilde tanımlanmıştır. Bu sistem içerisinde Alaca Höyük'te Frig Çağında bu inanç sisteminin uygulanmış olabileceği alan höyüğün yaklaşık 8 km kuzeyinde “Karahisar” ya da “Kale Hisar” olarak anılan mevkiidir(Resim 8 a,b,c).Bu alan ovanın ortasında son derece dik ve keskin bir şekilde uzanan kayalık bir alandır. Zorlukla bu kayalık alanın zirvesine çıkılmaktadır. Burayı ilk olarak, 1927 yılında H.H. von Der Osten yayınlamıştır.

²⁸ Sivas-Sivas 2012; s. 13; Haspels 1962; s.285-287; James 1959; Schepelemler1929; Barnet 1953;s.78-82

²⁹ Mellink 1981:s. 96-104

“Üç basamak üstünde yükselen bu kutsal alanda oturan “Ana Tanrı” ya da “Matar Kubileya”nın günümüze kalan kısmı ayaklarıdır. Yanında ayakları üstüneyatmış iki ufak aslan bulunmaktadır”³⁰ şeklinde ifade etmiştir. Buna benzer basamaklı anıtlar Dümrek ve Midas Şehri gibi Frig dağlık alanlarında da bulunur. Tüm bu yerlerdeki kutsal alanların ortak yanı platforma çıkan bu tür basamaklı ve sırt destekli olmalarıdır.

Yukarıda tasvir edilen özellikleri ve Midas şehrinde, Dümrek kutsal alanında bulunan açık hava tapınaklarına olan benzerlikleri nedeniyle, Kalehisarı bir Frig kutsal alanı olduğunu kabul edilmiş bir görüştür. Fakat burada hangi tanrı veya tanrıçaya tapıldığını bilmiyoruz. Antik kaynaklara ve Midas şehri ve Gordion’da bulunan Frig yazıtlarına dayanarak, Frigler’in baş tanrıçasının Matar ya da “Anne” olduğunu biliyoruz.

SONUÇ

Yukarıda detaylıca incelediğimiz konular ışığında Alaca Höyük’teki Geç Frig iskânı M.Ö. 6 yy’da daha eski değildir. Landsberger’den ³¹ sonra Tahsin Özgüç’te “Kızılırmak kavsi içinde kalan Çorum-Tokat-Amasya bölgesinde boyalı ile bezemeli seramiğin kullanıldığını yazarak bu çanak çömleğe, Friglerden tamamen ayrı, ayrı bir dili konuşan hiyeroglif türünde ayrı bir yazısı olan bu insanların kullandığı seramiğe Frig seramiği demenin gerçeği aksettirmediğini” yazmışlardı. Bu çelişkiyi gidermek için Hiyeroglif yazısı ile bulunan bu tür seramiğin ele geçtiği yerleşimleri Demir Çağı Şehirleri diye adlandırmanın doğru olacağını haklı olarak belirtmiştir.

Ancak, Alaca Höyük’te ve yakın bölgelerinde açığa çıkartılan bazı özel buluntular, bu merkezi, I. bin Demir Devri şehirlerinden ayıran önemli bir özellik olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu buluntular; M.Ö. I binde andezit taşlara yazılı Frigçe kitabelerdir. Bir diğer unsur, ören yerine 8 km mesafelik bir alanda yer alan, Frig tapınma alanı olarak bilinen bir açık hava mabedin bulunması ve Frig malzemesinin kuvvetli ve kültür katmanının homojen olarak geldiği Pazarlı ve Büyük Güllücek gibi Frig merkezlerine yakınlığı olması ve bu merkezlerle paralel buluntuların ele geçmesidir. Ayrıca höyüğün yakın çevresinde 16 adet Tümülüs saptanmıştır. Bunların çoğu tahrip edilmiş olup bazılarının Geç Dönem Tümülüsleri olduğu bilinmektedir. Ancak Raci Temizer’in açtığı Kalinkaya Tümülüs’ündeki eserler Frig kültürüne bağlanmıştır.³² Bu buluntular sebebiyle Alaca Höyük’teki, M.Ö. I. Binin ilk yarısındaki kültüre Frig demek doğru olacaktır. Bu değerlendirmeler sonucunda 6 yy. dan itibaren, Orta Anadolu’da Lidya, Pers ve Yunan istilaları, siyasi manzarayı yeniden şekillendirmiştir. Kızılırmak kavsi içinde kalan Alaca Höyük gibi şehirler de bu istilalardan farklı kültürel politik hatta ekonomik durumda etkilenmişlerdir.

³⁰ Arık 1937;s.24

³¹ Landsberger 1948; s. 14 v.d.

³² Temizer 1949, s. 795-806

KAYNAKÇA

- Akurgal E. 1955**, Phrygische Kunst Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No:95. Ankara.
- Arık R.O 1937**, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı 1935'deki Çalışmalara ve keşiflere Ait İlk Rapor, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Barnet B.D. 1953**, "The Phrygian Rock Facedes and The Hittite Monuments" Bibliotheca Orientalis 10
- Barnet B.D. 1967**, "Phrygia and the peoples of Anatolia in the Iron Age" Cambridge Ancient History Cilt II. Cambridge.
- Çınaroğlu A., Çelik D. 2009**, Atatürk ve Alaca Höyük, Ankara.
- James O. 1959**, The Cult of Mother Goddess, London
- Henricson, R.C. 1993**, "Politics, Economics, and Ceramic Continuity at Gordion in the Late Second and First Millennia B.C.". In Kingery, W.D. (ed.), The Social and Cultural Contexts of New Ceramic Technologies (Ceramics and Civilization 6) (Westerville, OH).
- Henricson R.C. 2001**, 'The Craft of the Early Phrygian Potter'. Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 2,
- Koşay H.Z. 1941**, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı Raporu. Türk Tarih Kurumu Yayınları V seri No:4
- Koşay H.Z. 1951**, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı 1947 ve 1949'daki Çalışmalara Hakkında İlk Rapor, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Koşay H.Z. 1957**, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Büyük Güllücek Kazısı 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Koşay H.Z.-Akok M. 1966**, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1940-1948'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- König W.F. 1957**, "Handbuch der Chaldischen Inschriften" AfO 8.
- Kealhofer L. v.d 2010, "Patterns of Iron Age interaction in central Anatolia: three sites in Yozgat province", Anatolian Studies 60.
- Kealhofer L. v.d 2009**, "Post - Collapse: The Re-Emergence of Politiyin Iron Age Boğazköy, Central Anatolia" Oxford Journal of Archaeology 28(3)
- Landsberger B. 1948**, Sam'al Karatepe Harabelerinin Keşfi ile ilgili Araştırmalar. Studien zur Entdeckung der Runienstaette Karatepe. TTKY, Ankara.
- Luckenbil D.D. 1927**, "Ancient Records of Assyria and Babylonia". Historical Records of Assyria II. Chicago
- Haspels C.H.E 1962**, "Relics of a Dionysiac Cult in Asia Minor" American Journal of Archaeology.

- Matsumura, K.2000**, “On the Manufacturing Techniques of Iron Age Ceramics from Kaman-Kalehöyük”. *Anatolian Archaeological Studies* 9. Tokyo.
- Mellink M.J. 1981**, “Temples and High Places in Phrygia,” in *Temples and High Places in Biblical Times, Proceedings of a Conference in Honor of the Centennial of Hebrew Union College-Jewish Institute of Religion*, ed. A. Biran, Jerusalem.
- Mellink M.J. 1965**, “Mita,Mushki and Phrygians” *Anadolu Araştırmaları* II/1-2. Heltuth Theodor Bossert’in Hatırasına Armağan.
- Sivas T.T.– Sivas H. 2012**, *Frigler, Midas’ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde.Yapı Kredi Yayınları*.
- Schepelern W. 1929**, *Der Montanismus und die Phrygischen Kulte*. Tübingen
- Temizer R. 1949**, “Kalınkaya Tümülüs’ü Kazısı” *Bellekten* Cilt XIII, sayı 51
- Young R.S. 1969**, *Old Phrygian Inscriptions from Gordion.Hesperia* 38
- Vieyra M. 1955**, *Hittite Art 2300-750 B.C*. London
- Voigt M.M. 1994**, “Excavations at Gordion 1988–89: The Yassihöyük Stratigraphic Sequence”, In Çilingiroğlu and French.
- Voigt, M. M. v.d 1999**, “From Phrygian Capital to Achaemenid Entre-pot: Middle a Phrygian Gordion”, *IranAnt* 34.

Harita 1

Harita 2

Resim 1a.1

Resim 1a.2

Resim 1b

Resim 1c

Resim 2a

Resim 2b

Resim 2c

Resim 3a

Resim 3b

Resim 3c

Resim 4a

Resim 4b

Resim 4c

Resim 4d

Resim 4e

Resim 4f

Resim 4g

Resim 5a

Resim 5b

Resim 5c

Resim 5d

Resim 5e

Resim 5f

Resim 5g

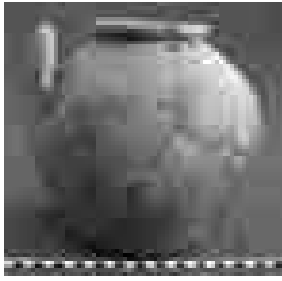
Resim 6a

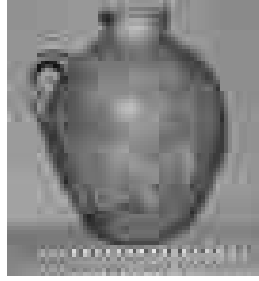
Resim 6b

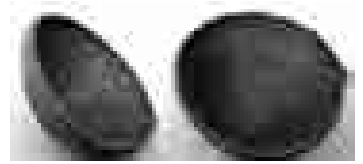
Resim 6c

Resim 6d

Resim 6e

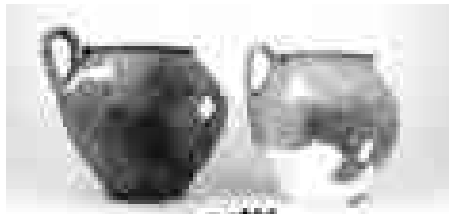
Resim 6f

Resim 6g

Resim 6h

Resim 6i

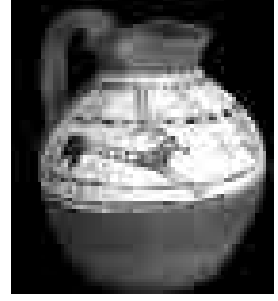

Resim 7a

Resim 7b

Resim 7c

Resim 7d

Resim 7e

Resim 7f

Resim 8a

Resim 8b

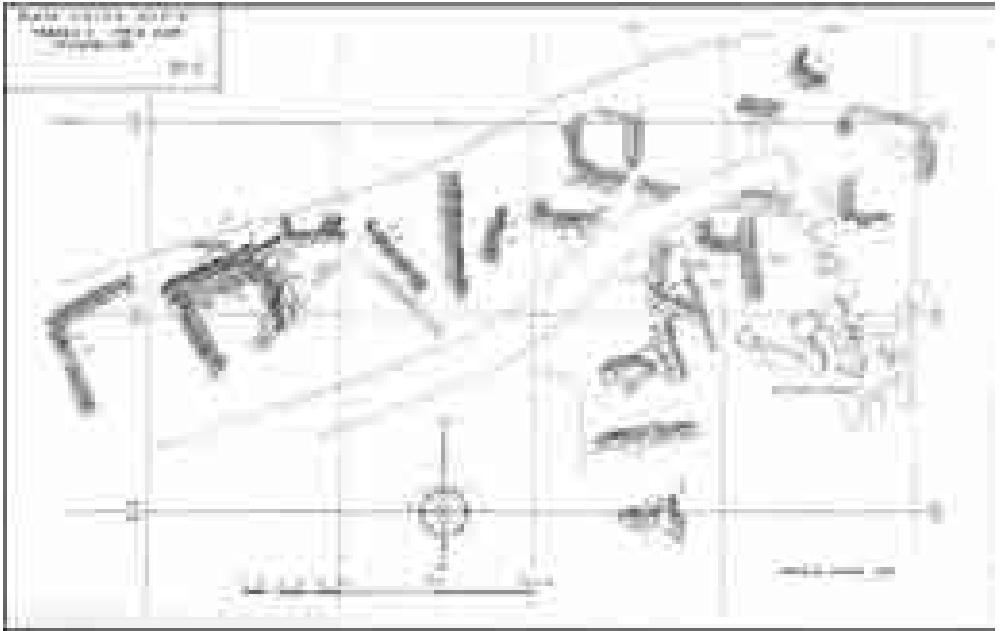
Resim 8c

Çizim 1

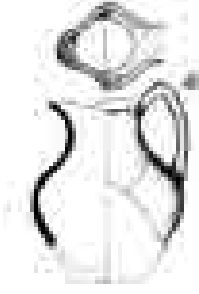
Çizim2 a

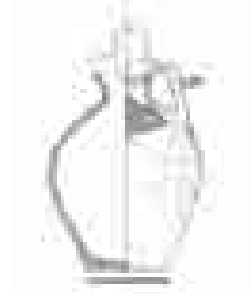
Çizim 2b

a

b

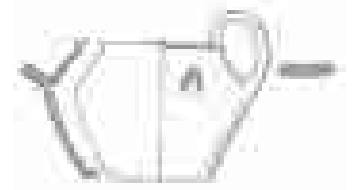
c

d

e

f

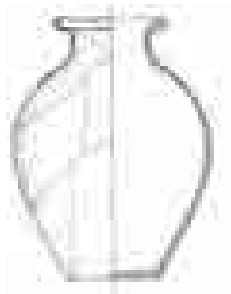
g

h

i

j

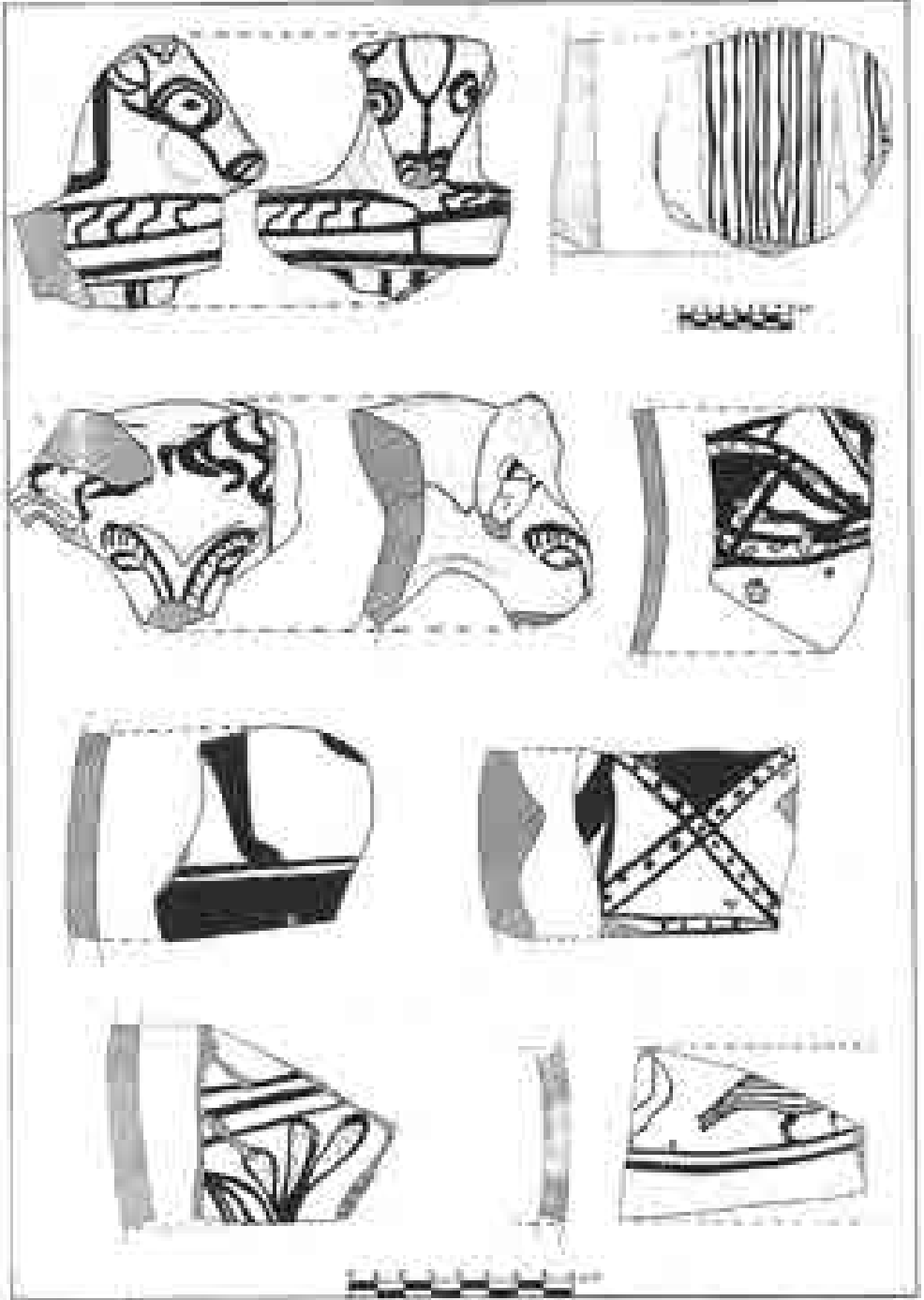

k

l

Çizim 4

Çizim 5

Çizim 6

ÇAĞLAMAZ “A” TÜMÜLÜSÜ’NDE BULUNAN GİRLANDLI LAHİT ÜZERİNE İLK DEĞERLENDİRMELER

*Resul İBİŞ

“Saygı ve merhamet duygularıyla yaklaşanlar Tanrıdan iyilik görsünler; ancak kötü niyetle yaklaşanlar ve mezarı ele geçirmeye çalışanlar veya başka bir kötülük yapanlar için, bu dünya basılmaz, denizler aşılmaz olsun. Çocuklarının, özellikle de karısının hayrını görmesin rızkı azalsın”

(Merzifon Aktarla Lahdinin üzerinde yer alan yazıt. M.S. 3.yy)

Çağlamaz Tümülüsleri, Sungurlu İlçesinin 18 km batısında, Turgutlu Köyü, Çağlamaz Mevkiinde, Çorum – Kırıkkale il sınırına yakın bir konumda yer almaktadır (Harita 1). Etrafı düz tarım alanları ile çevrili, 636 metre rakımlı yaklaşık 12 metre yüksekliğindeki küçük bir tepe üzerinde birbirine 30 metre mesafede iki adet tümülüs bulunmaktadır. Bu tümülüslerden batıda bulunan, “A” Tümülüsü, doğuda bulunan ise “B” Tümülüsü olarak adlandırılmıştır (Resim 1). Her iki tümülüs de birçok kez kaçak kazılara maruz kalmıştır.

Çağlamaz “A” Tümülüsü’nde, 2014 yılının Mart ayında meydana gelen kaçak kazıda, Jandarma tarafından yakalanan şahısların cep telefonlarında bir lahite ait fotoğraflar tespit edilmiştir. Pazarlanmaya çalışılan lahdin tarihi eser kaçakçılarında fiziken ve fotoğraflarla deşifre olması nedeniyle Çorum Müzesi Müdürlüğüne acilen kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.¹

Yaklaşık 15 m çapındaki “A” Tümülüsünde yapılan kazı çalışmalarında 1,5 m derinlikte lahit mezarı çevreleyen duvarlar açığa çıkarılmıştır (Resim 2-3, Çizim 1). Lahdin kapak seviyesinin etrafını çevreleyen dikdörtgen planlı odanın ölçüleri dıştan dışa 400 x 320 cm, içten içe ise 274 x 215 cm’dir. Duvar kalınlığı 60 cm ile 65 cm arasında değişmektedir. Oldukça düzgün işlenmiş olan 60 ila 270 cm uzunluğundaki kireçtaşı bloklar, taşçı tarağı kullanılarak dikdörtgen prizma şeklinde yontulmuştur. Taş blokların arasında görülen alıştırma tekniği, blokların kaba bir şekilde taş ocağından

* Resul İBİŞ, Arkeolog, Çorum Müzesi.

¹ Kurtarma kazısı, Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izinleri doğrultusunda 1-5 Nisan 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çorum Müze Müdürü Dr. Önder İPEK başkanlığındaki kazı çalışmaları, Uzman Resul İBİŞ, Arkeolog Metin ÇAKAR, Arkeolog Mürsel BARDAK, Daimi İşçi Yavuz ERSOY ve Daimi İşçi Hüseyin ONAT, Hitit Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencileri Ejder DEMİRTAŞ ve İlker ÇAKMAK’ın katılımlarıyla yürütülmüştür. Çalışmalar sırasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Yaşar Ersoy’a teşekkür ederim.

kesilerek getirilmesinden sonra, yerinde ince bir işçilikle yontularak, duvarların oluşturulduğunu göstermektedir.

Güney kısa duvarının önünde arka arkaya iki sıra blok taşla yapılmış 120 x 260 cm ölçülerinde dikdörtgen bir giriş platformu bulunmaktadır. Bu platformdan mezar odasına girişi sağlayan güneydoğu duvarının ortasına, 134 cm genişliğinde, 60 cm derinliğinde, korunmuş haliyle 100 cm yüksekliğinde bir kapı bloğu yerleştirilmiştir. Kapı vazifesi gören bu blok, duvarlarda kullanılan kireç taşı blokların aksine kızkıyahverengi renkte bir çamur kayasından yontulmuştur. Kapı bloğunun iç kısmına gelen iki uzun kenarı, yükseltilecek olan duvarların kapı boşluğuna tam olarak oturacak şekilde pervazlı şekilde yontulmuştur. Duvarların üst kısmına ait olabilecek bloklara rastlanmamıştır. Mezar odası bu haliyle tamamlanamadan subasmanı seviyesinde bırakılmış izlenimi vermektedir.

Lahit, mezar odasının doğu uzun duvarına sıfır mesafede yaslandırılmışken batı uzun duvarına 20 cm mesafede bırakılmıştır. Lahidin tekne kısmı çevre duvarının bitiminden sonra başlamakta ve teknenin de yüksekliği olan 93 cm derinliğe kadar inmektedir. Lahit kazılan çukur içine dere taşlarıyla oluşturulan bir blokaj üzerine yerleştirilmiş, yan yüzeyler yuvarlak dere taşlarıyla desteklenmiştir. Lahit teknesinin ve kapağının her iki uzun kenarlarında mezar soyguncularınca yapılmış kırıklar bulunmaktadır. Güneybatı köşesinde kalan akroter ise en son yapılan kaçak kazıda kırılmıştır.

Lahidin demir kenetli olan kapağı müzede açılmıştır. Demir kenetler kapak ve tekne üzerine açılan oyuklar içine kurşun ile sabitlenmiştir. Ağız kısmına kadar toprakla dolu olan lahit içindeki tabakalaşma ve yağmur suyu birikim izleri lahidin antik dönemde en az iki sefer soyguna maruz kaldığına işaret etmektedir.² Dağınık ve parçalanmış haldeki insan iskeleti parçaları en üstten tabana kadar her seviyeden toplanmıştır.

Lahit içinden karışık bir şekilde bulunan insan iskeleti kalıntıları incelendikten sonra antropolojik değerlendirmeleri yapılmıştır.³ Kemikler son derece kötü korunmuş ve parçalar çok iyi tanımlanamayacak durumdadır. Buna rağmen kemikler üzerinde yapılan detaylı analizler sonucunda biri cremasyon yedisi inhumasyon olmak üzere toplam 8 farklı birey tanımlanabilmiştir (Bkz. Tablo 1). Bu kemikler arasında beş farklı bireye ait diş ve çene parçaları da belirlenmiştir. Dişlerin bazıları yeşil bir renk almıştır. Diş boyutları oldukça küçük bir morfoloji sergilemekte, dişler çok ileri derecede olmamakla birlikte aşınmıştır. Diş çürükleri çok yoğun olmamakla birlikte yer yer az derecede çürüklere rastlanmıştır. Vücut kemikleri oldukça parçalı ve kötü korunmuştur. Ancak dört ayrı bireye ait radiusdistali, birey tanımlamalarında önemli

² Günümüzde olduğu gibi antik çağlarda da mezar soygunculuğu oldukça yaygındı ve bu yağmalamaları engellemek için başta lanetleme olmak üzere birçok yöntem uygulanmaktaydı. (Bkz. Üreten, 2012, 195-196)

³ Kemiklerin detaylı analizi Prof. Dr. Ayla Sevim EROL tarafından yapılmıştır ve bu makaledeki antropolojik değerlendirmeler kendisine aittir. Katkılarından dolayı kendisine teşekkürü borç biliriz.

Tablo 1. Lahit içertisinden çıkan kemikler

Birey No	Yaş	Cinsiyet	Buluntu Durumu
1	0 yaş Fetüs	?	Yeni doğmuş veya doğmak üzere olan bir bireye ait humerus ve tibia parçaları.
2	4-6 yaş çocuk	?	Radius, humerus ve tibia kemiği parçaları.
3	24-40 yaş	?	Klavikula parçaları.
4	Orta Erişkin	Erkek ?	Ulna, radius ve klavikula parçaları.
5	Orta Erişkin	Kadın ?	Sağ ve sol distal radius parçaları.
6	Orta Erişkin	Kadın ?	Sağ ve sol distal Radius parçaları.
7	Orta Erişkin	Kadın ?	Sol distal radius ucu belirlemedi.
8	Erişkin	Kadın ?	Parmak kemikleri, humerusun ulna ucu, vöcut kemiği parçaları mevcut. İleri derecede yarılmış kemikleri tespit edilmiştir. Çentirasyon uygulamalarına ortaya konmaktadır.

Çeşitli dönemlerde soyulmuş olduğu anlaşılan lahidin içinde kemikten yapılmış, iğne, iğ ve kutu aplik parçaları, kırmızı boyalı bir kutuya ait ahşap artıkları, yine bu kutunun üzerinde kakma olarak kullanıldığı anlaşılan topuz başlı bronz çiviler ve pişmiş toprak unguentarium parçaları bulunmuştur (Resim4-5). Mezar soyguncularının gözünden kaçmış olan, bir adet gümüş sikke, grena taşlı sarkaçlı tek küpe parçası ve bir altın yüzük envanterlik nitelikteki buluntulardır (Resim6-7). Yuvarlak halkalı olan yüzüğün dikdörtgen biçimli kaş yuvası, halkaya ikişer kürecikle lehimlenmiştir. Halkanın her iki ucunda bu kürecikleri ağzında tutan iki adet yunus başı bulunmaktadır. Kaş yuvasına beyaz saydam hamurlu bir cam yerleştirilmiştir (Resim). Buluntulardaki ince işçilik ve kullanılan değerli malzemeler, mezarın soyulmadan önceki zenginliğini ve asil bir aileye ait olduğunun ipuçlarını vermektedir. Mezar içinden bulunmuş olan gümüş denarius, Marcus Cocceius Nerva'ya (M.S. 96-98) aittir ve tarihlendirme için önemli bir kanıt oluşturmıştır.⁴

Çatı biçimli akroterli lahit kapağının ölçüleri 240x120 cm, yüksekliği 58 cm'dir. Kapağın doğuda kalan yüzeyi yarı işlenmiş halde bırakılmışken, batı tarafa bakan yüzeyi yanyana beş adet iri çatı kiremidi şeklinde işlenmiştir. Akroterler üzerinde

⁴ Bu sikke her ne kadar tarihlendirme için önemli bir kanıt oluştursa da, Gümüş denariusların tedavülde kalma süreleri ve aile yadigarı gibi saklanma koşulları da göz önüne alınmalıdır.

herhangi bir bezeme olmayıp düz bırakılmıştır. Kapağın iç kısmı ağırlığı azaltmak için oyulmuştur. Kısa yüzlerdeki kenet yerleri haricinde, kapağın ön yüzünde yarısı kırılmış yatay bir demir kenet yuvası bulunmaktadır. Bu durum kapağın üretim aşamasında veya sonrasında çatladığını ve tamir edildiğini göstermektedir. Antik dönemde yapılan soygunda ise zayıf olan bu kısım kırılarak içine girilmiş olmalıdır.

Dikdörtgen biçimli lahit teknesi 230x110 cm ölçülerinde, 93 cm yüksekliğindedir. Teknenin içi 70 cm derinliğinde oyulmuştur. Alt kısmı profilli olarak şekillendirilmiştir. Ağız kenarları kapağın rahatlıkla oturtulabilmesi için geçmeli olarak yontulmuştur. Kapak ile tekne birbirine kısa yüzlerdeki ikişer demir kenetle, kurşun marifetiyle sabitlenmiştir. Birleşme yerleri ise kireç harçla izole edilmiştir.

Ön yüzde ortada girland taşıyıcısı olarak omuzlarında girlandları tutan ayakta duran eros figürü bulunmaktadır. Dört köşede yine girlandları omuzlarında tutan belden yukarısı insan, alt kısmı her iki bacakları yılan şeklinde kıvrılan karışık deniz yaratıkları ve girland üstü boşluklarda ise iki tragedya maskı işlenmiştir (Resim 8). Arka yüzdeki kompozisyon ve figürler ön yüzü tekrar etmektedir. Ancak ön yüzden farklı olarak bu yüz tamamlanmayarak yarı işlenmiş olarak bırakılmıştır (Resim 9).

Kısa yüzlerde tek girland ortasında birer portre veya mask bulunmaktadır. Lahit üzerindeki girlandlardan sadece güney kısa yüzündeki ve bunun köşesindekinin defne yaprakları ayrıntılı olarak işlenmiştir. Girlandları bir arada tutan kurdele bağlaması ve ortada rozet motifi alçak kabartma tekniğinde betimlenmiştir (Resim 10-11).

Lahitteki yüksek kabartmalar oluşturulurken öncelikle taşçı tarağı ile zemin hazırlanmış sonrasında, figürler yassı ve sivri keski ile şekillendirilmiş, en son üst yüzey bir kazıyıcı araç (skarpile) ve ponza taşı ile cilalanmıştır. Saç ve yaprak ayrıntıları çok derin olmayan ince çizgiler hakkında kazanmıştır. Eser üzerinde matkap kullanım izine rastlanmamıştır. Bu teknik Antoninus Döneminin (138-161) işçiliği ile benzeşmektedir.⁵

Roma İmparatorluk Dönemi Lahitlerinin mermer olanları Prokonnessos (M.S. 150-250) ve Dokumeion gibi büyük atölyelerden ithal edilmektedir.⁶ Ancak burada kullanılan kireçtaşı yerel bir malzemedir. Lahit mezarın yapımında kullanılan taşın cinsinin ve taş ocağının kaynağının anlaşılabilmesi için lahite ait bir parça üzerinde mineralojik ve petrografik çalışmalar yapılmıştır. Bunun sonucunda lahdin yapımında kullanılan taşın; açık kahve-bej renkli, yer yer koyu bordo klastlar bulunduran bir karbonat breşi olduğu tespit edilmiştir. Bu kireçtaşında bulunan klastların (tortu) bir kısmı resif ve resif önü çökeltme ortamını, bir kısmı ise pelajik (derin denizel) bir ortamı gösteren fasiyelerden (çökel paketleri) oluşmaktadır. Bu çökeller içinde tespit

⁵ Guntram Koch, Antoninus dönemi sonlarında ve 3. yy'ın ilk çeyreğinde oyukların belirginleştiğini, 3. yy'ın ikinci çeyreğinde ve Gallienus zamanında saçların zengince oyulmuş alev görünümü verilmiş bir biçim oluşturduğunu söylemektedir (Koch 2001, 50).

⁶ Koch, 2001, 16-25.

edilen fosiller, bu taş örneğinin Geç Jurassic- Erken Kretase (140 milyon) jeolojik zaman diliminde çökeldiğini göstermiştir (Resim 12). Kaynak tam olarak bilinmese de benzer ve aynı yaşlı kireçtaşlarının Çorum ilinde de bulunduğu rapor edilmiştir.⁷ Nitekim Çağlamaz Tümülüsleri, içerisinde kireçtaşı barındıran Erken Kretase sonrası çökellerin olduğu bir bölgede bulunmaktadır (Bkz. Harita 2). Bölgemizde nadir olarak bulunan bu Girlandlı Lahit örneği, yerel malzeme ile belki de yine yerel taş ustaları ve sanatçıları tarafından yapılmış olabilir.

Girlandlı lahitlerin kökenleri hakkında değişik görüşler olmakla beraber genellikle bu tip lahitlerin kökeninin Anadolu olduğu düşünülmektedir. Anadolu'da Girlandlar Geç Helenistik veya Erken Roma Dönemi içinde sunaklarla beraber lahitlerde de kullanılmaktadır. Biçim olarak baktığımızda Anadolu'da seri üretim girlandlı lahitlerinde uzun yüzlerde genel olarak 3 adet girland bulunmaktadır.⁸

Çağlamaz Lahdi, uzun yüzlerindeki 2 adet girland kullanımı ile bunlardan ayrılmaktadır.

Uzun yüzlerde 2 girland kullanımı Roma merkez ve Attikagirlandlı lahitlerinden bilinmektedir. Ancak bunlarda alt ve üst kenarlarında bezek kuşakları içeren pervazlar bulunurken Çağlamaz Lahdinde üstte kuşak bulunmaz, alt kuşak ise bezemesizdir. Yine Attika'da genelde hayvanlar, grifon, sfenks, aslan gibi mitolojik yaratıklar baskındır. Çatı biçimli kapaklarında ufak yassı kiremitleri ve akroterleri belirgindir. Anadolu içinde de uzun yüzünde iki adet girland taşıyan lahit örnekleri Kilikya bölgesinden bilinmektedir.⁹ Ancak bunlar da Attika lahitlerinin etkisi altında yapılmışlar ve Suriye'ye ithal edilen Attika Lahitlerinden etkilenmişlerdir.¹⁰ Çağlamaz lahdi büyük akroterleri ve iri çatı kiremitleriyle de bunlardan farklılaşmaktadır.

Sonuç olarak, yukarıda değinmeye çalıştığımız şekliyle, biçim ve yontuculuktaki erken teknik özellikleri ve sikkesi ile M.S. 2. yüzyılın başlarına ait olduğunu önerdiğimiz Çağlamaz Lahdi, Roma İmparatorluğu'nun taşrasında asil bir aile için üretilmiş yerel girlandlı lahitlerin nadide örneklerinden birini oluşturmuştur.

⁷ Malzeme analizi, İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlüğünden Jeoloji Yüksek Mühendisi Seda Demirel tarafından yapılmıştır. Kendilerine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

⁸ Asgari 1981,25, Koch 2001,225, Çiz. 91.

⁹ Turak,2011, 61.

¹⁰ Asgari 1981,25, Çelik,2010, 14-15.

KAYNAKÇA:

Asgari, N., 1981, “Uşak Seçikler ve Çevresinden Roma Çağı Lahitleri ve Mermer Ocakları” *Türk Arkeoloji Dergisi* XXV-2, 11-47.

Çelik, A., 2010, *Adana Müzesi Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Koch, G., 2001, *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Kanaat Basımevi, İstanbul.

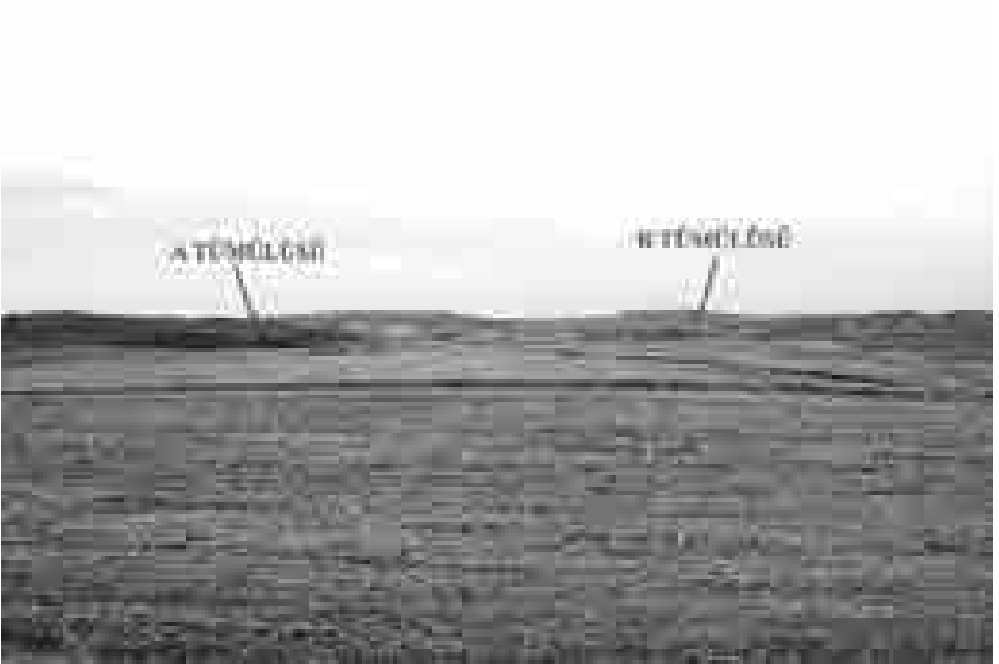
Şenalp, M., 1980, “Çankırı-Çorum havzasının Sungurlu bölgesindeki Eosen yaşlı türbidit, olistostrom ve olistolitfasiyesleri”, *MTA Dergisi.*, 93-94, 27-54.

Turak, Ö., 2011, *Roma Dönemi Pamphylia Lahitleri ve Atölye Sorunu*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Üreten, H., 2012, “ Amasya Müzesi’nde Sergilenen İki Buluntu Işığında Roma Döneminde Amaseia: Neyi Biliyoruz ? Neyi Bilmiyoruz ?” *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2012, Sayı 35, 191-206.

Harita 1

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

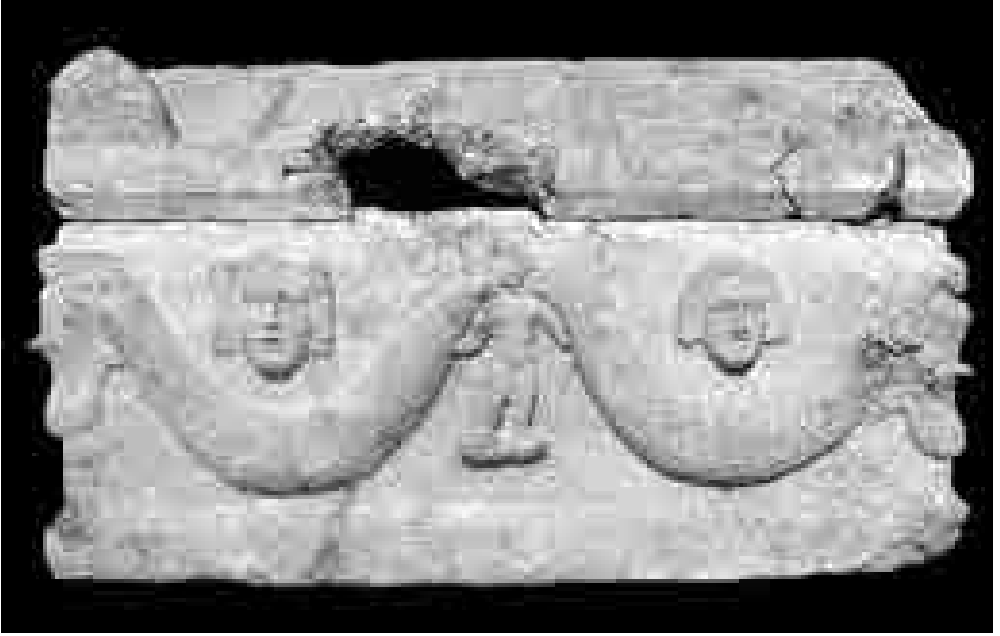

Resim 6

Resim 7

Resim 8

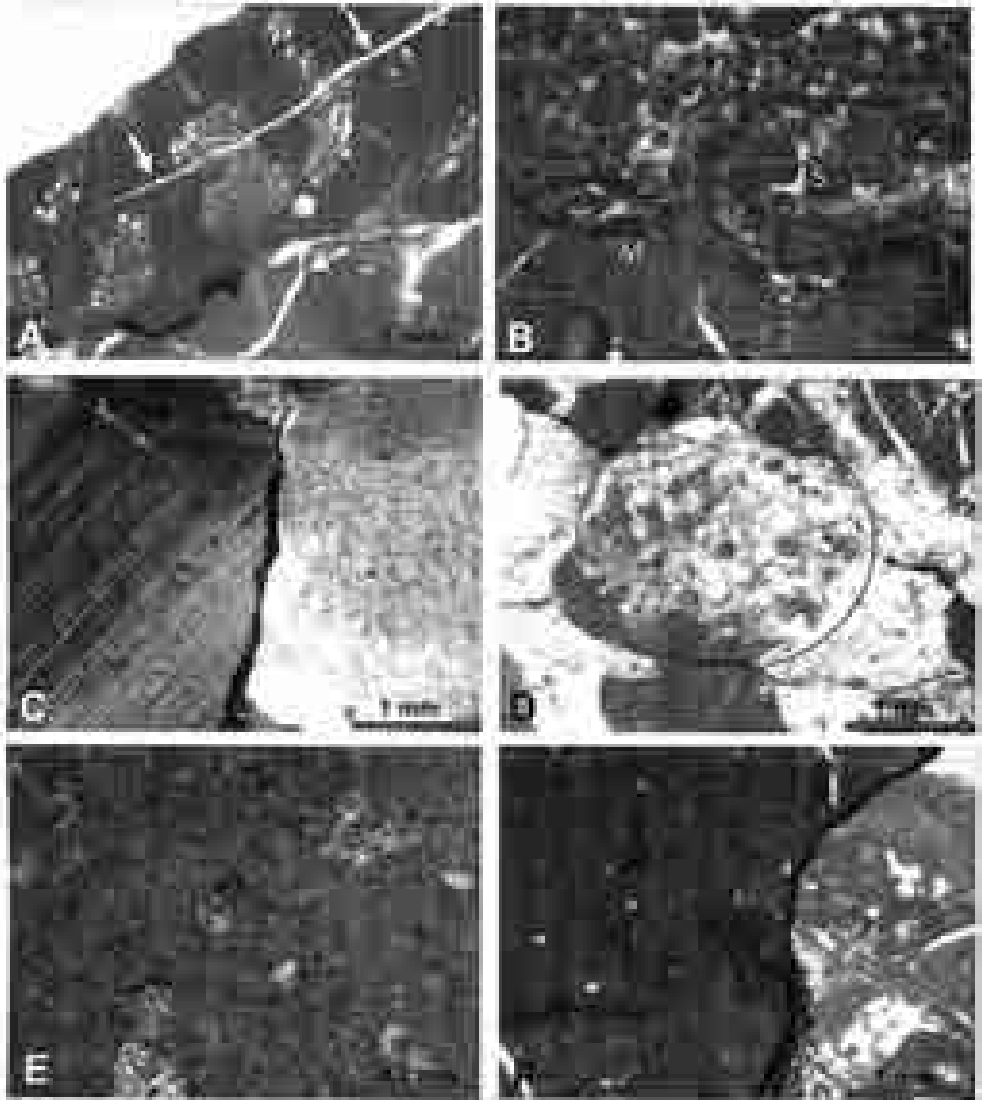
Resim 9

Resim 10

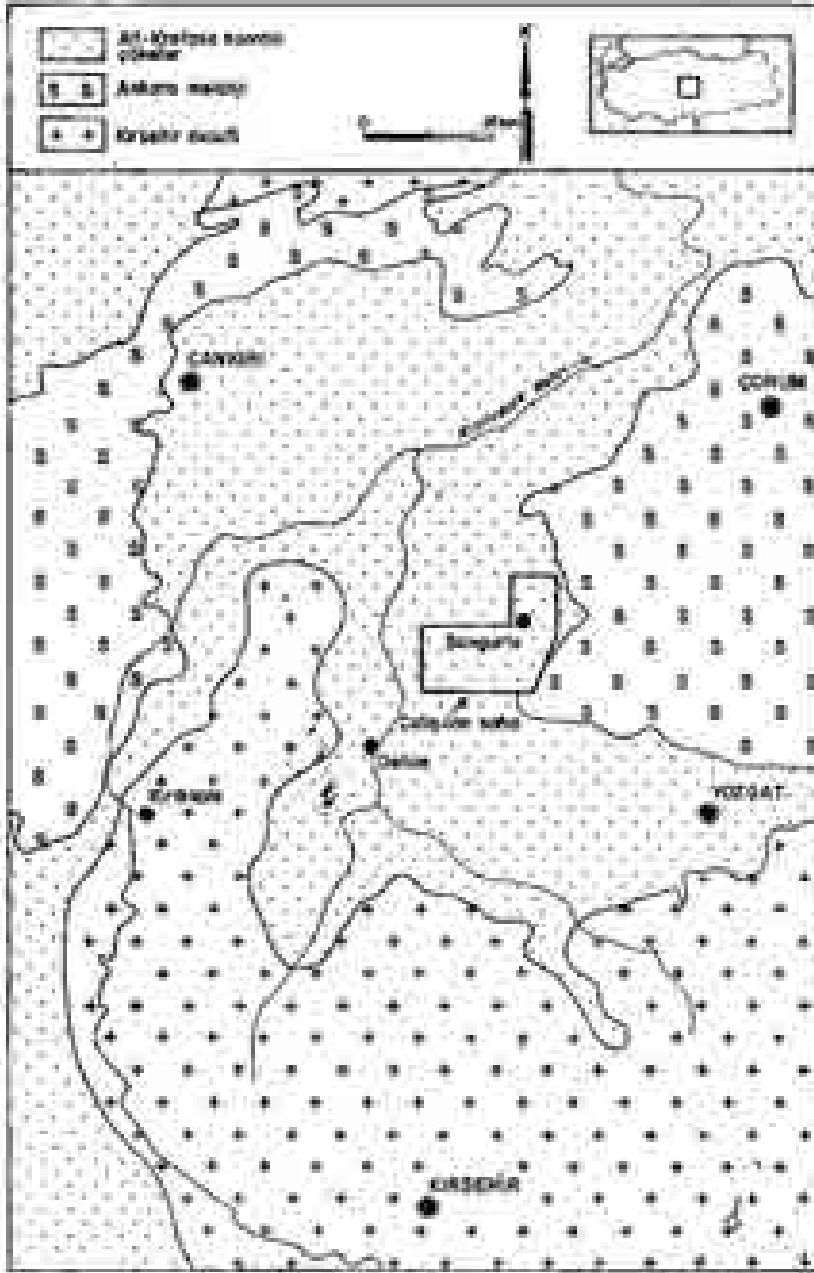

Resim 11

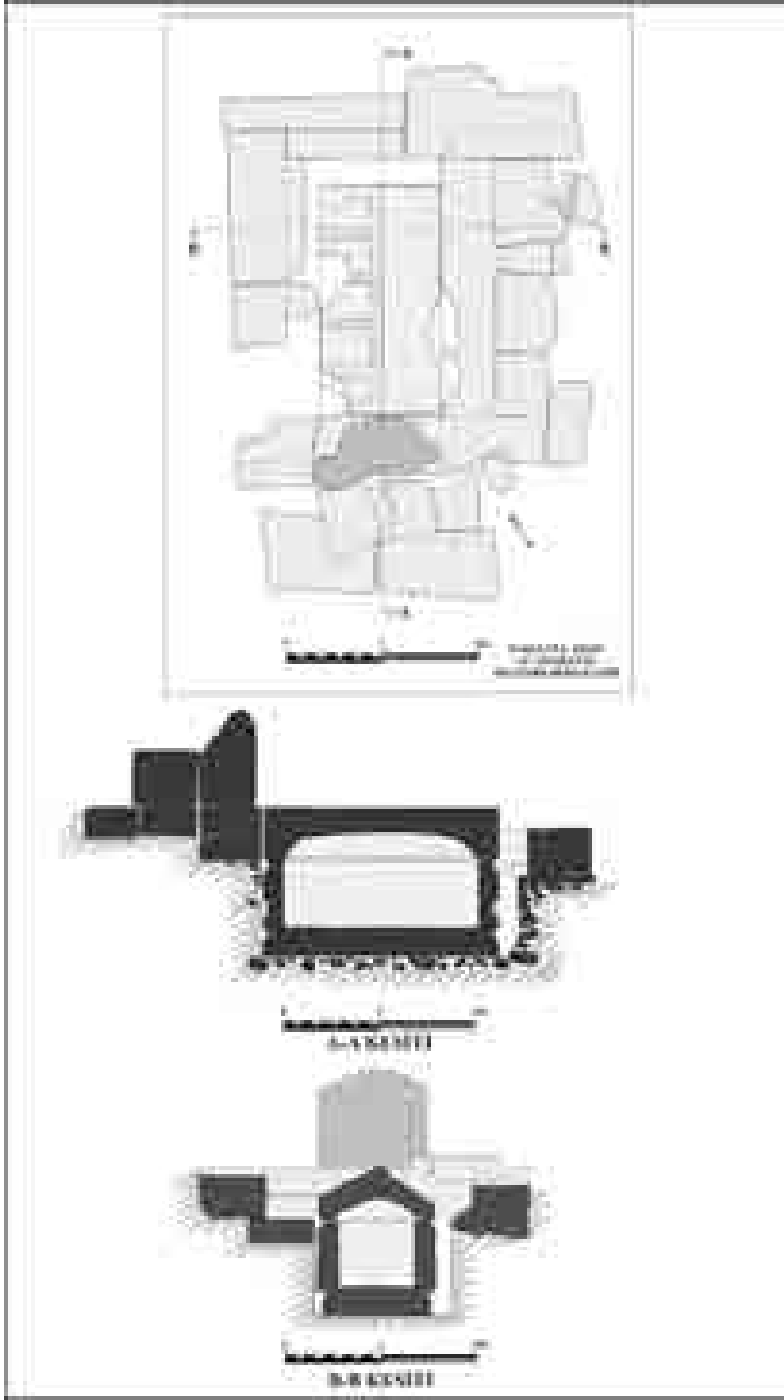

Şekil 12: Larval integümanın üst yüzüne ilişkin polimerin mikroskopik altında ince kısıtlı görüntüleri. **A:** *Cratichneumon maroccanus* larvalı (mavi, ok) ve içi kütül dolguyla patlaklar (beyaz ok) (Tek mikol). **B:** Resif üstü ortamı ait olan beyo-İnterparitik kireçtaşı (S) ve pelajik ortamta ait olan biyominerik kireçtaşı (M) kilitli bir arada görüldüğü (koyu çikolata renkli çizgi kıvrım altında) (Tek mikol). **C:** Resif ortamında bulunan bir akıntı parçası (ÇM mikol). **D:** Resif ortamında bulunan biyogen resif (Kırmızı dalrenin içinde bulunmaktadırlar) (Tek mikol). **E:** Biyominerik ortamındaki kireçtaşı parçası ve kalpüsellül filli (koyu dalrenin içinde gösterilmiştir) (Tek mikol). **F:** Kırmızı renkli mikritik resif ve biyominerik biyogenlerdeki kireçtaşı resifli (tek mikol).

Resim 12

Harita 2: Çankırı-Çorum Havzasının Basitleştirilmiş Jeoloji Haritası (Şenalp 1980, Şek. 1)

Çizim 1

ÇORUM İLİ VE ÇEVRESİNDE ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİ KÜLTÜR VARLIKLARI

* Esra KESKİN

M.S. 3. yüzyılda Pontus eyaleti 4. yüzyılda İmparator Konstantine'nin annesinin adının ilave edilmesi ile Hellenopontus olarak kabul edilmiştir. Anadolu'da, Orta Karadeniz bölgesinde yer alan Hellenopontus eyaleti sınırları içerisinde sekiz şehir adı geçmektedir. Bunlar: Amaseia(Amasya), Ibora (Turhal, Tokat), Zela (Zile, Tokat), Leontopolis (Alaçam, Sinop), Andrapa (Vezirköprü, Amasya), Amisis (Samsun), Sinope (Sinop), Euchaita (Çorum) (Ramsay 1960:354, dn. 2).

Hellenopontus eyaleti sınırları içerisinde adı geçen kentlerden biri olan Euchaita kenti günümüzde Çorum ili sınırları içerisinde yer almaktadır. 6. yüzyılda Amasya Metropolitliğine bağlı bir piskoposlukken, Aziz Theodoros kültürünün etkisiyle önemi giderek artmış ve 7. yüzyılda bağımsız başpiskoposluk (Aotucephalos) olmuştur (Ramsay 1960: 380)¹. 11. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdüren Euchaita'nın 1075 yılında Danişmentli kuşatmasını ardından deprem ve sele maruz kalması sonucunda kentin tamamen yok olduğu ileri sürülmektedir (Arıncı 1941: 900- 901; Yınanç 1944: 468; Bakırer 1985: 58). Bunun bir sonucu olarak Çorum ili sınırları içerisinde Roma ve Bizans Dönemi'ne ait günümüze ulaşmış mimari eserlerin sayısı fazla değildir. Bu yapılar içerisinde Osmaniye İlçesi Temençe Köyünde bulunan bir kiliseye ait apsis kalıntıları (Resim 1) ile Mecitözü ilçesi, Figani Köyü Beke Kaplıcası olarak tanımlanan bir hamam kalıntısı sayılabilir. Beke hamamına bitişik olan bu dikdörtgen planlı yapı içinde bulunan sütun başlıklarından yola çıkılarak Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilebilir. Sütun başlıkları içerisinde görülen haç monogramları yapının kutsal olduğunu göstermektedir. Tonozlarının sağlam olarak günümüze ulaşabilmesi hamam yapıları içerisindeki yerini ve mimarlık tarihimizdeki önemini bir kat daha artırmaktadır (Resim 2).

Roma ve Bizans Dönemi'ne ait yaşanmışlığın diğer izleri bazen bir köşeye atılmış bazen de bir yapıda devşirme olarak kullanılmış taş eserler ile günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Çorum ili ve çevresinde 2006-2009 yılları yaz aylarında

* Yrd. Doç. Dr. Esra KESKİN, Hitit Üniversitesi, Karadeniz Arkeolojisi Uygulama ve Araştırma Merkezi; Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çorum, 0532 3410083, esrakeskin@hitit.edu.tr

¹ Ramsay, a.g.e. Euchaita kentinin Aotucephalus olduğu "NotitiaeEpiscopatum"da geçmektedir. Bkz. Kazhdan, 1991: 1496, "NotitiaeEpiscopatum", piskoposların idaresi altındaki bölgelerin listesidir. Bu liste hiyerarşik sıralamayla düzenlenir; birinci sırada metropolitler, sonra başpiskoposluklar, son olarak piskoposlar yer alır. En erken tarihli notitiae, muhtemelen Herokleios (610- 641) döneminde tamamlanmıştır. Diğer üçü 8, 9 ve 10. yüzyıllara aittir.

yapılan yüzey araştırması sonucunda 16 farklı yerleşim yerinde Bizans Dönemi'ne tarihlenen 92 taş eser tespit edilmiştir. Buluntu yerine göre eser dağılımı dikkate alındığında İskilip ilçesinde 6, Osmancık ilçesinde 3, Evcî köyünde 15, Temençe köyünde 2, Elvan Çelebi köyünde 14, Beyözü köyünde 5, Figani köyünde 9, Totali köyünde 4, Hisarkavak köyünde 2, Abdalata köyünde 10, Hamamlıçay köyünde 2, Karapürçek köyünde 8, Cemilbey köyünde 1, Boğabağı köyü 6, Beydili köyü 2 ve Köprüalan köyünde 4 eser bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında tespit edilen eserler işlevlerine göre mimari, liturjik ve diğer taş eserler olmak üzere üç ana grup altında yer almaktadır. Bu grupların haricinde işlevi belirlenemeyen taş eserler ayrı bir grup oluşturmaktadır. Mimari işlevli taş eserler grubu altında sütun kaidesi, çifte sütun kaidesi, sütun gövdesi, çifte sütun, sütun başlığı, çifte sütun başlığı, paye başlığı, eşik taşı, çörtlen olmak üzere dokuz farklı türde toplam 47 eser tespit edilmiştir. Liturjik işlevli eserler grubunda templona ait kaide, başlık, sekizgen destek, paye, altar alt ve üst tablası ile vaftiz teknesi olmak üzere altı türde toplam 12 eser mevcuttur. Mimari ve liturjik eser gurubuna dâhil edilemeyen işlevi farklı türdeki eserler diğer taş eserler başlığı altında incelenmiştir. Bu eser gurubunda zeytinyağı ve şarap ışıklarında kullanılan vida ağırlık taşı, kırma taşı ve lahit olmak üzere üç farklı türde toplam 24 eser bulunmaktadır. Sekiz eserin işlevi belirlenememiştir. Eser grupları içerisinde mimariye ait eserlerin yoğun olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Eser Grubu	Eser Türü	Eser Sayısı	Toplam
Mimari İşlevli Eserler	Sütun Kaidesi	7	47
	Çifte Sütun Kaidesi	3	
	Sütun Gövdesi	17	
	Çifte Sütun	7	
	Sütun Başlığı	6	
	Çifte Sütun Başlığı	1	
	Paye Başlığı	2	
	Eşik Taşı	3	
	Çörtlen	2	
	Liturjik İşlevli Eserler	Templona payetli	
Templonpayesi ve sütun kaidesi	1		
Templon sekizgen destek	2		
Templon sütun başlığı	1		
Altar alt ve üst tablası	2		
Vaftiz Teknesi	3		
Diğer Taş Eserler	Vida Ağırlık Taşı	22	24
	Kırma Taşı	1	
	Lahit	1	
İşlevi Belirlenemeyen		8	8
			92

Tablo 1: Çorum İli ve Çevresinde Bulunan Eser Gruplarının Türe göre sayısal dağılımı

Mimari işlevli eserler² grubu içerisinde yer alan 7 sütun kaidesi ile 3 çifte sütun kaidesi attika tipindedir. Roma İmparatorluğunun hüküm sürdüğü topraklarda Attika tipi sütun kaideleri yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Ötüken 1996: 161; Niewöhner 2007: 171). Bu tip kaidelerin biçimlenişindeki ana öğeler (Plinthos, torus, trokhilos) değişmemekle birlikte, bu öğelerin zamana ve yöreye göre bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Katalog içerisinde yer alan sütun kaideleri benzer örneklerin yardımıyla 5-6. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Res.3). Roma mimarisinde sütun, kaide ve başlık bölümleriyle birlikte, strüktürel ve dekoratif bir eleman olarak kullanılmıştır. Sütun örneklerinden ikisi insitu olarak ele geçmiştir. Figani Köyü, Beke Kaplıcası içerisinde görülen bu eserler sütun başlıkları üzerinde görülen bezemelerden dolayı 5-6. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Resim 2). Çifte sütunlar, işlevsel olarak incelendiğinde bazilika plan tipinde nefleri ayıran destek dizeleri ve pencere kemerleri arasında taşıyıcı mimari eleman olarak kullanıldığı görülmektedir. Erken ve Orta Bizans Dönemine tarihlendirilen Karadağ³-Binbirkilise tonozlu bazilikalarında destek olarak çifte sütunlar kullanılmış olması bu yapıların karakteristik bir özelliğidir (Eyice 1971:146). Bu tip desteklerin Anadolu'da 6.-9. yüzyıllar arasında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Ötüken 1996: 148). Sivrihisar, Kızıl Kilise, Çukurkent Kilisesi ve Çavdarlık Kilisesi çifte sütunların in situ olarak görüldüğü diğer örneklerdir (Doğan- Vardar 2006:227). J. Strzygowski Niğde, Andaval'da bulunan Konstantin Kilisesi ile Binbirkilise örnekleri arasındaki benzerliğine değinmektedir (1903: 67- 68, Res. 56- 57)⁴. Bunların dışında bu eserlerden bazılarının daha sonraki dönemlerde bulunduğu yerlerden farklı yerlere götürülerek bazı yapılarda devşirme olarak kullanıldığı, kullanılmayan parçaların ise bir kenara atılmış olduğu görülmektedir. Bu şekilde kullanılmış eserlere Konya (Eyice 1971:155), Bursa (Ötüken 1996: 139- 149), Ankara (Doğan- Vardar 2004: dn.6), Kütahya, Çavdarhisar (Aizanoi) (Niewöhner 2007a: 177- 178, 211- 222), Milet (Niewöhner 2007b: 12) ve İstanbul, Manganlar Bölgesi'nde de (Tezcan 1989: 346- 347) rastlanmıştır. Katalogdaki çifte sütun türündeki eserler in situ olarak ele geçmediği için benzer örnekler yardımıyla, 6-9. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir.

Mimari işlevli eserleri içerisinde diğer bir grup sütun, çifte sütun ve paye başlıklardır. Sütun başlıklarında çanak tipi ve üzerinde yivlerden oluşan ve godron olarak tanımlanan motiflerin doğu Roma İmparatorluğu'nda yaygın olarak kullanıldığı

² Mimari işlevli eser türleri ve tipleri hakkında detaylı bilgi ve karşılaştırma örnekleri için bkz. E. Keskin, Çorum İli ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 2010.

³ Karadağ Konya ovasının güneyinde, Karaman'ın kuzeyinde yükselen tepelere sahip dağ kitlesidir.

⁴ Eyice'ye göre Konstantin kilisesi ilk yapımında üç nefli, ahşap örtülü Hellenistik bazilika olarak inşa edilen ilk yapı, daha sonraki bir dönemde geçirmiş olduğu bir onarımda Karadağ- Binbirkilise yapılarına benzetilmiş olmalıdır. Bkz. Eyice 1971:154. Kilise hakkında deaylı bilgi için bkz. Pekak, 1997:567- 592.

görülmektedir.⁵ Karşılaştırma örneklerinin yardımı ile 5.-6. Yüzyıla tarihlendirilen bu eserlerin abakusları üzerinde farklı bezemeler yer almaktadır.(Resim 3)

Mecitözü ilçesinde ele geçen *akanthus* yaprağı bezemeli bir sütun başlığı abakus bölümü kırık olduğu için tipi belirlenememiştir. Eserin işlenişindeki özenli işçilik ve yaprak uçlarının ince ve sivri olmasında yola çıkılarak literatürde ⁶ “Theodosian” tipi olarak tanımlanan başlıklara benzetilebilir. Bu tip başlıklar Erken Hıristiyanlık ve Bizans Döneminde tüm Akdeniz Bölgesinde yaygın olarak kullanılmıştır (Terry 1988: 22- 23).

Katalogda yer alan üç çörtenden biri Beke kaplıcasında in situ olarak ele geçtiği için 5-6. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir. Bu çörtelerin benzer formlara sahip oldukları görülmektedir. Beke Kaplıcası ve Hamamlıçay Köyde bulunan çörteler bezemesizdir. Elvan Çelebi zaviyesinde devşirme olarak kullanılan diğer çörtelin ağız bölümünün, her iki dış yan yüzeyinde kabartma olarak iç içe iki daire motifi yer almaktadır.⁷

Liturjik eser grubu içerisinde templona ait elemanlar, altar ve vaftiz teknesi olmak üzere başlıca üç farklı türde eser yer almaktadır. Elvan Çelebi Zaviyesi bahçesinde ve zaviye duvarında devşirme olarak kullanılan iki örnekte soffit motifi bulunmaktadır. Tempon payesi üzerinde görülen soffitmotifi, Erken Hıristiyanlık Döneminden itibaren, Bizans sanatında görülmektedir (Ötüken 1996: 69, dn.30). Erken dönemde yalnızca profillerle hareketlendirilmiş soffit motifi yaygın olarak kullanıldığı görülürken Orta Bizans Dönemi yapılarında soffit içinin Dönemin beğeni anlayışına göre bezendiği örnekler bilinmektedir.⁸ Tempon payesi üzerinde yer alan sekizgen destek türünde üç eser mevcuttur. Elvan Çelebi Zaviyesi bahçesinde bulunan bu eserler templonlarda Orta Bizans Döneminden itibaren görülmeye başlanmaktadır(Alpaslan 1996: 194).

Altara ait alt ve üst tabla olmak üzere iki parça mevcuttur. Altar alt tablası Hamamlıçay Köy’de ele geçmiştir. Altar üst tablası Evcı köyünde bir dükkanın merdiven basamağı olarak kullanılmıştır. Eserin açıkta olan bir yüzünde kullanılan

⁵ Yivli çanak başlıkların ortaya çıkışı konusunda farklı düşünceler bulunmaktadır. Efes ve Bergama’da örnekleri bulunan kalatos bölümü *akantus* yaprakları ile çevrili, *kaulis* bölümü ise yivlerle bezeli çanak başlıkların giderek sadeleştiği ve yivli çanak başlık tipini oluşturduğu söylenmektedir (Pralong 2003:229). Bir başka düşünceye göre Suriye’de, yivli toskani tipi başlıklar, yivli çanak başlık tipi için bir örnek teşkil etmiştir (Strube 1993: 18). Bu tip başlıkların anti çağdan (Trajanus Dönemi 98- 117) bu yana Anadolu’da çok kullanıldığı bilinmektedir (Parman 2002: 181). Bu motifin, Milet’de bulunan Michael kilisesinde sütun başlığı ve arşitravda kullanıldığı görülmektedir (Feld 1977/78: 119, Lev. 31/1, 31/2) Kautzsch, Feld ve Peschlow bu tip başlıkları tanımlamışlar ve 5. yüzyıl sonu ve 6. yüzyıl başına tarihlendirmişlerdir (Kautzsch 1936: 83; Feld 1977/78: 119, Lev. 31/1; Peschlow 1977/78: 343).

⁶ Theodosian tipi başlıklar için bkz. Kautzsch 1936.

⁷ Bezemeli çörtlen örnekleri için bkz. Çorum ve Boğazkale Müzesi (Keskin 2010; Kat. No: 96- 98.) Eskişehir (Parman 2002: Res. 190, 190a). Ankara Roma Hamamı (Turgut 2005: 45, Res. 94).

⁸ Soffit motifli tempon payeleri için bkz. Alpaslan 1996, Aziz Nikolaos Kilisesi’ne ait 5.- 6. yüzyıla tarihlenen erken örneklerin yanı sıra 11.yüzyıl öncesine tarihlenen örneklere de yer verilmektedir. Ayrıca bkz. Fıratlı 1970- 71, Mathews 1971, Terry 1988, Tezcan 1989, Fıratlı 1990, Ötüken 1996, Alpaslan 2001, Peschlow 2002, Parman 2002, Niewöhner 2007.

üzüm salkımlı asma dalının işlenişindeki incelik dikkat çekicidir (Resim 4).

Vaftiz teknesi olarak tanımlanan üç eser Hisarkavak, Elvan Çelebi ve Karapürçek Köylerinde bulunmaktadır. Dikdörtgen formdaki bu eserler üzerinde haç motifi yer almaktadır.

Diğer taş eserler gurubu içerisinde yer alan eser türleri içerisinde zeytinyağı veya şarap yapımında kullanılan aparatlardan biri olan vida ağırlık taşları görülmektedir. Farklı form özelliklerine sahip olan bu eserlerin sayısal yoğunluğu bölgenin tarımsal ekonomisine de ışık tutmaktadır. Günümüzde bölgede zeytinin üretildiğine dair herhangi bir ipucu bulunmazken üzüm üretiminin devam ettiği görülmektedir (Resim 5).

Yüzey araştırması sonucunda ele geçen buluntular içerisinde malzeme olarak kireçtaşı, kumtaşı, bazalt ve mermer olmak üzere dört farklı malzeme bulunmaktadır. Bu malzemeler içerisinde kireçtaşı kullanımının bölgede yaygın olduğu görülmektedir.

Çorum ili ve çevresi yüzey araştırma sonucunda ele geçen 5-11. yüzyıllar arasında tarihlenen taş eserler bölgenin tarih, sanat tarihi, kültürel ve ekonomik değerlerinin anlaşılmasını sağlamış, Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde taşra ve başkent etkileşimlerini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

ALPASLAN, Sema. Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki H. Nikolaos Kilisesi'nde Dini Ayınle İlgili Plastik Eserler, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

ALPASLAN, Sema. Anadolu Medeniyetler Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri", Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yıllığı, Ankara: Desen Ofset, 2001: 265-299.

ARINCI, R. "Arzda ve Yurdumuza Zelzele Bölgesi", Çorumlu, 4, 1941: 897- 903.

BAKIRER, Ömür. "Bizans Danişmend, Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum",

Çorum Tarihi, 5. Hitit Festivali Komitesi, EFA Tasarım- Yapım.

DOĞAN, Sema, Leven Egemen VARDAR, "Galatia'da Geç Antik Çağ ve Bizans Araştırmaları", IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları, 21- 23 Nisan 2005, Erzurum 2006: 225- 238.

FELD, Otto. "Kleinasien", (Ed.BeatBrenk), Spätantike und Frühes Christentum, PropläenVerlag, 1977.

EYİCE, Semavi, Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler, İstanbul, 1971.

KAZHDAN, Alexander P. "NotitiaeEpiscopatum", The Oxford Dictionary of Byzantium, C.3, London: Oxford university Pres 1991:1496.

KAUTZSCH, Rudolf. Kapitellstudien. Beitragezu Einer Geschichtedes Spatantiken Kapitells im Osten Vom Viertenbisins Siebente Jahrhundert, Berlin, 1936.

KESKİN, E. Çorum İli ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 2010.

PARMAN, Ebru. “Ortaçağda Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bulunan İlginç Bazı Figürlü Mimari Plastik Örnekleri”, Uluslar arası Sanat Tarihi Sempozyumu. Prof. Dr. Gönül Öney’e Armağan, 10- 13 Ekim 2001, Bildiriler, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2002: 467- 479,

ÖTÜKEN, Yıldız, Forschungen Im Nordwestlichen Kleinasien Antike und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa, Tübingen, 1996.

NIEWÖHNER, Phillpp, Aizanoi, Dokimion und Anatolien, stad, und Land, Siedlungund Steinmetzwesen womspäteren 4. bisins 6. Jahrhundert n. Chr., Archeologische Forschungen, Band 29, Wiesbaden, 2007a.

NIEWÖHNER, Phillpp, “Byzantinische Steinmetzarbeitenaus dem Umland Von Milet”, Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ 1, Ankara, 2007b: 1- 28.

PEKAK, M. Sacit “Nigde-Andaval (Aktaş)’daki Konstantin Helena Kilisesi”, Kazı Sonuçları Toplantısı 19, C.2, 1997:567- 592.

PESCHLOW, Urs- A. PESCHLOW- BİNDOKAT, “DieSammlung Turan Beler in Kumbaba Bei Şile”, İstanbuler Mitteilungen 27/28, 1977/78: 309- 362.

PRALONG, A. “Material Archéologiqueerrant” (Ed. B. Geyer-J. Lefort), La Bithinyeau Moyen Age, Réalités Byzantines 9, 2003: 225- 286.

STRZGOWSKI, J. Kleinasienein Neuland der Kunstgeschichte, Leipzig, 1903.

STRUBE, C. Polyeuktoskircheund Hagia Sophia. Umbildung und Auflösung Antiker Formen, Entstehendes Kämpherkapitells, München: Verlag Der Bayerischen Akademie Der Wissenschaften., 1983.

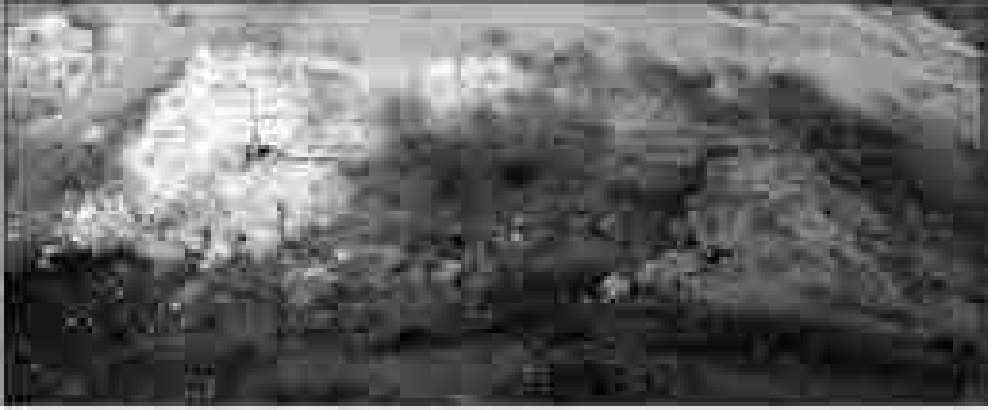
TEKİNALP, Vahit Macit, Geç Antik Dönem Sonrası’nda ve Ortaçağ’da (M.S. 4.- 14. yüzyıl) Andriake Kenti, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2000.

TERRY, Ann. “The Sculpture at the Cathedral of Eufrasius in Porec”, Dumbarton Oaks Papers 42, 1988: 13- 64.

TEZCAN, Hülya. Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1989.

TURGUT, Gülden, Ankara Roma Hamamı Açık Hava Müzesi’nde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış Lisans Tezi), 2005.

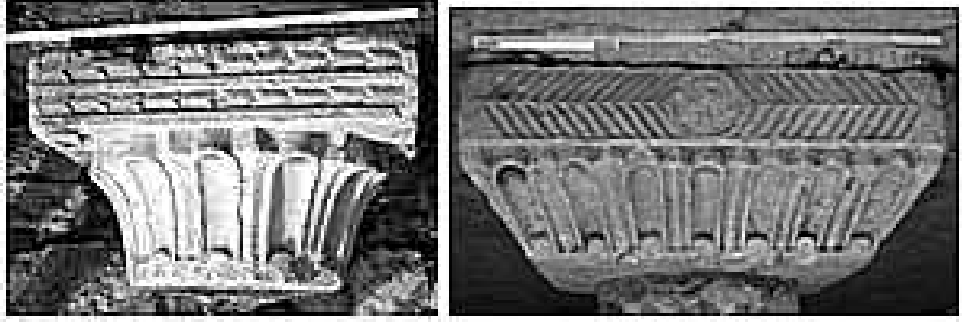
YINANÇ, M. H. Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I, İstanbul: Burhanettin Basımevi, 1944.

Resim 1: Osmancık İlçesi, Temençe Mahallesi, kilisenin apsis kalıntısı görünümü (Keskin 2007)

Resim 2: Mecitözü İlçesi, Beke/Figani köyü, Roma Hamamı iç görünüm ve sütun başlığı üzerinde görülen bezeme ve haç monogramı

Resim 3: Sütun, paye ve çifte sütun örnekleri

Resim 4: Altar üst tablası kenar görünüm

Resim 5: Vida ağırlık taşı farklı form örnekleri

ÇORUM MÜZESİ MÜZE EĞİTİMİ ÇALIŞMALARI

*Meral YILMAZ

Müze, toplumun ve gelişiminin hizmetinde olan, halka açık, insana ve yaşadığı çevreye dair tanıklık eden, malzemelerin üzerinde araştırma yapan, bu malzemeleri toplayan, koruyan, bilgiyi paylaşan ve sonunda inceleme, eğitim ve zevk alma doğrultusunda sergileyen, kar düşüncesinden bağımsız, sürekliliği olan bir kurumdur. (ICOM 2007)

Müzeler; kültürün, tarih ve toplumla bütünleşmiş önemli parçaları olarak, toplumlar değiştikçe değişmekte, bilgi ve deneyim oluşturucusu görevini üstlenmektedir. Son elli yılda pek çok müze, koleksiyon biçimlerinde, müze izleyicilerinin özelliklerinde ve yönetim organizasyon biçimlerinde eğitimi önceleyecek değişiklikler yapmıştır.

Müzelerin mevcut koleksiyonlarını kullanarak ziyaretçilerde merak, ilgi ve heyecan uyandıracak ziyaretçi merkezli eğitim programları ve uygulamalı etkinlikler hazırlama süreçlerine “müze eğitimi” adı verilmektedir. Müzede gerçekleştirilen eğitimin tarafları müze çalışanları, müze eğitimcileri, öğrenciler, öğretmenler ve ailelerdir. Müze eğitimi bu tarafların içinde bulunduğu etkileşimli bir müze yaşantısını kapsar. Talboys, K.,G. (2011).

ICOFOM’a göre ise müze eğitimi, izleyicinin gelişimini sağlamak amacıyla çeşitli değer, kavram ve bilgilerden yola çıkarak ve pedagojik yöntemler kullanarak geliştirilen bir kültürlenme sürecidir. Bu kültürlenme süreci aynı zamanda etkili bir okul dışı eğitimidir. ICOFOM (2010).

Müzeler kuruluşlarından itibaren eğitim amacını taşımışlardır. Fakat eğitim 20. yüzyıl ortalarından başlayarak müzelerin temel işlevlerinden biri olmuş, eğitim aracılığıyla izleyicilerin müze koleksiyonlarına ulaşmalarını sağlamak en önemli görevler arasında kabul edilmiştir. Böylece müzecilikte “Müze Eğitimi” olarak adlandırılan ayrı bir alan ortaya çıkmıştır. Müze eğitimi, izleyici ile müze koleksiyonu arasında iletişim kurmak amacıyla yapılan çalışmaların tümünü kapsar.

Gelişen değişen dünyada, eğitim faktörü de müzenin olmazsa olmazlarından biridir. Yaşam boyu öğrenmede, geleneksel tabular artık yıkılmakta, eğitim ve öğrenme, sadece okullarda değil yaşamın her alanında sürdürülebilmektedir. Buna bağlı olarak Müze Eğitimi nesneden insana geçiş yapan çağdaş müzelerin en önemli işlevi haline gelmiştir. Müzeler özellikle odak noktası olan çocuklara, gençlere yönelik eğitim programları ve politikaları geliştirilmeye başlamıştır.

Tüm bu işlevlerinin yanında artık müzelerin eserler için değil insanlar için var olduğunu söylemek çağdaş müzecilik anlayışı için olmazsa olmaz koşullardan biridir.

* Meral YILMAZ, Uzman, Müze Müdürlüğü, Çorum

Müzeler; yenilikçi, interaktif eğitim sunan, enerjik bir öğrenme ve ilgi çekici cazibe merkezleri olmayı hedeflemeli, toplumsal gelişime katkıda bulunmalıdır.

Öncelikli hedef çocuklara, gençlere müzeyi ve tarihi sevdirmek olmalıdır. Boş zamanları değerlendirme alışkanlıklarındaki değişim ise aileleri, müze ziyaretçileri içinde ilk sıraya getirmiş olup, aynı zamanda yaşlı insanların daha çok vaktinin olması, ailelere ve yaşlılara verilen hizmetler kapsamında bu insanları müzenin dünyasına katmıştır (Onur, 2012). Tüm bunlara bağlı olarak müzeci, psikoloji, sosyoloji ve pedagoji de bilmelidir (Onur,2012).

Müze Eğitimi klasik anlamda bir okul eğitiminden farklı olarak; eğlendirerek öğretmeyi yani haz verici olmayı benimsemektedir. Müzede genç ziyaretçilerin canlı ve çekici ortamlarda oyunlar oynamaları kendi hikayelerini yaratmaları hem eğlendirmekte hem de öğrenmeyi kolaylaştırmakta (Onur,2012). Müze koleksiyonları hemen her yaş gurubuna hitap etmeli, ziyaretçiler nesnelere arasında bir bağ kurmalıdır. İnteraktif, yenilikçi uygulamalar, ilgi çekici eserlerin replikalarına dokunma gibi eylemler ziyaretçiyi müze koleksiyonlarının içine çeken, gezdirirken eğlendiren ve öğreten faktörlerdir.

Müze Eğitimi konusunda bir Türkiye örneği olan Çorum Müzesi Eğitim Atölyesi,Orta Karadeniz Kalkınma Ajansının mali desteği ile Çorum Müzesi tarafından hazırlanan "Herkes Müzeye"projesi ile 2011 yılında açılmıştır (Resim 1).

Çorum Müzesi Yatılı Müze Eğitimi Uygulaması kapsamında, il içi ve il dışından olmak üzere çeşitli yaş guruplarından yaklaşık 4000 kişiye Müze Eğitimi kapsamında eğitimler verilmiş olup, eğitime katılanların 894'ü ülkemizde ilk kez hayata geçirilen Yatılı Müze Eğitimi Uygulamasından yararlanmıştıdır (Resim 2). Çorum Müzesi Eğitim Atölyesi bünyesinde yapılan tüm çalışmalar, Çorum Müzesine ait www.dumudumu.com isimli internet sitesinde yayınlanmaktadır.

Çorum Müzesinde gerçekleştirilen proje ve müze eğitim çalışmalarından bazıları:

- "Faylardan Gelen Kültür Elçileri"
- "Müzeden Yansıyan Işık"
- "Bugün Servis Müzeden Kalkacak"
- "Toprağa Hayat Ver" ve "Haydi Kazıya"
- "Çekül Vakfı Kültür Elçileri Kentler Çocuklarıdır."
- "Toprağımın Kültürü Benim Mirasımdır"
- "Sevgi Evleri"
- "Komşularla Müzede Bir Gün"
- "Türkiye'nin Başkentinden Hititlerin Başkentine Yolculuk"
- "İstanbul Özel Açık Lisesi"
- "Bir Hititli Olarak Uyandım"
- "LÖSEV"(Lösemili Çocuklar Vakfı)
- "Bin Tanrılı Ülkeye Yolculuk"
- "Bu Gece Müzede Misafiriz"

Faylardan Gelen Kültür Elçileri: Proje kapsamında Van Depremini yaşayıp, Valilik kanalıyla bir süreliğine Çorum'a yerleştirilen depremzede aileler ve çocuklarına, 2 gün süren müze eğitimi çalışması yapılmıştır. Çorum Müzesi Eğitim Atölyesinde ve müze içerisinde çeşitli eğitim etkinliklerinin dışında, çocukların bir süreliğine de olsa yaşadıkları travmaları hafifletmek, motivasyonlarını arttırmak, sosyokültürel ve duygusal açıdan gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla: müzik dinletisi, film gösterimi gibi etkinlikler düzenlenmiştir (Resim: 3-4).

Müzeden Yansıyan Işık: Çorum Müzesi ve TEGV (Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı) ile yapılan projede, Çorum'da farklı ilk okullardan, yaşları 6 ile 12 arasında değişen 500 öğrenciye, 8 Nisan - 9 Mayıs 2013 tarihleri arasında, 1 ay süren müze eğitimi verilmiştir. 18 Mayıs 2013 "Müzeler Gününde" Çorum Müzesi bahçesinde Sergi ve Çocuk Şenliği düzenlenmiştir. Eğitime katılan 500 öğrencinin aileleri, yakınları ve halkın da katılımıyla şölen havasında geçen "Çocuk Şenliğinde" günümüz çocuklarının uzağında kalmış çuval yarışı, ip atlama, yumurta taşıma, halat çekme gibi oyunlar oynanmıştır (Resim: 5). Ayrıca palyaçolar eşliğinde yüz boyama etkinlikleri yapılmış, TEGV (Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı) öğrencilerinin tasarımlarıyla Hitit kıyafet defilesi düzenlenmiş (Resim: 6) ve öğrencilerin bir aylık çalışmasının ürünü olarak ortaya çıkan eserler müze bahçesinde sergilenmiştir. TEGV (Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı) ile düzenlenen "Müzeden Yansıyan Işık" isimli proje, 2012-2013 Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı Ulusal toplantısında yapılan oylama sonucu ilk üçe kalarak iyi örnekler arasında birinci olmuştur.

Bugün Servis Müzeden Kalkacak: Çorum Anadolu Öğretmen Lisesiyle yürütülen 2 haftalık bir projedir (Resim: 7). Toplamda 125 lise öğrencisi guruplara ayrırlıp, yatılı müze eğitimine alınmıştır. Seramik Boyama, Hitit Figürlü Takı Tasarımları, Hitit Çiviyazısı, Renkli Kum ve Mozaik Çalışmaları, Cam Üzerine Akriklık Boyama, Donuk imge ve Arabul oyunları yapılan etkinliklerdendir.

Aynı zamanda tüm öğrenci guruplarına "Unesco Dünya Miras Alanları" ve "Kültürel Değerlerimiz" konulu sunumlar verilmiş, kültür varlıklarını koruma bilinci üzerinde durulmuştur. "Bugün Servis Müzeden Kalkacak" isimli proje, ulusal ve yerel basın tarafından takip edilmiş, Ulusal ana haber bültenlerine de konu olmuştur.

Toprağa Hayat Ver/Haydi Kazıya: Hitit Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileriyle 2013-2014 yıllarında ortaklaşa gerçekleştirilen bir çalışmadır. Bu çalışmada, ilkokul öğrencilerine, müze bahçesinde yer alan kazı havuzunda arkeolojik kazı teknikleri gösterilip, sembolik arkeolojik kazılar yaptırılmıştır. Bununla birlikte Çorum Müzesi Eğitim Atölyesinde; Hitit Çiviyazısı, boyama ve drama etkinlikleri gerçekleştirilerek, çocukların yaratıcılıklarına ve fiziksel gelişimlerine yönelik kazanımlar sağlanmıştır (Resim: 8).

Kentler Çocuklarıdır (ÇEKÜL): Çorum Müzesi ve ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı) tarafından yürütülen bu proje, Çorum Merkez, Alaca, Mecitözü ve İskilip ilçelerinden yaklaşık 200 öğrencinin katılımı ile

gerçekleştirilmiştir. Ülkemizin kültürel ve doğal hazinelerinin değerini kavrayarak, bu varlıkları koruma ve yaşatma sorumluluğuna sahip, bilinçli kuşaklar yetiştirmek, ülke çapında yapılacak kültürel eğitim uygulamalarıyla, çocukların önce yaşadıkları kenti, sonra da ülkelerini tanımaları, kentlilik bilinci kazanmaları ve edindikleri bilgileri paylaşarak çoğaltmalarının hedeflendiği projenin bir günü de Çorum Müzesinde müze eğitimi olarak devam etmiştir. İldeki kültürel değerlerin anlatılmasının ardından müze teşhir salonlarında eserleri inceleyerek notlar alan çocuklar, keşfetmenin hazzını yaşamışlardır (Resim: 9).

Toprağının Kültürü Benim Mirasımdır: Çorum Bilim Sanat Merkezi ile yürütülen yatılı müze eğitimi çalışmasında, 2 gurup halinde eğitime alınan çocukların bilişsel gelişimleri göz önünde bulundurularak, yaratıcı drama ve kil eser tasarımı etkinlikleri gerçekleştirilmiştir (Resim: 10). Sürdürülebilir müze eğitimine yönelik uygulamalar, eğitim atölyesi ile sınırlı kalmayıp müze içi teşhir salonlarında öğrenmeye açık olan ziyaretçilere; özellikle çocuk ve gençlere yönelik çeşitli interaktif uygulamalar üzerinde de devam etmiştir.

Sevgi Evleri: Sosyal sorumluluk projeleri kapsamında yürütülen bir diğer çalışma da Sevgi Evleri çocuklarıyla gerçekleştirilmiştir. İstanbul, Bahçelievler Sevgi Evi çocukları, müzede bir gün konaklamıştır. Müze Eğitimi çalışmalarında çocukların, duygusal yalnızlık hissinden uzaklaşarak güzel vakit geçirmelerini sağlamak amacıyla, gurup çalışmaları yapılmış, bir takım müze eğitimi etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaları izlemek için, dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin'de Çorum Müzesini ziyaret etmiştir (Resim: 11).

Komşularla Müzede Bir Gün: Çağdaş müzelerin artık eser odaklı değil ziyaretçi odaklı olmasından yola çıkılarak, öncelikli hedefin en yakındakilere ulaşmak olduğunu söylemek çokta yanlış olmamalıdır.

Çorum Müze binasının çevresinde ikamet eden, müzeye komşu olan insanların; her gün önünden geçtikleri müzede ne tür işlerin yapıldığı, güvenlik önlemlerinin ve kameraların neden gerekli olduğu hususunda fazla fikir sahibi olmadıkları kanısına varılarak, müze yerleşkesinin hemen arkasında yaşayan, orta gelir düzeyine sahip mahalle sakinleri müzeye davet edilmiştir.

Beklenilenin üzerinde katılım sağlanan bu projede müze ile halkı etkileşim içine sokmak, müze ve müzecilik hakkında bilgi aktarımı yapmak esas amaç olmuştur. Katılımcılara önce müze gezisi yaptırılmış daha sonra "*Müzede Neler Oluyor*" konulu; müzenin işlevini, müze çalışanlarının görevlerini ve müzenin faaliyetlerini konu alan bir sunum yapılmıştır (Resim: 12).

Türkiye'nin Başkentinden Hititlerin Başkentine Yolculuk: Başkent Üniversitesi Özel Ayşe Abla Anadolu Lisesi ile gerçekleştirilen yatılı müze eğitimi çerçevesinde, 18 kişilik lise öğrenci gurubu, Alaca Höyük-Boğazköy örenyeri gezilerini tamamladıktan sonra Çorum Müzesine gelerek müze eğitim çalışmalarına başlamışlardır.

Bir eserin kazıdan müzeye geliş aşamasına tanıklık eden öğrenciler, müze laboratuvarında uzmanların çalışmalarını izleyerek kurtarma kazısı, kaçakçılık, kültür varlığı gibi konularda informal öğrenmenin önemini kavramışlardır. Özel Ayşe Abla Okulu ile ikincisi düzenlenen müze eğitimi projesi TÜBİTAK seçmelerinde finale kadar gelmiştir (Resim 13).

İstanbul Özel Açı Lisesi: İstanbul Özel Açı Lisesi öğrencilerinin yatılı müze eğitimi çalışmaları, Alaca Höyük örenyerinde yaratıcı drama ve Çorum Müzesi Eğitim Atölyesinde müze eğitim etkinlikleri olarak devam etmiştir. Toplamda 60 öğrenciyi dönüşümlü olarak müze eğitimi verilmiştir (Resim 14).

Bir Hititli Olarak Uyandım: Gazi Üniversitesine bağlı, Gazi Vakfı Lisesi öğrencileri ile gerçekleştirilen projede; Çorum Merkez, Alaca Höyük-Boğazköy müze ve örenyerlerini gezen öğrenciler; Hititlerde sosyal hayat, Hitit hukuku ve Hitit siyasi yapısı ile ilgili bilgiler edinerek bu bilgiler ışığında ahşap boyama, takı tasarımı ve Hitit Evinde drama etkinliği ile yaratıcılıklarını da ön plana çıkarmışlardır. TÜBİTAK seçmelerine katılan ve finale çıkan diğer bir çalışma ise “*Bir Hititli Olarak Uyandım*” isimli bu proje olmuştur (Resim 15).

LÖSEV: Sosyal sorumluluk projelerinden biri olan bu çalışmada, Çorum’da yaşayan, yaşları 5 ile 15 arasında değişen, Lösemi hastalığını yenmiş çocuklar ile müze eğitimi çalışması yapılmıştır. Müze gezisi ve atölye çalışmalarının ardından, müze bahçesinde çeşitli oyunlar oynanmıştır (Resim:16).

Bin Tanrılı Ülkeye Yolculuk: Çorum Hitit Dernekleri Federasyonun girişimciliği ile “*Avrupa Birliği Bakanlığı*” ve “*Türkiye Ulusal Ajansı*” tarafından desteklenen “Gençlik Değişim Projesi”nde Yunanistan ve Bulgaristan’dan gelen genç katılımcılar örenyerlerini, müzeleri ve Çorum’u gezip, Çorum Müzesinde 2 günlük müze eğitimi çalışmasına katılmışlardır. Çivi yazısı, taş oyma, boyama, Hitit Evinde drama etkinliği gibi etkinliklerle Çorum’daki müzeler ve Hititler hakkında bilgilerini arttırarak Çorum’dan ayrılmışlardır (Resim 17).

Bu Gece Müzede Misafiriz: Çorum Bahçelievler İlk Okulu 3. Sınıf öğrencileri ile yapılan bu proje, müzede çocuk-aile etkileşimini en iyi yansıtan örnek olmuştur. Gün içerisinde müze eğitim çalışmalarına katılan çocuklar, ailelerinin müzeye gelmesiyle çalışmalarını genişleterek, aileleri ile birlikte yaratıcı çalışmalar ortaya çıkarmışlardır (Resim 18).

Sonuç olarak, katılımcıların algılarındaki müze kavramını değiştirmek, toplumun her kesiminden ve yaş gurubundan insanı müzeye çekmek, yaşayan, dinamik, çağdaş bir müzecilik anlayışı ile faaliyetlerini sürdürmek Çorum Müzesi’nin amaçlarındandır.

Türkiye’de müze eğitimi çalışmalarına katkı sağlayan müzelerin sayısı az olmakla birlikte ulusal ve uluslararası arenada eğitim işlevini öne çıkaran, başarılı çalışmalara imza atan Türkiye müzeleri de bulunmaktadır. Müze eğitimi alanında akademik eğitim almış kişilerin müzelerde istihdam edilmesi, eğitim işlevini ön plana alan müzelerin sayısının artmasına da olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ICOM(2007): Uluslararası Müzeler Konseyi, resmi internet sitesi <http://icom.museum/>

Gorman, A. 2008: Museum Education Assessment: Survey of Practitioners in Florida Art Museums. Florida State University College of Visual Arts, Theatre and Dance. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy.

Talboys, K. G.2011: Museum educator's handbook. (3rd ed) United Kingdom: Ashgate Publishing.

ICOFOM 2010: Key Concepts of Museology (Ed. Edndre Desvalles and François Mairesse). Paris: ICOM International.

Buyurgan, S. Mercin, L. 2005: *Görsel Sanatlar Eğitiminde Müze Eğitimi ve Uygulamaları*. Vedat Özsoy (Ed.)(Ankara-2005)

Onur, B.2013: *Müze ve Oyun Kültürü* (Ankara-2013)

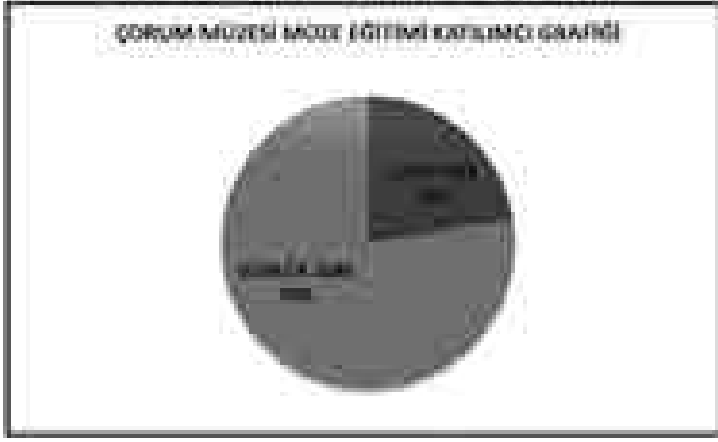
Onur, B.2012: *Çağdaş Müze Eğitim ve Gelişim "Müze Psikolojisine Giriş"* (Ankara-2012)

Erdoğan, N.2014: *Mardin Müzesi Müze Eğitimi Etkinlikleri* (Mardin-2014)

İlhan, A.Ç., M. Artar, A. Okvuran, C. Karadeniz 2011: *Müze Eğitimi Etkinlik Kitabı*, Ankara, Yorum Matbaacılık, (Ankara-2011)

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

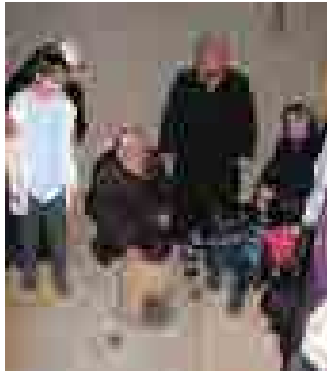
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

Resim: 16

Resim: 17

Resim: 18